1678

Անցյալի Մղձավանջը

Արսել Հանրի

1935-1936
N17
12
1982
84-89199
Ա-94
2011

84
Վ-94

ԱՆՑԵԱԼԻ ՄՂՁԱՒԱՆՋԸ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ա.

Պայքարի տենդէն դէմքը քիչ մը խոռոչացած, երիտասարդ և արդէն իսկ հռչակաւոր փաստաբանը՝ Միշէլ Բորպիէրի՝ հոյակապ վերջաբանով մը կ'աւարտէր իր պաշտպանողականը։ Ամբոխը, հեւասպառ ուշադրութեամբ մը կ'ունկնդրէր անոր մինչ ամփոփումը կ'ընէր դատին եղերական դէպքերուն, պայծառ լոյսի մը մէջ բերելու ամբաստանութեան հրէշային անհեթեթութիւնը։

Եւ այնքան մեծ էր ազդեցութիւնը իր խօսքին ինչպէս նաեւ իր ուղղամտութեան համբաւին, որ այդ վայրկեանին ամբողջ սրահին մէջ չկար մէկ հատ խորհող մը որ կասկած ունենար Վանիա Տանթէօքի անմեղութեան վրայ։

Ջերմ և կարեկից համակրութեամբ մը, նայուածքները կ'ուղղուէին այդ մանկամարդ կնոջ՝ նիհար և ազազուն իր այրիի սեւ շղարշին տակ. երկայն քօղով մը ծածկուած էին սաթգոյն խարտեաշ մետաքս մազերը՝ վէտ ի վէտ նուրբ խոպոպներով՝ որոնք կը շրջանակէին մանկամարդ աղջկան դէմք մը, եզական դէմք մը, որուն նուրբ գիծերը տարօրինակօրէն ուժեղ արտայայտութիւն մը ունէին։ Բերանը՝ թարմ և միեւնոյն ատեն խիզախ, գորովալի և հաստատակամ մէկու մը տպաւորութիւնը կը թողուր...։ Խոշոր աչ-

ԱՀ
90990-ԱՀ
1302-2000
2003

քերուն յարափոփոխ կապոյտը՝ ծիածանի երանգներով իր թուխ յօնքերուն ստուերին տակ, խորհրդաւոր ծով մը կը թուէր, այնքան խորունկ, որ ոչ մէկը պիտի կրնար հաւատալ թէ թափանցած է հոն ծածկուած անծանօթին։

Այդ վայրկեանին կոպերը կը ծածկէին զայն, այդ յստակ ջուրը, մինչ տժգոյն, շրթունքը քիչ մը կծկուած, ան կ՚ունկնդրէր ջերմ պաշտպանողականը իր փաստաբանին, որ իրմէ այնքան հեռու կը վանէր ահռելի ամբաստանութիւնը…

Իր ամուսնոյն սպանի՜չը… այս զմայլելի արարա՜ծը, ո՞վ կրցած էր երեւակայել այս ողբալի կարելիութիւնը։

Մինչ Բորպիէրի վերջին անգամ մըն ալ կը ներկայացնէր դէպքերը՝ ինչպէս որ ինք կ՚ըմբռնէր, այն ատրճան հզօր անկեղծութեամբ մը, որ իր հեղինակութիւնը անդիմադրելի կը դառնար։ — Բացայայտ կը թուէր որ Օլիվիէ Տանթէսք այդ իրիկունն ալ, սովորականին պէս, գինովցած մորֆինով և ալքոլով, անճարակ շարժումով մը արձակած էր բէվոլվէրի հարուածը, զոր կը գործածէր դողդոջուն ձեռքերով։ Ամենապարզ ողջմտութիւնը տղայական և յանցապարտ կը գտնէր ո և է ենթադրութիւն որ անոր անհետացման պատասխանատու նկատէ մանկամարդ կինը։ Յանցապա՞րտ՝ այս կինը, զոր իր ամուսնոյն՝ այդ նշանաւոր բանաստեղծին՝ մահը կը թողուր մինակ, ընչազուրկ, փոքրիկ աղջնակ մը ունենալով խնամելիք. այս կի՜նը որ այնքան խորունկ զորովով սիրած էր ամուսինը, և հիմա վկաներ, նամակներ, իրողութիւններ անգթօրէն և անամօթաբար հանրութեան առջեւ հանած էին ամբողջ դատի ընթացքին. այս կի՜նը, որ այնքան ջերմ և ամենուն ծանօթ սիրով մը պաշտուած էր իր ամուսինէն։

Անոնք որ այս կասկածը ունէին, բաւական է որ նայէին անոր մանկունակ դէմքին, համոզուելու համար թէ ո՛րքան զազրելի անհեթեթութիւն մըն էր իրենց ամբաստանութիւնը…։ Դատաւորները, որոնք ընդհուպ պիտի ար-

ձակէին իրենց վճիռը, պարտաւոր էին բարձրաձայն հռչակել թէ Վանիա Տանթէսք այնքան անմեղ էր այս սպանութենէն որքան իր աղջնակը։ Բացարձակ ճշմարտութիւնը երեւան հանելու հոգածութեամբ, դատարանը կրցած էր զայն խնդրոյ առարկայ դարձնել, հարցաքննել, նոյն իսկ կասկածիլ անոր վրայ, որովհետեւ տանը մէջ մինակ էր, — բաց ի սպասաւորներէն — այն պահուն որ ամուսինը հարուածուեցաւ…։ Բայց, դատավարութեան պայծառ լոյսին տակ ճշմարտութիւնը երեւան կ՚ելլէր։ Վանիա բացարձակապէս օտար էր Օլիվիէ Տանթէսքի սպանութենէն։ Արկածի մը միայն կրնար վերագրուիլ ատիկա…

Մինչ Բորպիէրի կ՚աւարտէր իր պաշտպանողականին վերջաբանը. և իր խօսքը՝ ուժը ունէր հեղեղի մը, որ իր բուռն հոսանքին հետ կը քշէ կը տանի հանդիպած ամէն խոչընդոտ։ Դատաւորներն և երդուեալները մտիկ կ՚ընէին ուշադիր, հրապուրուած ընկճուած խորքով և արտայայտութեամբ այնքան ջերմ այս պերճախօսութենէն, բանախօսին գեղեցիկ ձայնէն, ամուր և ճկուն միեւնոյն ատեն, ուր կը թրթռար տիրապետող համոզում մը։ Կը վերջացնէր, պահանջելով ամբաստանեալին անպարտ արձակումը, իբրեւ արտայայտութիւնն իսկ ճշմարտութեան։

Խանդավառ ծափեր պայթեցան որոտումի աղմուկով մը։ Նախագահը, անմիջապէս, կտրուկ ձայնով մը լռութիւն հրամայեց։ Վանիա Տանթէսք ելած էր իր անշարժութենէն, և իր նայուածքը բոպէ մը ուղղեց իր պաշտպանին, որ տակաւին սարսռուն՝ իր աթոռը կը նստէր։ Ամբողջ սրահին մէջ խուլ շշուկ մը տարածուած էր, մինչ երդուեալները իրենց սենեակը կը քաշուէին խորհրդակցելու համար, և մինչ պահակները կը տանէին ամբաստանեալը։

Ամբոխին մէջ, խմբակներու միջեւ, տաք խօսքեր կը փոխանակուէին.

— Բացայայտ է անպարտութիւնը…

— Այնպիսի պաշտպանողականէ մը ետքը զոր լսեցինք

հիմայ, յիրաւի հաւանական է այդ...։ Ի՜նչպիսի բեմբասաց մը՝ այդ Բորպիէրին...։ Երբեք այսօրուընէ աւելի պերճախօս եղած չէր...։ Իր փոքրիկ յաճախորդուհին ելեկտրականացուցած էր զինքը։

— Զարմանալի չէ... զմայլելի է այդ կինը, պաշտելի՜ արարած մը։ Երիտասարդը պէտք է սիրահարած ըլլայ անոր... Իրաւ որ մեծ հաճոյքով պիտի ուզէի Օլիվիէ Տանթէւքի յաջորդը ըլլալ։

— Եթէ ձեզի հետ ալ այնպէս վարուի ինչպէս անոր հետ...

— Բէ՜հ, գիտե՞նք թէ ան ի՜նչպէս վարուած է ամուսինին հետ... Վերջապէս, ինչո՞ւ սպաննէր զայն։ Տարփանքով կը սիրէր զայն, լաւ ևս, դատավարութեան մէջ յայտնուածին համաձայն, բռնակալ տարփանքով մը... բայց, իրաւ է թէ Օլիվիէ հիանալի կենցաղ մը կը հայթայթէր անոր՝ հարստութեամբ և միջավայրով. որովհետև շատ կը քշուէին իր գործերը։

— Այո՛, պէտք է խոստովանիլ որ իբրև մարդ, բարոյապէս, նրբաճաշակ և կատարեալ կենցաղասէր մըն էր. բայց, իբրև բանաստեղծ հիանալի էր... անշուշտ ուշյարմար երիտասարդներու։

— Եւ հիմա, Վանիա գրեթէ զրկուած կը մնայ, կ'ըսեն, նիւթական միջոցներէ։

— Ո՜հ, այսպիսի դէմքով մը և հրապոյրով մը, շուտով պիտի գտնէ ապրուստի միջոցներ որ իրեն կը պակսին։

— Դէպքերը, այնպէս ինչպէս պատմեց Բորպիէրի, այնքան ճշմարտանման են, որ չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ երևակայեցին թէ անպատճառ սպանութիւն մըն է եղածը։

— Որովհետև իրենց ընտանեկան կեանքը շատ գէշ էր. Տանթէւքի սէրը ատելի կը թուէր իր կնոջ...

— Եւ յետոյ, մասնագէտները հաստատեցին թէ հրացանը չէր կրնար պարպուած ըլլալ Տանթէւքի կողմէ։

— Ո՜հ, մասնագէտնե՜րը, ահա ապացոյց մը թէ ո՜րքան շիտակ կը տեսնեն անոնք։

— Ի՞նչ շահ կրնար ունենալ Վանիա իր ամուսինը մէջտեղէն վերցնելու։ Սիրահար չկայ։

— Գեղեցիկ հարիւրապե՞տը, որ կը խենթենար իր վրայ։

— Ուրիշներու նման... կարելի է հաւատալ որ կը կախարդէր իրեն մօտեցողները։

— Սլաւական հրապոյրի արդիւնք... գիտէք թէ Բոլոնիացի է... կամ Ռուս... լաւ չեմ յիշեր։

— Աւելցուցէք թէ ոչնչականի մը (Նիհիլիսթ) աղջիկ է։ Հայրը, կոմս Օստրովսքի, հարկադրուած էր փախչիլ ռուս ոստիկանութեան ձեռքէն, և մահուան դատապարտուած ի բացակայութեան, որովհետև մասնակից գտնուած էր խիստ արիւնոտ դաւադրութիւններու...։

— Վերջապէս, գուցէ իր ցեղը կը քաշէր, և Օլիվիէ Տանթէւքի վրայ ձեռք վերցուցած է։

— Անհեթե՜թ, անհեթեթ խօսք...

— Բայց, ոչ...

— Բայց, այո՜...

— Այո՜, այո՜...

Ատեանը կը շահագրգռէր ամբողջ աշխարհիկ մարդոց, որոնցմէ շատեր յաճախ ընդունուած էին Տանթէւքներու կողմէ, և ապշահար եղած էին ձերբակալութեան թատերական հարուածէն. որովհետև Վանիա Տանթէւք անձնաւորութիւն մը, զմայլելի անձնաւորութիւն մըն էր Բարիզի ընկերային կեանքին մէջ։ Իրաւ է թէ յանցաւորի երևոյթ չունէր ան... այնքան հանդարտ, ինքնավստահ շեշտով մը կը բացատրէր իրերը՝ աղջնակի մը վճիտ ձայնովը... բայց միևնոյն ատեն հրաշալի կերպով ուժեղ և յատակ շեշտ մը ունէր. մարդ կը փորձուէր ըսելու՝ առնական մտածում մը։

Յանկարծ զանգակը հնչեց։ Յետոյ բարապանը յայտարարեց.

— Դատարանը կը բացուի։

Դատաւորները յամրօրէն ներս կը մտնէին, ու կը գրա-

ւէին իրենց տեղերը։ Եղերական լռութիւն մը կը տիրէր. ամբոխը կը սպասէր հեւ ի հեւ։ Նախագահը յստակ ձայնով մը ըսաւ.

— Պարո՛ն պետ Երդուեալներու, կը հաճի՞ք ոտքի ելլել և ծանուցանել Երդուեալներու Ատեանին յայտարարութիւնը։

Երդուեալը հնազանդեցաւ։ Սպասումի սարսուռ մը կ'անցնէր սրահէն. ջիղերը պրկուած էին թրթռուն թելերու պէս։

Երդուեալներու պետը ձեռքը կուրծքին դրաւ, և հաստատուն շեշտով մը եւ բարձր ձայնով արտասանեց.

«Յանուն պատւոյս և խղճիս, Աստուծոյ և մարդոց առջեւ, Երդուեալներու Ատեանին յայտարարութիւնն է, բոլոր հարցումներուն վրայ. «Ո՛չ»։

Ոչ... Վանիա Տանթէսք յանցաւոր չէր նկատուած, ուրեմն անպարտ կ'արձակուէր։

Խուլ աղմուկ մը, փոթորիկի առեն կոհակներու աղմուկին նման, անցաւ սրահին մէջէն, ու բերաններու մէջ, ուղեղներու մէջ կ'ոստոստէր սա բառը.

— Անպա՛րտ։

Երդուեալներու պետը կը նստէր, ժպտուն դէմքով, կարծես թէ ինք անձնապէս երջանիկ էր իր տուած դատավճիռով, և հարցումներու թուղթերը կ'երկարէր Նախագահին։

Այս վերջինը ստորագրեց. նոյնպէս քարտուղարը։ Յետոյ Նախագահը հրամայեց ոստիկան-զինուորներուն.

— Ներս բերէք ամբաստանեալը։

Ծայր աստիճան հետաքրքրութիւն մը փոթորկեց ժողովուրդը. Նայուածքները ուղղուեցան դէպի այն դուռը, ուրկէ ներս պիտի գար Վանիա Տանթէսք։ Ամբողջ ամբոխը ոտքի ելած էր, շրթունքին վրայ ունենալով աղաղակը որով պիտի ազատուէր անմեղ մը.

— Անպա՛րտ։

Մանկամարդ կինը երեւցաւ բարապաններու մէջտեղ։ Սեւ շղարշէ քօղին տակ. որ մէկ կողմ ձգուած էր, ճերմակ

մեղրամոմի գոյն դէմք մը ունէր. շրթունքը սեղմուած էր կարծես կնիքով մը. աչքին լայն բիբերը իր ներքինը կը դիտէին կարծես, և լաւ կը պահէին գաղտնիքը այն պահուն ուր ինք միայն կրնար գիտցած ըլլալ ճշմարտութիւնը. նոյն իսկ իր փաստաբանին կողմը չդարձուց գլուխը։ Իսկ ան, ջղապիրկ, իր յաճախորդուհին շրջապատեց յաղթական հըրճուանքի նայուածքով մը. գրեթէ սարսափահար՝ զայն այնքան անզգած, խիստ տեսնելով։

Նախագահը խօսք առաւ անգամ մըն ալ.

— Պարո՛ն քարտուղար, հաճեցէք կարդալ Երդուեալներու Ատեանին յայտարարութիւնները։

Քարտուղարը հնազանդեցաւ. և խոր լռութեանը մէջ բոլոր-մտածումներուն, որոնք մէկ եղած էին այս հանդիսաւոր րոպէին, սկսաւ կարդալ.

— «Մենք, Նախագահ Եղեռնադատ Ատեանին, համաձայն երդուեալներու յայտարարութեանց, կը յայտարարենք թէ ամբաստանեալը յանցապարտ չէ այն իրողութիւններէն որով մեղադրուած է. անպարտ կը հռչակենք զինքը այդ ամբաստանութենէն, և կը հրամայենք անոր անմիջապէս ազատ թողուիլը, եթէ բանտարկուած չէ ուրիշ ոևէ պատճառով»։

Ամբոխը մտիկ ըրած էր շունչը կտրած։ Ինքը՝ Վանիա Տանթէսք՝ ոչ մէկ աղաղակ արձակած էր, և ոչ իսկ շարժում մը ըրած էր։ Միայն տժգոյն չէր այլեւս։ Արիւնի կոհակ մը խուժած էր յանկարծ իր ճերմակ այտերուն, անոր տալով նոր բացուած ծաղիկի մը փայլը։

Ամբաստանեալը յանցաւոր չէ՛։

Խանդավառ աղաղակ մը բարձրացաւ դէպի ձեղունը։ Ամբոխը գոհունակութենէն ոտքերովը գետինը կը դոփէր։ Ու ամէն կողմէ կը պոռային։

— Պռավօ՛, պռավօ՛, կեցցէ՛ Տիկ. Տանթէսք։

Նախագահը միջամտեց, լռութիւն հրամայելով։

Այս անգամ Վանիա կը նայէր դէպի իր պաշտպանը։

Միեւնոյն վարդագոյն բոցը կ'այրէր մորթին սատափի սպիտակութիւնը, և Միշէլի վրայ յառած իր աչքերը խորհրդաւոր, անբացատրելի արտայայտութիւն մը ունէին հրապուրիչ, որ ցնորք կը պատճառէր:

Բարապանները անգամ մըն ալ կը տանէին զայն, բայց այս անգամ դէպ ի ազատութիւն...: Այսպէս Վանիա, մտաւ դատաստարանին մերձակայ փոքրիկ սենեակը, ուրկէ պիտի երթար ստանալու ազատ արձակման գիրը:

Միշէլ Բորպիէրի հոն էր արդէն: Առանց բառ մը ըսելու, մանկամարդ կինը անոր կարկառեց երկու ձեռքերը, և բնազդաբար անոր կրթնեցաւ: Ոտքէն մինչեւ գլուխը կը դողար, և շուրթները հազիւ կրնային արտասանել բառերը, որոնք իրենց մունջ լեզուով կը պօռային իր աչքերէն, ուր հիմա կը շողար տեսակ մը տենդ:

— Ի՞նչպէս պիտի կրնամ ձեզի ապացուցանել իմ երախտագիտութիւնս...

Միշէլ շրթունքը դրաւ անոր սառսուռ ձեռքերուն վրայ, որոնք բանտարկուած կը մնային իրեններուն մէջ, և զայն տակն ու վրայ ընող յուզումը հանդարտեցնելու բնոյթը ունեցող զուարթութեամբ մը ըսաւ.

— Զիս վարձատրելու համար, Տիկին, պիտի նկատէք միշտ անհունօրէն անձնուէր բարեկամ մը. վստահ եմ որ երբեք չպիտի զժտուինք, այնպէս չէ՞:

— Ո՛չ, պէտք չէ զիս լքել, մրմնջեց Վանիա:

— Կը կարծէ՞ք որ կարելի ըլլայ այդ, պատասխանեց երիտասարդը եռանդուն ժպիտով մը:

Վանիայի նուրբ ձեռքերը թեթեւ սեղմում մը ունեցան: Ան թերեւս չէր նշմարեր իսկ թէ զանոնք Միշէլի ձեռքերուն մէջ թողած էր: Կարելի էր ըսել թէ Միշէլի մօտ ապաստան մը կը գտնէր որմէ ուժ չունէր հեռանալու:

Հակազդեցութիւն մը առաջ կուգար իր մէջ, արդիւնք ջիղերու հրաշալի պրկումի մը, որ ուժաւորած էր զինքը ամբողջ դատավարութեան միջոցին, և անոր ընծայած էր իր

անձին վրայ իշխելու կարողութիւն մը, այն պահուն որ իր ապագան կ'որոշուէր: Հիմա որ յաղթանակը ձեռք բերուած էր, կը տկարանար՝ երկար ատենէ ի վեր կորսուած տղու մը նման: Շատ մատաղատի կ'երեւար, մինչ Միշէլի կ'ըսէր տկար ժպիտով մը, աչքերը յանկարծ լեցուած արցունքով.

— Զիս շատ վատոգի պէտք է գտնէք. բայց չա՛տ յոգնած եմ... Ատիկա կը նշմարեմ հիմա միայն որ ա՛լ պէտք չունիմ ջիղերս լարուած պահելու:

— Պէտք է շուտով երթաք հանգստանալ. խորհեցէք որ գէշ օրերը վերջ գտած են:

— Այո՛, վերջացած... իրա՞ւ, կարելի՞ է որ վերջացած ըլլան... ձեր շնորհիւ:

— Այո՛, իրապէս վերջացած, աւելցուց Միշէլ զուարթօրէն:

Վանիա չպատասխանեց. և բոպէ մը իր դիմագծութիւնները այնքան տարօրինակ արտայայտութիւն մը առին, որ Միշէլ զարմացած նայուածք մը ուղղեց անոր:

Բայց պէտք էր որ Վանիա բաժնուէր անոր քովէն. բարապանները կը սպասէին անհամբերութեամբ, տանելու համար այն սենեակը ուր պիտի կատարուէր ազատ արձակման ձեւակերպութիւնը:

Վանիա նորէն անոր հետեւեցաւ հնազանդութեամբ: Երազանքի տպաւորութեան մը տակ կը գտնուէր անվերջանալի նրբանցքներէն անցնելու միջոցին. յետոյ կ'ենթարկուէր իր ազատ արձակման ձեւակերպութեանց:

Միշէլ կը վերադառնար ըսելով.

— Նիանիա հոս է. կ'ուզէ՞ք տեսնել զայն:

Մանկամարդ կինը խղդուկ ճիչ մը արձակեց:

— Սօնիայի՞ հետ:

— Ո՛հ, ո՛չ, չէր կրնար տղեկը միասին հոս բերել... վճիռը հաղորդուելուն սպասեց:

— Ըսէ՛ք որ հոս գայ:

Ձայնը խուլ շեշտ մը ունէր, կարծես պառաւ սօրն-

տուփն անուշն խոկ անցեալին դառն վերյիշումը բերէր իրեն։

Նիւանիա եկաւ. մանկամարդ կինը տեսնելուն պէս ձեռքերն իրար միացուց, և ռուսերէն բացագանչութիւն մը արձակեց։ Րոպէ մը, Վանիա և ինք իրարու նայեցան անբացատրելի արտայայտութեամբ մը։ Յետոյ կինը նետուեցաւ Վանիայի վրայ, զայն սեղմեց կրքոտ, բուռն շարժումով մը. յետոյ շուարուն բրտութեամբ ծունկի եկաւ անոր առջեւ, ձեռքերը բռնեց, համբոյրներով ծածկեց, ընդհատ բացագանչութիւններով, միշտ օտար լեզուով մը։ Նոյն կերպով պատասխանեց Վանիա, ինք ալ, կարծես յանկարծ մեկուսացած աշխարհի մնացեալ մասէն, որպէս թէ իրապէս մինակ ըլլար իր ցեղին, իր երկրին պատկանող այս արարածին հետ, որ հոգիով ու մարմինով անձնուէր էր իրեն, պաշտամունքի աստիճանին հասնող սիրով մը. ան միայն իր մօտ էր եղերական գիշերուան մէջ... ան միայն կրցած էր տեսնել... լսել... հասկնալ...։

Տարօրինակ տպաւորութեան մը ենթարկուեցաւ Միշէլի սիրտը. այս նոր անձին ներկայութեամբ, ինքզինքը հեռու նետուած կը զգար, այն օտար ամբոխին մէջ զոր ոչ մէկ կապ կը միացնէր Վանիա Տանթէյաքի։

Մանկամարդ կինը ատոր ներքին յայտնատեսութի՞ւնը ունեցաւ յանկարծ. զգա՞ց Բորպիէրի բնազդական ընկրկումը...։ Իրողութիւն է որ դադրեցաւ ռուսերէն խօսելէ. պզտիկ շարժումով մը վեր առաւ Նիւանիան, և այս անգամ ֆրանսերէն լեզուով ըսաւ անոր.

— Գնա՛, Սոնիան առ, և բեր այն հասցէին զոր Պ. Բորպիէրի ազնուութիւնը պիտի ունենայ գրելու քեզի...։ կ'ուզեմ որ այս գիշերուընէ սկսեալ անիկա քովիկս քնանայ։ Շուտ գնա՛, անուշիկս։

— Այո՛, տիրուհիս։

Կինը կը հնազանդէր, բայց դանդաղօրէն. աչքերը չէր զատեր Վանիայի դէմքէն, զոր կը դիտէր ուրախ և յաղթական պաշտամունքով մը։ Այսպէս կը դիտեն մէկը, որ նոր ազատուած է մահացու վտանգէ մը։

— Շո՛ւտ գնա, կրկնեց Վանիա՝ գրեթէ անհամբերութեամբ։ Շատ կարօտցած եմ, կ'ուզեմ տեսնել Սոնիաս, իմ սէրս, իմ պաշտելիս, իմ աղջնա՛կս։

Միշէլ քարտի մը վրայ գրած էր ուզուած հասցէն. բայց զայն պառաւ սպասուհին յանձնելէ առաջ, հարցուց.

— Ուրեմն որոշա՞ծ էք, նախապատի՞ւ կը համարիք այս իրիկուն ձեր տունը չդառնալ։

Միշէլ աննշմարելի դող մը տեսաւ անոնց վրայ. և իրրեւ սարսափի ճիչով մը, խուլ ձայնով մը սա բառերը ելան Վանիայի բերնէն.

— Ո՛չ, այս իրիկուն տունս չպիտի դառնամ... ո՜հ, ո՛չ, չեմ կրնար... կ'ուզեմ երթալ Շաթօպրիան փողոցի այն պանդոկը, ուր հաճեցաք սենեակ մը նայիլ ինծի համար. կրնա՞ք արդեօք հեռաձայնել, իմացնելով որ պիտի գամ...։ Ներողութիւն ձեզ այսպէս անհանգիստ ընելուս։ Բայց այնքան յոգնած եմ որ...

Միշէլ զայն կը դիտէր գորովալից և ջերմ գութով մը.

— Խե՛ղճ աղջնակ, ըսաւ մեղմիւ. քանի մը վայրկեան սպասէ ինծի. հիմա պանդոկին մէջ ամէն ինչ կը կարգադրեմ։ Ես այստեղ կը գտնուիմ ձեզի օգնելու համար, ե՛ս, ձեր բարեկամը... եկէք, Նիւանիա։

Երկուքն ալ դուրս ելան։ Վանիա նստաւ մեքենաբար։ Կարծես իր ուղեղը պարպուած էր ամէն մտածումէ։ Երազանքի մէջ ապրելու զգայութիւնը կ'ունենար նորէն։ Միայն որոշ կը մնար այն ստուգութիւնը թէ սարսափը վերջ գտած էր։ Անպարտ արձակուած... փրկուա՛ծ էր... Ազատ էր։

Վայրկեաններ անցան, որոնց թիւը ըսելու անկարող էր Վանիա։ Յետոյ տեսաւ որ Միշէլ կը վերադառնայ։

— Ահաւասիկ. լաւ սենեակ մը պատրաստուած է ձեզի։

— Ուրեմն, կրնա՞մ մեկնիլ.

— Անմիջապէս, եթէ կը բաղձաք... Կառք մը կանչեցի. կ'ուզէ՞ք որ ձեզի ընկերանամ մինչեւ պանդոկ։

— Ո՛չ, անօգուտ է, շնորհակալ եմ։ Լաւագոյն է որ մինակ երթամ. բայց շուտով կու գաք զիս տեսնելու, չէ՞։ Վարժուած էի ձեր յաճախակի այցելութիւններուն, և ժամանակի պէտք կայ այդ վարժութիւնը մոռնալու համար։

Միշէլ ներքնապէս կը զգար տարտամօրէն թէ ինք ալ այդ այցելութեանց պակասը պիտի զգար։ Յանկարծ բիրտ և տարօրինակ տպաւորութիւնը կ'ունենար թէ կեանքի շահագրգռութիւնը կ'անհետանար իրեն համար։ Այնքան ամիսներէ ի վեր կ'ապրէր՝ անո՛վ զբաղած, կ'ապրէր անոր մօտ և անո՛ր համար։

Վանիա Միշէլի հետ կ'իջնէր դատական պալատի սանդուղներէն։ Երիտասարդը կողմնակի դուռնէ մը դուրս հաներ էր զայն, խուսափելու համար անոր սպասող հետաքըրքիրներու հանդիպումէն։

Թարմ և գաղջ օդի յորձանք մը շրջապատեց զայն, վեր առնելով անոր քողը և ճակտին շուրջը եզերող նուրբ մազերը։ Գարուն կը հոտէր այդ օդը, մանուշակի բոյրով մը հոտաւէտուած, որ կու գար մայթին եզերքը կեցող փոքրիկ կառքէ մը։ Վանիա բնազդաբար երկարօրէն շնչեց այդ օդը, մինչ լոյսի շող մը կ'անցնէր իր աչքերուն յարափոփոխ ջուրին մէջ։

— Ո՜հ, ինչ հիանալի է ազատութեան օդը։ Միշէլ, բարեկամս, հիմա այլեւս ցկեանս բարեկամներ պիտի մնանք։

— Այո՛, պատասխանեց Միշէլ լուրջ անկեղծութեամբ մը, որ այդ միակ բառին կ'ընծայէր երդումի մը արժէքը։

Սարսուռ մը ունեցած էր, երբ Վանիա պարզօրէն իր անունը կ'արտասանէր, ինչ որ արդէն ըրած էր երբեմն յուզումնալից վայրկեաններու մէջ, երբ միասին անոր պաշտպանողականը կը պատրաստէին։ Բայց երբեք իր այդ անունին արտասանութիւնը լսած չէր գորովալի և ջերմ ուրախութեան այսպիսի շեշտով մը։

Կառքին դուռը բացաւ անոր։ Վանիա կառքին մէջ ելաւ։ Յանկարծ մտածում մը ունեցաւ, որ չգիտես ո՛ր խորքերէն կ'անցնէր իր ուղեղին.

— Պէտք է, Տիկին, որ քանի մը ծաղիկ տանիք ձեր փաստաբանէն... Նուազագոյնն է այս։

Եւ մօտենալով փոքրիկ կառքին, խուրձ մը մանուշակ առաւ և դրաւ Վանիայի ծունկերուն վրայ. անոր սուգի շըրջազգեստին ծալքերուն մէջ։

— Ո՜հ, անուշ կը բուրեն... Որքան կը շփացնէք զիս, բարեկամս... ցտեսութիւն, ընդհուպ։

Այս ըսելու ատեն քանի մը ծաղիկ առեր էր, և շըրթունքին քսելով, երջանիկ դէմքով մը կը հոտոտէր անոնց բոյրը։

— Այո՛, ընդհուպ, կրկնեց Միշէլ։

Տարտամ անձկութեամբ մը կը սարսռար Միշէլ ներքնապէս, որովհետեւ միւսը կը հեռանար իրմէ.. գուցէ ցմիշտ։ Վերահաս վերջալոյսին մէջ կը դիտէր անոր փափուկ դէմքը որ կը ժպտէր իրեն, անոր աչքերը ուր քիչ մը տենդ կար, և այնքան անծանօթներ...։ Յետոյ, գրեթէ յանկարծական շարժումով մը, հասցէն տուաւ շարժավարին, որ անմիջապէս ճամբայ հանեց իր ինքնաշարժը։

Դռնակին մէջէն բոպէ մըն ալ նշմարեց զմայլելի դէմքը, այնքան ժանկամարդ իր սուգի քողին տակ...։ Եւ կառքերու բազմութեան մէջ ինքնաշարժը աներեւոյթ եղաւ։

Բ.

Միշէլ յանկարծ անդրադարձաւ որ Դատական Պալատին դրան առջեւ կեցած մնացեր էր. մտքովը հետեւելով կառքի մը որ աներեւոյթ եղած էր. և ակամայ շարժում մը ըրաւ.

— Բայց, ի՞նչ ունիմ... իրաւ որ, խենդենամ պիտի կարծես... մարդ կը փորձուի ըսելու թէ ցաւ կը զգամ յաղթանակը ձեռք բերուած ըլլալուն համար։ Ջիղերս յոգնած են... պէտք ունիմ իմ տունիս խաղաղ մթնոլորտին... քալելով երթամ... սակայն քիչ մը պիտի կազդուրէ զիս...

Աճապարանքով դուրս ելաւ Դատական Պալատէն, խոյս տալով ձանձրացուցիչ մարդոցմէ, որոնք այս կամ այն պատճառով կ'ուզէին վար դնել զայն։

Դուրսը գարնանային պաշտելի վերջալոյս մը կար։ Ժամը վեցուկէս պիտի զարնէր։ Հեռուն, արեւմուտքի կողմը, երկինքը դիւթական տեսարան մը կը պարզէր, ծիրանեգոյն ոսկիով գծուած, որուն ճառագայթը կը ցոլանար Սէնի ջուրերուն վրայ՝ յամկաքարի երանգով. բայց իր գլխուն վերեւը Միշէլ նշմարեց վճիտ կապոյտ մը կանաչորակ, ուր մէկ քանի ամպի ծուէններ կը թափառէին, լոյսով շրջապատուած։

Երիտասարդը լայնօրէն շնչեց։ Այս շքեղ վերջալոյսին մէջ տարածուած զուարթութիւնը ընդլայնեց իր հոգին։ Յաղթանակի՛ հրճուանք։

Որովհետեւ իրական յաղթանակ մըն էր տարածը, փայլո՛ւն յաղթանակ մը, որ յիշատակելի հանգրուան մը պիտի կազմէր իր ասպարէզին մէջ։ Միշէլ ասոր կատարելապէս պիտի գիտակցէր նոյնիսկ առանց ջերմ շնորհաւորութիւններուն, փաղաքշիչ դատումներուն և ծափահարութիւններուն, որոնց աղմուկը տակաւին կը բզզար իր ուղեղին մէջ։

Բայց երիտասարդը իր փաստաբանի յաղթանակին վրայ չէ որ կը խորհէր, երբ աշխոյժ քայլերով կը յառաջանար դէպ իր տունը, ուր իրեն կը սպասէր խաղաղ հանգիստ մը, որ կը յաջորդէ փառաւոր ելք մը ունեցող պայքարի մը։ Միակ մտածում մը կը տիրապետէր իր մէջ. — «Ա՜հ ազա՜տ է, որքա՜ն գեղեցիկ պիտի թուի իրեն այս իրիկունը»։

Միշէլի ներքին գոհունակութեան կը խառնուէր ցաւ մը, անոր քով չգտնուելու, վերստացուած ապագայի առջեւ անոր զգացած գինովութիւնը չվայելելու ցաւը։

Անմիջապէս իրենց միջեւ առաջ կուգար բաժանում մը, բնականաբար։

Ա՛լ վերջացած էին այցելութիւնները, պաշտպանողականը պատրաստելու համար եղած գլուխ գլխի խօսակցու-

թիւնները, որոնց միջոցին, բացարձակ վստահութեամբ ան կը պատմէր ամբողջ իր կեանքը, կրթնելով իր պաշտպանութեանը, այնպիսի ինքնալքումով մը որ իր հրապոյրը զմայլելի կը դարձնէր։ Որովհետեւ, ճիշդ էր ինչ որ ամէն մարդ կ'ըսէր. — Իր մէջ չգիտեմ ի՛նչ մը կար հրապուրիչ, որ զերծ էր ամէն պչրողութենէ, և որուն ազդեցութենէն ազատ մնալ անհնար էր, (ատիկա հաստատած էր բանտին մէջ գտնուած ատենն իսկ)։ Ուրեմն, ինք — ինչպէս ուրիշներ — դիւթուած էր՞ անիկէ. ի՛նքը որ սովորաբար գիտցած էր անհաղորդ մնալ կնոջային ազդեցութեան։ Այդ հարցումը կ'ընէր յանկարծ ինքնիրեն, ապշահար, վախցած գրեթէ մտքին մէջ ծագած յանկարծական յայտնութենէ մը, խաղաղ գիշերուան մը մէջ ցոլացող փայլակի մը պէս։ Բացայայտ էր որ մինչեւ այն ատեն զայն նկատի առած էր իբրեւ ամբաստանեալ մը զոր կ'ուզէր փրկել։ Բայց անպարտ արձակուելէն ետքը ան կը դառնար կ'ըլլար ընկերային շրջանակներու մէջ փայլող կին մը, որ զմայլելի արարած մըն էր. ի՞նչպէս կրնար՞ չնշմարել ատիկա։

Ուսերու անգիտակից ցնցում մը ունեցաւ երիտասարդը, և խորհեցաւ ինչ որ ճշմարտութիւնը ըլլալ կը կարծէր.

— Ի՞նչ կայ զարմանալու, եթէ կը շահագրգռուիմ իրմով... Ամիսներով իրմով զբաղած գտնուեցայ ամէն բանէ առաջ... Ամիսներ շարունակ կրցայ ստուգել ինչ որ կ'արժէ ան... Հիմա որ այլեւս բանտարկեալ մը չէ, կրնա՞յ ինծի համար ըլլալ անտարբեր օտարական մը, որուն ապագան չշահագրգռէ զիս։

Ի՞նչ պիտի ըլլար այդ ապագան... Այս հարցումը կ'ընէր Միշէլ յանկարծ ինքնիրենը, ակամայ անձկութեամբ մը։ Վանիա տակաւին քսանեւհինգ տարեկան չկար. մինակ էր, գրեթէ ընչազուրկ, իր աղջնակին հետ, և սոսկալի ձիրքը ունէր անխուսափելի կերպով իրեն քաշելու բոլոր մօտեցողները...։ Ի՞նչ պիտի ըլլար ան, ի՞նչ որոշում պիտի տար... ի՞նչ ընել պիտի ուզէր...։ Միշէլ անկարող էր

այս ժամուն ճշդել թէ ի՞նչ ուղղութեամբ պիտի ընթանար իր կեանքը։

Իրապէս, ո՜րքան քիչ կը ճանչնար զայն։ Ի՞նչ իմացած էր անկէ՝ այն երկար ամիսներու միջոցին երբ մինակնին կը տեսնէին իրար... Սա՝ թէ ան գերազանցօրէն մտացի էր, անկախ մտածումներով, արուեստագէտի բնոյթով, — և հեռու ոև է կրօնական հաւատալիքէ։

Առանց մօր մեծցած էր ռուս յեղափոխականներու արտառոց միջավայրի մը մէջ, խորհրդապաշտ և անյողդողդ՝ գաղափարի իրականացումին մէջ, ոչնչականներու մէջտեղ, որոնք ինքզինքնին նուիրած էին պայքար մղելու մարդկային ընկերութեան դէմ։ Միեւնոյն ատեն Քոնսէրվաթուառ յաճախած էր, նուիրուելով երաժշտութեան, որուն ձիրքով օժտուած էր հրաշալիօրէն. և կը վարէր բժշկական ուսանողուհիի կեանքը, ինչպէս փափաքած էր իր հայրը։

Յետոյ, յանկարծ որբ մնալով, զինքը ընդունող — որովհետեւ ապրուստի միջոց չունէր — բարեկամներու մօտ հանդիպած էր բանաստեղծ Օլիվիէ Տանթէսքի։ Ան գրեթէ քառասուն տարեկան էր, մինչ ինք հազիւ տասնըեօթը կար։ Բանաստեղծը, առաջին ակնարկով հրապուրուած, ըղձացած էր այս եզական և զմայլելի երիտասարդութեան, որուն կոյր եռանդով մը կը մղուէր իր հասունութիւնը։ Այսպէս, Օլիվիէի միջոցաւ Վանիա կը մտնէր ապականած մթնոլորտի մը մէջ. ան ապրած էր արուեստագէտի մը մօտ, որ զուրկ էր բարոյականի ոև է ըմբռնումէ, հրապուրիչ էր, և խաթարուած բարքով։

Մինչեւ ո՞ր աստիճան Վանիա կրած էր անոր ազդեցութիւնը... Այն վայրկեանին որ ան յանկարծական կերպով մը անհետ եղած էր, ոև է իրական միութիւն խզուած կը թուէր անոնց միջեւ։ Եւ աւելին։ Վանիա արհամարհել կը թուէր զայն. հաւատողներ ալ կային թէ կ'ատէ՛ր։ Բայց սկիզբները սիրային յիմար կեանք մը ունեցած էին, այն կերպով որ Տանթէսքի նման մէկը կրցած էր ծանօթացնել

աղջնակին, զոր իրենը ըրած էր. և կը յաւակնէր կազմել, պատրաստել զայն իր վայելքին համար։ Ի՞նչ դրոշմ ստացած էր Վանիա անկէ։

Յետոյ, ի՞նչ անցած դարձած էր անոնց միջեւ։

Քիչ մը տարտամօրէն, — որովհետեւ Վանիա կիսով չափ միայն կը բանար իր թաքուն պարտէզը — Միշէլ կը կասկածէր թէ ան յուսախաբութիւն, յետոյ զզուանք, զարշանք զգացած էր, որոնք համակած կը թուէին Վանիայի հպարտ և անկախ հոգին և մաքուր գաղափարականի մը վարժուած անոր ուղեղը։ Բայց իր կնոջական ներքին կեանքին վրայ Վանիա ծայր աստիճան սակաւախօս էր։ Ան կատարեալ կերպով կը գիտակցէր թէ ի՛նչ բան անհրաժեշտ էր ծանօթացնել Միշէլին, որ երբեք ինքզինքին իրաւունք չէր տար աւելի հարցափորձել զայն։

1302-2000

Եւ սակայն կէտ մը կար որուն վստահ էր Միշէլ, և անոր բացարձակ իրականութիւն մ'ըլլալուն համոզուած էր. և այդ կէտը սա էր որ Վանիա ո՛րքան ալ զարպասուած ըլլար երիտասարդներէ, ո՛րքան ալ անջատուած ըլլար ամուսինէն, երբեք սիրահար մը ունեցած չէր։ Կարելի է ըսել որ Օլիվիէ Տանդէսքի սէրը վերջնապէս բժշկած էր զինքը սիրոյ հմայքէն։

Դատավարութեան միջոցին իրաւ է թէ խօսած էին ազնուական սպայի մը մասին, որ իր սրահը ընդունուած էր և սաստիկ սիրահարուած կը թուէր։ Բայց զինքը հարցափորձելու հարկադրուող Միշէլին՝ Վանիա անկեղծ և համարձակ պարզութեամբ մը ըսած էր թէ Ճէյմս Տ'Էրքիւյ յիրաւի շատ հաճելի էր իրեն, բայց նոյն ատենին՝ և իր անձին համար ալ՝ բարեբախտութիւն մը եղած էր որ իր զինուորական ասպարէզին բերմունքով յանկարծ հեռացած էր ան, Մարոք կանչուած ըլլալով։

Ասկէ աւելի բան չէր գիտեր Միշէլ այդ կնոջմէն, և ո՛րքան քիչ էր այս։ Գիտէր միայն թէ ան մայր էր բուռն կիրքով մը, և կը տառապէր դիւրաբեկ կազմուածք մը

Հայաստանի ... գրադարան

ունեցող իր Սօնիայէն։ Միշէլ սա կէտն ալ գիտէր թէ ան ունէր մտածումի յստակութիւն մը, կորով մը եւ անզրդուելի կամք մը, որ ապշութիւն կը պատճառէր իրեն, եւ կը հակասէր անոր ծայր աստիճան մանկամարդ երեւոյթին։ Այո՛, Վանիա փարթամ եւ կնճռոտ բնաւորութիւն մը ունէր. եւ ո՜րքան տարբեր էր այն կիներէն որոնց կը հանդիպէր աշխարհիկ ընկերութեանց մէջ...։ Վանիա յանկարծ իր աչքերուն առջեւ կը պարզէր նոյն կիները՝ շատ հասարակ եւ անգո՜յն։

Այսպէս խորհրդածելով, Միշէլ ուշադրութիւն չէր ըրեր թէ ո՛րքան ճամբայ քալած է։ Ակամայ ժպիտ մը ունեցաւ, տեսնելով որ իր մեքենական քայլերը զինքն առաջնորդեր էին իր բնակարանին առջեւ, Պէյշաս փողոցի հին շէնք մը, որուն մէկ յարկը կը բնակէին իր մայրն ու քոյրերը, իսկ ինք իրեն յատուկ յարկաբաժին մը ունէր գետնայարկին վրայ։

Անմիջապէս մօրը սենեակը ելաւ. խորունկ մտերմութիւն մը կար իրենց միջեւ։ Տիկին Բորպիէրիի առողջական վիճակը շատ փոխուած էր, մաշած ըլլալով իր ենթարկուած վիշտերէն։ Սաստիկ սիրուած ամուսինի մը կորուստը, եւ վաղահաս մահը երեք զաւակներուն, զինքը առանձին թողուցած էին իր երեք զաւկին՝ Միշէլի, եւ ամէնէն պզտիկ աղջկան Մօնիքի հետ, որ տասնութ տարեկան էր այժմ։

Մօրը համար, Միշէլ՝ իր զաւակը, բարեկամը եւ պաշտպանն էր միեւնոյն ատեն, որուն մօտ կը հանգչէր ինքը. եւ ան՝ ընտրեալ բնաւորութեան մը հետ ունեցած ամենօրեայ հաղորդակցութեամբ ձեռք բերած էր բարոյական այն նրբազգածութիւնը, զոր զաւկին կ՚ընծայէ մօր փափուկ ազդեցութիւնը, եւ այս վերջինը՝ կը գիտակցէր մօրը զատողութեան մեծ արժէքին եւ կը հրապուրուէր անկէ։

Պզտիկ հասակէն ի վեր Միշէլ ուղղամտութիւն եւ անկեղծութիւն միայն տեսած էր շուրջը, նաեւ հոգածութիւն

փոքր թէ մեծ ամէն պարտականութեան կատարման. ապրած էր կրօնական հաւատալեաց կազդուրիչ մթնոլորտի մը մէջ, եւ ունէր գիտակից հաւատք մը, լայնամիտ եւ բացարձակապէս ներողամիտ, ինչ որ հազուադէպ է։

Երիտասարդ փաստաբանը շատ բան կը պարտէր իր մօրը. կը հասկնար զայն, եւ անհուն երախտագիտութիւն մը կար այն գուրգուրանքին մէջ որով կը շրջապատէր զինքը։

Արտագաւիթին մէջ հանդիպեցաւ սենեկապանուհիին, եւ հարցուց.

— Կրնա՞մ տիկինին քով երթալ։

— Այո՛, տիկինը պարոնին կը սպասէ. պզտիկ սրահն է։

Արագօրէն անցաւ նրբանցքէ մը, նուրբ օթոցներով ծածկուած, ուր արժէքաւոր գեղօրներ, անագապղինձէ արձանիկներ զուարթ երեւոյթ մը կու տային գեղարուեստական բանուածքներով զարդարուն զարակներու մութգոյն փայտերուն, ու բացաւ սրահին դուռը։

— Ո՛հ, վերջապէս եկար, Միշէ՛լ... յաղթանակը շահեցար, այնպէս չէ՞, մե՛ծ տղաս։

Տիկին Բորպիէրի կ՚ելլէր թիկնաթոռէն. եւ գեղեցիկ ժպիտ մը կը պայծառացնէր իր յոգնած դէմքը, մեղրամոմի պէս տժգոյն՝ ճերմակ մազերուն տակ, եւ բաց կապոյտ աչքերը լուսաւորուած էին մտացի եւ քաղցր բարութեամբ մը։

Միշէլ ծռեցաւ եւ համբոյր մը դրաւ մօրը ճակտին։

— Այո՛, մայր, ձեռք բերի անպարտութեան վճիռը, որուն կը բաղձայի։ Անմիջապէս իմացաք, այնպէս չէ՞։ Նոյն վայրկեանին իսկ հեռաձայնեցի ձեզի։

Տիկին Բորպիէրի զուարթ ժպիտ մը ունեցաւ.

— Այո՛, ճիշդ... եւ յետոյ, Մօնիք ալ հոն էր։

— Ո՞ւր։

— Քեզ ունկնդրելու եկած էր՝ Միս Մաք Քինի հետ։

Յաջողած էր ինծմէ արտօնութիւն առնել։ Որովհետեւ ըսած էիր ինծի թէ հրապարակային դատավարութեան միջոցին ոեւէ անպատշաճ յայտնութիւն չպիտի ըլլայ, — մանաւանդ տիկնոջ համար —, իր փափաքին տեղի տուի։

— Զինքը չնշմարեցի անգամ։

— Դուն ուրի՛շ զբաղում ունէիր գլխուդ մէջ... եւ յետոյ, կարծեմ թէ ան քիչ մը կը ծածկէր ինքզինքը, ապահով ըլլալու համար որ զինքը դուրս չպիտի հանել տաս դատարանէն։

— Խե՛ղճ պզտիկ Մօնիքս։

— Վճիռէն անմիջապէս ետքը, ինքնաշարժով Միս Մաք Քինի ընկերակցութեամբ մեկնեցաւ հոնկէ, ինծի բերելու համար լուրը, որուն կը սպասէի այնքան անձկութեամբ, եւ դատավարութեան տպաւորութեան մասնակից եղայ անմիջապէս. հպա՛րտ եմ քեզմով, Միշէ՛լ։

Երիտասարդը խնդալ սկսաւ. եւ բռնելով իրեն ուղղուած փափուկ ձեռքը, խանդաղատօրէն համբուրեց զայն։

— Հպարտացէք, մայրիկ, եթէ ասիկա հաճելի կը թուի ձեզի... Ես երջանիկ եմ. ո՛հ, ո՜րքան երջանիկ... միակ մտածումը թէ խեղճ պզտիկը ազատ է հիմա իր զաւկին հետ, շատ քաղցր է ինծ եւ այսպէս պիտի մնայ այնքան խորապէս, որքան երբեք զգացած ըլլամ... Անարդարութիւն մը արգիլե՛լ... անմեղ արարած մը ազատե՛լ... ի՜նչ աստուածային պաշտօն։ Եւ ի՜նչ աղուոր բան է յաջողիլը... ասիկա կը հասկնաք, այնպէս չէ՞, մայր։

Տիկին Քորպիէրի գլուխը հակեց. եւ իր ձեռքը այս անգամ շոյեց մազերը Միշէլին, որ քովիկը նստած էր ցած աթոռի մը վրայ։ Այսպէ՛ս կ՚ընէր մայրը, զաւկին փոքր տղեկ մը եղած ատենը։

— Յոգնած երեւոյթ չունիս, մեծ մանչս։

— Յաղթանակը յոգնութիւնը կ՚անցընէ, մա՛յր... Բայց ի՜նչ աղուոր, խաղա՛ղ իրիկուն մը պիտի անցընեմ...։ Հը-

րաման տուի որ ոչ մէկը ընդունին։ Ո՛հ, այս խաղաղութիւնը՝ այստեղ, այս առանձնութիւնը ձեր մօտ, ի՜նչ երանութիւն այնտեղի աղմուկէն ետքը։

— Մօնիք վերադարձաւ՝ խանդավառուած Տիկ. Տոնթէոքի հրապոյրէն. գիտես անոր հիանալի ձիրքերը. եւ կրնաս գուշակել թէ ի՜նչպիսի նկարագրութիւն մը լսեցի։ Մօնիք զայրացած էր նոյնիսկ զայն ամբաստանութեան տակ առնել համարձակելնուն համար։

Հազիւ րոպէ մը լռութենէ ետքը, Միշէլ պատասխանեց.

— Մօնիք իրաւունք ունի. զմայլելի է ան...։ Մա՛յր. քանի որ ազատ արձակուած է, պիտի փափաքէի որ ծանօթանաք իրեն։

Քիչ մը զարմանք նշմարուեցաւ Տիկ. Քորպիէրի աչքերուն մէջ.

— Ստո՞յգ... Արդարեւ ես ալ պիտի ուզէի ճանչնալ այն խեղճ կինը զոր ազատեց իմ Միշէլս։ Բայց ինչո՞ւ կ՚ուզես որ զայն ճանչնամ, Միշէ՛լ։

Լուրջ ձայնով մը Միշէլ պատասխանեց.

— Որովհետեւ կը խորհիմ որ կրնաք բարիք ընել իրեն։ Խիստ մինակ է... եւ ինքնիրենս կը հարցնեմ թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ իր վերջը։

— Ատով ի՞նչ ըսել կ՚ուզես, Միշէ՛լ։

Քանի որ Միշէլ կը շահագրգռուէր այդ մանկամարդ կնոջմով, ինքը չէր կրնար զայն նկատել անտարբեր օտարական մը։ Իր մտածկոտ նայուածքը կը հարցափորձէր Միշէլի նայուածքը։ Բայց իր նայուածքն անորինին չհանդիպեցաւ։ Բաց պատուհանէն Միշէլ կը դիտէր պարտէզին տերեւախիտ ծառերը։

— Մա՛յր, կը կրկնեմ թէ մինակ մնացած է ան, եւ շատ երիտասարդ է... հարստութիւն չունի, եւ սոսկալի կերպով հրապուրիչ է։

— Ընտանիք չունի՞։

— Գիտէք արդէն... ձեզի պատմած էի... եւ դատա-

վարութեան միջոցին հաստատուեցաւ։ Հայրը ցմիշտ վտարուած է իր ազջնակին գերդաստանէն՝ Օսդրովսքիներէն, իր կարծիքներուն և յեղափոխական գործերուն համար։ Շատ ծանր դաւադրութիւններու մասնակից գտնուած է, և ռուս ոստիկանութեան ձեռքէն փախչելով միայն ճողոպրած է։ Ժամանակ մը արտասահմանի մէջ ծածկուած մնալ ստիպուած է. և յետոյ վերջապէս եկած ապաստանած է Ֆրանսա, ուր ապրած է ռուս ոչնչականներու (Նիհիլիսդ) միջավայրի մը մէջ, շարունակելով դաւադրել։ Կը տեսնէք թէ ի՛նչ տարօրինակ երիտասարդութիւն մը անցուցած է իր աղջիկը... աղքատ երիտասարդութիւն մը, քանի որ Սէրժ Օսդրովսքիի ամբողջ ստացուածքը գրաւուած է արքունիքէն։

— Այո՛, խիստ տարօրինակ... այս բոլորը... և այսօր Տիկ. Տանթէսքը չի՞ խորհիր Ռուսիա դառնալ։

— Չեմ կարծեր որ այդ մտածումը ունենայ... գոնէ ինծի բնաւ խօսած չէ այդ մասին... ո՛չ, չեմ կարծեր... արդէն իսկ ֆրանսացած է ան դաստիարակութեամբ, մտքի մշակութեամբ և սովորութիւններով... Իր ամուսնութեամբ մտած է նրբազգած մտաւորականներու, արուեստագէտներու միջավայրի մը մէջ։ Չեմ կարծեր որ լքէ այն մթնոլորտն որ այնքան կը պատշաճէր իրեն, երթալ ապրելու համար առաւել կամ նուազ զարգացած ռուս ազնուականներու մէջ, որոնք աշխարհիկ ընկերութեան պատեանողներ են միայն... Բայց, ինչպէս որ ձեզի ըսի, իր ծրագիրներուն վրայ խօսած չէ ինծի։ Եւ արդէն նախապաշարումը ունէինք ծրագիրներ չշինելու, ցորչափ մեր կամքէն կախեալ չէր ապագան։

— Այո՛, կը հասկնամ. խե՜ղճ, խե՜ղճ կին... բայց, բարոյապէ՞ս... արժէք մը ունի՞ ան։

Միշէլ սկսած էր պտտիլ սենեակին մէջ, ինչպէս կ'ընէր յաճախ, երբ կը խորհրդածէր.

— Իբրև իմացականութիւն, այո՛... ընտրեալ դասա-

կարգին կը պատկանի... սրտի տեսակէտով, զինքը կը ճանչնամ մանաւանդ իբրև մայր, և գորովալից մայր մըն է ան։

Լռեց. կէտ մը կար որուն՝ բնազդաբար՝ մօտենալ չէր ուզեր Միշէլ, գերազանցօրէն քրիստոնեայ իր մօրը հետ այս խօսակցութեան միջոցին. ատիկա ոեւէ կրօնքի բացակայութիւնն էր Վանիա Տանթէսքի մօտ։ Ասոր պատճառը այն էր թերևս որ ոչ մէկուն միտքէն անցած էր կրօնք մը տալ անոր։ Մայրը շատ երիտասարդ մեռած էր. հայրը բացարձակապէս օտար, լաւ ևս հակակիր կը թուէր գաղափարներու այս կարգին։

Տեսնելով որ Միշէլ խօսքը չէր շարունակեր, Տիկին Քորպիէրի ըսաւ մեղմօրէն.

— Լա՛ւ, Միշէլ, համաձայն եմ. եթէ պառաւ մայրդ կրնայ ոեւէ կերպով օգտակար ըլլալ այդ մանկամարդ կնոջ, զայն ինծի բեր երբ որ յարմար դատես։

— Մա՛յր, սիրելի՛ մայր, բարեպաշտ գործ մը կատարած պիտի ըլլաք. ջերմապէս շնորհակալ եմ։

— Մօնիք ինծի ըսաւ որ շատ մեծ քաջութիւն ցոյց տուած է այս վերջին դատավարութեան միջոցին, ուր իր բախտը կը վճռուէր։ Պատմէ՛ ինծի այդ դատավարութեան բոլոր մանրամասնութիւնները, Միշէլ, քանի որ չկրցայ անձամբ ներկայ գտնուիլ։

— Ամէն ինչ որ կ'ուզէք, մայր... Ահաւասիկ, ըսկիզբէն...

Եւ մայր ու զաւակ, սիրտ սրտի, սկսան խօսակցիլ։

Գ.

Ընթրիքը աւարտած էր։ Միշէլ ծխելու համար պարտէզ ելաւ, որուն վրայ կը բացուէր գետնայարկի իր յարկաբաժնին դուռը, և սկսաւ յամրօրէն ճեմել նեղ ծառուղիին երկայնքը, որ կազմուած էր խիտ խիտ տնկուած տերեւալից ծառերու մէջտեղ։

Հանգիստը շուտով հանդարտեցուցած էր իր պայքարի տենդը, նոյնիսկ յաղթանակի տենդը, յաղթանակին որմէ ոեւէ հպարտութիւն չէր զգար, որովհետև բացարձակապէս զերծ էր արուեստին սնապարծութենէն, միայն թէ կատարուած գործի մը մէջ խղճամիտ հոգածութեամբ կը բաղձար յաջողութեան. ու ամբոխին դատաստանին մասին ունեցած վէս անտարբերութիւնը իրեն կ'ընծայէր այնպիսի անկախութիւն մը մտքի, որ ուժ մըն էր հանրային կարծիքին առջեւ։

Ընտանեկան հանգիստին մէջ, իր ուղեղն անմիջապէս ձեռք բերած էր պայծառ եւ ցուրտ յստակատեսութիւնը... հիմակ իր դատաւորութիւնը մտքին առջեւ կը բերէր իբրեւ իր մէկ պաշտօնակցին վարած դատը, անոր բոլոր նշանակելի պարագաներով, հոգիէն ու մտքէն անցած բազմադիմի տպաւորութիւններով, մինչ իր համոզումին մէջ անխախտ՝ մի առ մի կը ջախջախէր ամբաստանագրին զանազան կէտերը, երդուեալները շահիլ ջանալով՝ յաղթելու եռանդուն կամքով մը. զոր հիմա լուսագոյն կերպով մը կը ճշդորոշէր, և որուն ուժգնութիւնը զինքը կը զարմացնէր քիչ մը։ Ամբողջ փաստաբանական կեանքին միջոցին բնաւ չէր յիշեր որ այսքան զօրաւոր իղձ մը ունեցած ըլլայ իր պաշտպանեալին անպարտութեան...։ Ուրեմն, հիմայ ինչո՞ւ....։

Վանիա Տանթէսք անիրաւ յարձակման մը ենթարկուած եւ ինքզինքը պաշտպանելու համար մինա՞կ ըլլալուն պատճա-

էր որ այնքան խոր կարեկցութիւն մը կը ներշնչէր իրեն...։ Վերջապէս, կրցած էր զայն ազատել...։ Գարնան այս աղուոր իրիկունը, ազա՛տ էր ան. վերջապէս անկէ հեռացուցեր էր ահաւոր ապագան, որուն հեռանկարը մտքին առջեւ էր յաճախ՝ ամիսներէ ի վեր...

Հիմակ ի՞նչ վիճակի մէջ էր. խե՛ղճ աղջնակը, անծանօթ տան մէջ, ուր մինակ էր, առանց ոեւէ պաշտպանութեան եւ գուրգուրանքի, ալիքներէն ծովեզերք նետուած խլեակի մը պէս։ Ինք որ այս ժամուն անոր միակ բարեկամը կը թուէր, պէտք չէ՞ր որ երթար տեղեկութիւն առնէր անոր մասին, այս առաջին իրիկուան մէջ, որ անոր համար հազարումէկ մտածումներով ծանրաբեռնուած էր... պէտք չէ՞ր որ գոնէ իմացնէր անոր թէ իր վրայ անձնուիրաբար հսկող մը կայ։

Ժամացոյցը հնչեց ու նայեցաւ։ Ժամը իննին քառորդ կար։ Ինքնաշարժով քանի մը վայրկեանէն կրնար անոր բնակարանը երթալ, քարտ մը ձգել իրեն, տեղեկանալ թէ հանգիստ հասած է այնտեղ, ու զինքը տեսնելու փափաք յայտնել... այս կերպով ան գոնէ պիտի կրնար գիտնալ թէ բարեկամ մը իր վրայ կը մտածէ...։

Միշէլ Թորպիէրի արագ որոշում տուող մարդ մըն էր։ Առանց երկար բարակ մտածելու, սիկարը ձգեց, իր սենեակը մտաւ, և քարտի մը վրայ արագօրէն գրեց. —

«Տիկին,

«Այս քանի մը տողերը անոր համար են որ, այս իրիկուն խիստ մինակ չզգաք ինքզինքնիդ ձեր առժամեայ բնակարանին մէջ։ Հեռուէն, ձեր անձնուէր բարեկամը — այս տիտղոսը կը թոյլատրէք ինծի, այնպէս չէ՞ — ձեզի հետ է, մասնակից վերստին ազատ ըլլալու ձեր ուրախութեան. Գիշեր բարի, տիկի՛ն. կը փափաքէի վստահ ըլլալ որ ձեր ապաստանարանը հանգիստ կ'ընծայէ ձեզի։ Վստահ եղէք որ հեռուէն թէ մօտէն կը մնամ միշտ,

«Ձեր բարեկամը

«Մ. Թ.»

Քարտը պահարանին մէջ դրաւ, զանգակը զարնելով սենեկապանը կանչեց. ըսելու անոր որ եթէ մայրը զինքը հարցնէ, յայտնէ թէ վայրկեան մը կը բացակայի ստիպողական գործի մը համար. և արագօրէն դուրս ելաւ:

Ինչպէս նախատեսած էր, ինքնաշարժը քանի մը վայրկեանէն զինքը տարաւ պանդոկին առջև Շաթօպրիան փողոցին, — որ հանդարտիկ էր գաւառի փողոցի մը պէս —, ուր կը գտնուէր Վանիա իր զաւկին հետ:

Համաձայնուած էին որ հետաքրքիրներէ խուսափելու համար, իր աղջիկնութեան անունով կանչէ զայն:

— Տիկին Օսլրովսքի եկա՞ծ է, հարցուց:

— Այո՛, պարո՛ն. տիկինը ընթրիքէն առաջ եկաւ, ըսաւ սենեկապանուհին որ դուռը բացեր էր:

— Իր յարկաբաժի՞նն է:

— Տիկինը պարտէզն է կարծեմ. եթէ պարոնը կը փափաքի, իմաց տամ:

— Կը հաճի՞ք իրեն յանձնել սա քարտը. եթէ պատասխան մը կայ, պիտի ըսէ ձեզի:

Սենեկապանուհին առաւ պահարանը: Միշէլ որ չէր ուզած սրահ մտնել՝ ուր կը նշմարէր թէ բազմաթիւ խումբեր կան, մնաց դրան առջև. նեղ վերնադաւթակին վրայ, որմէ պարտէզ կ'իջնուէր, Բաբիլեան պարտէզ մը նեղ, բայց վերջապէս պարտէզ մը ծաղկած շուշանի թուփերով և շուրջը խնամով յարդարուած կանաչ մարգագետին մը, գարնանային ծաղիկներու աստեղազարդ կոյտով մը, որուն բոյրը կը ծաւալէր գաղջ զեփիւռով մը:

Նայուածքը կը թափանցէր կիսատուերին մէջ. սենեկապանուհին, որուն շարժումներուն կը հետեւէր, կանգ առնելէ առաջ իսկ, Միշէլ նշմարած էր սեւեր հագած նուրբ մարմին մը, որ յամրօրէն կը պտտէր աւազուտ ծառուղիին մէջ: Տեսաւ որ ան կանգ առաւ յանկարծ, առաւ քարտը, մօտեցաւ ելեկտրական լամբարին որ կը լուսաւորէր պարտէզին մուտքը, և կարդաց:

Անմիջապէս Միշէլի ուղեղին մէջէն անցաւ սա գաղափարը. թէ լաւ պիտի ըլլար թերեւս, եթէ մեկնէր քարտը յանձնելէ ետքը, առանց սպասելու պատասխանի, որուն ներքնապէս կը բաղձար սակայն: Արդեօք սխալ գաղափար մը չպիտի՞ կազմէր ան իր դիտումին մասին, և զինքը անփափկանկատ չպիտի՞ գտնէր: Բայց արդէն իր մօտն էր Վանիա, ձեռքերը երկարած, և շրթունքին վրայ կը ճառագայթէր բարի գալուստի ժպիտ մը:

— Դո՛ւք, ըսաւ, իրա՞ւ դուք էք... ո՛րքան բարի էք այսպէս գալով, այս իրիկուն իսկ, երբ այնքան կարօտը պէտք է զգաք հանգիստ ընելու ձեր մօրը մօտ:

— Բարի՞... ըսէք թէ շատ բնական է այս: Իրաց հարկեցուցիչ ընթացքով դուք քիչ մը... իմս եղած էք, եթէ կը թոյլատրէք այս հպարտ բառը, կ'աճապարէի գիտնալ թէ ի՞նչպէս էք այստեղ... այնքան «կորսուած» չէք զգար ինքզինքնիդ, չէ՞:

Արագօրէն կը խօսէր, բարեկամական զուարթութեամբ: Բայց, իր անձին մէջ կ'եռեւեփէր այն ուրախութիւնը որ իր հոգին կը լայնցնէր երդուեալներու վճիռէն ետքը:

— Սօնիա ձեր քո՞վն է:

Ստուերին մէջ, Միշէլ նշմարեց փայլակի մը լուսաւորելը Վանիայի անուշ դէմքը:

— Այո՛, եօթը ամիսէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով քովս է. հիմա պառկեցուցի «պզտիկս»: Այժմ կը քնանայ... երկայն վայրկեաններ զայն դիտեցի: Յետոյ, որովհետեւ գիտեմ թէ ուզած ատենս կրնամ գտնել զայն... և ազատ եմ... ծարաւը զգացի շնչելու զով օդը գիշերուան, ազատուելու առաջի՛ն գիշերը...: Պատրանք մը թերեւս... բայց ինքզինքս աղէ՛կ կը զգամ հոս, այո՛, շատ աղէկ... կ'ուզէ՞ք որ հոս մնանք քիչ մը... Սրահին մէջ շատ մարդ կայ. չպիտի կրնայինք պէտք եղածին պէս խօսակցիլ. այնպէս չէ՞:

— Խօսակցի՞լ... բայց շատ յոգնած պէտք է ըլլաք...: Հիմա որ գիտեմ թէ հանգիստ էք, ձեզ պիտի թողում առանձին:

— Յոգնած չեմ զգար ինքզինքս: Ինծի այնպէս կու գայ որ գիշերը պիտի անցընեմ կանաչներու և ծաղիկներու բոյրերը վայելելով...: Ո՜հ, ի՜նչ զմայլելի է գարունը:

Ձայնին մէջ կը թրթռար տեսակ մը գինովցած ուրախութիւն. սկսած էր քալել նեղ ծառուղիին մէջ, զոր լոյսով կ'ողողէր տերեւներուն մէջէն թափանցող պայծառ լոյսը լուսինին: Եւ Միշէլ անոր քովէն ի վեր կը յառաջանար, նայուածքը ուժգնօրէն տարուած շողարձակ արտայայտութեամբը մանկամարդ դէմքին, որ իր վրայ կ'ազդէր գինովցնող բոյրի մը պէս:

Ո՜հ, ո՛րքան անուշան կը թուէր իրեն, իր պաշտպանողականին յաղթական յաջողութիւնը, այս անմեղ էակը փրկած ըլլալու քաղցրութեան քով, այն գիտակցութեան քով թէ անխորտակելի կապ մը գոյացած է իրենց երկուքին միջեւ. որովհետեւ, ան իրեն կը պարտէր ազատութիւնը, պատիւը, և ապագայի ամբողջ կարելի երջանկութիւնը... Եւ այս պատճառով անշուշտ, այսուհետեւ չպիտի կրնար օտարական մը նկատել:

Վանիա կը շարունակէր՝ այնպիսի շեշտով մը որ գերագոյն շնորհակալութիւն մըն էր Միշէլի.

— Այն տպաւորութիւնը ունիմ թէ սոսկալի մղձաւանջէ մը դուրս կ'ելլեմ: Տարօրինակ կերպով հեռուէն կը նշմարեմ բանտին խցիկը, դատաւորը, ու ձեր դէմքը, որ կար այնքան կամք ու այնքան կիրք...: Եւ հեղինակաւոր էր ձեր ձայնը... տակաւին կը լսեմ ձեզ... Ո՜հ, ինչպէ՞ս խօսեցաք անոնց, այդ մարդիկներուն...: Ձեզ ունկնդրելու պահուն բացարձակապէս վստահ էի թէ զիս պիտի ազատէք: Եւ դուք զիս ազատեցիք:

Փոքրիկ ձեռքը փափկօրէն դրաւ Միշէլի թեւին վրայ. այս վերջինը բռնեց զայն, շրթունքին տարաւ, յետոյ ան-

միջապէս թողուց զայն: Լուռ, քանի մը քայլ առին պարտէզին մէջ, ուր լուսինին լայն մահիկը, որ ծառերուն ետեւէն կը բարձրանար, արծաթ ակօսներ կը գծէր: Շուշանի բոյրը տարածուած էր զով զեփիւռին մէջ:

Յանկարծ Վանիա գլուխը թօթուեց, կարծես վանելու համար անցեալի մռայլ տեսիլները, և դէմքի արտայայտութիւնը փոխուելով զուարթութեան, թեթեւ ծիծաղով մը ըսաւ.

— Հիմա մտած եմ աշխարհիկ կիներու ընկերութեան մէջ... Քանի որ ատիկա ձեր շնորհիւ եղած է, անհրաժեշտ է որ իմ առաջին հիւրս ըլլաք նոր սկսող կեանքիս մէջ, և այս իրիկուն ընդունիք գաւաթ մը թէյ... Կը հաճի՞ք. այնպէս չէ՞: Հո՛ն, պատշգամին վրայ շատ հանգիստ պիտի ըլլանք: Մեր թէյի գաւաթները տեսնելու չափ լոյս կայ հոն. պիտի շարունակենք վայելել գարնանային այս զմայլելի գիշերը:

Միշէլ տակաւին բնաւ լսած չէր Վանիայի խօսիլը այսքան զուարթ ոգեւորութեամբ, ուր անոր հրապոյրը իրեն համար նոր երեւոյթ մը կ'առնէր: Եւ, այդ հազուադէպ իրիկուան մէջ միտքէ իսկ չէր անցըներ խուսափիլ կախարդանքէ մը, որուն ենթարկուիլը զմայլելի կը թուէր իրեն: Վաղը, աւելի՛ ետքը, կեանքը զիրենք պիտի նետէր տարբեր ուղիներու մէջ: Բայց, տակաւին քանի մը վայրկեանի համար, իրենք երկու էակներ էին, որ միեւնոյն անձկութիւնները ապրած էին հասարակաց անցեալի մը մէջ. այրը իրաց բնական ընթացքով ճիգ կ'ընէր ազատելու կինը որ իր պաշտպանութեան ապաւինած էր: Վանիայի այնքան պարզօրէն ըրած հրաւէրը, Միշէլ ընդունած էր նոյնքան պարզութեամբ. ու մինչ փոքրիկ սեղանի մը վրայ սենեկապանուհին կը պատրաստէր թէյի գաւաթները, անոնք կը վերսկսէին խօսակցիլ բնական մտերմութեամբ մը, զոր իրենց մէջ առաջ բերած էին իրենց երկար և բազմաթիւ

խօսակցութիւնները Սէն-Լազարի մէջ, երբ հարկ կ՚ըլլար պատրաստել պաշտպանողականը։

Բայց, այս անգամ ո՜րքան տարբեր էր շրջանակը... Տարբեր էր նաև Վանիա Տանթէսք, որ ա՛լ բանտարկեալը չէր՝ ծանր ամբաստանութեան ենթարկուած, այլ աշխարհիկ կին մը, ինչպէս կ՚ըսէր, որ շնորհակալութեան փափուկ բառերով Միշէլի կը յայտնէր իր երախտագիտութիւնը։ Մարդ պիտի փորձուէր ըսել թէ ան՝ ազատուած ինքնապաշտպանութեան հոգէն, թողած էր որ ինկնայ կամքի կարծր պատեանը, որուն մէջ փակուած էր այնքան ամիսներէ ի վեր։ Հիմա Միշէլի կը յայտնուէր նոր Վանիա մը, անդիմադրելի կերպով հրապուրիչ արարած մը, անհաւատալի ըլլալու աստիճան զերծ ուսէ պչրողութենէ, զոր յայտնած էին դատավարութեան միջոցին լսուած բազմաթիւ վկաները։

Թէյը բերուեցաւ, ու Վանիա մեծ խնամով կը պատրաստէր հիւրը։ Յանկարծ ըսաւ, շրթունքին վրայ հրապուրիչ ժպիտով մը.

— Պահանջկոտ ու անփափկանկատ չպիտի գտնէք զիս անշուշտ, եթէ ըսեմ թէ վստահ եմ որ յաճախ պիտի այցելէք ինծի մինչև մեկնումս։

— Ձեր մեկնո՞ւմը, ընդմիջեց յանկարծ Միշէլ. կը մեկնի՞ք. բայց ինծի բան մը ըսած չէիք այդ մասին։

Քաղցր գիշերուան մէջ Վանիայի ձայնը հնչեց գրեթէ դառնօրէն.

— Կրնայի՞ ապագայի վրայ խօսիլ. գուցէ ատիկա դժբախտութիւն բերէր ինծի.. բայց հիմա ամէն ինչ փոխուած է... ձեր շնորհիւ։ Քիչ առաջ, այս իրիկուն, ճաշելու ատեն, երբ կը դիտէի արևամուտի գեղեցիկ երկինքը, մեր պզտիկ շուշանը ծաղկաւէտ, չգիտեմ ի՛նչպէս և ի՛նչու, յանկարծ յիշեցի Փռօվանսի պաշտելի, թէև ամայի անկիւն մը, ուրկէ անցած էի օր մը Քաննէ վերադարձիս։ Փոքրիկ երկիր մը որ Քավալէռ կը կոչուի... ծանօթ է՞ք...

— Անունով, այո՛... յետո՞յ։

— Բաղձանքը ունեցայ, յիմա՛ր բաղձանք մը, ապաստանիլ հոն, անցեալէն շատ հեռու, իմ Սօնիայիս հետ... և այնտեղ միայն այնքան... որքան թոյլատրեն իմ նիւթական միջոցներս։

Զուարթ ձայնով մը Վանիա արտասանած էր վերջին բառերը։ Միշէլ չպատասխանեց. տեսակ մը սրտի մորմոք զգացեր էր ան, այնքան սուր որ ատոր գիտակցութիւնը կը զգար անհամբեր զարմանքով մը։ Ինք ալ կը պատկանէր այն անցեալին զոր իրմէ ջնջել հեռացնել կ՚ուզէր մանկամարդ կինը։

— Այս համբորդութեան չէ՞ք հաւանիր, հարցուց Վանիա՝ անոր լռութենէն զարմացած։

— Ո՛չ, ոչ... ձեր ծրագիրը շատ բնական կը գտնեմ... և նոյնիսկ իմաստուն. լաւ պիտի ըլլայ ձեզի, ինչպէս նաև Սօնիային, ծովային օդ շնչել քիչ մը։

— Այո՛, ես ալ այնպէս կը կարծեմ։ Քավալէռ այն կայքը պիտի ըլլայ, ուր հանգիստ պիտի առնեմ, և պիտի գտնեմ իմ ապագաս վերակազմելու անհրաժեշտ ուժը... բայց, հիմա չէ տակաւին։ Այս վայրկեանին, չեմ խորհիր ո՛չ ապագային վրայ, ո՛չ ալ անցեալին. ահաւոր անցեալին... ներկան շատ գեղեցիկ է, և անոր մէջ կ՚ուզեմ սուզուիլ, ու կ՚ուզեմ երթալ զայն ըմբոշխնել լուսաւոր Քավալէռի մէջ։ Արդէն, քանի որ անկարելի է ինծի իմ երբեմնի բընակարանս դառնալ, պէտք ունիմ առժամեայ բնակարանի մը, սպասելով լաւագոյնին։

— Չէ՞ք ուզեր բնակիլ ձեր Նէօյյիի տան մէջ։

— Ո՜հ, ո՛չ... ո՜հ, ո՛չ... կ՚ուզեմ անկէ հեռու մնալ... վաճառել անոր բոլոր կարասիները... բան մը չեմ ուզեր պահել անկէ...

Ձայնը նորէն առած էր վայրագ որոշումի մը շեշտը, որ բոլորովին կը փոխէր անոր արտայայտութիւնը։

Միշէլի աչքին առջև եկաւ Նէօյյիի բնակարանին տեսիլը. արուեստագէտի ճշմարիտ բոյն մը, նուրբ ճաշակով

մը ստեղծուած, Թանկագին գեղօրններով զարդարուն. բնակարան մը որուն արժէքը շատ մեծ էր գնահատել գիտցողներու համար, և որ Վանիայի շուրջը կը կազմէր անբաղդատելի շրջանակ մը... Ու մտածկոտ երևոյթով մը ըսաւ.

—Ցաւալի պիտի ըլլար ցրուել այն բոլոր գեղարուեստական հարստութիւնները, որոնք հաւաքուած էին այդ տան մէջ... Անշուշտ կ'ըմբռնեմ ձեր տպաւորութիւնը... բայց դուք որ այնքան կորովի էք, պարտաւոր էիք հակազդել... Թերևս առաջին յուզումէն ետքը... որ շատ դառն եղած պէտք է ըլլայ, ինքզինքնիդ երջանիկ զգայիք գտնուելու միջավայրի մը մէջ որ ձերն էր այնքան...

— Ի՞մս, ո՛հ, ո՛չ... Պ. Տանթէսքին՝ այո՛, բայց ո՛չ իմս։ Ո՛չ, ես չեմ ուզեր... չեմ կրնար այնտեղ գտնուիլ... ինչո՞ւ կը ստիպէք զիս...

Իր շեշտին մէջ կար տեսակ մը չմորած ըմբոստութիւն, և նոյնիսկ սարսափ...։ Միշէլ երբեք չէր լսած անոր այսպէս խօսիլը սարսափահար տղու մը նման։ Ընդհակառակն միշտ տեսած էր անոր մօտ քաղցր վճռականութիւն մը, հզօր՝ այն հանդարտ կորովով զոր ոչ մէկ վիշտ կամ փորձութիւն կարող է ընկճել։ Անշուշտ այն յիշատակելի գիշերուան սարսափները յաղթած էին իր տոկունութեան, թուլցնելով իր դիմադրութեան զսպանակը վտանգին առջև... և կարեկցութեամբ, բռնազբօսիկ զուարթութեամբ և բողոքի շեշտով մը ըսաւ.

— Բայց, սիրելի փոքրիկ բարեկամուհիս, ոևէ ստիպում չեմ ըներ... ձեզի կ'ընծայեմ համեստ կարծիքս խորհրդականի, որ հեռու կը գտնուի շատ բնական տպաւորութիւններէ. միայն թէ...

— Միա՞յն թէ...

— Միայն թէ, կարծեմ շատ դժուար պիտի ըլլայ ձեր անձամբ չերթալը, քննելու համար ձեր ամուսնոյն թուղթերը, ու տեսնելու թէ ի՛նչ պէտք է պահէք, ձեր աղջնակին

համար, այն գեղարուեստական գործերէն, զոր ձեռք բերած էր Պ. Տանթէսք... կամ դուք իսկ...

— Բան մը պահե՞լ... ձեզի ըսի թէ չեմ ուզեր որ ոևէ բան մնայ այդ անցեալէն... ան սարսա՛փ կ'ազդէ ինծի... չպիտի պահեմ այդ անցեալը յիշեցնող ոևէ առարկայ...։ Կ'ուզեմ վերսկսիլ կեանքս... որովհետև, բարեբախտաբար, երիտասարդ եմ տակաւին, չա՛տ երիտասարդ...

Տեսակ մը կրքոտ զայրոյթով խօսած էր Վանիա։ Կարծես թէ մոռցած էր իր հիւրին ներկայութիւնը։ Յօնքերը կծկուելով իրարու կը մօտենային, անակնկալ խստութիւն մը տալով անոր դիմագծութեան, որ յանկարծ կարծես մարմարի վրայ քանդակուածի երևոյթ մը առած էր։

Միշէլ զգաց թէ ան ինքն իր մէջ կը դիտէր այնպիսի խորութիւններ, ուր ապահովաբար ոչ ոքի թոյլատրուած էր թափանցել։ Ի՞նչպէս եղած էր որ որոշեալ պահերու մէջ կրցած էր կարծել թէ ան ամէն ինչ կը խոստովանի իրեն։ Կեանքը զիրենք պիտի բաժնէր իրարմէ. և յստակօրէն կը տեսնէր թէ Վանիա երբեք լայնօրէն բացած չէր իրեն՝ իր թաքուն պարտէզը։ Եւ ահա, յանկարծ, ան կը մտնէր հոն, վերակենդանացնելով ժամեր, զորս ինքը՝ Միշէլ՝ կ'անգիտանար. և այնքան սուզուած էր Վանիա իր խռովքին մէջ, որ ձեռքէն վար ինկաւ դգալը, որուն հետ մատներովը կը խաղար անգիտակցօրէն։

Վանիա ոստում մը ունեցաւ. վերադարձած էր ներկայ ժամուն։ Շրթունքները վերստացան իրենց ժպիտը, մինչ ինքը Միշէլի կը յառէր իր խորհրդաւոր նայուածքը։

— Զիս տկար կը գտնէք, այնպէս չէ՞, ըսաւ. կ'երևակայեմ որ քանի մը շաբաթէն, թերևս քանի մը օրէն, աւելի քաջ պիտի ըլլամ...։ Այո՛, իրաւունք ունիք... իմաստութիւնը պէտք է ունենայի այդ տունը մտնելու... բայց...բայց այնտեղ սոսկալի բաներ տեղի ունեցած են։Այդ տան մէջ առած առաջին քայլս ուրուականներ պիտի արթ-

կուին, չարիք պատճառելու ինծի։ Ո՛հ, յիմարութիւն պիտի ըլլար երթալ զանոնք փնտռել... գոնէ, այս իրիկուն, ինծի այսպէս կու գայ...։ Վաղը, երբ գեղեցիկ արեւուն ճառագայթները շրջապատեն զիս, թերեւս տարբեր խորհիմ։

— Ես ալ այսպէս կը մտածեմ... Բայց, այս իրիկուն, դուք որ քաջարի կին մը եղած էք, դուք խեղճ փոքրիկ աղջիկ մըն էք. որ հանգիստի պէտք ունի...։ Պէտք է երթաք Սոնիայի մօտ... և քնանաք անոր պէս... առանց ոչ մէկ բանի վրայ խորհելու։ Եւ յետոյ, վաղը, կամ ուրիշ օր մը, եթէ պէտք ունենաք բարեկամի մը, անոր խորհուրդներու, տիկին, եթէ կարող եմ ձեզ օգնելու՝ ուրուականները փարատելու համար, կը կանչէք զիս...։ Որովհետեւ, գիտէք թէ որքան ատեն որ փափաքիք, ես ձեր պիտի ըլլամ։

— Միշտ, ուրեմն, ըսաւ Վանիա այնքան փափկութեամբ, որ Միշել սարսռաց։ Մէկ րոպէի մէջ, երիտասարդը ինքզինքը խիստ մօտ զգաց անոր... ինչպէս Սէն-Լազարի մէջ, երբ յանկարծական յոյզով մը կ՚ըսէր իրեն. — «Ո՛հ, Միշել, փրկեցէք զիս, դուք միայն կրնաք ընել ատիկա»։

Հրաժեշտ առնելու համար ոտքի ելլելով, Միշել ըսաւ պարզօրէն՝ թրթռուն ու քիչ մը խուլ ձայնով.

— Շնորհակալ եմ, տիկին, մեծ խնամով միասին կը տանիմ ձեր թանկագին, ազնիւ խօսքը... Բայց հեռանալէ առաջ, կը թոյլատրէ՞ք որ բաղձանք մը յայտնեմ ձեզի...

Քիչ մը զարմանք կար Վանիայի նայուածքին մէջ, որ կիսատուերին մէջ իրենը կը փնտռէր։ Ու Վանիա կրկնեց.

— Բաղձա՞նք մը։

— Այո՛... կը բաղձայի որ մօրս հետ ծանօթանաք։ Կ՚ըմբռնէք անշուշտ որ այնքան շատ անգամներ ան լսած է իմ ձեր վրայ խօսիլս, որ չկարենալով ինքը ձեզի գալ, — աւա՜ղ, շատ տկար է — մեծապէս ուրախ պիտի ըլլար եթէ հաճէիք փոքրիկ այցելութիւն մը տալ իրեն...

Փոքր քոյրս ալ սաստիկ կը փափաքի ձեզ հետ ծանօթանալ։

Միշելի անծանօթ պատճառով մը, այս առաջարկութիւնը անհաճո՞յ էր Վանիա Տանթէօքի, որ չպատասխանեց անմիջապէս։ Աննշմարելի լռութիւն մըն էր այս, որուն թափանցեց Միշել ցաւագին զգայութեամբ մը, և որ անոր շրթունքին վրայ բերաւ չքմեղանքի բառ մը.

— Թերեւս անզգոյշ կը գտնուիմ այս առաջարկով... բայց այնքան փութկոտ անգիտակցութեամբ մը եղած է որ պիտի հաճիք ինծի ներել։

Վանիա ուսերը թօթուեց, և փայփայիչ ժպիտով մը լուսաւորեց անոր դէմքը.

— Անզգո՞յշ... Ո՛հ, բնա՛ւ. չեմ կրնար ըսել որ անզգոյշ եղած էք ինծի հանդէպ։ Բայց, կը վարանէի ձեզի պատասխանելու, որովհետեւ իմ... արկածս վայրենի ըրած է զիս...։ Այս վայրկեանիս սարսափ կը զգամ նոր դէմքերէ, և այն հետաքրքրութենէն զոր առաջ կը բերեմ...

— Ոչ թէ հետաքրքրութիւն, այլ համակրութիւն միայն պիտի գտնէք իմ մօրս մօտ, ձեզ ընդունելու պահուն... բոլոր ինչ որ իմացած է ձեր մասին, փափաք արթնցուցած է որ դուք իրեն պզտիկ բարեկամուհի մը ըլլաք, զոր երջանիկ պիտի ըլլայ չփացնելով, որքան որ դուք թոյլատրէք... Որովհետեւ անտեղեակ չէ թէ դուք բաւական մինակ էք, այս վայրկեանին...

— Շա՛տ մինակ, այո՛։ Բայց իմ մասիս իմացածները, կ՚ըսէք... ո՛հ, ի՞նչ իմացած է։

Տարօրինակ արտայայտութիւնը, զոր այս իրիկուն քանիցս նշմարած էր Քորպիէրի, անգամ մը եւս կը փոխէր դիմագծութիւնը մանկամարդ կնոջ անոր տալով մռայլ, գրեթէ եղերական երեւոյթ մը։ Ու նորէն Միշել Քորպիէրի զգաց թէ Վանիայի հոգիին մէջ քօղի մը կը բաղխի, զոր ան որոշած էր վեր չառնել։ Մանկամարդ կինը

կը շարունակէր՝ յամր բայց խիստ քաղցր ձայնով մը.

— Շատ բարի է ձեր մայրը՝ ատոր վրայ մտածելով։ Իրեն շնորհակալութիւն յայտնելու համար, պիտի ջանամ յաղթել իմ տպաւորութեանս, և պիտի երթամ իրեն յայտնելու խորին երախտագիտութիւնս այդ մասին... այո՛, շատ խորին...։ Քանի մը օրէն, մեկնելէ առաջ, պիտի տեսնենք թէ ե՞րբ պիտի կրնայ ընդունիլ զիս... քանի որ կը հաճի այդ փափաքն ունենալ...

Երիտասարդը ձեռքը երկնցուց հրաժեշտ առնելու շարժումով մը։ Այս անգամ Վանիա վար չդրաւ զայն, բայց եռանդագին կարկառեց երկու ձեռքը մէկէն, ինչպէս ըրած էր եկած ատենը։ Ու Միշէլ նորէն շրթունքին տարաւ զանոնք. ներքին խղճ մը, որուն կը յաղթէր իր կամքը անողոք, զինքը կը մղէր երկարօրէն հեալու այս գաղջ մորթին վրայ, որ անսահմանելի բոյր մը կը սփռէր։ Բայց անմիջապէս ինքզինքին եկաւ։ Միայն թէ, երբ Վանիա գգուող շնորհալիութեամբ մը կ'ըսէր. «Ձեր մօտաւոր այցելութիւնը պիտի վայելեմ, չէ՞», երիտասարդը խոստացաւ.

— Այո՛, ընդհուպ, տիկին, երբ որ փափաքիք։

Պատշգամբին սեմին վրայ կանգ առաւ, ետին դարձաւ, ու դէպ անոր նայեցաւ։ Վանիա այնտեղ էր տակաւին, ուր թողած էր զայն. մանկամարդ կինն ալ նայուածքով անոր կը հետեւէր. ու Միշէլ նշմարեց անոր նուրբ մարմինը, շուքերուն մէջ մինակ, ուր խարտեաշ գլուխը կ'որոշուէր յստակօրէն։

Դ.

— Տիկին, սանտուիչ մըն ալ, ըսաւ Մօնիք, իր սիրուն ժպիտով, թարմատի և յուրջ, միեւնոյն ատեն։

Մանկամարդ-աղջիկը Միշէլի կը նմանէր. միեւնոյն դիմագծերը ունէր, նուրբ և բարձրահասակ. բայց Միշէլ ջղային, հուժկու կազմուածք մը ունէր, մինչ Մօնիք խիստ նրբամարմին էր։ Ազուոր աչքերը սեւ էին մազերուն պէս՝ սպիտակ ճակտին վերեւը, որոնք ծոծրակին վրայ ոլորուած, ծանր կոյտ մը կը ձեւացնէին։

Հիացիկ փութկոտութեամբ կը սպասարկէր Վանիայի զոր չէր դադրեր շրջապատելէ համակիր նայուածքով մը։

— Կ'ուզէք, այնպէս չէ՞, տիկին։

— Ո՛հ, ո՛չ... ո՛չ, ա՛լ չեմ ուզեր, ա՛լ բան մը չեմ ուզեր... խիստ շատ եղաւ... թողուցի որ ընէք... Ու երբ մեկնիմ, զիս խիստ որկրամոլ պիտի գտնէք։

— Ո՛հ, տիկի՛ն, բողոքեց Մօնիք, որուն այտերը կարմրեցան սաստիկ։

Եւ փութկոտ համակրութեամբ մը աւելցուց.

— Ձեր վրայ զմայլանքի մտածում մը միայն կրնամ ունենալ, ինչպէս ամէն մարդ։

Անբացատրելի ժպիտը, — հեգնոտ, փայփայիչ, դառն — փայլակի մը պէս անցաւ մանկամարդ կնոջ շրթունքին վրայէն.

— Ի՛նչ անուշ, ներողամիտ հոգեակ մը ունիք... աւա՜ղ, անոնք որ զմայլելի կը գտնեն, զիս չեն ճանչնար բնաւ։

— Տիկի՛ն, Միշէլ կատարելապէս համակարծիք է ինձ...

— Որովհետեւ ան զիս կը տեսնէ իր անձնուիրութեան պրիսմակին մէջէն։ Մարդ միշտ բարեացակամութեան գանձեր ունի անոնց համար, որոնց իր անձէն շատ զոհողութիւն ըրած է։

— Ատիկա կրնանք իրեն հարցնել, տիկին. ահա կու-գայ ան ալ։ Բարեբախտաբար իր այցելուն շատ վար չդրաւ զինքը։

Զուարթ շեշտով այս խօսքն ընելով, Մօնիք փութաց դիմաւորել եղբայրը, զոր յաճախորդ մը վայրկեան մը կանչեր էր՝ տեղեկութիւն մը առնելու համար։ Միչել ժըպ-տեցաւ քրոջը, բայց անմիջապէս իր նայուածքը դարձած էր Վանիսայի, որ իր մօր թիկնաթոռին քով նստած էր։

— Ձեր նախընթրիքը որկրամոլութեան կը մղէ զիս։ Պզտիկ Մօնիք բերանս երերցնելիք բան մը տուր, եթէ կը հաճիս...։ Կ'ենթադրեմ որ Տիկին Տանթէսքի հետ կատարելապէս ծա-նօթացած էք։ Տիկի՛ն, համոզուած էք, այնպէս չէ՞, թէ հեռաքրքրութիւնը չէ որ մօրս փափաք ներշնչած է ձեզ ծանօթանալու...։ Եւ դուք, մա՛յր, կը հաստատէք, այն-պէս չէ՞, թէ ճիշդ խօսած եմ։

Տիկին Բորպիէրի գլուխը ծռեց, և ըսաւ քաղցրութեամբ.

— Կը յուսամ որ Տիկին Տանթէսք և ես ճշմարիտ բա-րեկամուհիներ պիտի ըլլանք։

— Ճիշդ այդ, մա՛յր. տիկինը ընդունեցէք իբրեւ ձեր մէկ աղջիկը... Տիկին, մի՛ մերժէք։ Մայրս արդէն ապա-ցոյցներ տուած է... հաւանեցէք իր դուստրը ըլլալու։ Կը հաւատամ որ լաւ պիտի զգաք ինքզինքնիդ այդպէս...

Մանկամարդ կինը գլուխը օրօրեց.

— Ինծի համար շատ անխոհեմ պիտի ըլլար այդպիսի սովորութիւն մը ընդունիլ։ Ընդհակառակն ես պէտք ունիմ մխրճուելու այն անողոք համոզումին մէջ թէ իմ անձիս վրայ միայն պէտք է յոյս դնեմ։ Արդէն կեանքը, ուզեմ թէ չուզեմ, ատոր վարժեցուցած և քաջ ըրած է զիս...

— Այո՛, ըսաւ Տիկին Բորպիէրի բարի ժպիտով մը. գիտեմ թէ ձեր անձին մէջ կայ հազուագիւտ կորով մը։

— Կորո՞վ... ճիշդ է. կարծեմ թէ բնութիւնը օժտած է զիս բարեբախտաբար։ Եւ արդէն, շատ պզտիկ հասակէս, այդ դպրոցին վարժուած էի։ Հայրս միշտ սովո-

ցուցած է ինծի, իր անձին օրինակովը մանաւանդ, ան-յողդողդ կերպով ընթանալ դէպի որոշեալ նպատակը։ Եւ կը հաւատամ որ չպիտի մոռնամ ատիկա...։ Եւ մեծ բա-րեբախտութիւն մըն է այս. որովհետեւ ուժի և կորովի պէտք ունիմ զաւկիս և ինծի համար... ո՛հ, ո՛ւր էր թէ կարենայի ֆիզիքական ուժ տալ անոր։ Շա՜տ փափկակազմ է, իմ Սօնիաս...

— Ծովի օդը օգտակար պիտի ըլլայ իրեն.

— Կը յուսամ... երեք օրէն կը մեկնինք։

Մանկամարդ կնոջ շեշտին մէջ մեծ ուրախութեան մը սարսուռ կար, և Միչել խայթուածքի մը տպաւորութիւնը զգաց իր անձին վրայ։

Տիկին Բորպիէրի կը հարցնէր.

— Բարեկամներ ունի՞ք Բաւալէսի մէջ.

— Ո՛հ, ոչ... մարդ չեմ ճանչնար հոն... միայն պիտի ըլլամ այնտեղ աղջնակիս հետ։

— Այս մեկուսացումը վախ չի՞ պատճառեր ձեզի։

— Տիկի՛ն, բարերար պիտի ըլլայ ինծի այս. առանձ-նութեան սովորութիւնը ունեցած եմ. ո՛հ, կեանքը խիստ, բայց օգտակար դաստիարակուհի մը եղած է ինծի, ու կ'անցնիմ այնպիսի վայրկեանի մը մէջէն, ուր պէտք ունիմ ինքնամփոփուելու... ինքզինքս ժողվելու, կարենալու հա-մար սկսիլ նոր կեանք մը։ Չպիտի ուզէի տեսնել ոեւէ մէկը անոնցմէ որ անցեալին կը պատկանին։

— Ուրեմն վերջնական մնաք բարո՞վ մը պիտի պար-տաւորիմ ըսել ձեզի, հակառակ պարագային տաղտուկ պատճառելով ապագային, հարցուց Միչել։

Իր ձայնը այնպիսի լուրջ շեշտ մը ունէր, որ չէր կըր-նար ծածկուիլ այն զուարթախոհութեան երեւոյթին տակ, զոր տալ կ'ուզէր խօսակցութեան։

— Մնաք բարո՞վ մը... բնաւ երբեք. ձեզմէ չպիտի կրնամ ընդունիլ «վերջնական» մնաք բարով մը, ինչպէս կ'ըսէք։ Այնքա՛ն պարտական եմ ձեզ, որ այսուհետեւ նոյն

իսկ իմ գոյութեանս մաս կը կազմէք…։ Ո՛հ, տիկին, ի՛նչ առանձնաշնորհեալ մայր մըն էք դուք։

Ժպիտ մը լուսաւորեց Տիկին Բորպիէրիի անգոյն դէմքը։

— Այո՛, կարծեմ իրաւունք ունիք. պզտիկ բարեկամուհիս…

— Մա՛յր, մա՛յր, կ՚աղաչե՛մ, միջամտեց Միշէլ՝ անհամբեր և տիրական շեշտով մը։

Բայց Վանիա, որ ոտքի կ՚ելլէր մեկնելու համար, ձեռքն անոր երկնցուց.

— Ինչո՞ւ չընդունիլ ինչ որ իրականութիւն է… աղէկ կամ գէշ… կատարեալ պարզութեամբ։ Ցտեսութիւն, բարեկամս, իմ խիստ սիրելի բարեկամս. իմ ամբողջ երախտագէտ սիրտս ձեզի կը թողում։ Տիկի՛ն, կը թոյլատրէք ինծի ըսել ասիկա, այնպէս չէ՞, որ ճշմարտութիւնն է։ Երբեք պիտի չկրնամ պէտք եղածին չափ յայտնել Մ. Բորպիէրիի իմ երախտագիտութիւնս։

— Ան իր պաշտօնը կատարեց, զաւակս, որ անմեղները պաշտպանել է։ Եւ ինք ամէնէն առաջ երջանիկ է որ կըրցած է ձեզմէ հեռացնել, անիրաւ ամբաստանութիւնը…։ Հիմա, ինչպէս ըսիք այնքան իրաւամբ, խեղճ պզտի՛կս, ա՛լ պէտք չէ խորհիք ձեր անցուցած տխուր օրերուն վրայ, ու պէտք է ապրիք ձեր զաւկին և ձեզի՛ համար, աչքերնիդ դարձուցած ապագային։ Բոլոր սրտովս կը մաղթեմ որ երջանիկ ըլլաք վերջապէս։

Տիկին Բորպիէրի մեծ գորովով կը խօսէր այս անծանօթուհիին, որ մեկուսացած վիճակի մէջ, ինչպէս ըսած էր իր զաւակը, խղճալի աղջնակ մը կը թուէր. իր ձեռքին մէջ կը պահէր սեւ ձեռնոց դրած փոքրիկ ձեռքը, որ իրեն երկարուած էր մնաք բարովի շարժումով մը. և Մօնիքի նման, և նոյնինքն Միշէլի նման, տաք համակրութեամբ մը կը դիտէր անոր զմայլելի դէմքը։

Անշուշտ Վանիա զգաց ասիկա, որովհետեւ յուզեալ քաղցրութիւն մը նշմարուեցաւ իր նայուածքին մէջ։

— Ո՛րքան բարի էք, տիկի՛ն. երբեք իմ ճամբուս վրայ չեմ հանդիպած ո և է մէկուն որ ձեզ նմանի… բայց կը կենդանացնէք այն վիշտը որ սիրտս յօշոտած է մայրագուրկ աղջիկ մը ըլլալուս համար։ Ո՛րքան տարբեր մէկը պիտի ըլլայի, վստահ եմ, եթէ մայր մը ունենայի։

— Ձեր մայրը շա՞տ կանուխէն կորսնցուցած էք։

— Այո՛… այր մարդոց մէջ միայն մեծցած եմ… ատոր համար է որ կարծես մանչ եղած եմ ես ալ։

Ամէնքը սկսան խնդալ։ Մա՛նչ, այս նուրբ արարածը որ շատ փոքր աղջնակի մը երեւոյթը ունէր։

— Միշէ՛լ. կը կասկածէի՞ր որ Տիկ. Տանթէսք «մանչ» է.

Միշէլ պատասխանեց տարօրինակ շեշտով մը.

— Ընդհակառակն ես շատ կնոջային կը գտնեմ զինքը։

Վանիա ալ խնդալ սկսաւ.

— Ըսել կ՚ուզեմ թէ իմ նկարագրիս մէջ բիրտ բաներ ունիմ… թէ կամքի ուժի այնպիսի գործեր կը կատարեմ, որոնցմէ հեռու պահած պիտի ըլլար զիս մօր մը ազդեցութիւնը։ Ո՛հ, օրիո՛րդ Մօնիք, չէք գիտեր թէ ո՛րքան երջանիկ էք ձերինին նման մայր մը ունենալով։

— Ո՛հ, գիտե՛մ, շատ լաւ գիտեմ, տիկին…։ Մայրի՛կս, կը պաշտե՛մ զայն, գոչեց Մօնիք, որ բուռն և գորովալի շարժումով մը ծռեցաւ մօրը յոգնած դէմքին վրայ։

— Լո՛ւռ, Մօնիք, առանձնութեան պահէ խանդակաթ զեղումները, ընդմիջեց Տիկին Բորպիէրի զուարթօրէն։

Եւ խօսակցութիւնը փոխելով հարցուց.

— Ինծի բերէք, ձեր փոքրիկ Սօնիան, երբ Բավայէռէն վերադառնաք. կը հաճի՞ք, այնպէս չէ՞։ Եւ յետոյ, շատ հաճոյակատար պիտի ըլլաք ինձ, և երաժշտական կտորներ պիտի զարնէք… ինծի համար մեծ ուրախութիւն մըն է ատոնք մտիկ ընել… եւ գիտեմ թէ դուք արուեստագիտուհի մըն էք…

— Եթէ կարենամ. այո՛, տիկին, պիտի գամ ձեր փափաքը գոհացնել…։ Այս միջոցին անկարող պիտի ըլ-

լայի տառը... երաժշտութիւնը, ինծի համար, մեծ հրաւի-
րող մըն է ուրուականներու, որոնցմէ կ'ուզեմ փախչիլ...
բայց կը յուսամ որ օրերը անցնելով, պիտի կրնամ նուազ
... ջղային ըլլալ։ Մնաք բարով, տիկին, շնորհակալու-
թիւն՝ զիս այնքան խանդաղատանքով ընդունած ըլլալնուդ
համար։

Եւ բնածին շարժումով մը, որ կ'արտայայտէր անոր
շնորհալի փափկութիւնը, Վանիա ծռեցաւ և համբուրեց Տիկ.
Բորպիէրիի ձեռքը...

Հիմա, Միչէլ Բորպիէրի կ'ընկերանար անոր մինչեւ
դրան սեմը, անցնելով ընդարձակ սրահէն, որ Պօլէի օթոց-
ները ներդաշնակօրէն կը շրջանակէին հռչակաւոր վարպետ-
ներու կողմէ ստորագրուած նկարներ։

Մօնիքի ըսած էր.

— Ես կ'առաջնորդեմ Տիկ. Տանթէսքի, որ ներողամը-
տութեամբ պիտի թոյլատրէ որ մայրիկին քովը մնաս։

Մանկամարդ աղջիկը քիչ մը զարմացկոտ նայուածք մը
ունեցաւ, յուսախաբ ըլլալով եղբօրը կողմէ արգիլուելուն
համար որ մինչեւ վերջին վայրկեանը մնայ այս գրաւիչ
այցելուհիին մօտ։ Բայց վարժուած էր անոր հնազանդելու.
ջերմ հաւսկողջոյնէ մը ետք թողուց որ Վանիա դուրս ելլէ
Միչէլի հետ։

Երիտասարդը, արդէն, առանց բառ մը ըսելու կը յա-
ռաջանար Վանիայի քովէն, որովհետեւ զայն մտածկոտ կը
տեսնէր։ Այս վերջինն էր որ յանկարծ ըսաւ, կանգ առնե-
լով սրահին սեմին վրայ։

— Շնորհակալ եմ ձեզի... շա՜տ շնորհակալ, զիս ծա-
նօթացուցած ըլլալնուդ համար ձեր մօրը։ Ի՛նչ լուսաւոր
մթնոլորտ կը զգայ մարդ իր շուրջը. այնպիսի ժամ մը ան-
ցուցի, որուն նմանը երբեք չէի անցուցած։

Եւ ասիկա բացարձակ ճշմարտութիւնն է որ կ'ըսէր
այնքան անկեղծութեամբ։ Տարիներով ապրելէ ետքը
այնպիսի կիներու քով, որոնք բոլորն ալ զբաղած էին ի-
րենց արդուզարդով, իրենց սիրային դաւերով և իրենցա-

ռուել կամ նուազ վատառողջ հետաքրքրութիւններով.
Վանիա Տիկ. Բորպիէրիի և Մօնիքի մօտ տպաւորութիւնը
ունեցեր էր մկրտութեան մաքրող ջուրի մը որ կը թափ-
ուէր իր աղտոտած հոգիին վրայ։ Իրեն համար յայտնու-
թիւն մըն էին կնոջային այսպիսի հոգիները։

Սաստիկ հաճոյքի արտայայտութիւն մը լուսաւորեց
Միչէլի քիչ մը խիստ դիմագծութիւնը.

— Կը յուսամ որ, ըսաւ, ձեր վերադարձին յաճախ
պիտի տեսնէք ծերունի մայրս. վստահ եմ որ շուտով գաղտ-
նիքը պիտի գտնէ ձեզի ընելու այն բարիքը որուն պէտք
ունիք։

— Որուն պէտք ունի՛մ...ո՜հ, ես ալ չեմ գիտեր թէ ինչի՞

— Պէտք է որ գաք. սիրելի փոքրիկ անկախ տիկին,
չըլլաք այնքան մեկուսացած, գոնէ բարոյապէս, որքան էք
այժմ... վստահ եմ այս մասին։ Երբ որ ձեր սիրելի ազա-
տութիւնը այլեւս չբաւէ ձեզի, մեզի՛ պիտի գաք...։ Ո-
րոշուած է, այնպէս չէ՞... կը թոյլատրէ՞ք ինծի՝ ձեզի ըսե-
լու թէ...

Քիչ մը կանգ առաւ, զուարթօրէն անոր նայելով.

— Ի՞նչ...

— Թէ, նկատի առնելով այն... պարագաները որ մեզ
իրարու մօտ բերին, խիստ յարգանօք ինքզինքնիս կը թոյ-
լատրեմ ձեզ նկատելու քիչ մը իբրեւ իմ... աղջիկս...

Առաջին անգամ ըլլալով Միչէլ լսեց անոր թեթեւ ծաղ-
րածու, խիստ զուարթ մէկ ծիծաղը։

— Ո՛չ, ձեր աղջի՛կը... ես քիչ մը տարիքոտ եմ, և
դուք ալ բաւական ծեր չէք... կրնանք ըսել ատ առաւելն
ձեր «քոյրը»...

— Լաւ, իմ պզտիկ քոյրս, եթէ ասիկա կը նախընտ-
րէք... ուրեմն, եղբայրական զգացումով պիտի վազէք ին-
ծի պիտի գաք, ամէն անգամ որ կարենամ ո և է կերպով
օգտակար ըլլալ ձեզի։ Կը խոստանա՞ք

— Այո՛, կը խոստանամ, պատասխանեց Վանիա քիչ մը խուլ ձայնով:

Շրթունքները կը դողային.

— Ո՛հ, ի՛նչ անդորրութիւն ձեզի նման բարեկամ մը ունենալ... Ցտեսութիւն, իմ մեծ եղբայրս Միշէլ...

Երիտասարդը թեթեւ սարսուռ մը ունեցաւ: Իրեն շատ բօրինակ կու գար իր անունը լսել Վանիայի շրթունքէն... եւ ո՜րքան գորովալի քաղցրութեամբ: Բայց ներքին զգացումը չյայտնեց. եւ պարզօրէն փարեցաւ փոքրիկ ձեռքին, որուն դողալը զգացած էր իր ձեռքին մէջ յուզումի ժամերու մէջ:

Դուռը փակուեցաւ Վանիայի ետեւէն: Այն ատեն յամբօրէն Միշէլ դարձաւ իր մօրը փոքր սրահը: Մտածկոտ էր, քիչ մըն ալ զայրացած ինքնիրեն դէմ, որ չէր կրցած պահել սովորական հանդարտութիւնը: Ինչո՞ւ համար իրեն աղէկ թուած էր որ Վանիա մտնէ իր տունին, իր hօմին մէջ եւ ճանչնայ իր մայրը...: Եւ աւելին, տպաւորութիւնը ունէր թէ անխորտակելի կապ մը կայ իրենց միջեւ... Տեսակ մը ուրախութիւն կը զգար ատկէ, ինչ որ իր բնական սրտեռութեամբ կը նշմարէր որոշակի: Անգամ մըն ալ խորհեցաւ.

— Ճիշդ է, սիրելի է ան ինծի... իբրեւ այնպիսի մէկը զոր ազատած եմ սոսկալի ճակատագրէ մը:

Մտազբաղ վիճակի մէջ բացաւ սրահին դուռը:

Տիկին Բորպիէրի վերսկսած էր իր թրիքօն: Մոնիք անոր մօտ աթոռակի մը վրայ նստած էր անզբաղ, ու կը շաղակրատէր: Խանդավառ ազդակով մը ողջունեցաւ Միշէլ.

— Ո՛հ, Միշէ՛լ, պաշտելի՛ է:

— Այնպէ՞ս կը գտնես:

— Ո՛հ, այո՛, այնքան հրապուրիչ է որ մարդ միտքէ իսկ չանցըներ ինքզինքին հարցնել թէ գեղեցի՞կ է... եւ սակայն ազուո՛ր ալ է: Ի՞նչպէս կրցած են զինքը ամբաստանելու մտածում մը ունենալ:

— Արդարութիւնը կոյր է, ըսաւ Միշէլ ժպտելով. գոհ եմ որ յուսախաբ չըրաւ ձեզ: Մա՛յր, մասնակի՞ց էք Մոնիքի տպաւորութեան:

— Ես ալ շատ հրապուրիչ կը գտնեմ, ըսաւ Տիկ. Բորպիէրի իր քաղցրիկ շեշտովը: Եւ յետոյ, կը մեղքնա՜մ զինքը, ո՜րքան մինակ եւ ո՜րքան մանկամարդ...

— Եւ այս պատճառով իսկ պէտք ունի ձեզի, մա՛յր... լաւ գիտէի որ պիտի շահագրգռուիք իրմով:

— Դո՛ւն ալ զայն պաշտելի կը գտնես, այնպէս չէ՞, հարցուց յանկարծ Մոնիք:

— Անշուշտ, շատ սիրուն եւ զմայլելի, եւ արժանի է որ իրեն մոռցնել տրուին կրած տառապանքները...

— Մոնիք, պզտի՛կս, ընդմիջեց Տիկին Բորպիէրի, ինձ կը թուի թէ ժամը կը մոռնաս: Երգի դաս չունի՞ս ժամը հինգուկէսին:

Մոնիք պատի ժամացոյցին նայեցաւ.

— Ժամը հինգը անցե՛ր է. մա՛յր, ես կ'երթամ:

Ու գորովալից համբուրեց մօրը այտերը:

— Ցտեսութիւն, Միշէ՛լ, ի՛նչ ազուոր գաղափար ունեցած ես Տիկ. Տանթէօքը մեզի բերելով: Այս իրիկուն շատ բան ունիմ անոր վրայ պատմելիք. հիմա որ զինքը կը ճանչնամ, խօսելով չպիտի կշտանամ:

— Հասկցա՛նք... փախի՛ր, Մոնիք, ուշ պիտի մնաս:

— Բէ՛հ, կը վազենք Միս Բին եւ ես:

Աղջիկը աներեւոյթ եղաւ. Միշէլ նայուածքովն անոր հետեւեցաւ. յետոյ դարձաւ Տիկ. Բորպիէրին, որ ձեռք կ'առնէր նորէն իր աշխատութիւնը:

Ինքը, այդ գործօն մարդը, միշտ ծանրաբեռնուած աշխատանքներով, չէր աճապարեր իր գրասենեակին երթալու. թիկնաթոռի մը մէջ թաղուած, կը մնար լուռ եւ մտախոհ:

Տիկ. Բորպիէրի վայրկեան մը դիտեց զայն, դադրեցընելով իր աշխատութիւնը. դէմքը մտածկոտ կը դառնար, բայց Միշէլ նշմարել չէր թուիր մօրը այնքան ուշադիր զինքը դիտելը:

Եւ որովհետեւ չէր խօսիր, Տիկ. Բորպիէրի ըսաւ.

— Միշէ՛լ, ո՞ւր գացած ես, Միշէլ...

Երիտասարդը սարսռաց, և չակուեցաւ անմիջապէս, ձեռքը ճակտին տանելով:

— Մտացրաղ էի... ճիշդ է... ներողութիւն կը խնդրեմ: Ձեր այցելուհին շատ չնեղե՞ց ձեզ, մա՛յր:

— Ո՛չ, նեղացուցիչ բան մը չունէր, խե՛ղճ պզտիկը:

— Զայն հմայած էք, մա՛յր:

Րոպէ մը կանգ առաւ, յետոյ շարունակեց.

— Տպաւորութիւնը փոխադարձ եղա՞ծ է:

Տիկին Բորպիէրի եւս թողուց որ քանի մը րոպէ անցնի, պատասխանելէ առաջ: Յետոյ ըսաւ պարզօրէն.

— Մօնիք իրաւունք ունի. զմայլելի է ան... շատ կը հետաքրքրուիս իրմով, Միշէ՛լ...

— Այո՛, շատ... Անիկա կը զարմացնէ՞ քեզ. ինծի շատ բնական կը թուի:

— Բացայայտ է... շատ բնական:

Տիկին Բորպիէրի լռեց... աչքերը մտածկոտ կը մնային. և մեքենական շարժումով մը վերսկսաւ շարժել ձեռագործի շիշերը:

— Խորհեցէք, մայր, այն վտանգին մէջ որ կը ծանրանար իր վրայ՝ ամբողջ ապագան խնդրոյ առարկայ դարձնելով. ան բոլորովին ինծի վստահեցաւ... շաբաթներ շարունակ ամբողջ մտածումովս իրմով զբաղեցայ, միջոցներ խորհեցայ զինքը ազատելու այն վտանգէն որուն մէջ նետուած էին զինքը դժբախտ պարագաներ...: Այդ ամիսներու ընթացքին իր վրայ տեսայ հրաշալի քաջութիւն մը, գնահատեցի իր մտացիութիւնը, որ կը յայտնուէր առնական իմացականութեան մը պէս, մինչ միեւնոյն ժամանակ անիկա ո՜րքան կին էր... ո՜րքան գորովագութ մայր...: Ի՞նչպէս կ'ուզէք որ այս կերպով ճանչնալէ ետքը զայն, անոր հետ անցընելէ ետքը ո՜րքան անձկոտ ժամեր, որ միեւնոյն մտածումը. միեւնոյն երկիւղները կը կաշկանդէին

երկուքս ալ, բոլոր կարողութեամբս անոր օգնած ըլլալով, ի՞նչպէս կ'ուզէք որ յանկարծ ինծի համար անտարբեր մէկը դառնայ ան, որովհետեւ ազատուած է:

Գլուխը քիչ մը հակած, Տիկ. Բորպիէրի մտիկ ըրած էր զաւկին խօսքերը. որոնց անկեղծութիւնը կը զգար: Ինչ որ կ'ըսէր, բացարձակապէս ճիշդ էին... ուրեմն ինչո՞ւ չէր փարատեր իր մայր մտահոգութիւնը:

— Անոր համար ունեցած շահագրգռութիւնդ շատ բնական է, ինչպէս կ'ըսես, պատասխանեց Տիկին Բորպիէրի յամր շեշտով մը, որովհետեւ կը մտածէր: Բայց...

— Բա՞յց...

Քանի մը րոպէ լռութիւն տիրեց: Այն ատեն Միշէլ պնդեց նորէն.

— Բայց ի՞նչ, մա՛յր.

— Մե՛ծ մանչս. այնքան սովորած ենք սիրտ սրտի խօսելու, որ այսօր ալ նոյնը պիտի ընեմ ամէն ատենուան նման... Լաւ ուրեմն, ահա՛ իմ մտածումս, պարզօրէն: Հիմա որ կը ճանչնամ Տիկ. Տանթէօքը. համակրութիւնը... խոր համակրութիւնը զոր ունիս իրեն մասին, քիչ մը կը վախցնէ զիս:

— Որովհետեւ՞...

— Որովհետեւ դուն այր մըն ես, երիտասարդ, որ տակաւին գտած չէ իր ընտրեալ ընկերուհին... և Վանիա հրապոյրն իսկ կը թուի ինծ, կնոջ մը երեւոյթին տակ:

— Իրաւունք ունիք, այդպէս է, մրմնջեց յանկարծ Միշէլ: Բանտին մէջ, պզտիկէն մինչեւ մեծը, ամէնէն խոնարհները, ինչպէս միւսները, ամէնքն ալ գրաւուած էին... նոյնը եղան երգուեալներն ալ... Ես լաւ պաշտպանեցի զինքը, ճիշդ է... բայց գրաւ կը դնեմ որ ոչ մէկը պիտի հաւանէր զայն դատապարտելու...

— Քանի որ կ'ընդունիս ասիկա, Միշէլ, չպիտի զարմանաս եթէ վախնամ որ այդ հրապոյրին ենթարկուած ես դուն ալ...

Միշէլ տարտամ շարժում մը ունեցաւ, զոր չկրցաւ ար-
գիլել, և խուլ ձայնով մը, գրեթէ դառնութեամբ ըսաւ.
— Փոյթ ատիկա եղած է արդէն։
— Միշէ՛լ, ո՛հ, Միշէ՛լ... մի՛ գուցէ ինծի ըսես թէ կը
սիրես այդ մանկամարդ կինը։
— Ի՞նչպէս կրնամ ըսել ձեզի ինչ որ ես ալ չեմ գի-
տեր... Այս վայրկեանին չգիտեմ թէ ի՞նչ կը զգամ անոր
մասին... եօթը ամիսէ ի վեր. վստահ եմ թէ անոր մէջ
տեսած էի ամբաստանեալ կինը որուն պաշտպանութիւնը
ստանձնած էի... Անպարտ արձակուեցաւ, ուրիշ կիներու
նման կին մը եղաւ, հազուադէպ կերպով հրապուրիչ... որ
ինծի համար ուրիշներէ բոլորովին տարբեր կը թուի... ինչ
որ իրողութիւնն է արդէն... Այն ատեն քիչ մը վախցայ,
— ինչպէս դուք կը վախնաք հիմա —, դիւթանքի մը մէջ
բռնուած զգալով ինքզինքս... հակառակ իմ կամքիս։
Տիկին Թորպիէրիի աչքերը զաւկին նայուածքը [փընտ-
ռեցին անձկոտ լրջութեամբ մը։
— Միշէ՛լ, կարելի՞ է որ դո՛ւն ըլլաս այսպէս խօսողը։
Ինքզինքիդ եկո՛ւր, կ'աղաչեմ... անհրաժեշտ է այդ։ Ինծ
նման դուն ալ գիտես թէ Տիկին Տանթէսք չի կրնար ըլլա-
պէտք չէ որ ըլլայ, ո՛չ... ո՛չ քու սիրուհիդ և ոչ... քու
կինդ...
Միշէլ տաքի եղաւ, բուռն շարժումով մը մէկդի հրելով
թիկնաթոռը, ի՛նքը որ այնքան տէր էր ինքզինքին։
— Կի՛նս. բայց երբեք այդպիսի գաղափար մը՝ անցած
չէ միտքէս, մայր, դո՞ւք ինչպէս կրցած էք այդ մտածում մը
ունենալ։ Դուք որ զիս յաճախ կը յանդիմանէք ամուրի
մնալուս համար յամառօրէն։ Տիկին Տանթէսքի հետ ամուս-
նանա՜լ. ո՛չ, երբե՛ք այսպիսի մտածում չեմ ունեցած,
երբե՛ք։
Մայրը շատ լաւ կը ճանչնար զաւակը. և վստահ էր
թէ բացարձակ ճշմարտութիւնը կ'ըսէր իրեն. և վայրկեան
մը իր երկիւղները փարատեցան։ Անշուշտ սաստիկ կը բաղ-

ձար որ Միշէլ ամուսնանայ վերջապէս. բայց ոչ՝ Վանիտ
Տանթէսքի նման կնոջ մը հետ, որ հերոսուհին եղած է գայ-
թակղալից դատի մը, որուն հռչակը, ո՛րքան ալ անմեղ
ըլլար ան, կը գայթակղեցնէր պատուաւոր կիներու վերա-
պահութիւնը։
Միշէլ անգամ մըն ալ կը շեշտէր.
— Տիկ. Տանթէսքի հետ ամուսնանա՛լ... բայց, մայր.
իրեն համար որ հազիւ քսան տարեկանէն աւելի է. ես գը-
րեթէ ծեր պարոն մըն եմ։ Ասկէ զատ, գոնէ այս միջոցին.
ան այնքան սարսափ կը զգայ ամուսնութենէ, որ յիմա-
րութիւն պիտի ըլլար յուսալ որ ի պատիւ ինծի, իր զգա-
ցումը բարեփոխուի... Ո՛չ, մայր, չեմ խորհիր ամուսնանալ
Տիկ. Տանթէսքի հետ։ Բայց եթէ ատիկա ըլլար, վերջա-
պէս ի՞նչ պիտի ունենայիք զինքը մեղադրելու։
Մեղադրե՛լ... ծանր է այդ բառը։ Զինքը չեմ
ճանչնար... գիտեմ միայն թէ մեր ցեղէն չէ ան, ո՛չ ալ
մեր երկրացի. մեր դաստիարակութիւնը չէ ստացած, և,
մեր միջավայրէն չէ. թէ ան մեծցած է այնպիսի մթնո-
լորտի մը մէջ, ապրած է այնպիսի ընկերութեան մը մէջ,
որոնք շա՜տ տարբեր են մերինէն... այս պատճառով, — և
ասոնք միայն նկատի կ'առնեմ — ան անծանօթ մըն է մե-
զի...
— Անծանօթ է ձեզի. այո՛... բայց. ա՛լ անծանօթ մը
չէ ինծի, որ իրաց հարկեցուցիչ ընթացքով պրպտեցի իր
անցեալը. իր յարաբերութիւնները. իր կեանքը, իր սիր-
տը գրեթէ... այո՛, ճիշդ է բոլոր ինչ որ կ'ըսէք... Ե՛ս
ալ ձեզի պէս կը մտածեմ... աւելցնեմ որ ան աղքատ է,
օտար մըն է իր ազնուական ընտանիքին... ճանչցած է
դառն փորձը՝ ենթակայ ըլլալու սոսկալի ամբաստանութեան
մը, որովհետև երևոյթները կը նպաստէին ատոր...
մայր, դուք որ արդա՛ր էք, դուք որ բարի՛ էք. կրնա՞ք
ըսել որ ասոնք պատճառներ կրնան ըլլալ զիս իրմէ հեռա-
նալու...

Մայրը գլուխը օրօրեց.

—Ո՛չ անշուշտ... սկզբունքով իրաւունք ունիս... բայց իմ մէջս զգացում մը կայ, թէեւ բնազդային, որ կը մղէ զիս վախնալու ունէ մերձեցումէ այդ կնոջ և քու միջեւ... անիկա չէ այն ամուսինը զոր քեզի համար կը բաղձամ... դուն ալ այսպէս պիտի մտածէիր, եթէ այս վայրկեանին անոր հրապոյրին տակ չգտնուէիր: Հաւատա ինծի, Միշէլ, շատ պաղարիւնով կը դատեմ, լաւագոյն է որ փախչիս այդ հրապոյրէն... անմիջապէս, մինչ ժամանակ է տակաւին: Դուն կատարեցիր պաշտօնդ Տիկ. Տանթէսքի մօտ, ա՛լ մի տեսներ զայն...

Միշէլ սարսռաց, փայլակ մը անցաւ աչքերուն մէջէն, մինչ իր դիմագիծը անյողդողդ երեւոյթ մը կ'առնէր:

—Մա՛յր, ցորչափ կրնայ ինծի պէտք ունենալ, բնաւ չպիտի լքանեմ զայն:

Տիկ. Քորպիէրի զաւկին վրայ դարձուց իր լուսաւոր նայուածքը.

—Միշէլ, դուն տէր ես գիտակցութեանդ, փառք Աստուծոյ. մեծ ողջամտութիւն ունիս, որոշելու համար ինչ որ պէտք է ընես և ինչ որ պէտք չէ ընես այս պարագային: Միայն թէ իմ բաղձանքս է որ կը յայտնեմ. այն խօսեցեալը զոր ինծի պիտի բերես օր մը վերջապէս, ճշմարիտ աղջիկ մը պէտք է ըլլայ քրոջդ պէս, և ոչ թէ կին մը որ արդէն ճանչցած ըլլայ շատ թշուառ սէր մը, ինչպէս յայտնուեցաւ դատի ընթացքին, եւ որ գրեթէ վստահ եմ թէ չունի այն բարոյական արժէքը, զոր դուն պէտք է բաղձաս տեսնել կնոջդ վրայ:

— Մա՛յր, անգամ մըն ալ կ'ըսեմ թէ չեմ խորհիր ամուսնանալ Տիկ. Տանթէսքի հետ: Զմայլելի բարեկամուհի մը միայն կը տեսնեմ անոր անձին մէջ, որմէ բան մը չեմ պահանջեր, ոչ իսկ յիշատակ մը, երբ հեռուն գտնուի... բայց դուք որ այնքան Քրիստոնեայ էք, յանդուգն դատաստաններ մի՛ ընէք իրեն մասին... ի՞նչ գիտէք այդ խեղճ կնոջ բարոյական արժէքին մասին:

—Ոչի՛նչ... և այդ է որ կը սարսափեցնէ զիս... Միշէ՛լ, ի՛մ Միշէլս. կ'ըսեմ քեզի միայն. զգուշացի՛ր:

Այս անգամ երիտասարդը չպատասխանեց. վառարանին կրթնած, թեւերը խաչաձեւած, կը դիտէր այն տեղը ուր ժամ մը առաջ նստած էր Վանիա: Յետոյ, իր աչքերու արտայայտութիւնը փոխուեցաւ, ծայր աստիճան սուր, խորաթափանց երանգ մը առաւ: Ապահովաբար, իր ամբողջ յըստակատեսութեամբ, անկեղծութեամբ և հզօր կամեցողութեամբ կը թափանցէր իր առնական սրտի ծալքերուն մէջ:

Քանի մը վայրկեան անցաւ. մայրը, ինչպէս զաւակը, կը խորհրդածէին: Վերջապէս Միշէլ վճռաբար շտկուեցաւ իր բարձր հասակով, և այն ատեն հանդիպեցաւ Տիկ. Քորպիէրի մտածկոտ նայուածքին. ժպտեցաւ անոր քիչ մը, խորին խանդաղատանքով.

— Խե՛ղճ մայրիկս, ըսաւ, որքա՛ն կը վրդովեմ ձեզ, առանց ուզելու. Թերեւս իրաւունք ունէիք զիս արթնցնելու, այո՛, արթուն պահելու, որովհետեւ արդէն քիչ մը... Բայց գիտէ՞ք ինչ ըսած է մեր սիրելի Փասքալը. «Սիրտը դատումներ ունի, զոր ողջամտութիւնը չի կրնար ըմբռնել»: Ինչ որ իրողութիւն է, այս վայրկեանին, սա է թէ ան կը մեկնի: Ուրեմն վտանգը կ'անհետանայ: Երբ վերադառնայ, դիւթանքը խզուած պիտի ըլլայ, և կը յուսամ թէ իմաստութիւնը պիտի ունենամ այլեւս չհանդիպելու անոր...: Այն ատեն ուրիշ յատակ պիտի տեսնեմ անշուշտ, որքան չէ հիմա. իրաւունք ունիք: Բայց, եթէ կ'ուզէք, սիրելի մայրիկ, ա՛լ բնաւ մի խօսիք ինծի ձեր երկիւղին վրայ զոր լաւագոյն է որ մոռնամ, այնպէս չէ՞: Միայն խոստացէք ինծի որ դո՛ւք ըլլաք ճշմարիտ բարեկամուհի մը Տիկ. Տանթէսքի համար: Այն ատեն ա՛լ հոգ չպիտի ունենամ անոր մասին: Եւ այս կերպով ամէն ինչ լաւ պիտի ընթանայ:

Տիկ. Քորպիէրի գլուխը խոնարհեցուց. Որքան որ կը բաղձայ,

— Հանգիստ եղիր, մե՛ծ տղաս: Տիկ. Տանթէսք զիս պիտի գտնէ միշտ ծերունի և անձնուէր բարեկամուհի մը:

Ե.

«Մեծ վարպետ.

«Գժտուա՞ծ ենք… Կամ արդէն իսկ մոռցա՞ծ էք զիս, եւ առանց խղճահարութեան, որովհետեւ կը կարծէք թէ ա՛լ պէտք չունիք ինծի օգնելու, նեցուկ ըլլալու:

«Եթէ այդ մտածումը ունեցած էք, եւ այս պատճառով զիս յիշելու նշան չէք տար, գիտցէք որ սխալած էք. Բարեկամս, տակաւին պէտք ունիմ ձեզի: Ամիսներէ ի վեր ձեր պաշտպանութեան տակ հանգիստ կ'ապրէի. հիմա որ ատիկա կը պակսի, աւելի եւս կը զգամ թէ ո՛րքան թանկագին էր ան ինծի:

«Շատ լաւ կուգար ինծի՝ խօսիլ ձեզի հետ, եւ ձեր կարծիքներն ստանալ ապագայի համար տրուելիք որոշումներու մասին. եւ սակայն հեռու ենք իրարմէ, շատ հեռու, եւ աւելի՛ եւս բաժնուած ձեր լռութեամբը մանաւանդ — որ անակնկալ է ինծի համար— քան հեռաւորութեամբ: Խիստ մինակ եմ, միս մինակ, անկարող ոեւէ նախատեսութիւն, դատում կամ ընտրութիւն ընելու: Եւ սակայն օր մը ըսած էիք թէ զիս կը նկատէք իբր ձեր կրտսեր քոյրը… եւ ես հաւատացած էի…

«Այստեղ իմ շուրջս օտարականներ կան միայն: Իրաւ է թէ այն պարագաներուն մէջ ուր կը գտնուիմ, ատիկա դժգոհելու առիթ մը չէ ինծի. Ամէնուն համար Տիկին Օսդրովսքա եմ միայն, բոլոնիացի փոքրիկ այրի մը՝ իր աղջնակին հետ: Եթէ ես պատրաստակամ ըլլայի, շուրջս դարձողներ շատ պիտի գտնուէին. որովհետեւ կը գուշակեմ, կը տեսնեմ թէ շատ համակրութիւններ կան՝ պատրաստ ինծի գալու, բաւական է որ հաւանիմ դուրս ելլելու այն վայրենութեան պատեանէն, որուն մէջ պլլուած կը մնամ հաճոյքով:

«Արդեօք բանտր շաբաթներով զիս մինակութեան եւ

լռութեան վարժեցուցած ըլլալո՞ւն համար է որ ընկերութենէ կը փախչիմ…: Արդեօք այր մարդուն թշուառ մէկ աթենէ կը փախչիմ…: Արդեօք այր մարդուն թշուառ մէկ ատարկան ըլլալու սարսափը ճանչցած ըլլալո՞ւս համար է որ այս վայրկեանին կ'ապրիմ իմ ազատութիւնս ձեռք բերած ըլլալու գինովութեան մէջ: Հեշտանք մըն է ինծի՝ ունենալ ամբողջ ազատութիւնս…

«Շլացած աչքերով, —բանտէն ազատուած կնոջ մը աչքերով— կը դիտեմ արեւուն բոցերը՝ աղուոր կապոյտ ջուրին վրայ, ալեծուփ եւ ծիւնաթոյր… կամ լուսնի ճաճանչներով լուսաւորուած գիշերը… կը շնչեմ շփոթ ռագայթներով… որոնց բոյրերը Նօֆալիբբիսի. շոճիներու եւ միմօզաներու, որոնց փունջերը կը ծաղկին ծառուղիներու վրայ, գինովցնող շունչով մը. Երբ Սօնիա զիս վար չի դներ սենեակիս մէջ, կ'երթամ կը թափառիմ լեռն ի վեր բարձրացող նեղ շաւիղներուն վրայ. ուկը մագլցիմ, առանց հոգ ընելու ճամբուն փշոտ մացառները որոնք միսս կը ճանկռտեն, կամ քարերն ու կաղնիի կեղեւները որոնք կը զարնուին ոտքերուս: կ'ելլեմ… կ'ելլեմ, առանց նոյնիսկ խորհելու, բիրտ ուրախութեան թափով մը, գիտնալով միայն թէ գ խուս վերեւ ծովուն ջուրերուն վրայ. թէ օդը բուրումնաւէտ է եւ ջերմ, թէ հրաշալի կերպով գեղեցիկ օդը կը շողայ… ես ազատ եմ… ազա՛տ, ձեր շնորհիւ… ատիկա իմ նաքարաղս է: Արդեօք պէտք եղածին չափ ըսած կ'ըլլա՞մ, շատ սիրելի բարեկամ, յաւիտենապէս շնորհապարտ եմ ձեզի:

«Նոյնիսկ կարդալու փափաք չունիմ. միտքս չի գործեր… այս միջոցիս զգայնութեամբ միայն համակուած եմ… ուստի, երաժշտութիւն կ'ընեմ եռանդով. որովհետեւ խորտակեցի չար դիւթանքը որ ձայներուն կ'ընծայէր ուրուականներ կոչելու յատկութիւնը. եւ շատ վարձատրուած եմ:

«Ամէն անգամ որ պանդոկին սրահը կ'ամայանայ, կ'անցնիմ դաշնագրեթէ ընդհանուր պտոյտի ժամերուն.

կին առջեւ: Խեղճ դաշնակ մըն է ան. բայց ես մտիկ կ'ը-նեմ ներքին երաժշտութիւնը, որ իմ մէջս կ'եզրգէ եւ անբաղդատելի խնջոյքներ կ'ընծայէ ինծի... կը լսեմ իմ ձայնս իբրեւ օտարուհիի մը ձայնը, աղջնակի մը ուրախութեամբ կը սարսռամ, ամէն անգամ որ կը հաստատեմ թէ անոր հարկադրուած հանգիստը ոչ թէ աննպաստ եղած է իրեն ինչպէս կը վախնայի, այլ հրաշալի կերպով բարերար եղած է: Զայն կը գտնեմ հիմա հլու, լեցուն ու չյոգնող... եւ ասիկա զմայլելի կը թուի ինծի. Ան ալ մոռացումի բալասանը կը բերէ ինծի, անցեալի՛ն մոռացումը որ պէտք է ինծի, որուն կ'ըղձամ, եւ զոր պիտի ունենա՛մ...:

«Բարեկամս, ո՛րքան լաւ պիտի ըլլար ինծի հոս մնալ տակաւին երկար ատեն... այս կայքը աստուածային է ինծի.. պիտի մնամ հոս, գոնէ այնչափ ատեն — արձակունա՛կ մանրամասնութիւն, բայց աւա՜ղ...— որչափ ատեն որ պարապութիւնը կատարեալ չըլլայ փոխս քսակիս մէջ:

«Սօնիային համար ալ Բավալէրը շատ աղէկ եկաւ... Անոր փոքրիկ դէմքը նուազ նիհար է հիմա, եւ աչքերը այնքան խոշոր չեն երեւար, կը լսեմ անոր զուարթ ծիծաղը, ուրիշ պզտիկներու նման: Եւ ատիկա երաժշտութիւն մըն է ինծի համար, որուն ոչ մէկ երաժշտութիւն կը հաւասարի.

«Մեծանուն վարպետ, թերեւս ինքզինքնիդ խիստ հըպարտ զգաք, բայց դո՛ւք միայն կը պակսիք այստեղ: Ձեր նամակներուն կը բաղձամ. ուրիշ ոչ մէկ նամակի: Եւ ձեր լռութիւնը ապշութեան կը մատնէ զիս, կը տխրեցնէ. գրեթէ կ'ըմբոստացնէ յուսախաբութեան մը կամ անարդարութեան մը նման: Ո՜րքան վարժեցուցած էիք զիս՝ վստահիլ ձե՛ր վրայ. . հոգիիս խորքին մէջ, հակառակ գինովութեանս, շփոթած, ուղղութիւնս կորսնցուցած եմ, ա՛լ չունենալով կազդոյրը ձեր անձնուիրութեան եւ ձեր մտածումին...

Խելօք եմ, կը ջանամ ատոր վարժուիլ. բայց կը տեսնեմ որ ատոր համար շատ ժամանակ պէտք է ինծի:

«Միշէ՛լ, բարեկա՛մս, ինչո՞ւ լքեցիք զիս... այնքան շուտ.

«Գուցէ, անտարակոյս նոյնիսկ, արժանապատուութիւնս պահպանելու համար, ես ալ վերապահ պէտք է գըտնուէի ձեզ նման, եւ ա՛լ ձեզ չզբաղեցնէի ինծմով..: Եւ սակայն, այսօր, որ եօթը շաբաթ անցած է ազատ արձակուելէս ի վեր, այնքան կը մտածէի ձեր վրայ, որ նոյնիսկ առանց խորհելու եկայ գտնել ձեզ. ահաւասիկ շատախօսութիւն կ'ընեմ ձեզի հետ, իբրեւ խիստ սիրելի բարեկամներու հետ, որոնցմէ մարդ երկար ատեն զրկուած է:

«Մնաք բարով, բարեկամ, ե՞րբ նորէն պիտի տեսնենք իրար. չեմ կրնար նախատեսել... արդէն այս վանրկեանին բոլորովին ներկան կը խորհիմ... Բայց ո՞րչափ ատեն պիտի կրնամ ըլլալ այդ: Ապրի՛լ պէտք է. ե՛ս եմ որ ապրուստս պիտի շահիմ. Բայց ի՞նչպէս, այս գիտութեան մէջ անփորձ եմ. ամբողջ ջանասիրութիւնս չի բաւեր ատիկա սորվեցնելու ինծի: Ո՜րքան պէտք ունիմ, բարեկամս, ձեզի հետ խօսելու այս բոլոր լուրջ — եւ ապուշ — խնդիրներուն վրայ:

«Խիստ յարգալից զօրովով, ձեզի կ'ուղղեմ իմ լաւագոյն մտածումս՝ միշտ երախտապարտ, եւ Սօնիա՝ խիստ խանդակաթ համբոյր մը.

«Յմիշտ Ձերդ

«ՎԱՆԻԱ»

«Յ. Գ.— Եթէ ցաւած էք ինծի, պատռեցէք նամակս, եւ մոռցէք. Ես ալ ձեզի պէս պիտի ընեմ»:

Պանդոկի իր սենեակին մէջ, Միշել Բօրպիէրի կը կարդար այս նամակը, որ Բարիզէն իրեն վերադարձուած էր՝ եղած բոլոր առաքումներուն հետ: Թուլօն կը գտնուէր, ուր դատի մը պատճառով գացած էր քանի մը օրուան համար:

Եւ Թուլօն շատ մօտ էր Բավալէրի...

Բայց Բարիզէն մեկնելէ առաջ, հաստատապէս որոշած

էր հոն չերթալ՝ Վանիա Տանթէսքը տեսնելու... Ի՞նչ հարկ ենթարկուելու այն հմայքին, որմէ ազատեր էին զինքը՝ իր հզօր կամքն և բաժանումը։ Ինքզինքին արգելք դրեր էր անոր վրայ մտածելու, և ատոր մէջ յաջողելու համար, աշխատութեան տուեր էր ինքզինքը՝ յամառ մոլեգնութեամբ մը։ Որովհետեւ, անկէ հեռու, աւելի՛ շատ կը թափանցէր արժէքին այն առարկութեանց, զորս յարուցած էր մայրական ողջամիտ գուշակութիւնը։

Եւ օրերը անցնելով, կարծես ստուգիւ ի գործ դրեր էին մոռացումի գործը։ Քանի մը տողով միայն պատասխանած էր այն տոմսին, որով Վանիա կը ծանուցանէր Քավալէռ ժամանումը, ճիշտ Միշէլի խնդրանքին համաձայն, զոր ըրած էր երբ երկաթուղիի կայարանը գացած էր, անոր ողջերթ մաղթելու։

Միշէլի պատասխանը շատ կարճ գտած էր Վանիա։ Իրողութիւն է թէ Տիկ. Տանթէսք չէր պատասխանած և Միշէլ ներքնապէս այնպիսի ցաւ մը զգացած էր, որուն ուժգնութենէն կը հասկնար թէ ինքը ո՛ր աստիճան բռնուած էր այդ կնոջմէն. միեւնոյն ատեն, երիտասարդը տեսակ մը զայրոյթ կը զգար ինքն իրեն դէմ։ Ի՞նչպիսի հմայքէ մը գինովցած էր ինք ուրեմն, ինքը որ այնքա՛ն խրտչող էր և դժուարահաճ, և սիրոյ մասին այնքան բարձր ըմբռնում մը ունէր, որ մինչեւ այն օր չէր հանդիպած ոեւէ կնոջ զոր բաղձար իր ընտանեկան յարկին հոգին դարձնել...

Մօրը հետ ա՛լ բնաւ չէր խօսած Վանիայի վրայ։ Եւ խիստ անկեղծօրէն նուիրուելով իր աշխատութեանց և իր ասպարէզի հոգերուն, և գրաւուելով առօրեայ կեանքի զբաղումներէն, կարծեր էր թէ բոլորովին բուժուած է վարանցիկ գինովութենէն։

Բայց հիմա, ահաւասիկ յանկարծ ձեռքին մէջ ունէր այս նամակը, ուր զայն կը գտնէր իր ամբողջ հմայքովը։ Կարգ մը պարբերութիւններ կարդալով, ներոյժ տպաւորութիւնը կ՚ունենար զայն իր առջեւ կեցած տեսնելու, որ ա-

ռաջուան նման կը խօսէր՝ ժպիտ մը, ստուեր մը, մտածում մը ունենալով երիտասարդ դէմքին վրայ...։ Նոյնիսկ իրեն այնպէս կուգար թէ կը լսէր անոր քիչ մը լուրջ ձայնը, որ կ'արտասանէ կարգ մը խօսքեր...։ Եւ Միշէլ յստակօրէն կը տեսնէր թէ մարդկային իմաստութեան կողմէ իրեն պարտադրուած բոլոր որոշումները խորտակուած, գետին տապալած էին, կազմ ու պատրաստ՝ չորցած տերեւներու նման ցրուելու անդիմադրելի հովի մը առջեւ։

Այս անակնկալ նամակը կարդացած էր մէկ անգամ, երկու անգամ, յանկարծ յեղաշրջուած՝ անհեթեթ և սոսկալի ուրախութեամբ մը, ինքը որ այնքան արհամարհոտ էր բնաւորութեամբ, և նուիրուած մը խստամբեր, յամառ աշխատութեան... Նամակին թերթերը ձեռքին մէջ, անյագօրէն դիտեր էր Միջերկրականի երկինքին պայծառ կապոյտը, և շնչեր էր տաք օդին մէջ ծածանող աղի բոյրը։ Տխմարաբար ինքզինքը յանցաւոր դատեր էր իր հանդարտութեան համար ունեցած անձնասէր երկիւղովը։ Ընդհակառակն պարտականութիւն չունէ՞ր օգնութեան հասնելու, որքան որ պէտք ըլլար, սոսկալի փորձէ մը դուրս ելլելէ ետքը միայնակ մնացած այս արարածին։ Անոր համար իր մօրը պաշտպանութիւնը խնդրեր էր... Բայց ինք ալ պարտաւոր չէ՞ր այդ պաշտպանութիւնն ընծայելու...։ Ո՜րքան վատութիւն էր փախչիլ Տիկ. Տանթէսքէն... Ինք պէտք չէր որ ականջ դնէր իր երեւակայութեան, նորահաս երիտասարդի մը նման որ առաջին անգամ ըլլալով կը ճաշակէ կնոջ հմայքը։

Եւ որոշումը տալէ ետքը, Միշէլ հեռագրեր էր Բարիզ թէ իր վերադարձը օր մը պիտի յապաղի։ Յաջորդ օրը այն կառախումբը կը նստէր որ զինքը Քավալէռ պիտի տանէր։ Պզտիկ կառախումբ մըն էր յամրագնաց, որ պտոյտի մը գնացքով կ'երթար ծովեզերքին երկայնքը։ Թուլոնի շրջակաները անցնելէ ետքը, կ'երթար խաղաղօրէն, զեփիւռի շունչին տակ կապոյտ ջուրերուն, որ կ'իշխէին ճամբուն վրայ։

Միշէլ հարաւի գաւառները այցելած էր գարունին։ Արդէն ենթարկուած էր անոր կախարդանքին զոր կը զգան իրենց ամենօրեայ աշխատանքէն ազատուած աշխատաւորները. բայց դուցէ երբեք աւելի խորապէս չէր համակուած իրերու գեղեցկութեամբ...։

Լրագիրներ ունէր. բայց մտքէն իսկ չէր անցըներ անոնց ծալքը բանալ. կը դիտէր փախչիլը լուսաւոր բնանկարին որ կը պարզուէր գարնան զուարթ շքեղանքին մէջ, բլուրներու վրայ կամ ծովեզերքի դարձակէտերու մէջ եռեւցող գիւղերն ու աւանները՝ իտալական վիլլաներով, որոնց լօճճիաները՝ սպիտակ սիւներով պատսպարուած՝ կը փայլէին կարմիր կղմինտրներով, եօքալիբթիւսներու, միմօզաներու և ճենողկուզակներու մէջտեղ, բոլորն ալ ծաղկած։

Անցնելու ատեն, անփութօրէն կը կարդար փոքր կայարաններու անունները։ Ժամացոյցը նայեցաւ, յետոյ երկաթուղիի ժամանակացոյցը։ Քանատէլ... Տարբիէ... կը մօտենար... քանի մը վայրկեան ալ անցաւ, յետոյ ցորեկուան պայծառ լոյսին մէջ, անուն մը երեւցաւ փոքրիկ կայարանի մը վերեւ.

—Քավալե՛ռ...

Փութով ոտքի ելաւ և կառախումբէն դուրս ցատկեց. սակաւաթիւ ճամբորդներ հետեւեցան իր օրինակին։ Բարափին վրայ, քանի մը հետաքըքիրներ, տեղացիներ, «տարականներ», որ եկած էին իրենց նամակները հասցնելու կառախումբին...։ Բայց Վանիա անոնց մէջ չկար, ու Միշէլ խորհեցաւ յանկարծ անիմաստ երկիւղով մը.

— Մի գուցէ բացակայ ըլլայ... ոեւէ պտոյտի համար մեկնած։

Եւ փութով հարցուց Կրանտ Օթէլը։ Իրեն ցուցուցին բարձր շէնք մը, ճեփ ճերմակ, շոճիներու անտառի մը եզրը, որ կը հասնէր մինչեւ «մաւրիտանական» բարձունքը։ Դէպ այն կողմ կը տանէր շաւիղ մը՝ շքեղափայլ արեւուն տակ ոսկեգոյն՝ ուր ծառերը շարժուն ստուերներ կը գծէին ծովե-

զերքին երկայնքը, ու ծովը հայելիի պէս կը փայլէր. Բըլածին շուրջը տնկուած շոճիներու կապոյտ բուներուն մէջէն։ Համազգեստաւոր սպասաւոր մը առաջարկեց բեռները տանիլ։ Բայց Միշէլ մերժեց առաջարկը, և պայուսակը կայարան ձգելով, մտաւ դէպի պանդոկ առաջնորդող պողոտան։

Քանի մը վայրկեանէն կը հասնէր լայն ծառուղիի մը առջին, որ եզերուած էր հսկայ արմաւենիներով և միմօզաներով, որ կ'երկարէին դէպի շէնքը՝ քիչ մը վայրի մարգի մը մէջէն, որ ոչ մէկ ազելքով փակուած կը թուէր այլ ազատօրէն կը տարածուէր դէպի անտառը, ուրկէ վեր կը բարձրանար շէնքը։

Միշէլ յանկարծ վերյիշում մը ունեցաւ թախծոտ բանտին, ուր ամիսներով փակուած կը մնար Վանիա Տանթէօք։ Եւ տարօրինակ գիտակցութիւնը ունեցաւ այն հանգատութեան, որուն զգացումը պէտք է ունենար մանկամարդ կինը, լոյսի, կանաչութեան և երկնագոյն ծովու այս հրաշալի դաշտանկարին առջեւ։

Արագ քայլերով վեր կ'ելլէր ծառուղիէն. բայց յանկարծ կանգ առաւ գաճնեայ վարդերով շրջապատուած վերնադաւթակին մօտ։ Բաց պատուհաններէն երգչուհիի ձայն մը կը հասնէր իրեն, մեղմանոյշ ձայն մը թախծոտ և որքա՜ն եռանդուն, որուն կ'ընկերանար դաշնակը՝ առոյգ. հեւքոտ ձայնանիշերով, յիշեցնելով փութկոտ փախուստ մը՝ վազք մը ամայի անապատներուն մէջէն։

Անշարժ, պատուհաններուն տակ, Միշէլ ականջ կը դընէր, առանց խորհրդածութիւն մը, մտածում մը իսկ ունենալու։ Արուեստագէտի ի՜նչ խառնուածք ունենալու էր այն կինը որ այսպէ՛ս կ'երգէր...։ Վանիա՞ էր արդեօք. իմացած էր անոր համբաւը թէ զմայլելի երաժշտագէտ մըն է. բայց, բնականաբար, երբե՛ք չէր լսած զայն։

Հիմա, երգը կը նմանէր կրքոտ տրտունջի մը. չէր կրնար որոշել բառերը, որոնք օտար լեզուով մը կ'արտասանուէին։ Բայց շեշտը այնքան ներդաշնակ էր՝ ձայնին

քուոն հնչականութեան մէջ, որ ա՛լ ինքզինքին չէր հարցներ նոյն իսկ թէ ո՛վ է երգողը։ Կ'ըմբոշխնէր գեղարուեստական հաճոյք մը, զոր կը կրկնապատկէր այն շրջանակը ուր կը ճաշակէր զայն։

Երգչուհին լռեց։ Այն ատեն Միշէլ, կախարդանքէն ազատուած, ուղղուեցաւ դէպի վերնագաւթակը, ուր մեծ սրահին դրան առջեւ նորէն կ'երեւար համազգեստաւոր սպասաւորը։

— Պարոնը ի՞նչ կը փափաքի։

— Տեսնել Տիկ. Օսղրովսքան. ո՞ւր է։

— Կարծեմ, այո՛, պարոն. վայրկեան մը առաջ տիկինը երաժշտութիւն կ'ընէր սրահին մէջ։ Պարոնը կը հաճի՞ անունը յայտնել ինծի։

— Լաւ, ահաւասիկ քարտս... գացէք, կը հետեւիմ ձեզի։

Ծառան հնազանդելով մտաւ երկայն ու լայն նրբանցք մը սալայատակուած, մինչ Միշէլ անոր կը հետեւէր։ Զգուշաւոր շարժումով մը կէս մը բացաւ սրահին դուռը.

— Պ. Բորպիէրի տիկինը տեսնել կը փափաքի։

Այս ըսելով լայնօրէն բացաւ դուռը այցելուին առջեւ, մինչ զարմացական աղաղակ մը կը հնչէր արդէն.

— Ի՞նչպէս, Պ. Բորպիէրի՞... կարելի՞ բան է։

Բարձրադիր, ընդարձակ սրահին մէջ, ուր լոյսը կը տիրապետէր յաղթական, Միշէլ նշմարեց Վանիա Տանթէսքը՝ ոտքի վրայ, պատուհանին շրջանակին մէջ. բացայայտօրէն այնքան անակնկալի եկած էր այս յանկարծական ժամանումէն, որ զամուած մնացեր էր կեցած տեղը. բայց ասիկա հազիւ բոպէ մը տեւեց. որովհետեւ, անմիջապէս, ուրախութեան թափով մը անոր մօտեցաւ։

— Ո՛հ, ի՜նչ բարի, ազնի՛ւ անակնկալ...։

Այդ վեց շաբթուան բաժանումի միջոցին, Միշէլ մոռցե՞ր էր արդեօք Վանիայի ինչպիսի մէկը ըլլալը... լաւ եւս ան նոր փա՞յլ մը առած էր ծովու զեփիւռին կազդուրիչ

շունչովը։ Ապշահար, երիտասարդը կը դիտէր զայն՝ իբրեւ անակնկալ երեւոյթ մը։ Եւ աւելի՛ն, Տիկ. Տանթէսք խիստ մանկամարդ աղջկան մը երեւոյթը ունէր. այնքան թարմ իր սեւ, քիչ մը կարճ շրջազգեստին մէջ, սպիտակ քթանէ օձիքով, որ շղարշէ վայելուչ foruածի մը վրայ՝ ի վեր կը հանէր պարանոցը, խարտեաշ ծոծրակը ուր մազերը վեր առնուած էին մետաքսէ խուրձի մը պէս։

Իր երբեմնի սովորական շարժուածքով. Վանիա երկու ձեռքերը Միշէլի ձեռքերուն մէջ թողուցեր էր, եւ զայն իր ժպիտին ու նայուածքին կախարդանքով շրջապատած՝ կ'ըսէր.

— Գո՛հ եմ... ո՛հ, խիստ գոհ... որքա՜ն կը բաղձայի ձեզ տեսնել... ձեզի հետ խօսիլ... բայց ինչո՞ւ չիմացուցիք ինծի ձեր գալը... կը դիմաւորէի ձեզ կայարանին մէջ։

— Վերջի՛ն ժամուն կրցայ որոշել այս ճամբորդութիւնը։ Դատավարութիւն մը ունէի Թուլոնի մէջ, եւ ինչպէս միշտ՝ շատ գործեր ունիմ Բարիզ... Ձեր նամակը երէկ ղրկուեցաւ ինծի... անոր մէջ տեսայ թէ պէտք ունիք իմ խորհուրդներուս... եւ ահաւասիկ հոս եմ։

Բնազդաբար կ'ուզէր ծածկել իր ներկայութեան պատճառը, այն է՝ գործի համար եկած ըլլալը։ Բայց եթէ պաշտօնին պարտադրած պարտականութեան բերումով, կամ նոյնիսկ ասպետական վեհանձնութեան մը հետեւանքով եկած էր, ատոր համար լայնօրէն վարձատրուած էր զգացած սոսկալի հաճոյքով... Այո՛, սոսկալի՛, որովհետեւ անոր մօտ իր ցուրտ իմաստութիւնը կը հալէր, ինչպէս սառոյցը բոցին տակ։

Եւ սակայն, ինչպէս միշտ, Վանիա բացարձակապէս պարզ երեւոյթ մը ունէր, անտարբեր այն տպաւորութեան զոր կրնար յառաջ բերել...։ Գորովալից հետաքրքրութեամբ մը տեղեկութիւն կ'ուզէր իրեն մասին, մօր մասին, իր մեկնելէն ի վեր ունեցած աշխատութեանց մասին. եւ այս բոլորը՝ շատ զգուշաւոր կերպով, բայց բարեկամու-

հիի մը նման որ կը հետաքրքրուի իր բարեկամին վերաբերող ամէն բանով, եւ ոչ անշուշտ՝ կնոջ մը նման որ... կ'ուզէ մեկնիլ։

Բայց ոչ մէկը և ոչ ալ միւսը ակնարկութիւն չէին ըներ Սէն—Լազարի մէջ անցուած մռայլ օրերուն, կամ դատավարութեան յուզումներուն. կարծես թէ Վանիայի համար անցեալը բոլորովին ջնջուած էր, ինչպէս կը փափաքէր, և գերեզմանի մէջ թաղուած՝ արհամարհուող մեռեալին նման որուն անունն ալ չէր կրեր այլեւս։

— Ձեր աղջի՞կը, հարցուց Միշէլ։

— Ինծի այնպէս կու գայ որ հետզհետէ աւելի կ'առողջանայ, ըսաւ Վանիա ճառագայթող ժպիտով մը։ Եթէ կ'ուզէք, կրնանք երթալ զայն տեսնել ծովեզերքը։ Միեւնոյն ատեն ձեզի կը ծանօթացնեմ իմ սիրելի Քավալէօխս։

— Հաճելի՞ է ձեզի...

— Հաճելի՞... կը գինովցնէ զիս, ինծի այնպէս կու գայ որ ուրիշ ոչ մէկ տեղ պիտի կրնամ այսքա՛ն ուրախ ըլլալ, ազատ և երիտասարդ ըլլալու համար...։ Ի՞նչպէս, զմայլելի չէ՞ք գտներ իմ փոքրիկ, վայրի երկիրս։

Եռանդուն թափով ոտքի ելեր էր Վանիա, և կը մօտենար պատուհանին, նայուածքովը ընդգրկելով ոսկեգոյն ծովեզերքը որ կ'երկարէր շոճիներու ստուերին տակ, և ծովը շողշողուն որ հեռուն կը պսպղար մետաքսեայ կապոյտ անհուն պաստառի մը պէս։ Եւ իր նայուածքը՝ հիացիկ՝ կը կը տարածուէր ճառագայթարձակ բնանկարին վրայ։

Բայց Միշէլ, մռայլ անհամբերութիւն մը կը զգար, Վանիայի կողմէ անտարբերութիւն մը նշմարել կարծելով իրեն մասին, ուստի հարցուց.

— Տակաւին երկար ատեն ձեր դրախտին մէջ մնալ կը մտադրէ՞ք։

Վանիա սարսռաց. կարծես կախարդանքէ մը դուրս ելլելով.

— Եթէ չպարտաւորուէի աւելի խոհեմ ըլլալ, կարծեմ թէ ամբողջ ամառը հոս պիտի անցընէի։

— Շատ տաք չըներ հոս։

— Ո՛հ, ոչ. այստեղ միշտ կը զգացուի ծովու մեղմ շունչը... Բայց անողոք իրականութիւնը կ'արգիլէ ինծի շարունակել երազանքի մէջ ապրիլը։ Ինչպէս գրած եմ ձեզ, պէտք է ապագայիս վրայ խորհիմ։ Գիտէք որ հարստութիւն չունիմ։

Պատուհանէն հեռացած էր Վանիա, և եկած նստած էր ոչ թէ Միշէլի քով, այլ փոքրիկ սեղանի մը ետին որ զիրենք կը բաժնէր. դէմքը առած էր քաղցր վճռականութիւն մը, զոր այնքան անգամներ նշմարած էր Միշէլ փորձութեան օրերու մէջ։

— Անձնական հարստութիւն չունիք, ըսաւ Միշէլ, բայց ձեզի կ'իյնայ մէկ մասը ձեր... ամուսինին եկամուտներուն։

Վանիա սարսուռ մը ունեցաւ, որ դողացուց սեղանին վրայ երկնցող անոր ձեռքը։

— Ես բան մը չեմ ուզեր այդ հարստութենէն... անիկա կը պատկանի ամբողջովին... Պ. Տանթէսքի աղջկան...։ Ուրեմն պէտք է որ ես ապրուստի միջոցներ փնտռեմ. գիտէ՞ք գործ մը զոր կարենամ ընել... Պահ մը մտածեցի վերսկսիլ բժշկական ուսման զոր սկսած էի ամուսնութենէս առաջ... բայց ատիկա տարիներ ու տարիներ կը պահանջէ, մինչեւ որ ի վիճակի ըլլամ ապրուստս շահելու...։

— Ճիշտ է։

— Կրնամ քարտուղարը ըլլալ գիտնականի մը, դրագէտի մը, կամ ուրիշ ոեւէ մէկուն... կրնամ այդ կարգի գործեր ընել։

— Այո... բայց ամէն գործ ձեզի չի յարմարիր...

— Կը փափաքիմ, մանաւանդ, այնպիսի զբաղում մը ունենալ որ զիս չբաժնէ աղջիկէս։

— Այսի՞նքն...

— Օգտագործել իմ երաժշտական ընդունակութիւններս։ Գիտէք որ երբ պզտիկ աղջիկ մըն էի, և անկէ ետքն ալ, շատ աշխատած եմ մարզելու ձայնս և... մատներս։ Ամուսնութենէս ետք ալ կրցած եմ սորվել որ ունէի՝ ինչ որ մարդիկ տաղանդ կը կոչեն. և ինծի այնպէս կուգայ որ ինծի համար լաւագոյն պիտի ըլլայ այդ ասպարէզին մէջ նետուիլ։

— Դասե՞ր առնել կ'ուզէք։

Վանիա բողոքի բուռն շարժում մը ըրաւ.

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ. դասեր տալը տաղտկալի աշխատանք մըն է, որուն քաջութիւնը չպիտի ունենամ։ Ո՛չ, պիտի փափաքէի ընդգրկել արուեստագէտի ասպարէզ մը։ Գիտեմ թէ բաւական լաւ դաշնակահար մըն եմ և կարող եմ նուագահանդէսներու մէջ զարնել... արդէն ըրած եմ և ձայնս շատ կը նպաստէ ատոր։

— Իրաւունք ունիք, ըսաւ Միշէլ գլուխը խոնարհեցնելով։

— Ինչէ՞ն գիտէք ատիկա, ըսաւ Վանիա թեթեւ ժպիտով մը... բնաւ լսած չէք զիս։

— Այո՛... քիչ առաջ, առաջին անգամ ըլլալով, երբ հոս կը հասնէի... Չգիտէի թէ դուք էք երգողը... ու կեցայ մտիկ ըրի, ուրիշ բանի վրայ չմտածելով այլեւս, եթէ ոչ լսած ձայնիս գեղեցկութեան վրայ։

Թեթեւ կարմրութիւն մը պատեց Վանիայի դէմքը. բայց ըսաւ պարզօրէն.

— Ահաւասիկ լուրջ քաջալերանք մը. ուրեմն կը նկատէ՞ք թէ իմ ծրագիրս գէշ չէ։

Միշէլ չպատասխանեց. ներքնապէս կ'ըմբոստանար այն մտածումին առջեւ թէ Վանիա կ'ուզէ ընդգրկել կեանք մը որ ամէն տեսակ վտանգներով պիտի շրջապատէր զայն։

— Ինչո՞ւ այս լռութիւնը, պնդեց Վանիա։ Փոխանակ գոհացնելու զիս, ինչպէս կ'երեւակայէի, դիտողութիւննե՞ր կը փնտռէք գաղափարիս դէմ։

Միշէլ ծանր շեշտով մը պատասխանեց, կարծես փորձելով թափանցել անոր ներքին մտածումին.

— Կը խորհիմ որ արուեստագէտի ասպարէզը շատ դժնդակ է... ուստի, արդարեւ, չեմ կրնար ձեզ քաջալերել անոր մէջ նետուելու...

— Դժնդա՞կ... ուրեմն ի՞նչ վտանգէ կը վախնաք ինծի համար... ես ո և է վտանգէ չեմ վախնար... Շատ լաւ կը ճանչնամ կեանքը. պիտի գիտնամ միշտ պաշտպանել ինքզինքս։

Միշէլ անտեղեակ չէր թէ Վանիա ճիշդ կը խօսի... Այս խարտեաշ արարածը, որ այնքան ազազուն երեւոյթ մը ունէր, իրապէս անհաւատալի կերպով կորովի նկարագրի մը տէր էր։ Ի՛նքը հաստատած էր ասիկա։ Այո՛, Վանիա պիտի կրնար ինքզինքը պաշտպանել, որչափ ատեն որ ուզէր։ Բայց պիտի ուզէ՞ր ատիկա երկար ատեն, միշտ...։ Շատ մանկամարդ էր, երկիւղալի հրապոյրով մը օժտուած...

— Գիտեմ թէ դուք շատ քաջ էք. բայց դուցէ հաշուի չէք առներ բոլորովին թէ ի՛նչ է արուեստագէտի մը կեանքը։

— Ո՛հ, գիտեմ, այո՛. հաւատացէք որ ո և է պատրանք չունիմ... Ապրած եմ արուեստագէտներու մէջ... Կը կըրկնեմ, ինչէ՞ն կ'ուզէք որ վախնամ։ Վստահ եմ որ աղքատ տարագրեալի երիտասարդ կեանքիս մէջ, նաեւ ամուսնացեալ կնոջ կեանքիս մէջ տեսած եմ շատ բաներ... որչափ չպիտի կրնամ երբեք տեսնել։

Վանիայի զմայլելի դէմքը կիրքի և կորովի այն դառն երեւոյթը ունէր, որ տարօրինակ կերպով կը փոխէր անոր նկարագիրը։ Եւ Միշէլ ներքին գիտակցութիւնը ունեցաւ թէ Վանիա յիրաւի խորաչափած է անդունդներ, որոնց մասին երբեք ո և է յայտնութիւն չէ ըրած։ Առանց պնդելու, յարեց.

— Դուք ինծմէ լաւագոյն դատող մըն էք, տիկին..., պատասխանեցի... բայց քանի որ իմ կարծիքս կը խնդրէիք,

ինչ որ պիտի ըսէի... պզտիկ քրոջս, եթէ ան գտնուէր ձեր այժմու կացութեան մէջ։

Վանիա ուսի աննշմարելի ցնցում մը ունեցաւ.

— Ձեր քրոջ ապրած միջավայրը շատ տարբեր է իմինէս...։ Եթէ խորհեցայ օգտագործել ձայնս և մատներս, պատճառն այն է որ արուեստագէտներու աշխարհին մէջ շատ յարաբերութիւններ ունէինք, որ թանկագին պիտի ըլլային ինծի, ճամբայ մը բանալու համար։

Գործնականապէս ճիշդ էր ինչ որ կ'ըսէր Վանիա։ Ինչո՞ւ ուրեմն Միշէլի անհանդուրժելի կը թուէր որ Վանիա ենթարկուի ամբոխին խանդավառութեանց, քննադատութեանց, հետաքրքրութեանց։ Առհաւական ազդեցութեան հետեւա՞նք էր արդեօք ասիկա։ Միշէլի ընտանիքին մէջ կին մը երբեք իջած չէր ապրուստի համար պայքարող աշխատաւորներու խառնարանին մէջ։

Տարժուն ջուրի աչքերը իր նայուածքը կը փնտռէին. ու Վանիա հարցուց քիչ մը ժպտուն.

— Կը տեսնեմ թէ դուք պիտի նախընտրէիք ինծի համար տարբեր կացութիւն մը. բայց ո՞րը։ Եթէ դուք քարտուղարի մը պէտք ունենայիք... ուրախութեամբ պիտի առաջարկէի ձեզի իմ ծառայութիւնս... բայց...

— Բայց քարտուղարի պէտք չունիմ, ըսաւ Միշէլ կատակի զարնելով։ Վերջապէս կրնաք իրաւունք ունեցած ըլլալ. ես կը խօսիմ իմ այր մարդու նախապաշարումներովս. բայց դուք ինձմէ աւելի ի վիճակի էք որոշելու ինչ որ կրնաք և պարտական կը զգաք ընել...

— Ուրե՞մն...

Ու Վանիա, փայփայիչ ժպիտով մը շարունակեց.

— ... Ուրեմն, եթէ անկեղծ էք, մի ունենաք մենտորի այդ լուրջ դէմքը որ կը մեղադրէ... Խորհեցէք իմ ծրագրիս վրայ. կ'ուզէ՞ք. նորէն կը խօսինք այդ մասին... Եթէ շարունակէք հակառակիլ, պատճառն այն է անշուշտ որ կը սխալիմ... և պիտի փորձեմ ուրի՛շ բան փըն-

տռել։ Բայց ի՞նչ... Ի՞նչ կը բաղձաք ուրեմն ինծի համար։

Ինչ որ Միշէլ կը բաղձար Վանիայի համար, կեանքն էր կնոջ մը՝ անկախ, հարուստ, որ կարենար արուեստագէտ ըլլալ իր հաճոյքին համար, և ոչ թէ իր տաղանդը գործածել ստիպուէր ապրելու համար... Բայց անկարելին պահանջել էր այս։ Ուստի ըսաւ անկեղծօրէն.

— Շատ պահանջկոտ եմ ձեզի համար... պիտի փափաքէի երջանիկ տեսնել ձեզ։

Նորէն ժպտեցաւ Վանիա անսահմանելի ժպիտով մը։

— Թերեւս դարձեալ երջանկութիւն բերէք ինծի, բարեկամս։

Նորէն կանգ առաւ Վանիա, կարծես կը դիտէր սեմէն այն անծանօթ աշխարհին, ուր մինակը մտնել կը բաղձար։

Յետոյ, գլուխը ցնցելով և ձայնի շեշտը փոխելով, զուարթօրէն առաջարկեց.

— Երթա՛նք, քիչ մը պտոյտ ընենք, որպէսզի աւելի լաւ հասկնաք թէ ինչո՞ւ այնքան կը սիրեմ Թավալէոը։ Հաճելի չէ՞ պիտի ըլլայ ձեզի որ ցուցնեմ անոր աղուոր տեսարանները։

— Խիստ հաճելի, պատասխանեց Միշէլ այնքան համոզուած և զուարթ շեշտով մը, որ Վանիա խնդալ սկսաւ։

— Ուրեմն շուտ գլխարկս դնեմ ու մեկնինք... Սենեակնիդ պատրաստուա՞ծ է։

— Ոչ... Այստեղ միայն այս պանդո՞կը կայ։

— Ո՛չ, չկայ ուրիշ պանդոկ. բայց ինչո՞ւ ուրիշ տեղ երթաք։ Այստեղ, տեսարանը գեղեցիկ է այնքան։ Եւ յետոյ, ես խիստ անձնասէր եմ. կը բաղձամ ձեզ հոս պահել։ Քիչ մը ատեն պիտի մնա՞ք։

— Մինչեւ վաղը. կարծեմ կէսօրէ վերջ ժամ երկուքի կառախումբով պիտի մեկնիմ։

— Այսքան շո՛ւտ։ Վերջապէս յաւակնութիւնը չեմ կրնար ունենալ վար դնելու ձեզ, որ այնքան զբաղումներ ունիք։ Ուրիշներ ինձմէ աւելի պէտք ունին ձեզի... բայց

զոնէ կ'ուզեմ լիովին օգտուիլ այն քանի մը ժամերէն զոր ինծի կ'ընծայէք:

Ինչպէս միշտ, Վանիա կը խօսէր պարզօրէն, ո և է պչրոտ սեթեւեթէ բոլորովին զերծ... Արդէն ինչո՞ւ պչրոտ ըլլալ. չունէ՞ր անբացատրելի հրապոյր մը իր անձին վրայ, իր ժպիտին մէջ, իր աչքերուն, իր ամենափոքր շարժումներուն, իր խօսելու կերպին մէջ...

Եւ Միշել, որ կը դիտէր անոր իր առջեւէն քալելը լուսաւոր նրբանցքին մէջ, կը խորհէր անողոք յստակատեսութեամբ մը.

— Ի՜նչ յիմարութիւն ըրի հոս գալով:

Յիմարութի՜ւն, այո՛, բայց քաջութիւն չունէր ատոր վրայ ափսոսալու: Միշել որ սովորաբար այնքան վճռական էր իր որոշումներուն և մտածումներուն մէջ, կը զգար թէ կամքը կը պակսի իրեն, և կը թողու որ շարժի այնքան քաղցր և այնքան վտանգաւոր երազի մը մէջ: Յանկարծ դադրեր էր ըլլալէ այն Միշել Բորպիէրին, որ քանի մը օր առաջ Թուլօնի մէջ չունէր ուրիշ մտահոգութիւն, եթէ ոչ այն դատաւարութիւնը զոր ստանձնած էր:

Իրեն յատկացուեցաւ խոշոր սենեակ մը որ մարգագետնին վրայ կը բացուէր, միմօզաներու ծառուղիին և ծովու կապոյտին վրայ: Բայց Միշել շատ չկեցաւ հոն. որովհետեւ իր պատուհանէն կը տեսնէր Վանիա Տանթէօքը որ կ'իջնէր վերնագաւթակին սանդուղներէն, պտոյտի համար կազմ և պատրաստ: Վերջին աստիճանին վրայ րոպէ մը կանգ առաւ մանկամարդ կինը, կարծես թէ մտածում մը կեցնէր զինքը: Յետոյ սկսաւ լայնքին ու երկայնքին պտտիլ պանդոկին առջեւ. ու Միշել կը տեսնէր անոր նուրբ մարմինին ստուերը ծառուղիին աւազին վրայ: Վանիա կը յառաջանար գլուխը քիչ մը հակած. և անոր յարդէ մեծ գլխարկին տակ, որուն շղարշին հանգոյցները կը թռչկոտէին մեղմ զեփիւռին մէջ, Միշել կը տեսնէր անոր խարտեաշ մետաքս մազերուն կոյտը:

Վերնագաւթակին առջեւ Վանիա կանգ առաւ, և մնաց անշարժ մտածկոտ դէմքով մը, հովանոցին ծայրովը փորելով աւազները:

Իրեն կը սպասէր: Միշել փութով վար իջաւ անոր մօտ երթալու: Իր քայլափոխին աղմուկէն ետին դարձաւ Վանիա, որու շրթունքին վրայ կ'երեւար մագնիսի նման քաշող ժպիտ մը:

— Եկաք վերջապէս. շա՛տ ճամբայ եկանք... Սենեակնիդ որոշուած է, չէ՞. շա՛տ, բացատրեցէք:

Շաճիներու տակէն կ'իջնէին դէպի ծովեզր, գտնելու համար Սոնիան: Աղջնակը կը խաղար շատ խելօք, խիստ խելօք: Մանր ոտքերը կը կոխկրտէին նուրբ աւազը, որով մանրագիտական բուրգեր կը շինէր: Անմիջապէս տեսաւ մայրը, և առջին վազեց եռանդուն ուրախութեամբ: Շող մը անցեր էր իր խոշոր սեւ աչքերէն, — հօրը աչքերը, կ'ըսէին: Վանիա գորովագին համբուրեց աղջնակը, մինչ ան իրեն կը պլլուէր:

— Բավալէր շատ օգտակար չէ՞ եղած աղջնակիս, կ'ըսէր Վանիա: Նայեցէք, հիմա աղուոր վարդ գոյներ առած է... Գնա՛, խաղա՛, սիրունիկս, ես մեր քաղաքը պիտի ներկայացնեմ Պ. Բորպիէրիի: «Ցտեսութիւն», ըսէ՛ իրեն:

Մանկիկը, վեհերոտ, մանրիկ մատները դրաւ Միշելի ձեռքին մէջ: Երբ բոլորովին մայրիկին յանձնուած չըլլար, կը նմանէր վայրի փոքրիկ թռչունի մը: Վանիա անգամ մըն ալ գրկեց համբուրեց զայն: Յետոյ կարծես թէ շարժումի պէտք ունենար անյագօրէն, դարձաւ դէպի իր ընկերը, զըւարթօրէն աղաղակելով.

— Հիմա չէնքին շրջանը ընենք. յոգնած չէ՞ք:

Միշել զուարթօրէն խնդաց այս հարցումին վրայ.

— Յոգնա՞ծ, կը ծաղրէ՞ք զիս, տիկին. ցուցուցէք ինծի բոլոր ինչ որ կը սիրէք այստեղ:

— Եկէք:

Ու մեկնեցան, վերջացող յետ-միջօրէի ոսկի ճառագայթներուն մէջ:

Զ.

Միշէլ, պատուհանին եզրը կրթնած, հիացիկ աչքերով կը դիտէր արշալոյսի մոգական պատկերը. և նախորդ իրիկուան նման, այն տպաւորութեան տակ կը գտնուէր թէ երազանքի վայրկեաններ կ'ապրի, առանց վաղորդայնի։

Եւ սակայն, ճիշդը ըսելով, երազ չէր իր անմոռանալի պտոյտը Վանիա Տանթէյեքի հետ, նախորդ իրիկունը... ոչ ալ անոր յաջորդող ընթրիքը։

Անոր հետ մտած էր ընդարձակ ճաշարանը, որ լեցուն էր խուլ աղմուկներով որոնք կ'ելլէին պայծառ գոյնով պատերուն առջև ցրուած սեղանիկներէն, լամբարներու լուսարգելին վարդագոյն ճաճանչներուն տակ։

Ինքը, Վանիա, վերջին վայրկեանին եկեր էր, ձեռքէն բռնած իր զաւկին, որուն մեծ քոյրը կը թուէր։ Շնորհալի անտարբերութեամբ մը կը պատասխանէր իրեն ուղղուած բարևներուն և ժպիտներուն։ Միշէլ, մեծ հաճոյքով դիտած էր որ միջավայրը բացարձակապէս լուրջ էր։ Օտարականներ կային մանաւանդ, Անգլիացի, Ռուս, Ամերիկացի, ինչ որ ըստ ինքեան պատճառ կ'ըլլար տեղի չտալու իր ինքնութիւնը երևան հանող անպատշաճ հանդիպումներու։ Բայց երիտասարդը շուտով նշմարած էր նաև թէ գաղտնապէս շատ կը դիտէին զիրենք, Վանիան և զինքը։ Իրենք տեղ գրաւեր էին միևնոյն սեղանին առջև, իրենց մէջտեղը ունենալով Սօնիան։ Եւ տարօրինակօրէն սուր լսողութեամբ մը, տպաւորութիւնը ունեցեր էր իմանալու անգլիացի պառաւ կնկան մը փսփսուքը.

— Ամուսի՞նն է արդեօք։

Իրենց սեղանը պատուհանին մօտ էր, կիսով բացուած բուրումնաւէտ և գաղջ գիշերուան վրայ, որուն շունչը մերթ ընդ մերթ թեթևակի կը շարժէր վարագոյրները, վեր առնելով Վանիայի ճակտին նուրբ մազերը։ Եւ թաքուն մտա-

ծումով մը, տեսակ մը զմայլելի երկիւղով, Միշէլ ինքնիրեն հարցուցեր էր թէ իրա՞ւ; ի՞նչ էր որ սիրային շրջապատի մը մէջտեղ գլուխ գլխի կը ճաշէր հիանալի Վանիային հետ, որուն կ'ուղղուէին՝ առաւել կամ նուազ համարձակօրէն՝ սրահին մէջ հաւաքուած բոլոր այրերու նայուածքները։

Վանիա, սեղանէն ելլելուն, Սօնիայի պզտիկ ձեռքը ափին մէջ սեղմած, Միշէլի հետ քանի մը քայլափոխ ըրած էր վերնագաւթակին մօտ երկարող ծառուղիին մէջ։

Դուրսը պայծառ լուսին մը կար, որ կը շողացնէր Վիլլաներու սպիտակութիւնը. մութգոյն թաւիշէ երկինքին տակ, որ աստղերով ծակծկուած էր, կը ձուլուէին ծովուն մըրմունջներն և զեփիւռին շշիւնները ծառի ճիւղերուն մէջտեղ։

Միշէլ յանկարծ յիշած էր ուրի՛շ լուսնկայ գիշեր մը, զոր դարձեալ դիտած էր Վանիայի մօտ, անոր ազատ արձակման իրիկունը, երբ զայն գտած էր պանդոկի պարտէզին մէջ։

Վանիա երեսն իրեն դարձուցած էր ու հարցուցած.

— Ի՞նչ պիտի ընէք այս իրիկուն, կը ցաւիմ որ այստեղ ծանօթի մը չհանդիպեցաք, որովհետև ստիպուած եմ ձեզ մինակ թողուլ... քանի որ իրիկունները պէպէիս պահպանութիւնը կ'ընեմ։

Միշէլ սուր յուսախաբութիւն մը ունեցած էր. որովհետև սօսկալի ծարաւ մը զգացած էր Վանիայի հետ քով քովի քալելու հրաշալի գիշերուան մէջ... Եւ սակայն բաւականացած էր ըսելով աղաչողական շեշտով մը.

— Ու ես կը յուսայի որ քիչ մը երաժշտութիւն պիտի ընէք ինծի... Ո՛րքան կը բաղձայի ձեզ ունկնդրել.

Անմիջապէս պատասխանած էր Վանիա.

— Ո՛հ, այս իրիկուն անկարելի է... սրահը լեցուն մարդ կայ... բայց վաղը առտու, այն պահուն որ ամենքն ալ ծովեզերքն են, ձեզի պիտի նուագեմ կամ պիտի երգեմ ինչ որ ուզէք։

— Աղուո՛ր խոստում... թանկագին աւանդի մը պէս

կը պահեմ. և հիմա, քանի որ այդպէս պէտք է... գիշեր բարի, տիկին։

— Գիշեր բարի, բարեկամ. գիրք կ'ուզէ՞ք ժամանակ անցընելու համար։

— Ո՛չ. պէտք չունիմ կարդալու, ըսած էր Միշէլ գլուխը թօթուելով։ Այստեղ մտաւորական կեանքի նշոյլն անգամ չեմ զգար մէջս. ամբողջ էութեամբս համակուած եմ շուրջս տիրող գեղեցկութեամբ։ Պիտի երթամ քիչ մը պտըտիլ այս սքանչելի գիշերուան մէջ։

— Այո՛, սքանչելի, կրկնած էր Վանիա յամրօրէն... բայց, գոնէ այս վայրկեանին... չեմ սիրեր գիշերը... ինծի համար, ուրուականներով լեցո՜ւն է։

Յանկարծ կանգ առած էր, և յետոյ այսպէս վերջացուցած.

— Գիշե՛ր բարի... չէք կրնար ըմբռնել, վարպե՛տ, թէ ո՛րքան գոհ մնացի ձեր այստեղ գտնուելուն... ապահովութեան ի՛նչ զգացողութիւն կ'ընծայէք ինծի... անոր համար որ սորված եմ թէ ո՛րքան կրնամ հանգիստ ըլլալ՝ ձեզի՛ վստահելով։

Ասիկա Վանիայի առաջին ակնարկութիւնն էր անցեալին՝ Միշէլի զինք վերստին տեսնելէն ի վեր։ Ու կարծես զղջացած ըլլար այս բառերուն համար, մանկամարդ կինը ընդհատած էր իր մտացրիւ պտոյտը ծառուղիին մէջ, և մեկնած էր Միշէլի քովէն՝ միասին տանելով Սօնիան։

Այն ատեն ինքը, Միշէլ, գացած էր դաշտը՝ կապոյտ լուսնի լոյսին տակ։ Երկար ատեն քալած էր, չատ երկար ատեն, և յանկարծ որոշած էր, — թերևս մինակ ըլլալուն համար — սանձահարելու նուրբ անձը որ տիրապետել կը թուէր իր վրայ։ Պանդոկ դառնալուն, բոլոր պատուհանները մութ էին սպիտակ ճակատին վրայ։ Եւ բրտօրէն, իբրև հեգնական պատասխան մը ինքզինքը գտնելու կամքին, տեսիլը ունեցած էր Վանիայի, որ կը քնանար, փափուկ դէմքը թաղուած ոսկեգոյն մազերու խուրձի մը մէջ։

Ի՞նչ կախարդանք էր որ զինքը նոր մարդ մը կ'ընէր... Իր երիտասարդութիւնը վրէ՞ժ կը լուծէր վերջապէս այն լուրջ և իմաստուն կեանքին համար որուն ենթարկած էր ինքզինքը, կնոջ հանդէպ ցուցուցած արհամարհանքի՞ն համար։

Փորձութիւնը, հեղեղի մը նման, տակն ու վրայ ըրեր էր իր ամբողջ էութիւնը։ Ու Միշէլ այդ փորձութեան պատասխաներ էր իր իսկ անձին դէմ ուղղած բողոքի բացագանչութիւնով մը.

— Պէտք չէր որ գայի... յիմարութիւն էր... գիտէի թէ իր հրապոյրը ո՛րքան կ'ազդէ վրաս...

Հիմա, պայծառ առաւօտուն մէջ, յայտնի անհամբերութեամբ մը կը սպասէր այն վայրկեանին երբ պիտի տեսնէր նորէն Վանիան։

Յանկարծ ըմբոստացում մը ունեցաւ իր կամքին ուժով. պատուհանին քովէն հեռացաւ, և հեգնոտ չեշտով մը մրմնջեց.

— Իրա՛ւ որ դպրոցականի մը պէս կ'երազեմ։ Ապուշ բան է... Ո՛չ, քիչ մը տէր ըլլանք մեր անձին։ Այո՛, վայելենք վերջին ժամերը Վանիայի մօտ։ Եւ յետոյ... յետոյ... Բարիզի մէջ... տեսնենք։

Վճռական չարժումով մը նստաւ մէկ քանի նամակ գրելու, գործի վերաբերեալ ծանօթագրութիւններ աչքէ անցընելու։ Յետոյ, տեսնելով որ ժամացոյցը ութուկէս կը ցուցնէ, մէկդի հրեց թուղթերը, ծրարի մէջ փակեց չուտով, և վարը՝ մարգագետինին իջաւ սպասելու համար անոր, Վանիային...

Սպասե՞լ. — բայց արդէն հոն էր ան, և կը նախաճաշէր դարատափին վրայ, իր աղջնակին հետ։

Ուրախութիւն մը ճառագայթեց Միշէլի սրտին մէջ, անցնելով այն թումբերուն վրայէն զորս իր բանականութիւնը կը յաւակնէր կանգնել։

— Արդէն հո՞ս էք, տիկին, ո՛րքան կանուխ կ'ելլէք.
Վանիա զուարթօրէն խնդաց.

— Կանո՞ւխ... վարպետ, գրեթէ ինն է ժամը... լաւ քնացա՞ք։

— Ո՛չ. շատ գէշ... բայց այս առտու ժամանակս անցուցի դիտելով գիւղանկարը... ձեր հիանալի գիւղանկարը։

— Ո՛հ, ո՛հ, կարծեմ թէ քիչ մը երազած էք դաշտանկարը դիտելով, որքան ալ լուրջ մէկը եղած ըլլաք... հիմա վերադարձէք արձակունակ կեանքի։ Կ'ենթադրեմ որ շատ անօթի էք... մեզի պէս, այնպէս չէ՞, Սոնիա։ Ձեր նախաճաշը բերել տուէք... հոս պիտի առնէք, մեզի հետ։

Ո՞ւր էր հիմա լուրջ գործի մարդը որ կէս ժամ առաջ կրնար թաղուիլ իր պաշտօնին վերաբերեալ կարեւոր խնդիրներու մէջ...։ Վանիայի մօտ, Միշէլ անմիջապէս կը համակուէր սոսկալի և սքանչելի գինովութեամբ մը։ Իրեն համար գոյութիւն ունէր այս տկար մանկամարդ կինը միայն, որ իրեն կը ժպտէր՝ ընծայելով ոսկեզօծ խորտիկներ։

Իրենց առջին, շոճիներէն անդին, ծովը կը սարսռար, մեղմ հովէն շարժող մետաքսէ քօղի մը պէս։

Միշէլ Վանիայի յիշեցուց իր խոստումը.

— Ինծի խոստացած էիք երաժշտական ունկնդրութիւն մը այս առտու...

— Այո՛, բայց քիչ մը վերջ, երբ Կռանտ-Օթէլին բնակիչները ծովեզերք գացած ըլլան։ Սպասելով ատոր, կ'ուզէ՞ք որ երթանք քիչ մը պտտինք ծառերուն տակ...։ Սոնիան ծովեզերք պիտի առաջնորդեմ, ուր Նիանիա կը հսկէ անոր վրայ մինչեւ կէս օր...

Եւ նախորդ օրուան նման, բուրումնաւէտ ծառուղիին մէջէն իջան մինչեւ ծովը, չքեղօրէն կապոյտ, որ բարակ աւազին վրայ կը դրկէր արծաթագեղ փոքրիկ ալիքներ...

Իրենց առջեւէն կը յառաջանար աղջնակը, խիստ խելօք գնացքով, և իրենք անոր կը հետեւէին պզտիկ խօսակցու-

թիւններով, իրենց կրած տպաւորութեան համաձայն։ Սպասեցին որ Նիանիա իրենց միանայ, լուռ համաձայնութեամբ մը մեկուսի մնալով խմբակներէն, որոնք զիրենք բարեւելէ ետքը հետաքրքրութեամբ կը դիտէին։

Վանիա, դէմքին վրայ թեթեւ չարաճճի ժպիտով մը, ըսաւ վերջապէս.

— Կարծեմ հիմա կրնանք քիչ մը երաժշտութիւն ընել, պանդոկին գրեթէ բոլոր հիւրերը հոս, ծովեզերքն են...

Այո՛, սրահը պարապ էր. լուսաւորուած լայնաբաց պատուհանէն ներս խուժող յորդ ճառագայթներով։

Արագ շարժումով մը Վանիա սեղանին վրայ ձգեց գըլխարկը, և դէպի դաշնակը երթալով բացաւ կափարիչը, նստաւ սանդղաշարին առջեւ, երեսը Միշէլի դարձուցած.

— Ի՞նչ կ'ուզէք որ երգեմ, հարցուց. ի՞նչ կը սիրէք։

— Դուք ուզածնիդ ընտրեցէք, տիկին, բայց եթէ անպատշաճ չէ ըսածս, պիտի փափաքէի նորէն լսել ինչ որ կ'երգէիք երէկ, երբ պարտէզը հասայ...

— Իմ երկրիս մէկ երգը... բայց, բոլոններէն է ան... ձանձրալի պիտի ըլլայ ձեզի՝ իր անհասկնալի բառերով։

— Ձեր ձա՛յնը մտիկ պիտի ընէի։

— Շատ լաւ... Եւ յետոյ, կրնամ ձեզի թարգմանել այդ մեներգը, զոր արդէն երգած եմ ֆրանսերէն։

Միշէլ ոտքի վրայ մնաց, պատին կրթնած, դաշնակին մօտ։ Անողոք յստակատեսութեամբ մը կը հասկնար թէ նոր յիմարութիւն մըն էր անկէ խնդրել որ երգէ։ Ատիկա շատ լաւ գիտէր ինքը. որովհետեւ մարդկային ձայնը, երբ գեղեցիկ է, սիրադեղի մը նման կ'ազդէր իր կամքին վրայ։

Վանիա նախերգանքը կ'երգէր. յետոյ ձայնը բարձրացաւ, լուրջ և տաք, թաւշային հնչականութեամբ մը։ Եւ անմիջապէս Միշէլ հասկցաւ թէ նախորդ օրը խաբուած չէր այս ձայնին արժէքին վրայ։ Վանիա Տանթէօֆ իր համբաւին արժանի էր։ Ճշմարիտ արուեստագիտուհի մըն էր, և առանց երկիւղի, կամ յանդգնութեան կամ հպարտութեան,

կրնար նետուիլ ամէն նուագահանդէսի մէջ. ինչպէ՛ս կ'երգէր, ինչպէ՛ս կ'արտասանէր: Եւ ի՛նչ հրաշալի տաղանդ ունէր դաշնակով ընկերանալու:

Համակերպութեամբ, Վանիա կ'երգէր բոլոր ինչ որ կը պահանջէր Միշէլ: Կարճ բառերով կ'ըսէր. «Աս ալ... աս ալ..., խնդրեմ»: Եւ Վանիա կը շարունակէր, առանց զայն դիտելու, ինք իրմով համակուած, խորհրդաւոր երազանքի մը մէջ, որ կը կաղապարէր իր նուրբ դէմքին արտայայտութիւնը:

Ո՛հ, ի՛նչ կնճռոտ բնոյթ մը կը մտնէր այդ երգը, հետզհետէ փափուկ և վայրագ, տարփոտ շոյանքով մը, ծայր աստիճան տխուր, կրքոտ, ու մինչ յուզիչ...

Վանիա, որ այնքան նախանձոտ էր իր մտերմիկ առանձնութիւնը պահպանելու, կը կասկածէ՞ր թէ երբ կ'երգէր, իր ձայնը. իր դէմքը ո՛րքան նրբին յայտնութիւններ էին՝ իր ներշնչած անկեղծութեամբ զինքը մտիկ ընողին:

Այս տկար արարածը միեւնոյն ատեն ուղեղ մը, կամք մը, տափանքրի էակ մըն էր: Ի՛նչ հոյակապ ընծաներ պիտի բերէր սիրած մարդուն:

Բայց յանկարծ զանգակի ձայն մը հնչեց: Միշէլ և Վանիա սարսուռ մը ունեցան՝ իրական կեանքին գալով մօտակայն աշխարհէն ուր կորսնցուցեր էին իրականութեան զգացումը: Վերջին wfonէ մը ետքը ելաւ դաշնակին առջեւէն: Բոց մը կը վարդերանգէր այտերուն թեթեւ գոյնը: Իր նայուածքին մէջ հեռաւոր չգիտեմ ինչ մը կար տակաւին: Բայց շրթունքին վրայ կ'երեւար չարաճճի թեթեւ ժպիտ մը:

— Ահաւասիկ ձեզի երաժշտական ունկնդրութիւն մը, որ կարծեմ թէ կրնայ հաշուի առնուիլ: Ժամ մըն է որ կ'երգեմ և դուք կ'ունկնդրէք...

— Ժա՛մ մը... միտքէս չէր անցնիր... բայց եթէ ժամ մը եղաւ, դուք պէտք է յոգնած ըլլաք.. թէեւ այնպէս

չէք երեւար, սակայն. շատ կը ցաւիմ որ ձեր ազնուութիւնը չարաչար գործածած եղայ, տիկին:

Վանիա քիչ մը թօթուեց ուսերը.

— Խղճահարութիւն մ'ունենանք... այնքան երկար ատենէ ի վեր զրկուած էի երաժշտութենէ. որ ինծի համար հաճոյք մըն է նուագել և երգել...: Միայն թէ տակաւին կ'ուզէի ձեզի ցուցնել անտառին հիանալի մէկ անկիւնը, պանդոկին ետին... և ժամանակ չպիտի ունենամ:

— Թերեւս ճաշէն ետքը... կառախումբս ժամը երկուքը քսան անցած ճամբայ կ'ելլէ:

— Այո՛, թերեւս... բայց կը լսէ՞ք ճաշի երկրորդ զանգակը... Շո՛ւտ, երթամ բերեմ Սօնիան, ու գամ ձեր մօտ:

Է.

Ծառերուն տակ որոնք կ'այրէին արեւէն. Միշէլ յամրօրէն կը յառաջանար մանկամարդ կնոջ քովէն. ծառերու նուրբ սլացիկ բուներուն մէջէն կը հայելիանար ծովուն լուրթ կապոյտը... Անտառը ռետին կը հոտէր, խոտերը տաքցած էին. բայց Միշէլ ուշադրութիւն չէր ընծայեր, համակուած ըլլալով սուր ցաւի մը զգայնութեամբ թէ վայրկեանները կը փախչէին...

Վանիա ըսաւ մեղմօրէն.

— Ո՛րքան կարճատեւ եղաւ ձեր այցը: Բայց, ո՛չ, ո՛րքան երախտագէտ յիշատակ մը պիտի պահեմ անկէ... Շնորհակալ եմ, Միշէ՛լ, ձեր այցելութեան համար:

Երիտասարդը սարսռաց, ինչպէս այն ուրիշ անգամներուն երբ Վանիա իր մկրտութեան անունով կը կանչէր զինքը՝ միեւնոյն գուրգուրոտ պարզութեամբ:

— Ե՛ս ալ շնորհակալ եմ ձեզի, ձեր այս արտայայտութեան համար...: Այստեղէն մեկնելու ատեն, ինծի այնպէս կը թուի թէ երազանքէ մը դուրս կ'ելլեմ...

Առանց գիտակցելու, Միշէլ այնքան տարօրինակ շեշտով մը ըսեր էր այս խօսքը, որ Վանիա արագ նայուածք մը ձգեց անոր վրայ։ Բայց չհարցափորձեց, և թեթև ժպիտով մը շարունակեց.

— Միայն թէ չեմ կրնար ըսել որ մեծ օգնութիւն մը ըրիք ինծի, ապագայի մասին որոշում մը տալու համար… ընդհակառակն, վհատեցուցիք զիս…

— Շատ պիտի ցաւիմ ատոր համար… որովհետև գուցէ կը սխալէի ձեզ տարհամոզելով հետևելէ ասպարէզի մը, ուր ապահովաբար պիտի գտնէիք… յաղթանակներ… այդ մասին չեմ կրնար տարակուսիլ, հիմա որ ունկնդրեցի ձեզի…

— Ո՛հ, յաղթանակներ… այդքան բան չեմ խնդրեր… այլ միայն ապրուստ ճարել… ինծմէ ուրիշ մէկուն պարտական չըլլալ…։ Եթէ դուք, լաւ մտածելէ ետքը, գտնէք ուրիշ ասպարէզ մը որ աւելի նախընտրելի թուի ձեզի, ըսէք ինծի… Այդ մասին կը խօսինք մէկտեղ։ Ձեզմէ ուրիշ ոև է անձի վրայ վստահութիւն չունիմ։ Բայց կը պնդեմ իմ կատարեալ անկախութեանս վրայ։

— Այո՛, գիտեմ…

Քանի մը քայլ առին լուռ. երկուքն ալ կը մտածէին։ Հովանոցին ծայրովը Վանիա կը խառնշտկէր գորշագոյն գետնին վրայ թափած մանր ոստերն ու տերևները։ Միշէլ գլուխը խոնարհեցուցած էր, ճակտին վրայ ծալք մը կ'երևար յանկարծ։

— Ի՞նչի վրայ կը խորհիք. հարցուց մանկամարդ կինը։

Միշէլ սարսռաց. ծառուղիին լռութեան մէջ, ծանր ձայնով մը, կարծես հնազանդելով աներևոյթ ուժի մը որ անդիմադրելի կերպով շրթունքին վրայ կը բերէր բառերը, սապէս ըսաւ.

— Կը խորհիմ որ շատ պարզ լուծում մը կայ ձեզ ապագայի մտահոգութենէն ազատելու համար…

— Լուծո՞ւմ մը…

— Այո՛. և այդ լուծումը սա է որ դուք իմ կի՛նս ըլլա՛ք…

Բառերը իր շրթունքէն դուրս ինկեր էին, ինչպէս հասուն պտուղ մը ճակատագրականօրէն կը բաժնուի ոստէն։

Վանիա խուլ աղաղակ մը արձակեց, մինչ իր գունաթափ դէմքին վրայ կ'երևար զարմանքէ աւելի տեսակ մը սարսափահար ապշութիւն։

— Ո՛հ…

Վանիա կանգ առեր էր յանկարծ, և սարսռուն շրթունքովը կ'արտասանէր.

— Ե՛ս, ձեր կի՛նը… բայց ի՛նչ յիմարութիւն է որ կ'ըսէք…

— Յիմարութի՞ւն… ինչո՞ւ…

— Այո՛, յիմարութի՛ւն… սոսկալի՛ յիմարութիւն մը… Դուք շատ լաւ գիտէք որ ձեր ընկերային շրջանակին համար, ես այն կինը չեմ որուն հետ կ'ամուսնանան… այս պատահածէն ետքը…

Վանիա լռեց, յանկարծ սեղմելով շրթունքը, անօգուտ բառեր չարտասանելու համար։ Եւ սկսաւ արագ քալել, կարծես կը փախչէ՛ր… Ձեռքը դրաւ Միշէլին ուսին վրայ … զայն կեցնելո՞ւ, կա՞նգ առնել տալու համար։

— Վա՛նիա, Վա՛նիա, դո՞ւք էք որ այս վայրկենին յիմարութիւններ կ'ընէք։

Վանիա լսել չթուեցաւ այս խօսքերը։ Կը կրկնէր միշտ.

— Ամուսնանա՛լ, ինծի՛ հետ… աւիկա՞ ըսելու համար եկաք հոս։

Միշէլ գլուխը թօթուեց, և աչքերն անդին դարձուց։ Յանկարծ կ'ինքնամփոփուէր, ինքզինքը կը քննէր ներքնապէս։

— Ո՛չ, եկայ որովհետև զիս կը կանչէիք. և յետոյ…

— Եւ յետո՞յ…

— Եւ յետոյ, ձեզ վերստին տեսնելով, մօտէն շփում

ունենալով ձեր սիրելի կեանքին հետ, հասկցայ... յստակօրէն — գիտէք, ինչպէս մարդ կը տեսնէ փայլակի մը լոյսին մէջ — թէ այսուհետեւ երջանկութիւնս ձեր մօտն է, Վանիա...։ Ուրեմն, ինչո՞ւ չպիտի խնդրէի ինծի տալու այդ երջանկութիւնը, որուն այնքան ծարաւը կը զգամ որքան ուրիշ մարդիկ... Այնքան տարիներէ ի վեր կը սպասեմ իմ ժամուս։

— Ձեր ժամո՜ւն... ձեր երջանկութիւնը մօ՜տս... ո՜հ, Միշել, չէք խորհած ձեր ըսածին վրայ... Ե՛ս, ձեր կի՛նը... անհեթեթ... անկարելի՛ է այդ։

Միշել, իր կարգին, յանկարծ կանգ առաւ ծառուղիին մէջ, որ տարտամ աղմուկով մը լեցուած էր զեփիւռին շունչովը։ Վանիա եւս մեքենաբար կանգ առաւ անոր նման, աչքերը յառած տերեւներուն մէջէն թափանցող արեւու մանր ճառագայթներով կէտկիտուած գետինին։

— Անկարելի՛, կը կրկնէր Միշել, ինչո՞ւ... որովհետեւ զիս չէ՞ք սիրեր... կամ ձեզի չե՞մ ներշնչեր այն համակրութիւնը։ Գոնէ որ կրնայ սէրը ըլլալ ի վերջոյ։

— Ո՜հ, ընդհակառակն շատ խոր համակրութիւն ունիմ ձեր վրայ, և աւելի՛ն, գուրգուրանք և անսահման երախտագիտութիւն։

Միշել գրեթէ բուռն շեշտով մը ընդհատեց.

— Ո՜հ, Վանիա, կրնա՞ք խորհիլ որ ընդունիմ ձեր ինծի մօտենալը... երախտագիտութեան համար, — ձեզ նման խօսելով — կարծես թէ պարտք մը վճարելու համար...

Առանց պատասխանելու Միշելի բողոքին, Վանիա կը շարունակէր.

— Ո՜հ, այո՛, գորով, գուրգուրանք ունիմ, բայց սէ՞ր. ես ա՛լ չունիմ սէր, չեմ կրնար, չեմ ուզեր սէր ունենալ ո և է այր մարդու նկատմամբ... սէ՜րը... սարսափ կը պատճառէ ինծի իր գձձութիւններով։ Եթէ հաւատացեալ մը ըլլայի, ամէն օր պիտի կրկնէի սա աղօթքը. «Տէ՛ր, ցմիշտ

շոճիներու փուշերէն, և դառն վէսութիւն մը կը սարսռար ձայնին մէջ։

— Շատ երկար ապրած չեմ տակաւին, և սակայն ամենավատթար թշուառութիւններ տեսած եմ... Տեսած եմ ազեղութիւններ... և աւելին՝ հրէշութիւններ, զոր չէք կրնար երեւակայել անգամ...։ Անբիծ կոյս մը չեմ... ձեր քրոջ պէս։ Կնոջային անցեալ մը ունիմ։ Ո՜հ, պարկեշտ կնոջ մը անցեալը, ինչ որ աշխարհ կը հասկնայ այս բառով. ես այն մարդուն միայն պատկանած եմ, որուն անունը կը կրեմ... Գիտէք ասիկա, դուք որ իմ անցեալը պրպտած էք դատական իշխանութեան հետ միասին... բայց, վերջապէս իմ թաքուն պարտէզիս մէջ կան ծառուղիներ ուր ես միայն պտտած եմ և աշխարհի մէջ ոչ մէկը պիտի ճանչնայ զայն. անոնք կը պատկանին այդ անցեալին որ չպիտի վերակենդանանայ ոչ մէկ էակի համար... որովհետեւ անիկա ծածկուած է, մեռած է անդունդի մը մէջ, ուրկէ ոչ ոք կարող է դուրս հանել զայն։

Վանիա կանգ առաւ վայրկեան մը, հանդարտեցնելու համար իր հեւքը որ կը շեշտէր իր խօսքերը։ Միշել՝ ամբողջ էութեամբը ուշադիր՝ մտիկ կ'ընէր։ Յետոյ մանկամարդ կինը շարունակեց վերստին։

— Այն մարդը որուն պիտի յանձնուիմ, եթէ ուզէ օր մը, պէտք է զիս ընդունի այնպէս, ինչպէս եմ հիմա, ինչպէս կեանքը ըրած է զիս, հաւանելով մոռնալ գոյութիւնը անցեալի մը, զոր անգիտանալ յանձն պիտի առնէ... ասիկա իր պատուոյն վրայ պիտի խոստանայ ինձ...

Վանիայի շեշտին մէջ այնքան վայրագ բան մը կար որ Միշել սարսռաց։ Ուրեմն այդ հոգիին մէջ ի՞նչ կրնար գտնուիլ ծածկուած՝ զոր այնքան տիրական անհրաժեշտութեամբ մը կ'ուզէր գաղտնի պահել։

Այսպէ՛ս կը խորհէր Միշել. և սակայն զայն կը սիրէր և վստահութիւն ունէր վրան. ուստի լուրջ ձայնով մը ըսաւ.

— Վանիա՛, ես այդ մարդը պիտի ըլլամ, եթէ ուզէք... ձեզ պիտի ընդունիմ ինչպէս որ կեանքը ըրած է ձեզ:

Վանիա բոպէ մը Միշէլի վրայ յառեց աչքերը, որ հաւատարիմ պահապանն են հոգիի գաղտնիքներուն. և խուլ ձայնով մը մրմնջեց.

— Ո՜հ, ո՛րքան կը սիրէք զիս... Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ այսպէս... Մենք բարեկամներ միայն պէտք է ըլլայինք: Եթէ գուշակած ըլլայի այս պարագան, ձեզմէ ցմիշտ փախած հեռացած պիտի ըլլայի ազատութիւնս ձեռք բերելէ ետքը: Միշել, անգամ մըն ալ կը պաղատիմ... մոռցէք զիս...: Երբ ա՛լ չտեսնէք զիս, հաւատացէք, ա՛յն ատեն պիտի հասկնաք թէ ո՛րքան իրաւունք ունիմ:

Միշէլ լայն շարժում մը ըրաւ, որով հեռուն կը նետէր այն բոլոր խոչընդոտները զորս Վանիա հանել կը յաւակնէր իրենց միջեւ: Եւ անտարին լռութեան մէջ ըսաւ ցած ձայնով, որպէս թէ միտքէն խորհէր.

— Ձեզ մոռնա՜լ... ատոր համար շա՜տ ուշ է... երբե՛ք չպիտի կրնամ ձեզ մոռնալ...: Գիտեմ թէ ես անկարող եմ երկու անգամ նուիրել իմ անձս: Դուք զիս գրաւեցիք, առանց որ երկուքս ալ ուզէինք զայն կամ հետամուտ ըլլայինք ատոր. բայց... գուցէ կը բաղձայինք ալ...: Արդեօք իմ ճակատագի՞րս էիք դուք... չեմ փորձեր հասկնալ: Մինչեւ այդ պահը ես փակուած մնացած էի իմ աշխատութեանս մէջ...: Եւ սակայն կ'ապրէի, հաւատացեալի մը ջերմեռանդութեամբ, սպասելով այն վայրկեանին որ ցմիշտ հրապուրուիմ ոեւէ մէկէն... Եւ ձեզի՛ հանդիպեցայ, Վանիա՛...

— Այնպիսի պայմաններու մէջ, որոնք՝ հեռո՛ւ զձեզ ինծի մղելէ, պէտք է հեռացնէին ինձմէ:

— Ինչո՞ւ... ընդհակառակն կը խորհիմ որ մեր գըտնուած եղերական պարագաներուն կը պարտիմ ձեր ի՛նչ ըլլալուն յայտնութիւնը...

Վանիա շարժում մը ըրաւ, կարծես զայն կեցնելու համար, բայց Միշէլ չտեսաւ զայն, որովհետեւ ինքն իր մէջ կը նայէր.

պահպանէ զիս սէրէն: Հիմա կ'ուզեմ որ իմ կեանքս ինծի սեփական միայն մնայ... Ո՛հ, այո՛, դժուարութիւններու պիտի ենթարկուիմ, պայքարի կամ գուցէ չքաւորութեան: Բայց այդ բոլորը ճանչցած եմ երիտասարդութեանս մէջ: Գիտեմ տոկալ. և պիտի հանդուրժեմ նորէն, ինչ որ պէտք ըլլայ... միայն թէ կ'ուզեմ ազատ ըլլալ:

Բուռն, հաստատուն որոշում մը կը թրթռար ձայնին մէջ... և այն մռայլ դիմակով որ յանկարծ կը սքօղէր իր դէմքի սովորական արտայայտութիւնը. Վանիա նոր արարած մը կ'ըլլար. խորհրդաւոր, վրդովիչ, սփինքս մը՝ միսով, ոսկորով և կիրքով:

Միշէլ անշարժ կը դիտէր զայն, տեսակ մը զորովալից բարկութեամբ.

— Վանիա՛, Վանիա. կը հայհոյէք, գոչեց. կ'ընդունիմ որ դուք ճանչցած էք գէշ սէրը. այն որ կը չարչարէ... բայց կ'երդնում ձեզ որ կա՛յ ուրիշ սէր մըն ալ: Եւ կ'աղչեմ ձեզի որ առիթ տաք ինծի՝ յայտնելու այդ սէրը: Շա՛տ վստահ եմ որ ես ձեզ չպիտի սիրեմ այն սիրով որ այդ սարսափն ու պժգանքը ազդած է ձեզի սէրէն:

Վանիա, շրթունքները սեղմուած, պատասխանեց.

— Ա՛յր մարդու մը ամենայն ի՛նչը ըլլալ... ես ա՛յդ եղայ... սոսկալի է այդ:

— Որովհետեւ գերին եղաք այն գէշ սիրոյն որուն վրայ կը խօսէի ձեզի վայրկեան մը առաջ... բայց կը կրկնեմ ձեզի, Վանիա, թէ ուրի՛շ սէր մըն ալ կայ զոր կ'անգիտանաք... հաւատացէք ինծի. սոսկալի չէ հոգին ըլլալ էակի մը, որ առանց դպչելու ձեր ազատութեան, շարունակ ձեր ուրախ ըլլալը կ'ուզէ, որ կ'ապրի ձեզմէ հեռացնելու համար դժուարութիւնները, վիշտը, տառապանքը՝ կարելիութեան սահմանին մէջ:

Վանիա խիստ շեշտով մը ընդմիջեց.

— Վերջապէս մէկը որ կը սիրէ առանց անձնասիրութեան... գոյութիւն չունի այդ:

— Վանիա՛, թոյլ տուէք ինծ՝ ցուցնել ձեզի թէ ի՛նչ է պաշտելի մարդէ մը որ յարգանքը ունի ձեր ազատութեան։

Վանիա սարսուռ մը ունեցաւ, և իր տժգոյն դէմքը բոպէ մը կորսնցուց իր անողոք երեւոյթը. բայց հոն կը մնար եղերական ըմբոստութեան արտայայտութիւնը։

— Իմ ազատութի՞ւնս... այս վայրկեանիս, ամէն բանէ վեր ատո՛ր վրայ կը պնդեմ. շատ սուղ գնած եմ զայն, և կ՚ուզեմ պահպանել զայն... Միշէ՛լ, Միշէ՛լ, մի փորձէք զայն առնել ձեռքէս, և յիշեցէք մանաւանդ ամէն ինչ... որ կը բաժնէ մեզ իրարմէ։

— Ինչ որ մեզ կը բաժնէ՞... ի՞նչ...

— Յիշեցէք որ աքսորականի մը աղջիկն եմ ես... թէ իմ մէջ տպաւորուած են Նիհիլիսդի գաղափարները որոնց մէջտեղ ապրեցայ. յիշեցէք որ աղքատ եմ ես, և ուսիս վրայ ունիմ ազազուն աղջնակի մը հոգը, որուն բոլորովին նուիրուելու պարտական ըլլամ գուցէ օր մը։

— Իմին ի՞նչ հոգս այդ բոլորը. ո՛հ, եթէ զիս սիրէիք, դուք ատոնց վրայ չպիտի խորհէիք, ինչպէս որ ես չեմ խորհիր։

Վանիա, կարծես չէր լսած եղած ընդմիջումը. սկսած էր քայլափոխեր առնել. ու կը շարունակէր խօսիլ միեւնոյն խորունկ և դողդղացող ձայնով.

— Դուք հարուստ էք... կը պատկանիք իմինէս բոլորովին տարբեր ընկերային շրջանակի մը... որ իմ անձիս վրայ տեսած է կամ կը կասկածի տեսնել... ոճրագործ մը... ու ձեր մայրը առաջինը պիտի ըլլար զձեզ մեղադրող, ինծ նման կին մը ընտրած ըլլալնուդ համար... կին մը որ վայրկեան մը ամբաստանուած է սպանութեան ոճիրով։

Վանիա այնքան դառն շեշտով մը արտասանած էր վերջին բառերը, որ Միշէլ բնազդաբար շրջապատեց զայն արագ նայուածքով մը. մանկամարդ կինը կը յառաջանար՝ գլուխը խոնարհեցուցած դէպի գետինը որ կարմրած էր

— Թերեւս ատոր պատճառը այն է պարզապէս որ ես մարդ մըն եմ, ...իսկ դուք կենդանի հրապոյր մը...։ Բայց հնարաւոր չէ տարակուսիլ թէ գիտեմ հիմա որ երբեք կին մը չպիտի կրնայ ինծի համար ըլլալ այն ինչ որ էք դուք... Ուստի կը պաղատիմ որ զիս երջանիկ ընէք ձեզմով։ Կը խնդրեմ, Վա՛նիա, որ հաւանիք ըլլալ իմս, թանկագին, յարգուած և պաշտուած... ա՛յն որ իմ զաւակներուս մայրը պիտի ըլլայ... այն զոր հպարտութեամբ պիտի տանիմ ընտանիքիս մէջ ու ր բոլոր կիները եղած են ճիշդ մօրս և պզտիկ Մօնիք քրոջս ցեղէն։ Վանիա, թողէք որ ձեզ սիրեմ... ինքզինքնիդ վստահեցէք ինծի, և անկարելին պիտի ընեմ, ձեր կեանքը դարձնելու այնքան երջանիկ որքան կը բաղձամ ես, ամենասիրելի՛ս...

Միշէլ տեսաւ որ Վանիայի ձեռքերը կը դալարուին, իրար միացած, անձկութեան շարժումով մը.

— Միշէ՛լ, Միշէ՛լ, այսպիսի բաներ մի՛ ըսէք... կը պաղատիմ դարձեալ, բարեկա՛մ մնանք, միա՛յն բարեկամ.

Միշէլ գլուխն օրօրելով ըսաւ.

— Ատիկա չպիտի բաւէ ինծ, հիմա որ ես նշմարեցի... ինչ որ կը բաղձայի ձեզմէ.

Գրեթէ պաղատելով Վանիա պատասխանեց.

— Ձեր ինձմէ պահանջածը այնքան անակնկալ է, Միշէլ, որ պէտք է խորհիմ... այնքան տարբեր է այդ՝ ինծի համար նախատեսուած ապագայէս...։ Ինձմէ ստիպմամբ մի՛ առնէք պատասխան մը, որուն համար գուցէ զղջամ ամբողջ կեանքիս մէջ.. . ձեզի թէ ինծի համար։

Այս անգամ լռութիւն մը տիրեց երկուքին միջեւ։ Յետոյ Միշէլ ցած ձայնով սկսաւ խորհրդածել։

— Ճիշդ է, շատ պահանջկոտ գտնուեցայ. իրաւունք ունիք. դուք պէտք է ազատօրէն տաք ձեր որոշումը...։ Պիտի մեկնիմ, Վանիա։ Ա՛լ բան մը չեմ կրնար ընել ձեզ համոզելու համար... ուրեմն, խոստացէք ինծի յիշել թէ այսուհետեւ իմ երջանկութիւնս ձեզմէ կախեալ է... Եւ

եթէ, խորհելէ ետքը։ Դուք ուզէք ինծի ընծայել անգին նուէրը զոր ձեզմէ կը թախանձեմ, այն ատեն, Վանիա՛, իմ ամենասիրելիս, կանչեցէք զիս որ գամ տանիմ իմ գանձս։ Կը հաւանի՞ք...

Միշել նորէն կանգ առաւ։ Վանիա ալ լուռ կը մնար։ Քանի մը վայրկեան անցան որու միջոցին երկուքն ալ կը զգային թէ իրենց կամքերը պրկուած են. Միշել կը յամառէր իր պահանջումին մէջ, իսկ Վանիա ամփոփուած էր իր ընդդիմութեան մէջ։ Անտառին մէջ իրենց մտացրիւ քայլերը զանոնք բերած էին մարգագետնին մուտքին վրայ։ Ծիւղերուն մէջէն յանկարծ կը տեսնէին պանդոկին սպիտակ շէնքը՝ իրենց դէմ կանգնած։

— Վանիա՛, պնդեց Միշել. կը հաւանի՞ք ըրած պահանջումիս։

Մանկամարդ կինը խորունկ շունչ մը առաւ. կարծես կ'ուզէր խուսափիլ զինքը ճնշող աներեւոյթ բեռէ մը։ Ցետոյ յամրօրէն ըսաւ.

— Լա՛ւ, պիտի խորհիմ եւ պիտի որոշեմ ինչ որ ընել պարտականութիւն թուի ինծի։ Բայց եթէ հնարաւոր չըլլայ ինծի՝ ընել ինչ որ կը բաղձաք. բարի եղէք, Միշել, բարեկամ մնացէք ինծի... մեծ եղբայր մը որուն կարենամ միշտ վստահիլ։ Իմ կարգիս, ես ալ ձեզի աղաչանք մը ունիմ, Միշել... կատարեցէք զայն։

— Պիտի փորձեմ. բայց պիտի կրնա՞մ... չգիտեմ... Մնաք բարեաւ, Վանիա. ժամը հասած է... պէտք է մեկնիմ։

— Այո՛, ճիշդ է, պէտք է մեկնիք, կրկնեց Վանիա։

Մարգագետին կը մտնէին... մանկամարդ կինը Միշելի քովիկէն կը քալէր... վստահալից տղու մը նման...։ Բայց լուռ կը յառաջանար, երկու ձեռքերը ձգած իր սուգի շրջազգեստին ծալքերուն մէջ. ու դէմքը կը պահէր նոյն մռայլ եւ յուզեալ արտայայտութիւնը։

Է.

Սօնիա քնացած էր. իր փոքրիկ գլուխը հազիւ փոսիկ մը կը թողուր բարձին վրայ ուր հանգչած էին իր թուխ գանգուրները։

Անկողինին քով կանգնած, Վանիա զայն կը դիտէր տեսակ մը անյագ կիրքով։ Ցած ձայնով, առանց շրթունքները երերցնելու մրմնջեց.

— Ո՛հ, իմ սէրս, ո՛րչափ պիտի փափաքէի որ կարենամ նորէն անմեղ փոքրիկ մը ըլլալ քեզի պէս... Մեծերուն համար ո՛րքան դժուար է ապրիլը։

Անգիտակցօրէն երկու ձեռքերը սեղմեց այն անձկոտ շարժումով զոր անտառին մէջ նշմարած էր Միշել... յետոյ ասդին դարձաւ եւ յամրօրէն գնաց դէպի փոքրիկ պատշգամը որ կ'երկարէր պատուհանին առջին։ Թիկնաթոռ մը կար հոն. նստաւ, եւ ձեռքերը խաչաձեւուած՝ գլուխը կռթընցուց պատշգամին երկաթին։

Միեւնոյն շքեղ գիշերն էր զոր նախորդ իրիկունը դիտած էր Միշելի հետ. բայց չէր նշմարեր ջինջ երկինքը ո՛չ ալ քնացող մարգագետնին մէջ ծառերուն ստուերները, արծաթագոյն աւազէ ծառուղիներուն վրայ։ Հիմա որ ամենօրեայ կեանքի շարժումը զինքը չէր զբաղեցներ այլեւս, Վանիա դէմ առ դէմ կը գտնուէր այն խնդրոյն հետ որուն պարտաւոր էր պատասխանել։ Ի՞նչ պէտք էր ընել եւ ըսել Միշել Բօռպիէռի։ Այն անցեալը զոր ցմիշտ թաղել կ'ուզէր գերեզմանի մը մէջ, զոր սուգի յաջողած էր վայրկեան մը հեռացնել իր յիշողութենէն, ահաւասիկ յանկարծ Միշելի խօսքերէն յարութիւն կ'առնէր՝ այնքան հզօր զոր իր անընկճելի կամքն իսկ չէր կրնար մեկուսացնել։ Այո՛, հոն էր այդ անցեալը, իր աչքին առջեւ տնկուած, ու Վանիա անկէ պարտուած, կը դիտէր զայն հոգիի աչքերով...

Ահաւասիկ ինքզինքը նորէն կը գտնէր Նէօյլիի փոքրիկ

բնակարանին մէջ ուր այսուհետեւ անկարելի պիտի ըլլար իրեն ապրիլ։ Վերջին գիշերն էր որ հոն ապրեցաւ այն մարդը որուն անունը կը կրէր և զոր կ'ատէր։

Ճաշը լմննալէն ետքը, ծխարանին մէջ ուր ինքը լրագիր մը կը փնտռէր, շատ բուռն տեսարան մը պայթած էր իրենց միջեւ, որովհետեւ Վանիա չէր ուզած ենթարկուիլ բուռն գրկասեղմումին որուն քմահաճոյքը ունեցած էր յանկարծ ամուսինը։

Եւ անգամ մըն ալ ամուսնոյն պօռացած էր թէ որոշած է վճռապէս պահանջել այն ամուսնալուծումը, որուն բնաւ չէր համակերպիր՝. Տանթէսք. քանի որ խենթի պէս կը սիրէր զինքը...

Ծառայի մը անակնկալ մուտքը թոյլատրած էր իրեն՝ փախչիլ իր սենեակը և հոն փակուիլ։ Յետոյ վայրկեաններ ու վայրկեաններ անցած էին մինչ ինքը, Վանիա, սարսռուն, տենդոտ ուղեղով ծրագիրներ կը մշակէր յաջողցնելու համար ինչ որ իր ազատութիւնը կը կոչէր...։Քիչ քիչ տունին աղմուկները լռած էին... լռած էր մեծ դրան գոցուիլը. Օլիվիէն էր անշուշտ, ամուսինը, որ ամէն իրիկուան նման դուրս կ'ելլէր, երբ աշխարհիկ պարտականութիւններ չէին հարկադրեր զիրենք՝ միասին երեւալու ո և է սալոնի մը մէջ։

Այն ատեն քիչ մը հանդարտեցաւ իր միտքը. ամուսնոյն բացակայութեանը օդը նուազ անշնչելի կը թուէր իրեն...։Երբ տուն դառնար — եթէ դառնար — թերեւս ինք քնացած պիտի ըլլար... վերջապէս, և մոռացումը պիտի գար քանի մը ժամ...

Կէս գիշերուան մօտ էր... սկսած էր հանուիլ, և այն ատեն յանկարծ նշմարած էր որ իր մատանիներէն մէկը — ամէնէն թանկագիններէն — ծխարանը մնացած էր, ուր դրած էր զայն կէս օրէն վերջ դուրս ելլելու պահուն, որովհետեւ անոր քարը անհանգիստ կ'ընէր զինքը ձեռնոցին տակ։

Անմիջապէս դուրս ելեր էր սենեակէն երթալ մատանին առնելու համար... բայց հազիւ թէ ծխարանին դուռը գոցուեր և քանի մը քայլափոխ առեր էր սենեակին մէջ, երբ կանգ առեր էր յանկարծ՝ ամբողջ մարմինովը սոսկալի դողի մը ենթարկուած։

Օլիվիէ հոն էր, մեծ թիկնաթոռին մէջ որ գրասեղանին մօտ կը գտնուէր և ուր հաճոյք կ'զգար ծխելէ։ Իրեն մօտ կը գտնուէին շամբանիայի քանի մը պարապ շիշեր... և առաջին ակնարկին զոր դէպի իրեն ուղղած էր՝ իր փախուստի ճամբան գոցելու ձեւով մը ոտքի կանգնելով, Վանիա հասկցած էր թէ ամուսինը գինովցած է ալքօլով և մօռֆինով...։Արդ Վանիա գիտէր գինովութեան ազդեցութիւնը՝ անոր ծայրայեղ ջղայնութեանը վրայ։

Անոր աչքերուն մէջ կար այն սուր բոցը որուն նշանակութիւնը շատ լաւ գիտէր... Վանիա ետ ընկրկած էր իրմէ խուսափելու համար... բայց Օլիվիէ իրեն և ազատարար դրան միջեւ կը գտնուէր... անոր կը մօտենար և խուլ ու հեւքոտ ձայնով մը կը մրմնջէր.

— Վանիա՛, փոքրիկ Վանիա, եկուր... կ'ուզեմ քնանալ քու սրտիդ տրոփիւնները մտիկ ընելով... ինծի հաճելի կը թուիս անհարբեկած կոյսի երեւոյթովդ... սէրը կը ծորի քեզմէ. բայց դուն կ'ատես զիս, կ'ըսես... և այս իրիկուն կը տեսնե՞ս, քու համբոյրդ պէտք է ինծի...

Վանիա, շլմորած, իրենց երկուքին միջեւ կը քշէր թիկնաթոռ մը զոր Օլիվիէ մէկդի կ'ընէր զայրոյթի շարժումով մը... և այս գերագոյն վայրկեանին, երբ զայրոյթի և խորշանքի սարսուռով մը պրկուած կը մնար՝ իր դէմքը փախցնելով ամուսնոյն շրթունքներէն, յանկարծ Վանիա իր մօտիկը՝ գրասեղանին վրայ՝ նշմարած էր այն ռէվօլվէրը զոր ամուսինը վրան կը կրէր ամէն իրիկուն, գիշերային պտոյտներու միջոցին...

Առանց մտածելու, բնազդական շարժումով մը, մանկամարդ կինը առեր էր հրազէնը, և ձայնով մը որուն

շէշտը ականջին մէջ էր տակաւին, ակռաները սեղմած գոցած էր.

— Թողէք որ երթամ, ապա թէ ոչ կը կրակեմ... կ'երդնում թէ կը կրակեմ... և գիտէք որ լաւ նշանառու եմ...

Բայց հեգնոտ ծիծաղ մը եղած էր պատասխանը: Վանիա ինքզինքը շրջապատուած կ'զգար զօրաւոր հոտով մը զոր ամուսինը միշտ վրան կը կրէր և որմէ ինք կը խորշէր սաստիկ: Բիրտ թեւ մը զէնքը դէպի իրեն քաշած էր, մինչ միւս ձեռքով կը ջանար զէնքը զինաթափ ընել: Այն ատեն ամբողջ անձովը ըմբոստացած, հրազէնը քաշած էր...

Խուլ աղաղակ մը... յետոյ լռութիւն... սոսկալի լռութիւն մը... և զէնքը պրկող թեւը թուլցած էր... և խոշոր մարմինը տապալած էր գորգին վրայ... Արիւնը կը հոսէր, ճակատը ծակուած էր քունքին քովէն...: Ո՛հ այս վայրկեա՛նը... կարելի՞ էր արդեօք որ մոռնար անոր ամենափոքր մէկ մանրամասնութիւնը... այո՛, ամէնէն աննշան մանրամասնութիւնն անգամ ուղեղին մէջ գամուած էր... կը յիշէր ձեռքէն ինկած ռէվօլվէռին աղմուկը... պատկերը արիւնոտ արատին որ հետզհետէ կը խոշորնար վիզին վրայ, յետոյ շապիկին օսլայուած կուրծքին վրայ՝ գիծի մը պէս անցնելէ ետքը այտին վրայէն... կը յիշէր ընազդական շարժում մը որով ապշութեան առաջին վայրկեաններէն ետքը ըրեր էր դէպի գունատ դէմքը որուն գիծերը կը պրկուէին... մկան մը անգամ չէր շարժիր... խոշոր բացուած աչքերը՝ որ կարծես զէնքը կը դիտէին, անարտայայտ նայուածքով մը յառած մնացած էին:

Այն ատեն, սարսափէն ջախջախուած, Վանիա սկսեր էր մրմնջել.

— Մեռա՞ծ է կարծես... արդեօք ստուգիւ սպաննեցի՞ զայն...

Միշտ անշարժ դիակին վրայ ծռած՝ սեւեռակերպ զայն կը դիտէր Վանիա, մղձաւանջի սոսկալի տպաւորութեամբ մը,

ինքզինքին ըսելով թէ մի գուցէ ոտքի ելլէ նորէն սոսկալի պարաւանդումի մը ենթարկելու համար զինքը... բայց ո՛չ, ան տեղէն չէր շարժիր, պրկուած մնացած էր գորգին վրայ, ինկած վայրկեանէն ի վեր:

Մեքենաբար Վանիա մատները դրած էր անշարժ ձեռքին վրայ... և զգացած էր թէ գրեթէ պաղ է ան բոլորովին, առանց երակի մը զարկին:

Այն ատեն ոտքի կանգնած էր սարսռուն, և տակն ու վրայ եղած էին բոլոր իր տպաւորութիւնները՝ բացի հետեւալէն. — Պէտք չէր որ զինքը պատասխանատու նկատեն այս անակնկալ վախճանէն: Եւ իբրեւ ճշմարիտ աղջիկը նիհիլիստ Սէրժ Օսթրովսքիի, որ միշտ հնազանդած էր «ըրէ ինչ որ պէտք է» սկզբունքին, յստակ մտքով նշմարած էր թէ ի՛նչ պէտք է ընէր, ճշդած էր թէ ինչ ուղեղին պէտք է բանէր ինքը, ուժաւորուելով այն զօրաւոր կորովով զոր իրեն կ'ընծայէր վերահաս վտանգը:

Վանիա իր սենեակը դարձեր էր, զանգակը զարկեր էր կանչելու համար կոյր անձնուիրութեամբ մը իրեն կապուած արարածը, Նիանիան, և պառաւ սպասուհին երբ երեւցած էր, աճապարանքով անոր բացատրեր էր.

— Այս բոպէիս ծխարանէն աղմուկ մը լսեցի, վազէ, կարծես հրազէն պարպեցին... կը վախնա՛մ:

Կինը հնազանդած էր. ջիղերը խզուելու աստիճան պրկուած, սենեակին առջին սպասած էր լռին բնակարանին մէջ, ուր ամէն ոք կը քնանար տակաւին... ի՜նչ պիտի իմանար, կեա՞նք թէ մահ...

Բայց Նիանիա երեւցած էր նորէն դէմքը այլայլած. բառերը ընդհատ ընդհատ դուրս կ'ելլէին իր չորցած շրթունքէն.

— Պարոնը մեռա՛ծ է. անոր դպայ, տեղէն չերերաց... գրեթէ պաղած է բոլորովին. գետինը հրազէն մը կայ ինկած տեղին մօտիկ... անոր դպած ատեն ինքզինքը զարկած պիտի ըլլայ:

Գոհունակութեան հառաչ մը թռած էր Վանիայի կուրծքէն. ծանր բեռ մը վերցուած էր սրտին վրայէն. ազա՛տ, ազատ էր ինքը. հիմա պէտք էր որ աշխատէր ապահովել ատիկա: Ցուրտ հանդարտութիւն մը պաշարեց զինքը, մինչդեռ հրաշալի յստակատեսութիւն մը կը ներշնչէր իրեն թէ ի՛նչ պէտք է ըսէր և ընէր: Իր տպաւորութիւնը զսպելով, Վանիա նորէն դարձած էր այն սենեակը որ ամուսնոյն մարմինը միշտ գետնին վրայ տարածուած կը մնար: Վանիա պէտք եղած դերը կատարած էր, առանց վարանումի կամ տկարացումի, մագնիսացած սա մտածումէն.— «Ինծմէ ուրիշ մէկը բան մը պէտք չէ գիտնայ»:

Ինչպէս որ պէտք էր, սպասաւորները կանչած էր, դիակը վերցնել տուած էր, բժիշկ մը բերել տուած էր, որ հաստատած էր թէ անմիջական մահ մը ունեցած էր, որ առաջ եկած էր գնդակին ուղեղին մէջ մտնելէն...: Վանիա բացատրած էր թէ Օլիվիէ մեկնելու պահուն անշուշտ ուզած էր զինել իր Պրաունինկը՝ միասին տանելու համար ինչպէս կ'ընէր միշտ... Բայց այդ իրիկուն իր ձեռքը զօրաւոր ր... շատ բացայայտ պատճառով մը... և ատկէ առաջ եկած պիտի ըլլար արկածը:

Այդ ժամուն ո՞վ կասկածի պիտի ենթարկէր այսքան պարզ, ճշմարտանման բացատրութիւն մը: Ամէնքն ալ ընդունած էին զայն առանց վարանումի: Աւելի ետքն էր, սակայն, որ մասնագէտներ կասկած յայտնած էին...: Ծառաները խօսած էին, և պատմած էին ճաշէն վերջը տեղի ունեցած տեսարանը, զոր անակնկալօրէն նշմարած էին: Այդ ընտանիքին բուռն անհամաձայնութիւնը քողազերծուած էր բազմաթիւ ծանր վկայութիւններով... և ատոր հետեւած էր ձերբակալութիւնը:

Բայց Վանիա իր պնդումին մէջ փոփոխութիւն չէր մտցուցած. իր անպարտելի կամեցողութեան ճիգով, հետըզհետէ յաջողած էր հեռացնել սարսափի գիշերուան յիշատակը, ինքզինքին հրամայելով ճշմարտութիւն նկատել ինչ որ կ'ըսէր ուրիշներուն:

կազմելու համար իր քմահաճոյքին համաձայն: Մասնաւոր հաճոյք մը զգացած էր ան, զինքը զինովցնելու իր տարփոտ սիրով, և հոգ տարած էր անոր մէջ ջնջելու բարոյական օրէնքի ոեւէ մտահոգութիւն: Ամուսինը Վանիան փակած էր գեղեցկագէտներու աշխարհի մը մէջ, ուր գրեթէ բոլորն ալ, բանաստեղծ թէ նկարիչ, ճշմարիտ արուեստագէտներ էին. բայց բոլորն ալ միեւնոյն ատեն աւել կամ նուազ ապականուած էին, միմիայն սուր և հազուադէպ զգացողութիւններու հետամուտ իրեն նման:

Եւ այսպէս, Վանիա ամիսներով ապրած էր արուեստակեալ տենդերքի մը մէջ, ուր իր խիղճը կը տկարանար կեանքի բարձր և ուղիղ գաղափարականներէ և պարտականութեան ու պատասխանատուութեան զգացումներէ...: Յետոյ քիչ քիչ ընդհարումներ յառաջ եկած էին իրենց միջեւ — նախ խուլ կերպով —, որովհետեւ իր (Վանիայի) անհատականութիւնը կը յայտնուէր, ինչպէս որ կը շտկուի ոեւէ խոչընդոտի առջեւ ժամանակ մը ծռած զսպանակ մը: Գերին կը խնդրէր... կը պաղատէր... յետոյ կը պահանջէր իր ազատութիւնը:

Այն ատեն սոսկալի տեսարաններ սկսած էին այր և կնոջ միջեւ, որովհետեւ Վանիա կը մերժէր ենթարկուիլ ամուսինին ապականած սիրոյն քմահաճոյքներուն... և այս բարոյական պժգանքը, որ ամէն օր կը մեծնար մանկամարդ կնոջ մէջ՝ մինչեւ զայն ամբողջովին համակելու աստիճան, այս զարշանքը զինքը առաջնորդած էր այն գերագոյն վայրկեանին ուր ինքզինքը պաշտպանելու համար ամուսինը սպաննած էր... թէեւ առանց կանխամտածութեան, բայց նաեւ առանց վարանումի:

Օլիվիէ անգիտակցօրէն գլուխ հանած էր Վանիայի հօրը սկսած գործը... զայն ըրած էր այնպիսի արարած մը որուն համար բարին և չարը բառեր են միայն: Վանիա իր վարմունքին մէջ նշմարած էր միայն ազատութեան վերստացումը, այն անկախութեան որ ամէն բանէ աւելի թանկա-

գին կը թուէր իրեն, որով դատավարութեան միջոցին երբ դատապարտութեան մը կարելիութիւնը կը նշմարէր, իր անկախութեան կորուստը միայն աչքի առջեւ կ'ունենար։

Եւ ահա նորէն մարդ մը կը յաւակնէր իր ձեռքէն առնել այդ անկախութիւնը, կ'ուզէր զինքը իրեն սեփականացնել։ Արդ, որովհետեւ միտքը սովորական կերպով յուսաւորուած էր սիրոյ թագուն խորքերու մասին, ըմբոստութիւն մը ծայր կուտար իր մէջը եւ անդիմադրելի իղձը կ'ունենար ոչ մէկուն պատկանելու...

Ո՛չ, Միշէլ եւս ինչո՞ւ միւսներուն նման էր... չէր ուզե՞ր բաւականանալ բարեկամ մնալով... եւ սակայն ան որ այնքան լաւ գիտող մըն էր, պէտք է տեսնէր թէ իրենք խիստ տարբեր էին իրարմէ դաստիարակութեամբ, միջավայրով եւ մտայնութեամբ... ի՞նչպէս կրցած էր գաղափարն իսկ ունենալ իրեն միանալու։

Իր ամբողջ էութեամբը ունեցած միակ բաղձանքն էր մերժել, հեռու կենալ անկէ եւ վերսկսիլ իր կեանքը, մինակ, Սօնիայի հետ։

Բնազդաբար Վանիա գլուխը դարձուց դէպի անկողինը ուր կը քնանար աղջնակը հանդարտիկ, անգիտակ այն փոթորիկին որ տակնուվրայ կ'ընէր իր մօրը հոգին... խե՜ղճ թռչնիկ զոր որբ դարձուցած էր եւ որ միս մինակ պիտի մնար ընդարձակ աշխարհին մէջ եթէ ոեւէ արկածով մը ջախջախուէր ինքը... բայց եթէ ամուսնանար Միշէլ Բօռպիէռի հետ, ապահով պիտի ըլլար որ իր պզտիկը մինակ չպիտի մնայ։

Ու միայն զաւկին համար չէր որ այսպիսի ամուսնութիւն մը ապահովութիւն կը բերէր... Եթէ զինքը պաշտպանող փաստաբանին կինը ըլլար, միանգամ ընդ միշտ իրմէ պիտի հեռանար ամէն կասկած։ Նաեւ անցեալը կ'անհետանար բացարձակապէս... այս կերպով ինք պիտի կրնար ըլլալ նոր Վանիա մը, բոլորովին օտար անկէ որ սպանութիւն գործած էր։ Այս մտածումին առջեւ սարսուռ մը ունեցաւ

Նոյնիսկ իր փաստաբանին չէր բացուած։ Վանիա շատ մտացի էր, եւ կ'ըմբռնէր թէ անոր պաշտպանութիւնը շատ զօրաւոր պիտի ըլլար այն ատեն միայն, երբ հաւատացած ըլլար իր անմեղութեան։ Որպէսզի անոր պաշտպանողականը հեղեղ մը ըլլայ որ քշէ տանի բոլոր առարկութիւնները, պէտք էր որ անկեղծ ըլլար ան, ամէնուն նման ինք ալ անգիտանալով ճշմարտութիւնը։

Եւ ան անգէտ մնացած էր միւսներուն նման. հաւատացած էր Վանիայի անմեղութեան, այն ատեն որ եկած էր իրմէ խնդրելու որ կինը ըլլայ։

Իր կի՛նը... ի՛նչ փոթորիկ կը յարուցանէին այս բառերը իր հոգիին մէջ, որ անհաւատալի հրաշքով մը շաբաթներէ ի վեր ճանչցած էր մոռացումի խաղաղութիւնը։

Եղերական անցեալը վիհի մը մէջ գլորեր էր, ինչպէս քար մը կ'իյնայ անդունդի մը խորքը եւ հոն կը մնայ. բայց ընդհարում մը զայն դուրս ցատկեցուցեր էր։

Իր կի՛նը... անկեղծ էր ինքը, երբ Միշէլի պատասխանած էր թէ սարսափ կը զգայ սէրէն։ Գաղափարը միայն թէ կրնայ ամբողջովին պատկանիլ այր մարդու մը, կ'ըմբոստացնէր զինքը, որովհետեւ Օլիվիէ Տանթէսքի հետ ունեցած տարփոտ կեանքը մղած էր զինքը վճռապէս որոշելու որ այնուհետեւ ինք իր անձին միայն պատկանի։

Ինչո՞ւ, ո՛չ, ինչո՞ւ, Միշէլ որ ստուգիւ սիրելի էր իրեն՝ բարեկամի մը պէս. իրմէ կ'ուզէր ճիշդ ինչ որ իր բոլոր էութեամբը կը մերժէր։

Զայն ցմիշտ հեռացնելու համար, անշուշտ բաւական էր որ ամբողջ ճշմարտութիւնը յայտնէ անոր... Բայց այդ ճշմարտութիւնը այն գաղտնիքն էր զոր մարդկային ոչ մէկ անհատի պիտի վստահէր։

Խղճահարութիւն չէ որ կը զգար։ Ինքնապաշտպանութեան համար զարկած էր բնազդական շարժումով մը. եւ տղայութենէն ի վեր վարժուած էր լսելու թէ արժէքէ զուրկ կը նկատուի չարագործներու կեանքը, զոր իր նմանները

իրաւունք ունին ջնջելու, մէջտեղէ վերցնելու իր նմանները, ինչպէս մարդ կը զգետնէ վտանգաւոր կենդանիները... Եւ այն մարդորսուն զարկած էր, բարոյապէս մեծ չարիք պատճառած էր իրեն։

Երբ անոր հետ ամուսնացած էր, հազիւ տասնըեօթը տարեկանին, չարաճճի աղջնակ մըն էր միայն, որ անգէտ էր ճշմարիտ կեանքին․ գնորքներու և դաւադրութիւններու մըթնոլորտի մը մէջ մեծցած, իր Նիհիլիստ հօրը քով, զոր ամենօրեայ կեանքին մէջ քաղցր, խաղաղաբարոյ և անհունօրէն վեհանձն կը գտնուէր իր դժբախտ եղբայրներուն հանդէպ, մինչ առանց վարանելու կը պատրաստէր անողոք կործանումը անոնց զորս յանցապարտ կը նկատէր մարդկային ընկերութեան դէմ...

Վանիա իր հօրը հետ ճանչցած էր բացարձակ չքաւորութիւնը գրեթէ, զոր յօժար և ազատ կամքով ընդունած էր ան. մինչ իր երկրին մէջ իսկ պիտի կրնար հարուստ ապրիլ, եթէ ուրանար իր սկզբունքները։

Այս վայրագ պատերազմիկը Վանիայի համար ամէնէն գորովալի հայրը եղած էր. բայց միեւնոյն ատեն հոգ կը տանէր զօրացնելու անոր երիտասարդ կորովը, վարժեցնելով զայն ամենօրեայ հացի պայքարին։ Եւ այսպէս, զայն ըրած էր քաջարի կին մը որ ոչ մէկ ճիգէ կը խրտչի։

Յետոյ Վանիա յանկարծ հայրը կորսնցուցած էր կարճատեւ հիւանդութեան մը հետեւանքով, և դէմ առ դէմ գտնուած էր մինակը օրուան հացը ճարելու դժնդակ հարցին։ Միեւնոյն ատեն Վանիա յստակ գիտակցութիւնը ունեցած էր այն հրաշալի հրապոյրին որով օժտած էր զինքը բնութիւնը. նոյնիսկ իր հօրը ողջութեանը շուրջը թիթեռնիկի պէս դարձողներ շատ կ'ըլլային։

Այդ ժամուն էր որ զինքը հիւրընկալող բարեկամներու խորհուրդով կինը եղած էր Օլիվիէ Տանթէյքի։ Վանիա չէր կրնար կասկածիլ, որ Օլիվիէ զինքը կ'առնէր ճիշդ այն կերպով որ ժամանակաւ գնած էր հրապուրիչ գերուհի մը՝ զայն

Վանիա... միեւնոյն ատեն յանկարծական տեսիլ մը արթնցաւ իր յիշողութեան մէջ, պատկերը Պէլչաս փողոցի ժպտուն սալօնին, ուր զինքը մօր մը նման կը հիւրընկալէր մտացի և բարի կին մը և ուր իրեն կը ժպտէին Մօնիք Բօսպիէռի վճիտ աչքերը։

Այն օրը — շատ լաւ կը յիշէր — ջերմ բաղձանքը ունեցած չէ՞ր ընտանեկան խաղաղ յարկի մը, ճիշդ անոր նման զոր առաջին անգամ կը տեսնէր։

Եւ ահա այդ ընտանեկան յարկը կ'ընծայուէր իրեն մէկու մը կողմէ որուն արժէքին գիտակ էր... բայց միեւնոյն ատեն մէկու մը կողմէ որ կը սիրէր... կը սիրէր այն աստիճան որ կը հաւանէր սիրած կնոջը անցեալին ստուերի մէջ պահուելուն, եթէ ան այս պայմանով միայն ուզէր անձնատուր ըլլալ։ Ու Վանիա գիտէր նաև թէ ի՛նչպէս էրիկմարդիկ — նոյնիսկ ամէնէն լաւագոյնները — կը սիրեն երբ կը փչէ տարփանքի հովը։

Վանիայի մատները պրկուեցան պատշգամին երկաթէ վանդակապատին վրայ որուն կրթնցուցած էր իր տենդոտ ճակատը, առանց տեսնելու դիտելով գեղեցիկ կապոյտ գիշերը։ Իր մտածումին մէջ աղմկալից կերպով իրարու կը բաղխէին բաղձանքները, վախերը, յիշատակները, կասկածները, և վարագուրուած ապագային առջեւ, ուր յստակօրէն չէր կրնար տեսնել իր ճամբան, անստուգութենէ չարչրկուելով կը կրկնէր.

— Ի՞նչ ընել, ի՞նչ որոշել...

. . . .

. . . .

Բարիզի մէջ Միշէլ կը սպասէր, բոլորովին զբաղուած իր բազմադիմի աշխատութիւններով, առանց մատնելու իր ներքին տենդը զոր հետզհետէ կ'արծարծէր Վանիայի լռութիւնը... Քանի կը յաջորդէին այս առաջին շաբթուան օրերը, երազանքի ժամերէն ետքը Բավալէռի մէջ, յուսահատութիւնը կը պատէր զինքը, և անիմաստ կը գտնէր իր

ըրած հպարտ խոստումը թէ ոեւէ փորձ չպիտի ընէ — գոնէ այս ժամուն — Վանիաի որոշման վրայ ազդելու համար... գուցէ այս կերպով բոլորովին կորսնցնէր զայն, իր հպարտութեան, իր ապուշ իմաստութեան հետեւանքով։

Տասներորդ օրը միայն նամակ մը հասաւ որ թղթաբերով եկած բազմաթիւ անտարբեր նամակներու հետ խառնուած էր։ Անհամբեր շարժումով մը մէկդի ըրած էր գրասեղանին վրայ դիզուած պահարանները փնտռելու, համար միակ նամակը որուն կը սպասէր...

Այս անգամ հոն էր բաղձացուած գրութիւնը... Այն ատեն բոպէ մը ամբողջ մարմինը անձկութեամբ պաշարուած, դիտեց այն թուղթը զոր յանկարծ չէր համարձակիր պատռել... այն թուղթը որ իր մէջ կը պարունակէր իր ապագան... յետոյ յանկարծական շարժումով մը բացաւ նամակը ուր քանի մը տող միայն կար գրուած.—

«Երբ որ ուզէք, ամենասիրելի բարեկամ, եկէք գտնէք ձեր Վանիան»։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

Ա.

Անփութօրէն կը հագուէր Վանիա օրուան երեկոյթին համար. սենեկապանուհին փութկոտ շարժումներով կը դառնար իր շուրջը՝ հոս հոն գնդասեղներ խօթելով։ Յետոյ ստուգեց փոխուելիք ծայրը մարգարիտէ մանեակին, մինչ նուրբ մետաքսէ foruaծին ծալքերուն մէջ Վանիա կը սահեցնէր բնական մանուշակներու խոշոր փունջ մը։ Այդ ժամանակ միայն կանգ առաւ սենեկապանուհին, դիտելու համար մանկամարդ կինը՝ բացգոյն շրջազգեստին մէջ այնքան նուրբ եւ խարտեաշ։ Աչքերը լեցուն էին հիացումով, բայց բան մը չըսաւ, լաւ գիտնալով որ պիտի նեղացնէ Վանիան, որ երբեք թոյլ չէր տար որ իրեն խօսին իր անձին վրայ.

— Հէրմա՛նս, ըսաւ Վանիա, իմաց տուէք պարոնին թէ պատրաստ եմ մեկնելու երբ որ ուզէ... Ժամը եօթնին մօտ է։

Սենեկապանուհին գլուխը խոնարհեցուց եւ դուրս ելաւ անմիջապէս։

Վանիա մեքենական շարժումով մը մատանիները կը դնէր։ Յետոյ վառարանին առջեւ ուր կը բոցավառէին խոշոր կոճղեր, — որովհետեւ Վանիա շատ կը սիրէր վառելափայտի լոյսը — նստաւ անշարժ, աչքերը յառած վառարանի բոցերուն ծամածռումներուն։

Միշէլի մօտ ունեցած նոր կեանքին մէջ, հակառակ իր բնազդական զգացումին, Վանիա հաստատակամ նետուած էր, — ինչպէս սուզակ մը առանց մտածելու կը նետուի ծովուն անհունութեան մէջ... — որովհետեւ մարդկային խոհեմութիւնը, իմաստութիւնը այդ բանը կը հրամայէին՝

իր և մանաւանդ զաւկին ապահովութեան համար։ Եւ յետոյ Վանիա կարծեր էր թէ այս կերպով պարտք մը կը հատուցանէ քիչ մը այն մարդուն որ զինքը ազատած էր, անոր ընծայելով այն պարգեւը զոր Միշէլ հրամայականօրէն կը պահանջէր իրմէ։

Բայց իր անձնական երջանկութիւնը չէր փնտռած Վանիա։ Նոյնիսկ կը հրաժարէր անկէ, որովհետեւ այդ պարտականութիւնը կատարելով կը զոհէր իր ջերմ բաղձանքը՝ վարելու այնպիսի կեանք մը, որուն վրայ այր մարդ մը չունենայ ոեւէ իրաւունք։

Եւ ահաւասիկ հրաշք մը կատարուեր էր. ինչպէս կ'ըսեն հաւատացեալները...։ Որովհետեւ ճիշդ ըսած էր Միշէլ. իր սէրը բնա՛ւ չէր նմաներ Օլիվիէ Տանթէսքի սիրոյն։

Իրաւ է թէ ան ալ, — տարբեր կերպով մը — ջերմ սիրահար մըն էր. բայց ան մինակ իր գեղեցկութիւնը չէր սիրեր։ Ան կը բաղձար անյագօրէն՝ իր մտածումին, իր սրտին, իր հոգիին...։ Ան իր մօտ վստահելի բարեկամն էր, փափուկ, ուշադիր, բոլորովին զերծ՝ անձնասիրութենէ, բարեկամ մը որ կը պաշտպանէ, ու կ'ապրի միշտ հոգածու իր սիրեցեալին՝ երջանկութեան, միշտ փութկոտ գիտնալու անոր ուրախութիւնները, մտահոգութիւնները, բաղձանքները՝ անոնց գոհացում տալու համար։

Եւ ասիկա՝ զմայլելի և խիստ բարեբար յայտնութիւն մը եղած էր իրեն։

Նախ հետաքրքրուելով, յետոյ հրապուրուելով, յետոյ գրաւուելով ամէն օր աւելի եւս, Վանիա հետազօտած էր այս այր մարդու բնաւորութիւնը, որ բոլորովին տարբեր էր երեւոյթներու ցուցուցածէն... Որովհետեւ Միշէլ բնաւ իր անձին վրայ չէր խօսիր. և մինչեւ այն օրը Վանիա շատ լաւ գաղափար մը կազմեր էր անոր գործերէն։

Միասին անցուած ամենօրեայ կեանքին մէջ, Վանիա աւելի՛ եւս կը նշմարէր անոր ուղղամտութիւնը պզտիկ բաներու մէջ, անոր շատ պարզ. շատ բնական հոգածութիւնը՝

աննշան բայց կարեւոր մանրամասնութեանց մէջ իր ունեցած բազմազիմի պարտականութեանց մասին...։ Եւ յետոյ, Վանիա կը նշմարէր որ այս յամառ աշխատողը, այս լուրջ Միշէլ Քորպիէրին, որ այնքան տիրական էր որոշումներուն մէջ, կարճ և կտրուկ՝ իր խօսքերուն մէջ, որուն իմացականութիւնը անյագ տենչ մը ունէր իր մէջ, այս Միշէլը՝ օտարներու հանդէպ գործածած իր դիմակին տակ կը ծածկէր զուարթ տրամադրութիւն մը, նուրբ, փափուկ, թրթռուն զգայնութիւն մը, որ զմայլելի կը դարձնէր անոր հետ անցուած մտերիմ կեանքը։

Վանիայի աչքերը յառած էին Միշէլի պատկերին որ շըմինէին վրայ դրուած էր, և զուարթութիւն մը կ'երգէր իր մէջ...։ Ի՜նչ երջանկութիւն՝ գիտակցիլ թէ այդպիսի մարդու մը գանձն է ինքը։ Անոր մօտ կ'ապրէր հրաշալիօրէն քաղցր օրեր, որոնց մէջ կը փթթէր իր կեանքը՝ շլացած այս անակնկալ երջանկութեան շքեղ պայծառութենէն, այն աստիճան որ մոռցած էր սոսկալի անդունդը զոր ետին ձգած էր։

Սենեկապանուհին կը վերադառնար.

— Պարոնը կ'աշխատի, և հրամայած է որ զինքը անհանգիստ չընեն. Վիքդոր չի համարձակիր սենեակը մտնել։

— Բայց պէտք է որ մեկնինք. երթամ տեսնեմ զինքը...։

Անցաւ ճաշակաւոր և ներդաշնակօրէն զարդարուած սենեակներէն, և դրան թեթեւ հարուած մը տալէ ետքը պատասխան չստանալով, վեր առաւ դրան ծանր վարագոյրը, և մեղմիւ ըսաւ.

— Միշէ՛լ... Միշէլ։

Երիտասարդը երեկոյթի հագուստով էր. և լամբարին լոյսը կը լուսաւորէր շապիկին փայլուն կուրծքը որ կը բացուէր հագուստին վրայ։

Կնոջը ձայնը առնելուն, երիտասարդը արագ շարժումով մը մէկդի ըրաւ առջին ցրուած թուղթերը։

— Դո՞ւն ես, սէ՛րս...

Մանկամարդ կինը յառաջանալով ըսաւ.

— Միշէ՛լ, չգիտե՞ս որ ժամը եօթը կ'անցնի արդէն, ու պիտի միանք մայրիկին երթալու։

— Արդէ՞ն, ուշացե՛ր ենք... ուրեմն շուտ, Վանիա, ճամբայ ելլենք։

Այսպէս կ'ըսէր, բայց տեղէն չէր շարժիր։ Գրասեղանին առջին անցած, իրեն կը մօտեցնէր մանկամարդ կինը, աչքերը հիացումով լեցուն, շնչելով անոր շուրջը տարածուած նուրբ բոյրը, որ կ'ելլէր գօտիին մանուշակներէն, անոր բուրումնաւէտ մարմինէն, անոր մազերէն որ կը լուսապսակէին անոր սպիտակ դէմքը, ուր արտեւանունքն եւ յօնքերը մութ շագանակագոյն՝ անակնկալ շեշտ մը կ'ընծայէին։

Վանիա, խօսելով հանդերձ, մատներովը կը շոյէր Միշէլի լայն ճակատը։

— Մոռցար, Միշէլս, թէ Հ. Սիրիան այսօր ճաշի է մայրիկին։

— Այո՛, այո՛, կը յիշեմ... հիմա։ Ի՛նչ հիանալի վարդագոյն փոքրիկ ամպ մը պիտի ներկայացնեմ Հ. Սիրիանի։

Հ. Սիրիան շարունակական հիւր մըն էր Տիկ. Բորպիէրիի։ Անոնք իրար ճանչցած էին իրենց մանկութեան արդէն իսկ հեռաւոր օրերէն, եւ խոր համակրութիւն մը միացուցած էր մէկը միւսին, այն բոլոր հեռաւորութիւններուն մէջէն զոր կեանքը դրած էր անոնց միջեւ։

Վանիա զուարթօրէն կը պատասխանէր.

— Պիտի փափաքէի որ «վարդագոյն ամպը» բաւական յաւ թուի անոր ալ, իրեն բացատրելու համար քու ամուսնութիւնդ, Միշէ՛լ։

Երիտասարդը բռնեց անոր փափուկ մատները. եւ իր շրթունքը գգուեց զանոնք հետզհետէ ելլելով մինչեւ թեւին տակ մորթը։

— Կը կարծեմ որ մեր հին բարեկամը անմիջապէս պի-

տի հասկնայ, տիկի՛ն։ Ո՛հ, Վանիա՛, կը հաւատա՞ս, տակաւին վայրկեաններ կան որ ինքզինքիս կը հարցնեմ թէ իմ երջանկութիւնս երազ մը չէ՞ միայն... թէ յանկարծ արթննալով ինքզինքս պիտի չգտնե՞մ այն խեղճ մենակեացը, որ տակաւին իր գանձին կը սպասէ։

Առանց հոգը ընելու իր նուրբ շրջազգեստը, ոչ ալ Հ. Սիրիանը որ կը սպասէր, Վանիա մօտեցեր էր Միշէլի որ ան ալ ոտքի ելած էր. եւ գլուխը անոր ուսին դրած կ'ըմբոշխնէր զինք շրջապատող սէրը։ Բայց, պահ մը ետք, քիչ մը բարձրացուց նայուածքը դէպի Միշէլի աչքերը. եւ չարաճճի ժպիտով մը ըսաւ.

— Գիտե՞ս, Միշէլ, պէտք է մեկնիլ։

Միշէլ գլխու շարժումով մը «այո՛» ըսաւ ժպտելով, եւ բերանը հանգչեցաւ անոր գգուող շրթունքներուն վրայ. յետոյ իմաստութեան ճիգ մը ընելով կրկնեց.

— Ճիշդ է, պէտք է մեկնիլ. շուտ գնա՛ վերարկուդ առ, սէ՛րս։

— Ու համբոյր մըն ալ տամ Սօնիայիս. մինչեւ որ թուղթերդ կարգի դնես, ես կը դառնամ մօտդ։

Աճապարանքով, Վանիա կ'երթար այն սենեակը, ուր աղջնակը կը ճաշէր Նիանիայի հետ։ Զինքը տեսնելուն փոքրիկին լուրջ դէմքը ճառագայթեց ուրախութենէն։

— Ո՛հ, մայրիկ, ի՜նչ գեղեցիկ տիկին մըն ես. ծաղիկի մը կը նմանիս. պիտի ուզէի՝ այսպէս քովս պահել քեզ.

— Մայրիկդ կը սիրե՛ս, այս իրիկուն, որովհետեւ դուրսի համար շրջազգեստ մը հագած է, ըսաւ Վանիա՝ գորովալից եւ գգուոտ՝ ծռելով աղջնակին թուխ գլխուն։

— Մայրիկ, միշտ կը պաշտեմ քեզի. գիտե՛ս, այնպէս չէ՛։

— Ո՛հ, գիտեմ, փոքրիկ սիրելիս... Նիանիա՛ այս իրիկուն կ'ուտէ՞ աղջնակս... ետքը պիտի երթայ խելօք մը պառկի։

— Վերադարձիդ պիտի համբուրես զիս, եթէ քնացած ալ ըլլամ... կը խոստանա՞ս, մայրիկ։

— Եթէ քնացած ըլլա՛ս... բայց կը խորհիմ որ, իմին Սօնիաս, վերադարձիս քնացած պիտի ըլլաս, ինչպէս կ'ընեն՝ գիշերը՝ բոլոր խելօք աղջնակները։

Ռոպէ մը աղջնակին խոշոր սեւ աչքերը տարօրինակ արտայայտութիւն մը առին, այնքան խուսափուկ, որ Վանիա չնշմարեց։ Արդէն Միշէլ ալ կը կանչէր.

— Պատրա՞ստ ես, Վանիա։

— Կուգամ կոր, Միշէլ։

Ու գրկին մէջ ջերմօրէն սեղմեց աղջնակը, որ կը կախուէր իր վիզէն։

Երբ Վանիա կը շտկուէր, ռոպէ մը իր նայուածքը պըտըտցուց լուսաւոր սրահին մէջ որ Սօնիայի յատկացուած էր, փունջերով և մանկական տեսարաններով զարդարուած պատերը զուարթօրէն կը լուսաւորէին վարդագոյն նուրբ քօղով մը պատած ելեկտրական լամբարներու շողերովը...։

Ու Վանիա իր սրտին թագուն խորքերուն մէջ ճաշակեց անճառ գինովութիւնը՝ իր զաւակը, այդ ազազուն թռչնիկը, պատսպարուած տեսնելու շատ քաղցր բոյնի մը մէջ, Միշէլի թանկագին հովանաւորութեան տակ։

Ո՛հ, ի՛նչպէս կարծեր էր երկար ատեն, թէ կեանքը ուժ մըն է անգութ, անողոք, որ խստութիւններ միայն ունի իրեն համար...։ Ահաւասիկ այդ ուժը, հիմա, չլսուած, չտեսնուած վեհանձնութիւն մը կը ցուցնէր իրեն։ Եւ այնքան հարստութիւններու մէջ զոր իրեն կ'ընծայէր յանկարծ, կուտար նաև մոռացումի աննման պարգեւը։

. . . .

Իր փոքրիկ սրահին մէջ ուր չահոքրամի խուրձեր պարտէզի հոտ մը կը տարածէին, Տիկ. Բորպիէրի հիւրերուն կը սպասէր, խօսակցելով իր վաղեմի բարեկամին՝ Հ. Սիրիանի հետ։

Լամբարներու լոյսը, ժանեակէ լուսարգելներով մեղմացած, կը լուսաւորէր Դոմինիկեան կրօնաւորին սպիտակ զգեստը, և վրդովուն արտայայտութիւն մը ունեցող իր դիմագիծերը, որոնք լուրջ բարութիւն և հեղինակաւոր նկարագրի մը խառնուրդը կը ցոլացնէին։ Թուխ աչքերուն նայուածքը մտածկոտ և խորաթափանց էր. քիչ մը մելամաղձոտ, նայուածքը մարդու մը որ այնքան բաներ տեսած, լսած և հասկցած է։ Կրօնաւորը հոգածու գորովանքով մը կը հարցնէր.

— Վերջապէս, բարեկամուհիս, չէ՞ք գտնար Միշէլի ամուսնութեան համար։

— Շա՛տ երջանիկ է ան. ինչո՞ւ գտնամ... հիմա...

— Հիմա՞..

— Այո՛, հիմա... որովհետեւ նախապէս պէտք եղաւ որ հաշտուիմ ամուսնութեան մը գաղափարին հետ, որ ոչ մէկ կերպով այն էր, որուն վրայ կը խորհէի Միշէլի համար։

— Ասիկա գրեցիք ինծի, երբ ինձմէ խնդրեցիք որ խօսիմ իրեն հետ իր ծրագրին վրայ...

— Այսպիսի ամուսնութիւն մը կը սարսափեցնէր զիս... աւելին չըսելու համար։ Վանիա օտարուհի մըն է.. մեծցած է հօր մը քով որ զուրկ էր ո և է կրօնական հաւատալիքէ, և միշտ ապրած է մերինէն բացարձակապէս տարբեր միջավայրերու մէջ...։ Եւ յետոյ, իրեն դէմ եղած այն ամբաստանութիւնը... այն դատը... իր ռուս ընտանիքէն բոլորովին խզումը...։ Անշուշտ այս բոլորը յիշեցուցի Միշէլի... խիղճս հանդարտեցնելու համար, որովհետեւ շատ լաւ կը զգայի թէ իմ խօսքերս, զուցէ առաջին անգամ ըլլալով, մեռեալ տառ են իրեն համար. բոլորովին բռնուած էր Վանիայէն, ինքը որ միշտ տէրն է սովորաբար իր որոշումներուն, հրապուրուած էր... ինչպէս որ...

Եւ զմայլելի ժպիտ մը, — համակերպող բայց երջանիկ — երեւցաւ Տիկ. Բորպիէրի շրթունքին վրայ.

— ...Ինչպէս որ հրապուրուած եմ ես ալ։ Այդ աղջիկը

կախարդիչ մըն է... առանց ճիգի սակայն ...: Պարզութեան մարմնացումն է ան... հիմա պիտի տեսնէք զայն: Անոր մօտ չկայ ո և է պչրանք... ոչ իսկ հաճելի ըլլալու բնազդական հոգածութիւնը: Ան ինքն իսկ է, ինքնաբերաբար կը հրապուրէ բոլոր իրեն մօտեցողները, որովհետեւ Աստուած իրեն տուած է կախարդանք մը որ չի տարրալուծուիր...: Ո՞ւրկէ է այդ... անիկա շատ անգամ կը հարցնեմ ինքնիրենս: Իր պայծառ դէմքէ՞ն, բարոյական թէ ֆիզիքական իր շնորհալիութենէ՞ն, իր մտածումէ՞ն, իր սիրտէ՞ն. Թերեւս այդ բոլորէն միանգամայն:

Հ. Սիրիան իր կարգին կը ժպտէր, և ուշադիր նայուածքին մէջ քիչ մը չարաճճի զարմանք մը կը նշմարուէր:

— Մատլէ՛ն, դուք ալ ձեր զաւկին չափ հմայուած էք:

— Այո՛, բարեկամս, կը խոստովանիմ տիկա...: Անշուշտ միտքէս չանցնիր ցաւիլ այս ամուսնութեան վրայ...: Վանիա ճիշդ զաւկի մը վարմունքը կը ցուցնէ ինծի հանդէպ, փափուկ և գորովալի: Մեծ քոյր մը Մօնիքի համար, որ անշուշտ կը գուշակէք թէ կը խանդենայ անոր վրայ: Եւ իմ մէջս մեծ-մայրիկի հոգի մը կը զգամ իր փոքրիկ Սօնիային համար:

— Լաւ մա՞յր մըն է:

— Կատարեալ մայր մը...: Աղջնակը պաշտելի արարած մըն է: Բայց դժբախտաբար շատ փափուկ կազմուածք մը ունի, իմ քովս էր այս ամառ, մինչ մեր երիտասարդները կը պտտէին Քորսիքա, յետոյ Իտալիա: Երկուքն ալ հաւատարապէս կը սիրեն ճամբորդել...: Ո՛հ, կարծեմ թէ եկան:

Արդարեւ քայլափոխի աղմուկ մը, մետաքսի շրշիւն մը, խօսքերու մրմունջ մը կը լսուէր մերձակայ մեծ սրահէն, որուն դրան վարագոյրը վեր կ'առնէր սպասաւոր մը:

Ու կրօնաւորը վայրկենաբար ըմբռնեց այն կախարդանքը որ ազդած էր բարեկամներուն վրայ, այն շքեղ երեւումին առջեւ, զոր Վանիա կը մարմնաւորէր իր վարդագոյն շրջազգեստին թեթեւ ծալքերուն մէջ:

Անոր ետեւէն ներս կը մտնէր Միշէլ, որուն կը հետեւէին Տիկ. Քորպիէրի երկու ուրիշ հրաւիրեալները, արուեստագէտ և քննադատ Ֆիլիբ Հերմօզ՝ Միշէլի լաւագոյն բարեկամներէն մէկը, և շատ երիտասարդ պարոն մը, զոր տեսնելուն երջանիկ ժպիտ մը կ'ոգեւորէր Մօնիքի դէմքը, որ իր կարգին կը մտնէր փոքրիկ սրահը, ուր ձգեր էր իր մայրը՝ ազատօրէն խօսակցելու Հ. Սիրիանի հետ:

Վանիա դէպի Տիկ. Քորպիէրի ուղղուած էր, և գորովագին կ'ողջագուրէր զայն.

— Մա՛յր, ուշացած չե՞նք. այնչափ զբաղած ամուսին մը ունիմ որ չէի կրնար զինքը խլել իր աշխատութենէն:

Տիկ. Քորպիէրի սիրալիր շեշտով մը կը պատասխանէր, իր ձեռքերուն մէջ պահելով Վանիայի թարմ ձեռքը:

— Երբ ձեզի կը սպասեմ, միշտ ուշացած կը թուիք ինծի, սիրելիս: Հիմա ծանօթացնեմ քեզ իմ վաղեմի բարեկամիս, — ...կը համարձակիմ այսպէս խօսիլ, որովհետեւ ժամանակակից եմ իրեն — Հ. Սիրիանի հետ:

Միշէլ մօտեցած էր. ինք ալ համբուրած էր մօրը քաղցր, յոգնած դէմքը. յետոյ միասին քաշելով Վանիան, տեսակ մը հպարտ ուրախութեամբ, ներկայացուց աբբային.

— Հա՛յր, կի՛նս:

Հ. Սիրիան ձեռքն երկնցուց Վանիային.

— Ձեր վրայ խօսուիլը շատ լսեցի, զաւակս, ըսաւ. և երկար ատենէ ի վեր կը բաղձայի ձեզի ծանօթանալ:

— Ես ալ, Հա՛յր, ըսաւ Վանիա փութկոտութեամբ, հմայելով իրեն ուղղուած նայուածքին խոհուն բարութենէն: Գիտեմ թէ ո՛րքան բարեկամ էք մայրիկին և Միշէլի: Եւ կը յուսամ որ ինծի համար ալ փոքրիկ տեղ մը պիտի գտնէք ձեր սրտին մէջ... կը տեսնէք թէ ո՛րքան փառասէր եմ:

Շրթունքին վրայ կ'երեւար հմայիչ ժպիտը, որուն մէջ այդ վայրկենին քիչ մըն ալ խնդրանք կար: Եւ Հ. Սի-

րեան, շատ լաւ ըմբռնեց Տիկ. Բորպիէրի դատումը։

Ինք ալ կը ժպտէր, որովհետեւ այնքան յստակատես էր որ անմիջապէս հասկցաւ մանկամարդ կնոջ նկարագիրը։

— Տիկին, խնդրոյ առարկայ տեղը ձեզի կը սպասէր, եւ վստահ եմ որ դուք լայնօրէն պիտի գրաւէք զայն։

Միչէլ մտիկ կ'ընէր բացայայտ հաճոյքով մը. եւ ատիկա յայտնեց իր մօրը հաւատարիմ բարեկամին, մինչ Վանիա՝ թողլով որ անոնք խօսակցին, կուգար Տիկ. Բորպիէրին կողմը որ զինք կը դիտէր հիացիկ նայուածքով մը։

— Ո՛րքան գեղեցիկ էք, Վանիա, մեզի հետ կը վարուիք հանդիսաւոր օրուան մը օտար հիւրերուն պէս։

Մանկամարդ կինը զուարթ ծիծաղ մը ունեցաւ։

— Մա՛յր, ըսաւ, գուցէ շատ քաղաքավար խօսք մը չէ ընելիքս, բայց պարտաւոր եմ, պարկեշտօրէն, խոստովանութիւն մը ընել ձեզի։ Ձեզի համար չէ որ երեկոյթի այս զարդարանքը ըրի... որովհետեւ գիտեմ թէ անտարբեր էք այս թեթեւութիւններուն։ Բայց Միչէլ կը պնդէր որ այստեղէն մեկնելէ ետքը պահ մը երթանք երեւանք իր բարեկամ *** իրաւագէտին տունը, ուր նշանախօսութեան երեկոյթ կայ...։ Ձեր զաւակը խիստ բանական ամուսին մըն է, մայր։

Այս ըսելու ատեն մանկունակ ժպիտ մը կ'երեւար Վանիայի շրթունքին վրայ։

— Իրա՞ւ, բայց զոհի մը երեւոյթը չունիս, իմին Վանիաս։

— Մա՛յր. լուծը թեթեւ է... Եւ կը սիրեմ իմ բանական տէրս։ Ամէն ինչ լաւ է ուրեմն, եւ առանց դիմադրելու կը հագնիմ վարդագոյն շրջազգեստս... իրեն հնազանդելու համար...։ Իրաւունք ունիմ, այնպէս չէ՞. Մօնիք, յարեց Վանիա զուարթօրէն, խօսքն ուղղելով մանկամարդ աղջկան որ մտերմօրէն կը խօսէր Անատէ տը Պոխօնի հետ։

Ճաշը պատրաստ էր, և շատ հիանալի անցաւ։ Տիկ. Բորպիէրի անբաղդատելի տանտիրուհի մըն էր, որ գաղտ-

նիքը գիտէր իր հիւրերու արժանիքը ցոլացնելու։ Լայնամիտ էր շատ, յամառ ընթերցող մը, եւ խստապահանջ՝ իր ընտրութեանց մէջ. կը հետաքրքրուէր ամէն խնդիրներու, նոյնիսկ եթէ հակառակ ըլլային իր անձնական տրամադրութեանը։

Միչէլ եւս, որ ժառանգած էր մօրը մտքի ճկունութիւնը, անոր նման զուարթ, ոգեւորեալ եւ անակնկալներով լեցուն խօսակցութիւն մը ունէր։ Ան ալ ունէր թանկագին յատկութիւնը ընդդիմախօսութենէ համ առնելու, գաղափարի ընդհարումներէ ախորժելու, եւ բնածին ուշիմութեամբ մը՝ կը շահագրգռուէր իրենինէն տարբեր մտածումներով։

Խօսակցութիւնը որ անմիջապէս ոգեւորեալ բնոյթ մը առած էր, հետզհետէ դարձաւ գրականութեան, քաղաքականութեան, թատերական կեանքի վրայ. յետոյ անցան գեղարուեստի, Ֆիլիբ Հօրմօզի մղումով, որ շատ մտացի էր եւ եռանդուն արուեստագէտ մը։

Միայն Մօնիք եւ անոր դրացին՝ Անատէ տը Պօխօն՝ չէին խառնուիր ընդհանուր խօսակցութեան, մտերմօրէն առանձնացած տուօի մը մէջ որ զանոնք սաստիկ հրապուրել կը թուէր։ Եւ Վանիա, որ կը նշմարէր ատիկա, զանոնք կը պարուրէր մեծ քրոջ բարեկամական նայուածքով մը, վիճաբանելով հանդերձ Հէրմօզի կարգ մը կարծիքներուն մասին, այն հեղինակութեամբ զոր կը պարտէր Օլիվիէ Տանթէօքի հետ ունեցած կեանքի արուեստագէտներու շրջանակին։

Հայր Սիրիան եւս Վանիայի չափ կը շահագրգռուէր այդ խօսակցութեամբ։ Իր կրօնական կարգին ցրուումէն ետքը, երկար ատեն ապրած էր Հռոմի մէջ որուն մթնոլորտը հիացումի կը մատնէր իր գեղարուեստասէր խառնուածքի։ Ճամբորդած էր՝ «բարի խօսքը» քարոզելու. արտասահմանի մէջ այցելած էր շատ մը կրօնական, դիւանագիտական եւ գրական անձնաւորութեանց։ Եւ իր խօսակցութիւնը հարուստ էր նկարագեղ յիշատակներով, որոնց վերյիշումը ընել կուտային իրեն՝ յուզուած խնդիրները. եւ

զորս կը պատմէր իբրեւ աշխարհիկ մէկը, բնաւ չմոռնալով սակայն իր կրօնաւորի հանգամանքը։

— Ի՜նչ խոր գիտող մըն է, խորհեցաւ յանկարծ Վանիա, որ կը նշմարէր անոր սքօղեալ ուշադրութիւնը իր վրայ։

Ան ալ շահագրգռութեամբ կ'ուսումնասիրէր իրեն համար նոր այս անձնաւորութիւնը. որովհետեւ ո՛չ աղջիկնութեանը եւ ոչ ալ տիկին ըլլալէ ետքը, —Օլիվիէ Տանթէսքի շրջանակին մէջ — չէր հանդիպած այս հոգեւորականին պէս մարդու մը, որուն շատ բարձր խորհող մը, եւ միեւնոյն ատեն մարդկային տկարութեանց հանդէպ կարեկից եւ ներող ըլլալը կը զգար ներքնապէս։

Անոր մօտ նստած, Վանիա կը խօսակցէր հետը՝ բնազդական վստահութեամբ մը, լքելով ընդհանուր խօսակցութիւնը։ Հ. Սիրիանի ամուսնոյն վրայ կը խօսէր. Վանիա ըսաւ անոր՝ զուարթ եռանդով մը.

— Տէր Հա՛յր, Միշէլը ճանչցած էք պզտիկ մանչ մը եղած ատենը.. պատմութիւններ պատմեցէք ինծի այդ օրերէն, Այն ատենէն արդէն իսկ եզական անձ մը ըլլալը կը յայտնուէր, չէ՞...։

Ուրախ արտայայտութիւն մը լուսաւորեց Հ. Սիրիանի մելամաղձոտ դէմքը։

— Եզական ա՛նձ մը, հէ՞, այսպէ՞ս կը դատէք ձեր ամուսինը, տիկին։

Վանիա խնդալ սկսաւ։

— Կը կարծէք թէ կը սխալի՞մ... բայց ան այսպէ՛ս կ'երեւայ ինծի։ Գոնէ ես բնաւ տեսած չէի իրեն նման մէկը, որ միեւնոյն ատեն ունի մտաւորական արժէք. պարզութիւն... ու ճշմարիտ բարութիւն...։ Չէք կրնար ըսել որ կը սխալիմ, Տէր Հայր։

Հ. Սիրիան նորէն շատ բարեկամական ժպիտ մը ունեցաւ, որ կը նշմարուէր քչիկ մը չարաճճիութիւն։

— Եթէ հակառակն ըսէի, շատ պիտի վշտանայիք,

Տիկին. այնպէս չէ՞... բայց ատանկ բան մը չպիտի ըսէի, որովհետեւ իմ համոզումս ալ ձերինին պէս է։ Կը խորհիմ, տիկին, թէ առանձնաշնորհեալ մըն էք՝ միացած ըլլալով Միշէլի նման մէկու մը, եւ կը յուսամ որ դուք ալ պիտի գիտնաք իրեն ընծայել այնքան, որքան կը ստանաք։

Վանիա թեթեւ մը խոնարհեցուց գլուխը, եւ իր ձայնը յանկարծ անակնկալ լրջութիւն մը ստացաւ.

— Հաւանեցայ իր կինը ըլլալու, որովհետեւ կը թախանձէր, շարունակ կրկնելով թէ ատիկա իր երջանկութեան պատճառ պիտի ըլլայ...։ Եւ շա՜տ բան կը պարտէի իրեն...

— Այլապէս չը՞պիտի ամուսնանայիք հետը։

-- Ո՛չ, ըսաւ Վանիա այնքան խոր համոզումով, որ երէցը զարմանքի նայուածք մը նետեց անոր վրայ։

Վանիա զգաց ատիկա, եւ անմիջապէս իր սովորական շեշտը առնելով շարունակեց պարզօրէն.

— Այդ վայրկեանին ջերմ բաղձանք ունէի այսուհետեւ ապրելու մինակ, ազատ, իմ զաւկիս հետ...։ Եւ յետոյ, ես ինքզինքս չէի նկատեր այն կինը որուն պէտք է բաղձայ Միշէլ...։ Բայց... հիմա... ա՛լ չեմ կրնար զղջալ անոր խնդրանքին տեղի տալուս համար...։ Մեծապէս վարձատրուած եմ իմ անձնական բաղձանքս մոռցած ըլլալուս համար։ Անիկա՛ յայտնեց ինծի թէ ի՛նչ է կեանքը մէկու մը մօտ զոր կը յարգենք այնքան որքան կը սիրենք...։ Միթէ՛ չէի անցըներ թէ ի՛նչ քաղցր է «յարգել» եւ հիանալ այն մարդուն, որուն վրայ բացարձակ հաւատք ունինք եւ որմէ կը զգանք թէ... կը պաշտուինք։ Միշէլի կինը ըլլալէս ի վեր ամէն օր կը նշմարեմ թէ ո՛րքան անգէտ էի թէ ի՛նչ է երջանկութիւնը...։ Իրմով կը սորվիմ երջանիկ ըլլալ։

— Խե՜ղճ աղջիկ, այո՛, դուք դառն ժամեր անցուցած էք, եւ արդարապէս շահած էք ձեր երջանկութիւնը։

Վանիա աննշմարելի սարսուռ մը ունեցաւ։ Հ. Սիրիանի խօսքերը կայծակի հեռաւոր սպառնալիք մընէ անի-

մառուան պայծառ, արեւոտ օրուան մը մէջ. խուլ և աղաչողական ձայնով մը ըսաւ.

— Հայր, բոլոր հոգիովս կը խնդրեմ ձեզմէ... բնաւ մի խօսիք ինծի՝ անցեալին վրայ։ Ա՛լ չեմ ուզեր, պէտք չէ որ ան գոյութիւն ունենայ ինծի համար։ Եօթը տարիներ կան կեանքիս մէջ, զոր յաջողած եմ ձգել վիհի մը մէջ, ուր պէտք է որ մնան այսուհետեւ։

Երէցը լուռ կ'ունկնդրէր մտածկոտ։

— Այո՛, ուրի՛շ Վանիա մը գոյութիւն ունեցած է... անիկա ինծի համար մեծ քոյր մըն է որ մեռած է. և զոր կը թողում այն հանգիստին մէջ որ... վերջապէս... իր բաժինն է։ Հիմա Միշէլի՛ Վանիան կայ միայն, որ կ'ուզէ ընծայել և տանիլ երջանկութիւնը զոր կը ճանչնայ հիմա։ Ո՛հ, Հա՛յր, այդ երջանկութիւնը պահպանելու, ձեռքէ չհանելու համար պէտք է գիտնաք թէ որոշած եմ ընել ամէն ինչ։ Հաստատ համոզուած եմ թէ երջանիկ ըլլալու կամքը առաջին աղբիւրն է ատոր... Եւ կ'ուզեմ երջանիկ ըլլալ... վերջապէ՛ս...

Հ. Սիրլիանի խորունկ նայուածքը մեղմիւ ինկաւ Վանիայի պայծառ դէմքին վրայ, որուն փափուկ գիծերը անկնկալ կորովի մը նկարագիրը կը տանային։ Եւ ի՛նչ կըրքոտ, գրեթէ բուռն, շեշտուած վճռականութիւն կը թրթռար իր ձայնին երաժշտական ֆոնոգրաֆին մէջ։ Ո՛հ, ի՛նչպիսի աշխարհ մը ամփոփել կը թուէր այս մանկամարդ կնոջ հոգին... Միշէլ թափանցա՞ծ էր անոր։

Մտածկոտ դէմքով մը ըսաւ բարութեամբ.

— Կը ցաւիմ, զաւակս, որ վշտաբեր յիշատակներ արթնցուցած եմ ձեր մէջ, մինչ՝ ընդհակառակն՝ կը բաղձայի իմ համակրութիւնս, իմ շահագրգռութիւնս յայտնել ձեզի...

Վանիայի քիչ մը առաջուան սարսռուն շրթունքները վերստացան իրենց ժպիտը.

— Ձեր համակրութի՛ւնը... ձեր շահագրգռութի՛ւնը...։

շնորհակալ եմ, հա՛յր, ձեր ինձ ընծայածին համար...։ Այո՛, իմ եօթը տարիներ կան... ժամեր... ո՛հ, ժամեր, զորս պէտք է մոռնամ. Միշէլի կինն ըլլալու համար ստուգիւ։ Բայց մի՛ կարծէք որ կ'ուրանամ ամբողջ իմ անցեալս...։ Իմ երիտասարդութիւնս շատ սիրելի կը մնայ ինծի... որքան ալ, ի՞նչպէս ըսեմ, որքան ալ դժնդակ եղած ըլլայ... հիմա կը նշմարեմ ատիկա, երբ կը բաղդատեմ Մօնիքի երիտասարդութեան հետ։ Բայց չեմ ցաւիր այդպէս եղած ըլլալուն...

— Ինչո՞ւ։

— Որովհետեւ անոր կը պարտիմ տոկուն նկարագիր մը ունենալս, ինչպէս կը բաղձար հայրս... որ ա՜յնքան հոգածու էր ապագայիս։ Արդ, անիկա անհրաժեշտ կը նկատէր զիս վարժեցնել չարքաշութեան... և իրապէս, կը հաւատամ որ ամէն բանի հանդուրժեցի։

Վանիա կանգ առաւ պահ մը...։ Յետոյ կարծես հնազանդելով երէցին լուռ հարցապնդումին, նորէն շարունակեց խօսքը, և ժպիտ մը կը թափառէր դէմքին վրայ, ուր յաջորդաբար կ'երեւային կարծես լոյսեր ու ստուերներ՝ շատ խորունկ.

— Սաստիկ ցուրտի ենթարկուեցայ ամէնէն չքաւորներուն պէս. իրիկուններ անցուցի... շատ լաւ կը յիշեմ... երբ ուտելիք չոր հաց մը միայն ունէինք, որովհետեւ հայրս իր բոլոր ունեցածը, այո՛, բոլո՛րը ծախսեր էր օգնելու համար թշուառութեան իր ընկերներուն.... Ասիկա կը պատմէր ինծի շատ պարզօրէն — որովհետեւ սերտիւ միացած էինք —, բայց այնքան երջանիկ ոգեւորութեամբ, որ շատ բնական կը գտնէի իր վարմունքը...։ Տեսակ մը սուրբ էր... աշխարհական սուրբ... որովհետեւ ոչ մէկ կրօնք ունէր։ Եւ նոյնիսկ ասոր համար է որ...

Նորէն իր անբացատրելի ժպիտը երեւցաւ դէմքին վրայ.

— ...Այո՛, ասոր համար է որ Միշէլ զիս կը կոչէ «իմ

պզտիկ հեթանոս», որովհետեւ ոեւէ հաւատալիք չտրուեցաւ ինծի։ Միշէլ ինծի ըսաւ որ անշուշտ այս ձմեռ պիտի քարոզէք Նօզր Տամի մէջ... պիտի գամ ձեզ մտիկ ընեմ ուսանելու համար... Պիտի փափաքիմ ունենալ Միշէլի հաւատքը... եթէ կարելի է։

— Եթէ կարելի է՞, կ՚ըսէք...

— Այո՛, պէտք է որ համոզում մը ինքզինքը պարտադրէ ինծի. այլապէս, եկեղեցի երթալ եւ հաւատացեալի մը ձեւակերպութիւնները կատարել կեղծաւորութիւն է պարզապէս։ Եւ ո՛չ Միշէլ, ո՛չ ալ ես չենք ուզեր որ այդպէս ըլլայ... ատիկա անարժան պիտի ըլլար մեզի։ Դուք ալ այդպէս չէ՞ք գտներ։ Այս ալ հօրմէս սորված եմ դարձեալ, թէ մարդ պէտք է գործէ միայն ինչ որ ինք կը խորհի, ո՛հ, ի՜նչ մաքուր հոգեակ մըն էր երբ հայրս անհետացաւ յանկարծ... Այն ատե՛ն պէտք է հանդիպէի Միշէլի։

— Որովհետե՞ւ...

— Որովհետեւ բարոյապէս աւելի մօտ էի իր բարձրութեան։

Վանիա լռեց. եւ Հ. Սիրիան հասկցաւ թէ ան անցած օրերուն կը նայի. մանկամարդ կինը քիչ մը դանդաղ ձայնով սապէս վերջացուց.

— Ամբողջովին հօրս գեղեցիկ ազդեցութեան տակ կը գտնուէի։

Երէցը ակամայ շարժում մը ըրաւ։ Գիտէր թէ ի՜նչպիսի առաջնակարգ, գործօն յեղափոխական մը եղած էր Սէրժ Օսդրովսքի։ Կեանքեր ոչնչացուած էին մահափորձերով, որոնց ամէնէն անողոք կազմակերպողներէն մէկն էր...։ Մանկամարդ կինը անտեղեա՞կ էր ատոր, թէ գիտակցօրէն կը հեռուէր...

Վանիա հասկցաւ Հ. Սիրիանի մտքին մէջ բարձրացած բողոքը, եւ տեսակ մը բուռն եւ լուրջ հեղինակութեամբ շարունակեց.

— Հայրս կրնար խաբուած ըլլալ, բայց կը գործէր

այնքան անկեղծօրէն. բարձրագոյն բարիք մը գործելու միակ իղձը կը վարէր զինքը. իր մտածումը այնքան բարձր էր. որքան վեհանձն եւ հզօր։ Չեմ կրնար զինքը դատել.... Ես ապրեցայ իր մօտ, իրմով, ծայր աստիճան չքաւորութեան մէջ, անմոռանալի օրեր, երբ պզտիկ. եռանդուն ուսանողուհի մըն էի բժշկական, ու միեւնոյն ատեն Քօնսէրվադուառ կը յաճախէի, որովհետեւ այն ատենէն կը պաշտէի արդէն երաժշտութիւնը...։ Ո՜հ, ի՜նչ երջանիկ, օրհնեալ ժամանակ էր այն ատեն...։ Բայց, Տէր Հայր, շատ կը զբաղեցնեմ զձեզ ինձմով, Միշէլ սաստիկ կը շահագրգռուի մեր մեկուսացումով։

Երէցը բարեկամական ժպիտ մը ունեցաւ.

— Բայց զգօն չերեւար ամէն պարագայի մէջ։ Եւ սակայն իրաւունք ունիք, Տիկին, պատշաճութիւնները յարգենք եւ խառնուինք ընդհանուր խօսակցութեան։

Ճաշը կը վերջանար արդէն, եւ Տիկ. Քօրպիէրի, գրեթէ անմիջապէս ետքը նշանը տուաւ սեղանէն ելլելու։

Այն ատեն Միշէլ, մինչ խմբակներ կը կազմուէին սրահին մէջ, մօտեցաւ երէցին.

— Ի՞նչպէս, հա՛յր, ծանօթացա՞ք մեր երիտասարդ տիկինին։ Դիտեցի որ դուք հաճեցաք սիրալիր. բարեացակամ վերաբերում մը ունենալ իրեն հանդէպ... եւ շնորհակալ եմ ատոր համար...

— Քու կի՛նդ է, Միշէլ... եւ յետոյ, ինք ալ խիստ շահագրգռական է։

— Այո՛, ճիշդ կ՚ըսէք... հազուադէպօրէն հարուստ բնաւորութիւն մը ունի։

— Ուրեմն, Միշէ՛լ, դուն ալ երջանի՞կ ես իրեն չափ։

Տաք, բայց զսպուած եռանդով մը, երիտասարդը պատասխանեց.

— Ա՛յնքան երջանիկ. որքան երբեք չպիտի կրնայի երեւակայել։

— Միշէ՛լ, որպէսզի ուրախութիւնն եւ խաղաղութիւնը

ճեան քու մէջդ, մի՛ սիրեր զայն զուտ մարդկային սիրով մը․

Միչէլ աննշմարելիօրէն ուսերը թօթուեց, մինչ փայլակ մը կը շողար աչքերուն մէջ։

— Ես գիտե՛մ թէ ի՛նչպէս կը սիրեմ զինքը… իմ մէջս գտնուած լաւագոյն, ինչպէս նաեւ յոռեգոյն յատկութեամբ… իմ ամբողջ էութեամբս…։ Ո՛հ, հայր, սոսկալի, բայց միեւնոյն ատեն հրաշալիօրէն զմայլելի բան է զգալ թէ ամբողջովին կը պատկանիս արարածի մը որ քուկդ է բոլորովին։

— Միչէ՛լ, Միչէ՜լ, զգուշացիր… սաստիկ կը սիրես… յիմարի մը պէս…

— Այո՛, այնպէս կը կարծեմ… վայրկեաններ կան որ ինքզինքս չեմ ճանչնար… այնպիսի գինովութիւն մը որ… խոստովանեցէք որ իմ իրաւունքս է այդ…։ Ամէն հովի չմխեցի երիտասարդութիւնս, և ինծի վարձատրութիւն մը տալ արժան է…։ Վանիա կի՛նս է, իմ ընտրեալ ընկերուհիս զոր այնքա՛ն երկար ատեն փնտռեցի… Ի՞նչ պիտի ըլլայ ապագան… ատոր վրայ չեմ խորհիր… ներկա՛ն կ'ուզեմ վայելել լիովին։

— Եւ այդ է իմաստութիւնը։ Իրաւունքը քուկդ է… օգտուէ օրհնեալ ժամերէն զոր Աստուած կը շնորհէ քեզի։

Միչէլ չպատասխանեց։

Իր նայուածքը կը հետեւէր Հ. Սիլիանի նայուածքին, դէպի սրահին մէկ անկիւնը կազմուած խմբակին, որ բաղկացած էր Մօնիքէն, Անտռէ տը Պոլօնէն և Վանիայէն, որոնք ոտքի վրայ զուարթօրէն կը խօսըռտէին ու և է հոգ չունեցող մարդոց նման։

Բարձր լամբարի մը լոյսը կը շրջապատէր զիրենք, թափառելով Մօնիքի սատափի գոյն մորթին, անոր ծոծրակին վրայ ամփոփուած մազերու փունջին և անոր մութ գոյն թաւիշէ աչքերուն վրայ։ Անոր մօտ Վանիա աւելի խարտեաշ կ'երեւար․ լոյսը կը շողար անոր գոց ոսկեգոյն մազերուն, անոր հիանալի կիսադէմքին վրայ, որուն գիծը Ֆլօրանսի դէմքերու փափուկ բայց կորովի արտայայտութիւնը ունէր։

Իր ժպիտը հնչեց թեթեւօրէն Անտռէ տը Պոլօնի մէկ բառին վրայ, մինչ ծունկը կիսով ծալլած աթոռի մը վրայ, Մօնիքի ուսին կը կրթնէր գգուող շարժումով մը։

Եւ այն ատեն Միչէլ իր ձեռքը կը դնէր ծերունի բարեկամին թեւին վրայ, և ձայնի խորունկ թրթռացումով մը կ'ըսէր․

— Ո՛հ, հա՛յր իմ, կեանքը աստուածային բարութիւն մը կը ցոլացնէ երբեմն։

Բ.

Իրիկունը մօտ էր։

Վանիա եկած էր լուր առնելու Տիկ. Քորպիէրիի մասին որ հիւանդ պառկած էր։

— Տիկինը կը քնանայ այս միջոցին, ըսաւ սենեկապանուհին՝ պատասխանելով անոր հարցումին։

— Ո՛հ, շատ աղէկ… չարթնցնէք զայն… Օրիորդը հո՞ս է։

— Օրիորդը Քրիստոնէականի դաս կուտայ մատենադարանին մէջ։

— Քրիստոնէականի՞, կրկնեց Վանիա քիչ մը զարմացած։

Որքան ալ հեռու ըլլար կրօնական խնդիրներէ. Վանիա գիտէր սակայն թէ սովորաբար քահանաներն են որ եկեղեցիներուն մէջ դաս կուտան տղաքներուն։

Վանիայի զարմացկոտ դէմքին վրայ, սենեկապանուհին յարեց․

— Այո՛, ամէն շաբթու օրիորդը մէկ քանի աղքատիկ տղոց կրկնել կու տայ իրենց Քրիստոնէականի դասը և կը սորվեցնէ անոնց։

— Լաւ, կը հասկնամ... կրնա՞մ սպասել։

— Այո՛, եթէ Տիկինը կը փափաքի... արդէն կէս ժամէ աւելի է որ օրիորդը զբաղած է այդ տղոց հետ... Ընդհանրապէս մէկ ժամէն աւելի վար չի դներ զանոնք։ Տիկինը կը հաճի՞ անցնիլ պզտիկ սրահը։

— Պիտի լսե՞մ օրիորդին խօսքերը.

— Այո՛, տիկի՛ն, դուռը կէս մը բաց կը մնայ միշտ։

Վանիա մեղմիւ սրահ մտաւ, սենեկապանուհին ուզեց լոյսը վառել, բայց Վանիա թոյլ չտուաւ։

— Ո՛չ, մի վառէք. օրիո՛րդը պիտի գիտնայ որ մէկը կայ հոն, և զուցէ անհանգիստ ըլլայ։ Մութին մէջ շատ աղուոր մտիկ կ'ընեմ։

Սենեկապանուհին չպնդեց, թէև ներքնապէս տարօրինակ կը գտնէր տիկին Միշէլի մտածումը, (այսպէս կը կոչէին Վանիան իր կեսրոջ տանը մէջ)։ Արդէն ինչ որ կը փափաքէր, կ'ընէր և կ'ըսէր մանկամարդ կինը, լաւ կը գտնէին. իր հրապոյրը ի գործ կը դնէր ան՝ ինչպէս միշտ։

Առանց շշուկի Վանիա մօտեցաւ մատենադարանին վրայ բացուող դրան։ Սեղանին մօտ, ելեկտրական լամբարին լոյսին տակ, Մօնիք նստած էր. և լոյսը որ մեղմացած էր արմաւենիի նուրբ տերևներով զարդարուն կանանչ ապակիին տակ, կը շոյէր անոր վճիտ դէմքը, որուն վրայ մութագոյն բիբերը կը տարածէին անոր նայուածքին ճառագայթումը։ Շուրջը հաւաքուած էին տասը-տասներկու տարեկան հինգ մանչուկներ, որոնց դէմքէն կը հասկցուէր թէ ժողովուրդի զաւակներ են։ Ամէնքն ալ մաքուր հագուած էին։ Երեքը մտացի դիմագծութիւն մը ունէին զանազան աստիճաններով, չորրորդը խոշոր կարմիր երեսներով դանդաղ մանչ մըն էր, իսկ հինգերորդը, որուն հասկացողութիւնը կարճ կ'երևէր, անդադար կը շարժէր իր աթոռին

վրայ, մինչ միւսները շատ խելօք նստած էին։ Ու Վանիա լսեց որ Մօնիք կը հրամայէր անոր բաւական խիստ կերպով, որքան կը թոյլատրէր իր թարմ ձայնը։

— Արմա՛ն, քիչ մը հանգիստ նստէ։ Մտիկ ըրիր, չէ՞, Սաւուղի պատմութիւնը։ Դուն տեսար որ Դաւիթ չուզեց զարնել անոր երբ կը քնանար... թէև ատով պիտի կըրնար իր թշնամիէն ազատիլ... ինչո՞ւ չուզեց ընել ատիկա։

— Ինչո՞ւ պիտի ըլլայ. որովհետև կը վախնար որ Սաւուղ արթննայ... ըսաւ տղեկը տարտամ շեշտով մը։

— Կը կարծէք թէ իրաւ այդ պատճառո՞վ է որ Դաւիթ մերժեց զայն սպաննել, հարցուց Մօնիք, որուն շրթունքը զուարթ կծկում մը ունեցած էին րոպէ մը։

Վանիա աննշմարելի դող մը ունեցաւ. այս բառերը շիտակ իր ուղեղին մէջ մտած էին սլաքի մը պէս որ կը վիրաւորէ։ Ուշագիր, նստաւ մութին մէջ դուռին եանին։

Տղոցմէն մէկը որուն նիհար դէմքը խիստ մտացի էր, միջամտեց այն ատեն.

— Հաճեցէք լսել զիս, տիկին. ես կը կարծեմ որ Դաւիթ շիք տիպար մըն էր. գարշելի բան մը կը նկատէր սպաննել թշնամի մը որ չի կրնար ինքզինքը պաշտպանել։

Վանիա, այս լսելով, բնազդաբար սկսաւ մտածել.

— Ես զարկի, այո՛, բայց ան կրնար ինքզինքը պաշտպանել, և ան չէր քնանար։

Չէր քնանար, այո՛, բայց զինուորութեան ջախջախիչ ազդեցութեան տակ կը գտնուէր։ Անիկա ո՛չ ճարպիկութիւնը, ո՛չ ալ կորովը ունեցած էր զինքը զինաթափ ընելու...

Անմիջապէս, Վանիա շարժում մը ըրաւ, կարծես թէ վանելու համար անհաճոյ վերյուշումները, և ջանաց ուշադիր ականջ դնել Մօնիքի, որ պարզունակ հեղինակութեամբ մը կը գնահատէր պատանեակին խօսքերը։

— Իրաւունք ունիս, Շարլ... Ես ալ քեզ նման կը

կարծեմ թէ Դաւիթ վատութիւն նկատած է զարնել զինաթափ եղած թշնամի մը։ Բայց, արդէն իսկ իրաւունք ունէ՞ր սպաննելու այս թշնամին որ իրեն վրայ չէր յարձակեր… ըսէ՛ք, տղաքս, ի՞նչ կը մտածէք այս մասին։

Բարկացոտ, բիրտ ձայն մը բարձրացաւ յանկարծ.

— Պէտք է միշտ սպաննել գէշ մարդոցմէն։

Միւս բոլոր տղաքը միաձայն պատասխանեցին.

— Աստուած կ'արգիլէ՜ մարդասպանութիւնը…

Սրահին մթութեան մէջ Վանիա ուսերու ցնցում մը ունեցաւ…։ Աստուա՜ծ… ենթադրութիւն մը… մտացածին էակ մը… Մարդի՛կ էին որ ընկերութեան պէտքերուն համար հաստատած էին այս պայմանադրական կանոնները, զանոնք վերագրելով իրենց երեւակայութեան մէջ միայն գոյութիւն ունեցող զօրութեան մը…

Մտացի դէմքով փոքրիկը կը շարունակէր.

— Քրիստոնէականին մէջ կայ.— Մի՛ սպանանէր:

— Եւ ինչո՞ւ Աստուած այս արգելքը դրած է, հարցուց Մօնիք, որուն վճիտ աչքերն ալ նոյն հարցումը կ'ուղղէին։

Տղայոց խումբը իրարու խորհուրդ հարցուց քիչ մը շփոթ նայուածքով մը. և զուարթ դէմքով խոշոր աղան ըսաւ միամտօրէն.

— Ներողամիտ եղէք, տիկի՛ն… բայց չգիտեմ թէ ի՛նչ կը մտածէ բարին Աստուած։

Մօնիք խնդալ սկսաւ.

— Ես ալ չգիտեմ, Բօ՛լ, ըսաւ. բայց դիւրաւ կ'ըմբռնեմ որ ես, մարդկային խեղճ արարած մը ըլլալով, որ անկարող է ստեղծելու կեանքը, իրաւունք չունիմ վերջ տալու մէկուն մը կեանքին, եթէ ան իր կողմէ չաշխատի իմ կեանքիս վերջ տալու… որովհետեւ, այդ վերջին պարագային ինքզինքս կը պաշտպանեմ… իմ ընթացքս օրինաւոր է… կը հասկնա՞ք, պզտիկներ։

— Այո՛, տիկին, գոչեցին ամէնքը մէկէն, նոյն իսկ ան որ հակառակ էր «գէշ մարդոց»։

Ու Մօնիք շարունակեց խորունկ համոզումով մը.

— Որովհետեւ, գիտցէք տղա՛ք, կեանքը գերագոյն բարիքն է ամէն մէկ արարածի համար։ Միակ, եզական բարիքը… այնքան թանկագին, որ չկայ աւելի մեծ ոճիր մը քան կեանքէ զրկելը ուե՛է մէկը, առանց բացարձակ անհրաժեշտութեան… որովհետեւ երբե՛ք չենք կրնար դարմանել այդ ոճիրը։

— Ատիկա ճիշդ է, տիկին, ըսին տղաքը համոզուած։ Մարդ երբ մեռնի, մեռած կը մնայ միշտ։

Մօնիք նորէն թարմ ժպիտ մը ունեցաւ.

— Այո՛, աղէկ հասկցաք, ըսաւ. և աւելի՛ պիտի համոզուիք թէ իրաւունք ունիմ, երբ մտածէք այն բոլոր բաներուն վրայ զոր միասին կը տանի մարդ մը, երբ մահուամբ կ'անհետանայ։

Տղաքը նորէն շփոթած նայուածք մը փոխանակեցին… միայն Շարլ, ամէնէն մտացին, կը խորհէր ու կը փնտռէր։

— Մտածեցէք թէ ուղեղէ մը և հոգիէ մը ի՛նչ օգտակար, բարերար, թանկագին մտածումներ դուրս կուգան…

Տղոցմէն մէկը բողոքելով ըսաւ.

— Բայց, տիկին, եթէ անոնք չա՛ր մարդիկ են։

Վեհանձն անկեղծութեամբ մը և համոզուած շեշտով մը ըսաւ Մօնիք.

— Կը կարծեմ թէ չկան բացարձակապէս չար արարածներ… կը կարծեմ թէ ամէն մարդու, նոյն իսկ ամէնէն թշուառականին սրտին մէջ կը գտնուին բարիի ծիլեր, զոր աճեցնելու յոյս կրնանք ունենալ։

Մօնիք կանգ առաւ, զգալով որ իր խօսքերը վեր էին զինքը մտիկ ընող պզտիկ ուղեղներու հասկցողութենէն։ Ապահովաբար միայն Շարլ հետեւած էր իր խօսքերուն. որովհետեւ ըսաւ ան.

— Կը հասկնամ, տիկին. ճիշդ այնպէս, ինչպէս երբ

մարդ կը փչէ փոքրիկ կրակի մը վրայ, որ գեղեցիկ բոց մը կ'ըլլայ։

— Ճիշդ այդպէս, ըսաւ Մօնիք, որ շատ գոհ էր զգալով որ իր մտածումը մտած է հոգիի մը մէջ... Անկէ զատ, ուրի՛շ բան ալ կայ որ պէտք է զգուշացնէ զմեզ ուրիշին զարնելէ և անոր մահուան պատճառ ըլլալէ։ Մտիկ ըրէք. վստահ եմ որ դուք չպիտի ուզէիք ոև է մարդէ գողնալ իր գանձը. այնպէս չէ՞... Ուրեմն պէտք չէ անկէ գողնալ իր գերագոյն հարստութիւնը, կեանքը, զոր ձեր բոլոր զղջումները, ապաշաւը չպիտի կրնային իրեն վերադարձնել, եւ զոր վայելել իր իրաւունքն է, ինչպէս դուք ձերինը...։ Տղա՛քս, մի՛ մոռնաք բնաւ թէ Աստուած միայն, կ'իմանա՞ք, Աստուա՛ծ միայն իրաւունք ունի մեր կեանքը ետ առնելու։

Վանիա բուռն շարժում մը ըրաւ, կարծես կեցնելու համար մանկամարդ օրիորդը, որուն ձայնը կը բարձրանար ջերմ համոզումով մը։ Տղաքը մտիկ կ'ընէին բերանաբաց, ուշադիր։ Բացի Շարլէն, միւսները բան մը չէին հասկըցած.. Բայց անոնց մանկական ուղեղին մէջ կը տպաւորուէր այն զգացումը զոր կը բաղձար Մօնիք, ու թերեւս, ի՛ր շնորհիւ, երբ անոնք մեծ մարդիկ ըլլային, յօժարակամ ակնածանքով պիտի վերաբերուէին աստուածային պատգամին.— «Մի՛ սպաններ»։

Այս պատուէրը առաջի՛ն անգամ ըլլալով կը մտնէր Վանիայի մտածումին մէջ։ Իր հայրը, քաղցրիկ երազատեսը, քիչ մը առաջուան տղուն նման կ'ըսէր.

— Պէտք է ոչնչացնել չարագործ մարդիկը. կեանքի մը ոչնչացումը հաշուի չառնուիր, երբ անոր անհետացումը անհրաժեշտ է, կամ պարզապէս օգտակար է արդարին յաղթանակին համար...

Ո՜րքան տարօրինակ էր այն խանդավառ հոգածութիւնը մարդկային կեանքին, որ կ'ոգեւորէր Մօնիքը... Թերեւս անոր համար որ կնոջ պէս կը խորհէր...

Մօնիք կը խօսէր նորէն, ու Վանիա ականջ կը դնէր.

— Ուրեմն, պզտիկնե՛րս, վերջացնելով, նորէն ամփոփենք ձեր Քրիստոնէականի վերջին դասին նիւթը, անկեղծութիւնը... Մեր անձին հանդէպ պարտականութիւն մըն է ճշմարիտ ըլլալ, որպէսզի մեզ շրջապատողները կարենան բացարձակ վստահութիւն ունենալ մեր խօսքին...։ Եւ ատիկա պատիւ մըն է. կ'իմանա՞ք պզտիկներս։ Միայն այդ վստահութիւնը յառաջ բերելու համար, պէտք չէ որ ինքզինքնիս թոյլատրենք բառ մը իսկ, որ ճշմարիտ չըլլայ...։ Աւելի՛ն ըսեմ. բնաւ պէտք չէ մոռնալ որ լռութիւնն ալ կրնայ ստախօսութիւն մը ըլլալ կարգ մը պարագաներու մէջ... երբ հաւատացնել կուտան բանի մը որ գոյութիւն չունի։ Վերջապէս, յիշեցէք պզտիկներս, թէ այնքան աւելի ամօթալի է խաբելը, որքան աւելի մեծ վստահութիւն ունին մեր վրայ ու մեզ կը սիրեն այն անձերը որոնց հանդէպ ի գործ կը դնենք այդ ամօթալի արարքը... Աղէկ կը հասկնա՞ք ըսածս։

— Ա՛հ, այո՛, տիկին։

— Պզտիկնե՛ր, ես այս խօսքերովս կը կրկնեմ միայն ինչ որ պզտիկ աղջնակ մը եղած ատենս կ'ըսէր ինծի մեծ եղբայրս, Պ. Քորպիէրի, զոր լաւ կը ճանչնաք.— «Միշտ ճշմարտութիւնը յայտնէ, կ'ըսէր ան, ինչ որ ալ ըլլայ, նոյն իսկ եթէ ծանր ըլլայ ան եւ խոստովանիլը դժուար։ Ու յանդիմանութեան արժանի ինչ որ ալ ունենաս, կրնաս վստահ ըլլալ իմ ներումիս, քու անկեղծութեանդ պատճառով։ Միակ յանցանքը զոր չեմ կրնար ներել, ստախօսութիւնը կամ մատնութիւնն է»։ Ու հիմա, արձակուելէ առաջ, շո՛ւտ գացէք ձեր ճաշը առէք պիւֆէէն։

Տղաքները ցատկեցին իրենց աթոռներէն մինչ Մօնիք կը վերջացնէր հետեւեալ բառերով.

— Ձեզմէ մէկը կամ միւսը բանի մը պէտք ունի՞ իր տունին համար... Էմի՛լ, մայրիկդ աղէկցա՞ծ է... Հետս եկուր. քիչ մը գինի տամ իրեն համար։ Դուն ալ եկուր,

Շա՛րլ, բուխօ մը ունիմ պզտիկ քոյրիկիդ համար։

Մօնիք կ'երթար դէպ ի այն դարանը, ուր պահուած էին գթասիրական առարկաները... Եւ Վանիա, այն ատեն ներս մտաւ, ընելով այնպիսի ձայնով մը զոր զուարթ ցուցնել կ'ուզէր.

— Կարծեմ թէ հիմա կրնամ երեւնալ, առանց անհանգիստ ընելու։

— Ո՛հ, Վա՛նիա, ի՞նչպէս, հո՞ս էիր։

Միշէլի փափաքին համաձայն, երկուքն ալ իրարու հետ եզակի կը խօսէին քոյրերու պէս։

— Երկա՞ր ատեն է որ եկած ես։

— Մտիկ ըրի դասդ, փոքրիկ, ջերմեռանդ ուսուցչուհիդ Քրիստոնէականի։

— Ո՛հ եթէ գիտնայի, ո՛րքան պիտի շփոթէի... բայց տժգոյն ես, Վանիա, մնացա՞ր պզտիկ սալօնին մէջ։

— Ո՛չ, բնաւ չմնացայ... իրա՞ւ տժգոյն եմ։

Հայելիին մօտեցաւ։ Իրաւ, ճիշդ է որ աննշմարելի դալկութիւն մը կը տժգունէր քիչ մը իր երեսը... և անմիջապէս գուշակեց ատոր պատճառը. Մօնիքի տղոց ըրած վերջին խօսքերը տարօրինակ կերպով վրդովեր էին զինքը մինչեւ իր հոգիին խորը.. Ցանկարծ իրեն այնպէս եկաւ որ բնաւ չպիտի կրնար մոռնալ զանոնք։

Միշէլ կ'ըսէր թէ երբեք չպիտի կրնայ ներել նոյն իսկ այնքան սիրելի քրոջը՝ ոև է սուտ կամ մատնութիւն։ Եւ Վանիա, չէր զարմանար ատոր, որովհետեւ գիտէր թէ ո՛րքան խստապահանջ է այդ մասին։ Արդ, ի՞նչպէս եղած էր անոր կինը, եթէ ոչ ինքզինքը ցուցնելով այն ինչ որ չէ... այսինքն անմեղ... ուրեմն խաբած էր զայն։

Ամբողջ մարմինովը դող մը պատեց զինքը։ Բայց արդէն իսկ ներքին մտածում մը կը բողոքէր.

— Ես անոր ըսի թէ պէտք է իմ կնոջային անցեալս ընդունի այնպէս ինչպէս որ է, ցմիշտ մութին մէջ ձգելով զայն... և հաւանեցաւ... ուրեմն ես անուղիղ չեմ եղած...

Հանգստացաւ այն տարօրինակ անձկութենէն, որ վայրկեան մը այնքան արագօրէն տրոփել տուեր էր իր սիրտը։ Մերժուի՛լ Միշէլէն, արհամարհանք նշմարել անոր նայուածքին մէջ, և նոյն իսկ զայդ զգալ իր մտածումին, իր սրտին մէջ։ Վանիայի այնպէս կը թուէր թէ ատիկա մինչեւ ցարդ իր կրածներէն շատ աւելի սաստիկ տառապանք մը պիտի ըլլար։

— Սիրելիս Վանիա՛, ի՞նչ կ'ընես այդ հայելիին առջեւ, այնքան լրջօրէն դիտելով ինքզինքդ. քեզ մտահոգ ընող, վրդովող բա՞ն մը ունիս, մե՛ծ քոյրիկս։

— Ո՛չ. կը խորհէի այդ տղեկներուն սորվեցուցածներուդ վրայ։ Այդ բոլորը նորութիւններ են ինծի համար։ Երբեք չէի լսած Քրիստոնէականի դաս մը։

— Այո՛... ըսած ես ինծի։ Գիտե՞ս, Վա՛նիա, պէտք է կարդաս այն պզտիկ գիրքը որուն մէջէն կը սորվին տղաքները։

— Միտքս խճողելո՞ւ համար պարապ մտահոգութիւններով և խղճահարութիւններով, ինչ որ կը ջանաս ընել այդ տղոց։ Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, Մօնիք, լաւագոյն կը համարիմ որ անտեղեակ մնամ կրօնքի այդ դասին։

Վանիայի շեշտին մէջ կը զգացուէր տեսակ մը կրքոտ բայց զսպուած զայրոյթ։ Իր «պզտիկ քոյրը» ապշահար, գրեթէ մտահոգ նայուածք մը ձգեց վրան, վախնալով որ միգուցէ ակամայ վիրաւորած ըլլայ զայն. ուստի երկչոտ ձայնով մը հարցուց.

— Ո՛հ, Վանիա, չե՞ս կարծեր որ ես անոնց ըսի ամենապարզ ճշմարտութիւնը...։ Ես կրկնեցի միայն ինչ որ սորվեցուած էր ինծի միշտ, ինչ որ կը խորհին՝ կարծեմ՝ բոլոր մաքուր, պարկեշտ խղճմտանքները։

— Գուցէ... բայց ես շատ տարբեր դասեր առած եմ ...։ Պիտի զարմանաս, Մօնի՛ք, բայց առաջին անձն ես դուն որմէ կը լսեմ այնքան խորունկ յարգանքի խօսքեր մարդկային կեանքի մասին։

Մօնիքի աչքերը, որ այս վայրկեանին այնքան նման էին Միշէլի աչքերուն, փնտռեցին Վանիայի բիբերը, որոնք անխորաչափելի ջուրի մը նման խորունկ և վճիտ էին:

— Վանիա՛, կը ծաղրե՞ս զիս, ըսէ՛...

— Ո՜հ, ո՛չ, կատակ չեմ ըներ... միտքէ իսկ չեմ անցըներ... կը խորհէի թէ իրաւունք ունիս, Մօնիք: Ճիշդ է, կեանքը կենդանի աղբիւր մըն է որ, ճիշդ այս պատճառով, գոնէ սկզբունքով, նուիրական պէտք է նկատուի ...: Բայց, հաւատա՛ ինծի, պարագաներ կան որ պէտք է ոչնչացնել զայն: Եթէ դուն ալ գտնուէիր այս սոսկալի հարկադրանքին տակ... թերևս... անշուշտ դուն ալ չպիտի վարանէիր:

Վանիայի ձայնին մէջ յանկարծ զգացուեցաւ տեսակ մը անողոք և մռայլ համոզում: Բայց Մօնիք գիտէր թէ ան մեծցած է յեղափոխականի մը կողմէ որ անգութ գըտնուած է իր նպատակին իրականացման համար: Հետևապէս չէր կրնար զարմանալ Վանիայի իրեն պէս չխորհելուն համար: Ուստի իր թարմ, աղուոր ժպիտովը, և դիտմամբ կատակախառն շեշտ մը առնելով, ըսաւ.

— Ո՛հ, Վանիա, մաղթէ որ երբեք այդ ծայրայեղութեան մղուելու չստիպուիմ. որովհետև գրեթէ վստահ եմ որ վատասիրտ պիտի ըլլամ և պիտի խուսափիմ... ինչպէս կ'ըսէի իմ մանչուկներուս, և ինչպէս որ համոզուած եմ խորապէս, ինծի կը թուի թէ երբեք իրաւունք չունինք քանդելու ինչ որ Աստուած ստեղծած է:

Վանիայի շրթունքները մրմնջեցին, առանց անոր գիտակցութեան.

— Ո՛հ, Աստուա՛ծ...

Բառը խուսափեր էր շրթունքէն. Վանիա զղջաց, տեսնելով որ մռայլ ստուեր մը կ'անցնի Մօնիքի պայծառ դէմքին վրայէն: Եւ մանկամարդ աղջիկը տակաւին պատասխանելու ժամանակ չունեցած, Վանիա ըսաւ մեղմօրէն.

— Մի զայթակղիր, անուշի՛կ Մօնիքս: Ո և է մէկը չը-

սորվեցուց ինծի ճանչնալ Աստուած: Բայց, թերևս, քու շնորհիւդ, Միշէլի և մայրիկիդ շնորհիւ, ես ալ պիտի երթամ անոր, ձեզ նման:

Վանիա կանգ առաւ յանկարծ: Եթէ ինք Աստուծոյ երթար, Քրիստոնեաներու համոզումին համաձայն, Աստուած հաշիւ պիտի պահանջէր իրմէ այն կեանքին համար զոր խորտակած էր, իր ըրած ստախօսութեան համար ինքզինքը անմեղ ցուցնելով, այն լռութեան համար զոր պահած էր՝ հաւանելով կինը ըլլալ մէկու մը որ բացարձակ հաւատք մը ունեցած էր իր վրայ:

Ուրեմն... իր և Մօնիքի Աստուծոյն միջև անանցանելի անդունդ մը կար:

Ուստի Վանիա ազատուած ըլլալու սուր զգացողութիւն մը ունեցաւ, դրան տրուած փոքրիկ հարուածէ մը ետքը լսելով սենեկապանուհիին ձայնը, որ յարգանքով կ'ըսէր.

— Տիկինը արթնցած է. կը հարցնէ թէ տիկինները կրնա՞ն իր մօտ գալ:

— Անշուշտ, կուգա՞ս, Մօնի՛ք:

Վանիա իր թևը գորովանքով կը կրթնցնէր մանկամարդ աղջկան թևին. և այսպէ՛ս մտան սենեակ, ուր մահճաթոռի մը վրայ կը հանգստանար Տիկ. Բորպիէրի, գլուխը բարձերու վրայ կրթնած և մուշտակէ ծածկոյթի մը մէջ պլլուած: Երկու մանկամարդ կիները տեսնելով՝ բարի ժպիտ մը ունեցաւ.

— Ո՛հ, ահա՛ աղջիկներս, ըսաւ. կ'երևայ թէ՛ Վանիա, բաւական առենէ ի վեր եկած ես... շատ ազնիւ գըտնուած ես, սիրելիս, սպասելով որ արթննամ:

— Ձեզ տեսնել շատ կը փափաքէի, մա՛յր:

Այս ըսելով Վանիա ծռեցաւ և գորովալից համբոյր մը դրաւ Տիկ. Բորպիէրիի ածգոյն դէմքին վրայ.

— Ասկէ զատ, Միշէլ հոս պիտի գայ զիս գտնէ. կը զարմանամ նոյն իսկ տակաւին եկած չըլլալուն համար... Ո՛հ, դուռը կը զարնեն. վստահ եմ որ ան է:

Յանկարծ Վանիա ջերմ բաղձանքը ունեցաւ Միշէլը տեսնելու, ինքզինքը շրջապատուած զգալու անոր սիրոյն ջերմ բոցէն, որով խորապէս պիտի զգար թէ ո՛րքան իրեն կը պատկանի ան:

Վանիա ուշադիր ականջ կը դնէր. քայլափոխի ձայն մը կը լսուէր.

— Կ'իմանա՞ք, մայր, սխալած չէի. ա՛ն է:

Տիկ. Բորպիէրի կը ժպտէր.

— Ո՛հ, սիրազեղ մանկամարդ կին: Իրաւ որ բնաւ չեմ զղջար. իմ «մե՛ծ» տղաս շատ երջանիկ է իրմով: Դո՞ւն ես, Միշէլ. քայլերուդ ձայնը եռանդով լսեց քու ծանօթներէդ պզտիկ տիկին մը:

Շող մը փայլեցաւ Միշէլի կրակոտ աչքերուն մէջ. մօ-րը քով երթալու պահուն բռնեց իրեն երկարած պզտիկ ձեռ-քը: Ծռելով համբոյր մը դրաւ այդ համբոյրն ընդունելու համար բարձրացած դէմքին վրայ:

— Պզտիկ տիկինը մոռցա՞ծ էր ուրեմն որ մասնա-ւորապէս այսօր շատ զբաղած ամուսին մը ունի...: Հիմա դուրս ելայ դատարանէն: Աղէ՞կ էք, մայր:

— Այո՛, շատ աղէկ: Աւելի՛ քիչ հազացի. և ճշմարիտ աղու քուն մը քնացայ որ շատ հանգստացուց զիս: Միայն թէ այս կազդուրիչ քունը արգելք եղաւ ինծի օգտուելու Վանիայի այցելութենէն: Միայն Մօնիք վայելեց զայն:

— Ես ալ չվայելեցի, մայր, ըսաւ մանկամարդ կինը զուարթօրէն և բողոքի շեշտով մը: Ես կը կրկնէի իմ աղեկ-ներուս կրօնքի դասը, և չգիտէի նոյն իսկ թէ Վանիա հոն կը գտնուի:

— Ուրեմն ի՞նչ ըրիր դուն, Վանիա՛ս, ընդմիջեց Մի-շէլ՝ իր քրոջը զուարթ շեշտով:

Բայց Վանիայի պատասխանը քիչ մը տարբեր, տարօ-րինակ շեշտով եղաւ.

— Ի՞նչ ըրի... ականջ դրի Մօնիքի իր աշակերտնե-րուն տուած խորհուրդներուն... և այդ միջոցին իմացայ,

Միշէլ, թէ դուն անաչառ անկեղծութիւն մը տուած ես Մօ-նիքին:

— Բայց, բնականաբար, կրցածս ըրի որ այս աղջնակը ունենայ բիւրեղեայ սիրտ մը զոր կը պաշտեմ: Մարդ իր սիրածներէն աւելի՛ պահանջկոտ կ'ըլլայ... Դուք ալ նոյն կարծիքէն չէ՞ք, մայր:

Տիկ. Բորպիէրի հաւանութիւն յայտնեց աղուոր ժպի-տով մը:

— Կատարելապէս, ըսաւ. ընտանեկան նախապաշարում մըն է այդ, գուցէ: Միշտ պէտք ունեցած եմ յարգելու, սիրելու համար:

Խոշոր գլխարկին ստուերին տակ որ կը ծածկէր աչքե-րը, Վանիա կը դիտէր այդ երեքը. բոլո՛րն ալ բարոյական միեւնոյն ցեղէ, միացած իրենց ուղիղ խղճմտութեամբ, եւ միեւնոյն իտէալին ձգտող իրենց հոգիով: Անոնց և իրեն միջեւ ի՛նչ անդունդ կար, զոր ինք միայն կրնար խորա-չափել: Ի՞նչպէս, մինչեւ այդ վայրկեանը, ուշադիր չէր եղած, զգուշութիւն չէր ըրած: Յանկարծ ինքզինքը հե-ռո՛ւ, շատ հեռու կը զգար անոնցմէ, այո՛, շա՛տ հեռու Միշէլէն, զոր խաբած էր և որ կասկած մը իսկ չունէր իր վրայ:

Հոգիի աչքերով, անգութ, անողոք նայուածք մը կը ձգէր ինքն իր վրայ, ու կը տեսնէր իրենց միջեւ... խոշոր զիակը երկնցած աշխատանոցի գորգին վրայ... ճակատը ծակուած, ուրկէ արիւնը կը հոսէր...

Ինչո՞ւ ճշմարտութիւնը յայտնած չէր Միշէլի, հոն, Գավալէռի մէջ:

Այն վայրկեանին լռութիւնը կարելի թուեր էր իրեն, և խիստ բնական. ինչո՞ւ հիմա չունէր նոյն վստահութիւնը: Ի՞նչ խորհրդաւոր յեղաշրջում — սոսկալի հետեւանքներով — կը ծնէր իր սրտին մէջ, որ նոր միջավայր մը փո-խադրուած էր:

— Ինչո՞ւ լուռ կը մնաս, Վանիա, ինչի՞ վրայ կը խորհիս այս մտացրաղ դէմքով, հարցուց յանկարծ Միշէլ:

Վանիա դող մը ունեցաւ, շատ հեռուներէն ինքզինքին գալով. բայց իր հզօր կամքը օգնութեան հասաւ անմիջապէս.

— Կը խորհէի Մոնիքի ուսուցումէն ծագած խնդիրներու վրայ... բայց հիմա իջած եմ բարոյականի բարձունքներէն: Հարկ է որ խոստովանիմ, Միշէլս, Մոնիքը լսելով, — յարգա՜նք քեզի, քոյրիկ, — բոլորովին մոռցայ Տիկ. տը Վէռնի թէյը: Հօ՜գս, Միշէլ, հիմա շատ ուշ է արդէն հոն երթալու համար... ուրիշ խնդիր, եթէ դուն փափաքիս ինծի հետ մէյ մը երեւալ հոն:

— Ո՜հ, ոչ, փոքրիկ տիկին, ձե՛զ միայն տեսնել կ'ուզեմ հիմա: Այն ատենէն որ այս իրիկուն մեծ փորձութեան մը ենթարկուած եմ... Մա՛յր, ինծի պիտի ըսէք որ շատ իրաւունք չունիմ այդ փորձութեան տեղի տալու:

— Ի՞նչ փորձութիւն, Միշէլ.

— Այն փորձութիւնը որ բոլորովին մոռցայ այս իրիկուան համար եղած հրաւէրները, երե՞ք, չո՞րս. չգիտեմ:

— Երեք, ճշդեց Վանիա՝ զուարճանալով այն անհամբերութենէն զոր կը ցուցնէր Միշէլ:

— Երեք. լաւ... բաւականէն աւելի է: Արդ, կը փորձուիմ որոշել որ այս իրիկուն հանդարտիկ մեր տունը նստինք, և նուագելով, կարդալով ու խօսակցելով ժամանակ անցընենք: Ֆլամարիօն գրատան առջեւէն անցնելով մէկ քանի նոր գիրքեր առի, որ խիստ շահագրգռական թուեցան ինծի... ի՞նչ կ'ըսէք առաջարկիս, տիկին:

— Կ'ըսեմ թէ հիանալի է, և թէ տանը վարանելու կ'ենթարկուինք այդ փորձութեան: Այնպէս չէ՞, Մոնիք, շիտակ չէ՞:

— Ո՜հ, այո՛, շատ շիտակ, ըսաւ Մոնիք՝ այն ատենէն անկեղծ շեշտով մը որ ամէնքը խնդալ սկսան:

— Մա՛յր. վախնամ շատ գէշ օրինակ մը կուտանք

այս մանկամարդ օրիորդին, ըսաւ Միշէլ կատակելով. երբ ամուսնական կեանքի մէջ գտնուի, ա՛լ զինքը չպիտի տեսնենք աշխարհիկ ընկերութեանց մէջ:

Մոնիք շիկնեցաւ քիչ մը, բայց չբողոքեց, և շրթունքին վրայ չարաճճի ծալքով մը, զուարթօրէն ըսաւ.

— Ինձմով մի՛ զբաղիք, բարեկամներ, դուք ձեր հաշուոյն բաւական ընելիքներ ունիք: Մա՛յր, խրատէ՛ ասոնք որ այսպէս չմոռնան իրենց ընկերային պարտականութիւնները... գոնէ ապագային:

— Այո՛, ապագային, ըսաւ Միշէլ զուարթօրէն, հաւանութիւն յայտնելով... բայց այս իրիկուան համար, սիրելիս Վանիա, պիտի վարուինք վայրենիներու պէս, թէեւ ուրախ... պիտի բարեկիրթ. որովհետեւ մէյմէկ տոմսով ներողութիւն պիտի խնդրենք... և ինքզինքնուս պիտի ընծայենք գլուխ գլխի ալուոր երեկոյթ մը. աղէկ չէ՞ այսպէս, փոքրիկ տիկին:

Վանիա անոր դարձուց աչքերը, ուր պայծառ շող մը կը ճառագայթէր:

Մոռցած էր...: Միշէլի սէրը և իր անձնական կամքը հեռու վաներ էին մեռած անցեալը... կը զգար միայն թէ ներկան երջանկութիւնն էր:

Գ.

Միշէլ սեղանին վրայ դրաւ սուրճի գաւաթը, զոր խմեր էր նախաճաշէն ետքը:

Իր սենեակին մէջ, դատական պաշտօնատունը երթալէ առաջ, ինքը և Վանիա սերտ մտերմութեան քաղցր պահ մը անցուցեր էին:

Ժամացոյցը նայեցաւ, և համակերպող շեշտով մը ըսաւ.

— Այո՛, պէտք է մեկնիլ, և շուտ... նորէն ուշ մնացի: Ո՜հ, Վանիա, ո՛րքան անճշդապահ մէկը կը դարձնես այնքան ճշդապահ իրաւագէտ Թորպիէրին:

— Հոգ չէ՛, Միշէլս,

Վանիա այս կ'ըսէր չարաճճի չեչտով մը, որ ժպիտ մը բերաւ Միշէլի շրթունքին վրայ։

— Տիկի՛ն, դուք պարտականութեան զգացումը չունիք բնաւ։

— Բնաւ երբեք, պատասխանեց Վանիա այնքան անկեղծօրէն, որ Միշէլ կատակ մը նկատեց։

— Լաւ ուրեմն, ձեզ պատժելու համար այս իրիկուն մինակ պիտի թողում։

— Ո՛հ, Միշէ՛լ։

— Այո՛, վայրկեան մը, մինչ կը քնանաք։

— Աշխատութի՞ւն ունիս։

— Ո՛չ, այս իրիկուն մասնաւոր աշխատութիւն չունիմ, սիրելիս։ Բայց կ'ուզեմ ներկայ գտնուիլ կէս գիշերուան պատարագին, ինչպէս կ'ընեմ մանկութենէս ի վեր ամէն տարի։ Վաղը Ծնունդ է... գիտե՞ս։

Վանիա ժպտեցաւ.

— Այո՛, գիտեմ, ըսաւ։ Սօնիա, Մօնիքէն դրդուած, արդէն ինծի իմացուց թէ պիտի տանի իր կօշիկները դնէ տանը բոլոր սենեակները։ Այսպէս, երէկ, Մօնիք և ես ամէն կողմ պտտեցանք, պէտք եղածը հայթայթելու համար, որպէսզի կօշիկները լաւ լեցուին։ Մայրիկն ալ խառնուեցաւ գործին. և կը վստահեցնեմ որ պէտք եղածին պէս լեցուն պիտի ըլլան այդ կօշիկները։

— Շատ լաւ, կը յուսամ սակայն որ ինծի ալ պզտիկ տեղ մը պիտի մնայ իմ հայրական առատաձեռնութեանս համար... պէտք է աւելցնեմ, Վանիա, թէ մայրիկներն ալ իրենց կօշիկները օճաքներին մէջ կը դնեն։

Այս ըսելու պահն Միշէլ այնքան խանդաղատանօք կը նայէր կնոջը, որ Վանիա ինքզինքը շրջապատուած զգաց կազդուրիչ լոյսով մը։ Ցանկարծական թափով մը խնդրեց ամուսինէն.

— Ո՛հ, Միշէլ, փոխանակ զիս պառկիլ ղրկելու, միա-

սին տար կէս գիշերուան պատարագին։ Բնաւ չեմ գացած հոն։

Ստուեր մը րոպէ մը քօղարկեց Միշէլի դէմքը, և իր չեչտը տխուր և փայփայիչ հեգնութիւն մը ունէր երբ պատասխանեց.

— Ո՛հ, սիրելի՛ պզտիկ տիկինս, ի՞նչ պիտի ընէիր հոն։

— Քու քովդ պիտի ըլլայի. Միշէլ... պիտի մտածէի քու հաւատացածիդ վրայ... Թոյլ տուր որ երթամ այդ պատարագին։ Ի՞նչպէս կ'ուզես որ ես ալ օրին մէկը կարենամ մասնակցիլ քու հաւատքիդ, եթէ անկէ հեռու պահես զիս... ժանտախտաւորի մը պէս։

— Ո՛հ, «ժանտախտաւորի՛» մը պէ՛ս, ըսաւ Միշէլ բողոքելով։

Վանիա հմայիչ ժպիտով մը կը վերջացնէր մանկունակ, պաղատագին.

— Կը հաւատամ թէ շատ հանդարտ պիտի կենամ հոն, խելօք աղջնակի մը պէս. զիս միասին տար, Միշէ՛լ։

Միշէլ իր մէջ կը զգար լուռ բախումը երկու զգացումներու։ Մէկ կողմէ խղճահարութիւն կը զգար՝ Վանիան միասին ունենալով տեսակ մը պղծութիւն խառնած ըլլալու այն ինքնամփոփման, զոր կը պահանջէր այս աստուածային գիշերը...։ Բայց միւս կողմէ իրաւունք ունէր Վանիա։ Եթէ կը բաղձար որ կինը հուսկ ուրեմն մասնակցի իր հաւատքին, իրաւունք չունէր զայն հեռու պահելու եկեղեցիէն ուր կ'ուզէր երթալ իրեն հետ։ Ուստի ըսաւ՝ ուրախ ըլլալով որ տեղի կուտայ.

— Քանի որ կը փափաքիս, եկո՛ւր, սէ՛րս...

— Միշէլ, գուցէ անզգոյշ կը գտնես զիս։

— Սիրելիս, ըսաւ երիտասարդը տարփոտ չեչտով մը, տակաւին չե՞ս գիտեր որ չեմ ուզեր րոպէ մը իսկ զրկուիլ քու ներկայութենէդ...։ Որոշուած է, միասին պիտի երթանք կէս գիշերուան պատարագին... Ինծի համար շատ

քաղցր պիտի ըլլայ․ երազ մը գրեթէ, այնտեղ գտնուիլ քեզի՛ հետ։

Արդարեւ, երիտասարդը ճիշդ ըսած էր։ Իրիկունը նոր ուրախութիւն մը կ'երգէր Միշէլի սրտին մէջ, երբ Վանիա իրեն մօտիկէն կը քալէր սառուցիկ փողոցներուն մէջ, մութ երկինքին տակ, ուր հազուադէպ աստղեր կը փայլէին։ Կնոջը հետ բարոյական մտերմութեան այնպիսի ծարաւ մը կը զգար, որ անոր խնդրանքը իրեն համար զմայլելի եւ անակնկալ քաղցրութիւն մը ունեցած էր։ Վանիա թեւը սահեցուցած էր ամուսնոյն թեւին տակ, ու կը յառաջանար՝ անոր մօտ սեղմուելով։ Անհուն հանդարտաւէտութիւն մը կը թափանցէր իր մէջ, զգալով իր անձին վրայ պաշտպանութիւն մը որ այնքան սիրելի էր իրեն։

— Ուրեմն, Միշէ՛լ, հարցուց մանկամարդ կինը, անցեալ տարի՞ ալ գացիր այս պատարագին․

— Այո՛, սիրելիս, ինչպէս կ'ընեմ միշտ։

— Ճիշդ է, կը յիշեմ, պատմեցիր ինծի․ ես Սէն-Լազարի բանտն էի... Եւ Ծնունդը սոսկալի կերպով տխուր եղաւ ինծ... դուն զգացեր էիր այդ, եւ կէս օրէն վերջը ծաղիկներ բերիր ինծի, սիրելի Միշէլ, որպէսզի ես ալ տօնական օրուան մը գոնէ ստուերը ունենամ։ Այն ատենէն կը սիրէի՞ր զիս, Միշէլ։

— Կարծեմ թէ, Վանիա՛, ըսաւ Միշէլ գորովագին, քեզ սիրած եմ ճանչցած օրէս իսկ։ Կը յիշեմ որ մեր առաջին խօսակցութենէն ետքը դուրս ելայ ա՛յնքան հրապուրուած, որ իմ իմաստութիւնս սարսափ զգաց։ Պահ մը խորհեցայ ետ կենալ քու պաշտպանութիւնդ ստանձնելէ։ Եւ յետոյ... յետոյ շուտով գիտակցեցայ թէ վատութիւն մը պիտի ըլլար այդ։ Այո՛, գրաւեցիր զիս, առաջին օրէն իսկ... միայն թէ այն ատեն չէի գիտեր ատիկա։

— Միշէ՛լ, ի՞նչպէս կրցած եմ այդքան հաճելի ըլլալ քեզի։ Շատ քիչ կը նմանիմ քու ընտանիքիդ, քու ընկե-

րային շրջանակիդ կիներուն, այն խաչալին զոր պէտք է ունեցած ըլլաս․

Միշէլ ներքին սարսուռ մը ունեցաւ... Ինչ որ Վանիա կ'ըսէր, քանի՛ քանի անգամ մտածած էր ինքը։ Անկեղծ շեշտով մը պատասխանեց․

— Դուն փոքրիկ կախարդ մըն էիր, Վանիա...։ Դուն եկար... զգացի թէ ի՛նչ գանձ կրնայիր ըլլալ ինծի... երջանկութիւն մը անհուն, հրաշալի, անծանօթ... Ու ես ուզեցի ամէն գնով ձեռք բերել այդ երջանկութիւնը։

Անհուն երջանկութի՜ւն մը։ Իրեն՝ Վանիային կը պարտէր Միշէլ այդ երջանկութիւնը․ ուրեմն իրաւունք ունէր անոր կինն ըլլալ հաւանելու... հակառակ ամէն բանի, չխոստովանելու իրեն։

— Այսպէս, ուրեմն, երջանի՞կ ես, Միշէլ․ ո՛րքան լաւ բան է ասիկա գիտնալ։

— Այո՛, երջանիկ, սէ՛րս... ինչպէս երբեք չեմ եղած ամբողջ կեանքիս մէջ․ այնքան երջանիկ որ վայրկեաններ կան որ կը սարսափիմ... Շատ դիւրաբեկ է խեղճ մարդկային արարածներու երջանկութիւնը։ Ինչո՞ւ, ո՞րքան ատենուան համար երջանկութեան այնքան լայն բաժին մը ունեցած եմ։

— Ո՛հ, Միշէ՛լ, մեծապէս արժանի ես ատոր։

— Ուրիշներէ ո՛չ աւելի, փոքրիկ սիրելիս։ Ո՛հ, Վանիա, չես գիտեր թէ ո՛րքան կը վրդովուիմ մտածելով կեանքիս վրայ քու ունեցած գերակշիռ ազդեցութեանդ մասին...։ Ժամանակաւ չէի կրնար իսկ երեւակայել թէ կին մը կրնայ այսքան տիրել վրաս։

— Ո՛հ, Միշէլ, ի՛մ Միշէլս․ ըսաւ Վանիա՝ աւելի՛ մօտենալով ամուսնոյն։

Միշէլ կը շարունակէր խոհուն շեշտով մը․

— Տեսած էի մարդիկ որ արարածի մը վրայ գտած էին իրենց ամբողջ գոյութեան պատճառը... եւ անոնք ապշա-

հար ըրած, գրեթէ գայթակղեցուցած էին զիս։ Չէի հասկնար... այսօր իմ եղբայրակիցներս են անոնք։

Անգամ մըն ալ Վանիա ցած ձայնով ըսաւ, կարծես նոյնիսկ իր սիրտն էր որ կը խօսէր ինքնամփոփ։

— Շնորհակա՜լ եմ, Միշէլ։

Նորէն աչքերը բարձրացուցած էր դէպի Միշէլ. և իրենց սիրալիր նայուածքներն իրարու հանդպեցան։ Բայց այդ սէրը Միշէլի մօտ բուռն էր, խորունկ և լուսաւոր. իսկ Վանիայի մօտ կը սարսռար մտահոգ տենդով մը։ Մանկամարդ կինը տպաւորութիւնը ունէր ճաշակելու սքանչելի պտուղ մը, զոր ամենաթեթև հպում մը պիտի կրնար ձեռքէն առնել։

Եկեղեցիին առջև կը հասնէին. լեփլեցուն էր բազմութեամբ. և Միշէլ դժուարութիւն կրեց աթոռ մը ճարելու համար Վանիային։

— Բայց դո՞ւն, մրմնջեց Վանիա։

— Ես ոտքի պիտի կենամ ետիդ, ցնոր տնօրի՛նութիւն, մտահոգ մի ըլլար սիրելիս... շատ հանգիստ պիտի ըլլամ։

Վանիա նստաւ, Միշէլի հնազանդելու համար։ Եւ այն ատեն հետաքրքրութեամբ չուրջը դիտեց։ Սեղմ կարգերուն մէջ կային ամէն դասակարգէ և ամէն հասակէ մարդիկ, վայելչագեղ կիներ, մսկոտ՝ իրենց մուշտակներուն մէջ, ուրիշներ որ խոնարհներու դասակարգին կը պատկանէին. ծերեր, երիտասարդներ, ուրիշներ որ հասուն տարիքի հասած էին։ Գրեթէ բոլորին ալ դէմքի արտայայտութիւնը լուրջ էր, մտամփոփ կամ պարզապէս խոկուն։ Ոչ մէկը չէր խօսիր. նոյն իսկ ցած ձայնով... Եւ սակայն խուլ աղմուկ մը կը լեցնէր ընդարձակ եկեղեցին, ուր ամէն վայրկեան երևան կ'ելլէին նոր հասնողներ։ Ու Վանիա, չահագրգռուած, միտքէ իսկ չէր անցըներ բանալ Բասքալի հատորը, զոր միասին բերած էր՝ մինչև Պատարագ սպասումի պահը անցընելու համար։

Յանկարծ, կենդանի լռութեան մէջ կէս գիշերուան

տասներկու ժամերը սկսան հնչել։ Եւ անմիջապէս լուսաւորուեցան բազմաստեղնեան աշտանակները որոնք կը զարդարէին խորանը, փառապսակ մը կազմելով, մինչ կը բարձրանար երգէոնին ձայնը, հետևելով մարդկային ձայնին, որ բոլոր հոգիներուն լսելի կ'ընէր Ծնունդի վաղնչական երգը. — Կէս գիշեր է, Քրիստոնեաներ, ժամն է հանդիսաւոր..

Պատարագը կը սկսէր։ Վանիա բնազդաբար նայուածք մը ձգեց Միշէլի վրայ, որ իր ետին, քանի մը քայլ անդին, սիւնի մը կռթնած, խորանին կը նայէր. և Վանիա ազդուեցաւ՝ տարբեր, բոլորովին նոր արտայայտութիւն մը տեսնելով Միշէլի դիմագծութեան վրայ։ Այդ Միշէլը տարօրինակ կերպով տարբեր էր ամուսինէն, սիրահարէն, զոր ինք մի՛շտ գտեր էր անոր անձին մէջ։

Առանց մտածելու դէպ անոր կողմը դարձաւ, և շատ ցած, գրեթէ պաղատական շեշտով մը ըսաւ.

— Միշէ՛լ, մի՛ մոռնար զիս...

Միշէլ աւելի՛ գուշակեց քան թէ լսեց այս բառերը, և դէպ ի Վանիա ծռելով իր բարձր հասակը, մրմնջեց.

— Քեզ մոռնա՞լ... մօտիկդ եմ, Վանիա, և...

Թեթև ժպիտ մը՝ գորովալիր և չարաճճի՝ երևցաւ րոպէ մը Միշէլի շրթունքին վրայ. և շարունակեց.

— ...Եւ կը զբաղիմ քեզմով։

Վանիա հասկցաւ, Միշէլ իր մասին կը խօսէր այն Աստուծոյն որ իրեն համար գոյութիւն չունէր։ Միշէլի հետ ամուսնանալէ առաջ, շնչելէ առաջ այն մթնոլորտը ուր կ'ապրէին Տիկ. Քորպիէրի և Մօնիք, Վանիա ուշադրութիւն իսկ չէր ըներ իր ունէ կրօնքէ հեռու գտնուելուն վրայ, ինչ որ տգիտութեան հետևանք էր, և ոչ թէ հակակրութեան։ Բայց հիմա իր չուրջը կը տեսնէր շատ մտացի մարդիկ, — որքան իր հայրը եղած էր ժամանակաւ — որոնք կ'ընդունէին այս հաւատալիքը՝ իբրև բացարձակ ճշմարտութեան արտայայտութիւնը։ Կը տեսնէր Միշէլը, որ բացարձակապէս գե-յայտութիւն մըն էր, որ լսած, ուսումնասիրազանց իմացականութիւն մըն էր, որ լսած,

րած կը այնքան տարբեր կարծիքներ, և վիճած էր անոնց վրայ որոնց մտածումի անկախութեան և համոզումներու ծայրայեղ ազատութեան ծանօթ էր. այո՛, այդ Միշելին վրայ կը տեսնէր գիտակից և կամաւոր հաւատք մը...։ Ինչ որ գոյութիւն չունէր իրեն՝ Վանիայի համար, անոր համար իրողութիւն էր բացայայտ։

Վանիա կը հասկնար զայդ. թէև Միշել գրեթէ բնաւ չէր խօսիր իր կրօնական հաւատալիքներուն վրայ. իր գործերը միայն յայտարարն էին ատոնց, ծայր աստիճան զգուշաւոր. որովհետև միևնոյն խորշանքն ունէր թէ՛ ուրիշներուն հարկադրելէ իր կարծիքը, և թէ աններողութենէ. կ'ընդունէր թէ ուրիշներն ալ նոյնքան ազատութիւն պէտք է ունենան իրենց խղճմտանքին, որքան ինք կը պահանջէր իրեն համար։ Եւ Վանիա որքան ալ զարմացած ըլլար այս մտայնութենէն, որ անծանօթ էր իրեն, անմիջապէս ըմբռնած էր այն տեսակ մը բարոյական պարկեշտութիւնը, որ իրեն կը ներշնչէր ամենաբարձր զգացումը զոր մարդ կրնայ ունենալ։

Արդ. Ծնունդի այս գիշերը որքա՜ն քիչ կը նմանէր այն գիշերներուն զոր կ'անցընէր՝ երբ տակաւին Տիկ. Օլիվիէ Տանթէսք կը կոչուէր. իր երազանքները կը թաղուէին անցեալին մէջ. այնտեղ կը գտնէր առաւել կամ նուազ յիմար Զարթօնքի խրախճանքներ գիշերային ճաշարաններու մէջ, արուեստագէտներու աշխատանոցներուն մէջ, աշխարհիկ սալօններու մէջ, ուր ինք ալ կը միանար, կը նոյնանար ուրիշներուն, իր անձին իսկ հրապոյրէն գինովցած։ Այդ Զարթօնքներէն դուրս կ'ելլէր Վանիա, չուրջը դարձող այրերու դարպասումէն և հպումէն սարսռուն, ինչ որ կը սաստկացնէր Օլիվիէի տարփանքը։

Եւ ի՛նչ վերադարձներ՝ այդ զուարթ հաւաքոյթներէն։

Բայց Վանիա չէր ուզեր յիշել զանոնք։ Եթէ այս եկեղեցիին մէջ չգտնուէր, իրեն համար անհանդուրժելի պիտի ըլլար յիշատակը այն վայրկեաններուն երբ Օլիվիէ Տան-

թէսքի կը պատկանէր։ Եւ արդէն, անցեալի այս տեսիլներուն և ներկայ ժամուն միջև կը կանգնէր պատկերը գորգին վրայ անշունչ, արիւնաներկ պառկած մարդուն... ի՛ր պատճառով։

Աստուածը որուն կը հաւատար Մօնիք, Աստուածը զոր կը սորվեցնէր տղոց՝ Քրիստոնէականի դասի միջոցին, այդ Աստուածը՝ անոնց համոզումով՝ ամէն բան գիտէր ամէն բան կը տեսնէ՛ր....։ Ուրեմն ան գիտէր թէ ինք սպանութիւն գործած է, թէ ստած է, թէ գրաւած է սէրը մարդու մը որ հաւատք ունեցած է իր վրայ։ Արդ, եթէ այդ Աստուածը արդարութիւնն իսկ է, ի՞նչ վարձունք պիտի ունենար իր մասին։

Մռայլ սարսուռ մը անցաւ Վանիայի հոգիէն։ Այն օրէն ի վեր որ Մօնիքի խօսքերը իր մէջ արթնցուցեր էին նոր ըմբռնում մը իր արարքին, հաստատապէս մտադրեր էր մոռնալ զանոնք, ներկային մէջ միայն ապրելու համար։ Եւ ատոր մէջ այնքան յաջողեր էր որ րոպէ մը իսկ չէր խորհած անցեալի վերյիշումի մը մասին, ամուսինին ընկերանալու առթէն այս Պատարագին։ Բայց ահա՛ նորէն անցեալի մտահոգութիւնը կ'արթննար իր մէջ, միսին մէջ մըխուած ճիրաններու տպաւորութիւնը տալով իրեն...։ Բարեբախտաբար Միշել բան մը չէր կրնար գիտնալ այդ մասին։

Վանիա ակնարկ մը նետեց անոր վրայ։ Միշել, թեւերը խաչաձեւած կուրծքին վրայ, լոյսերու մէջ շողացող խորանը կը դիտէր՝ խորունկ արտայայտութեամբ մը իր աչքերուն, որոնք որոշ ժամերու մէջ իրեն կը յառէին այնքան սիրալիր խանդաղատանքով։

Այս անգամ Վանիա չփորձեց ատիկա յիշեցնելու ամուսինին։ Միշելի և այն Աստուծոյն միջև զոր ան իր Տէրը կը դաւանէր, մանկամարդ կինը կը գուշակէր խորհրդաւոր խօսակցութիւն մը զոր իրաւունք չունէր վրդովելու, ինքը որ այդ Աստուծոյն առջեւ ոճրագործ մըն էր ապահովաբար։ Եթէ Ան հզօր էր, ինչի՞ պիտի ծառայէր որ ինքը՝ այնքան

փոքր, աղաղուն միութիւն մը արարածներու ամբոխին մէջ, ոտքի ելլէր, ծառանար, հաստատամիտ, վճռական, աներկիւղ. մերժելու համար իր անցեալը և պահելու համար ներկայ երջանկութիւնը... Եթէ գոյութիւն ունէր Ան, այնպէ՛ս ինչպէս որ իրենց կրօնքը կը ներկայացնէր, զինքը պիտի ջախջախէր այս կամ այն կերպով։

Բայց, վերջապէս, թերեւս երեւակայածին պէս անողոք չէր։ Մօնիք Քրիստոնէական դաս առնող տղոց կ'ըսէր թէ բարի է Ան...։ Ի՞նչպէս պիտի չհասկնայ որ եթէ ինքը զարկած էր ամուսինը, ատիկա յանկարծական, անմտած ըմբոստութեան թափի մը մէջ եղած էր՝ ինքնապաշտպանութեան համար։ Ան գիտէր հարկաւ որ անկարելի էր ճշմարտութիւնը պատմել Միշէլի։ Եղածը ի՞նչ էր որ...։ Ոչ ոք կը տառապէր անկէ։ Օլիվիէ ոչնչութեան մէջ մտած էր, մեռնելէ ետքը առանց ցաւի, առանց իր վերահաս մահուան տեսիլը ունենալու... Այո՛, ոչնչութեան մէջ մտած էր։

Այս բառերը ինքնիրենը կրկնեց Վանիա. իր մէջը աւելի խորամխելու համար այդ համոզումը։ Քանի մը ամիս առաջ միտքէն իսկ չէր անցներ բոլոր մարդոց համար սովորական այս ճակատագրին վրայ...։ Եւ հիմա, որովհետեւ հետաքրքրութիւնը ունեցած էր ուսումնասիրելու քրիստոնէական վարդապետութիւնները, կը մտածէր որ այդ վարդապետութեանց համաձայն, էակ մը կը շարունակէ ապրիլ իր մարմինին մեռնելէն ետքը, կրելով իր գործերուն պատասխանատուութիւնը, և տանջուելով՝ եթէ օրէնքի դէմ գործած և առանց ներումի մեռած է։

Անզգալի շարժումով մը, Վանիայի շրթունքները մըրմնջեցին.

— Պէտք չէ որ ան այսպէս տառապի... իմ պատճառովս, արդար չպիտի ըլլար այդ։

Արդարութի՜ւն... մի՛շտ արդարութիւն։ Տարօրինա՛կ էր որ այս մտածումը կ'ունենար յաճախ, հիմա։

Մեքենական շարժումով մը գլուխն օրօրեց, կարծես

մէկզի ընելու համար վրդովիչ մտածումները. ու կամքի հզօր ճիգ մը ըրաւ, որպէսզի կարենայ ամփոփուիլ ներկայ ժամուան սփոփարար քաղցրութեան մէջ։ Բայց, խիստ ցած ձայնով, կրքոտ շեշտով մը մրմնջեց.

— Միշէ՛լ, կը սիրեմ քեզ, կը սիրե՛մ. մի՛ մերժեր զիս բնաւ։

Միշէլ հեռուէն կը զգա՞ր յուզեալ կոչը որ կը ցայտէր Վանիայի վրդովուն սիրտէն։ Գլուխը վեր առաւ, գոցեց ձեռքը բռնած գիրքը և ժպտեցաւ անոր։ Աչքերուն մէջ կ'երեւար անհուն սէր մը։

— Եթէ գիտնա՛ր... եթէ իմանա՛ր, ա՛լ բնաւ չպիտի նայէր ինծի այսպէս, խոհեցաւ Վանիա։

Եւ հաստատուն որոշումը աւելի ամրապնդուեցաւ սըրտին մէջ.

— Պէտք չէ՛ որ գիտնայ ան... Չպիտի գիտնայ։

Պատարագը վերջացած էր։ Միշէլ նշան մը ըրաւ կնոջը. և իրենք ալ հետեւեցան դուրս ելլող ամբոխին։

— Զյոգնեցա՞ր, Վանիա՛, հարցուց Միշէլ անմիջապէս, շատ երկար չեկա՞ւ քեզի։

— Երկա՞ր... քու եկեղեցիիդ մէջ անմոռանալի վայրկեաններ անցուցի...։ Ո՛հ, Միշէլ, ինչո՞ւ ես ալ դաստիարակուած չեմ քեզ նման... Մօնիքի նման։

— Բայց, Վանիա՛, ոչինչ կորսուած է... երբ որ ուզես, կրնանք տակաւին աւելի՛ մէկ ըլլալ։

— Միշէ՛լ, Միշէ՛լս, եթէ կարենայի, ինչպէ՛ս պիտի ձգէի հոգիս քու հոգիիդ մէջ, որպէսզի անոր ըսես իրեն պէտք եղած բարիքը։

Կանգ առաւ Վանիա։ Անիմաստ սխալ մըն էր մօտենալ այս խնդիրներուն, որոնք կրնային Միշէլը մղել ընելու այնպիսի հարցումներ որոնց չպիտի կարենար պատասխանել։ Եւ խօսքը փոխելով, փայփայիչ և աղաչողական լեզուով մը ըսաւ.

— Միշէ՛լ, այս իրիկուն չխօսինք ատոնց վրայ... չը՞լլար... խորհինք միայն թէ իրար կը սիրենք:

— Եւ սիրահարներու պէս երթանք մեզի սպասող Զարթօնքի սեղանին, ամբողջացուց Միշէլ զուարթօրէն:

Սփոփանքի հառաչ մը արձակեց Վանիա:

Միշէլի զուարթ շեշտը վէրքի մը վրայ դրուած բալասանի մը ազդեցութիւնը գործած էր... Անհեթեթ բան էր նայիլ անցեալին որ մեռած է:

Միշէլի քով պէտք է գոյութիւն ունենար նոր Վանիան միայն, որ ստեղծուած էր անոր սիրովը:

Դ.

Յունուար ամիսը Վանիայի համար անցաւ հիանալի երազի մը նման: Իր հօրը տուած կամքի դաստիարակութիւնը այնքան զօրաւոր եղած էր որ, կրցած էր բոլորովին մէկդի նետել վրդովիչ յիշատակները, և ապրիլ այն զմայլելի երջանկութեամբ զոր իրեն կը շնորհէր ճակատագիրը: Ամէն կողմ ունեցած էր կնոջային յաջողութիւններ, որոնք թանկագին էին իրեն, որովհետև իբր յարգանք կ'ընծայէր զանոնք Միշէլի, որուն համբաւը աւելի հիմնաւորուած էր նոր դատավարութեան մը միջոցին տարած փայլուն յաղթանակով: Անմիջապէս բախտը կ'ունենար իր սալօնին մէջ համախմբելու բազմաթիւ անձնաւորութիւններ, մտաւորական, արուեստագիտական, աշխարհիկ կեանքի պատկանող, որոնք իրեն կուգային՝ հրապուրուած և յետոյ անյաղթելի կերպով կապուած իր աննման հմայքներով որոնց ոչ ոք կրնար դիմադրել:

Քորպիէրի ընտանիքին հետ յարաբերութիւն ունեցողներէն շատեր այդ սալօններուն մէջ երևցած էին, նախ մղուած հռչակաւոր դատի մը հերոսուհին ճանչնալու հետա-

քրքրութենէն, հերոսուհի մը որուն հրապոյրը այնքան զօրաւոր եղած էր իր փաստաբանին վրայ որ ամուսնացած էր հետը: Յետոյ, անոր մօտենալով, ամէնքն ալ պարտուած էին՝ մոռնալով իրենց կանխակալ կարծիքները՝ այս նուրբ և հրապուրիչ կնոջմէն, որ այր մարդու մը մտքի լայնութիւնը ունէր, և հիանալի դիւրութիւն մը թափանցելու ամէն տեսակ խնդիրներու, և արուեստներու ամենանուրբ զգացողութեանց: — Եւ ասիկա գործն էր Օլիվիէ Տանթէսքի, որուն դրոշմը կը մնար իր վրայ:

Անոր սրահներուն մէջ ընտիր երաժշտութիւն կ'ընէին, այնտեղ կը խօսակցէին՝ ինչպէս գիտէին ընել Միշէլ և անոնք որ իր հիւրն էին, ամէն կարգի նոր գաղափարներ մէջտեղ դնելով, իրենց խօսքերուն մէջ առատօրէն սփռելով ինքնատպութիւն, սրամտութիւն, նորօրինակ մտքեր ինչպէս և ճշմարտութիւններ:

Այո՛, այս Յունուար ամսուան մէջ Վանիա պիտի կրնար ըսել թէ կատարելապէս երջանիկ է, եթէ Սօնիայի կազմուածքին փափկութիւնը չարունակական մտահոգութիւն մը չըլլար իրեն: Որովհետև Գավալէռի և ուրիշ գիւղագնացութիւններու միջոցին յառաջ եկած բարուոքումը չէր շարունակուած, և Վանիային այնպէս կուգար թէ աղջնակը պզտիկ ստուեր մը կը դառնար հետզհետէ, ազազուն և տխուր:

Յետոյ, փոքր միջադէպեր եկած և դիպուածով վեր առած էին մոռացումի քօղը, որուն մէջ ամփոփուիլ կը նկրտէր իր կամեցողութիւնը. — ինչպէս՝ Օլիվիէ Տանթէսքի տաղանդին վրայ անխորհրդաբար արտասանուած բառեր, Լն..: Առտու մըն ալ գրական Հանդէսի մը մէջ, զոր նոր կը բանար, Վանիա հանդիպեցաւ Տանթէսքի վրայ գրուած յօդուածի մը, որուն հեղինակը կ'ողբար «այն ապուշ արկածը, որ խորտակեր էր արուեստագէտի մը թռիչքը»: Այդ յօդուածին կը յաջորդէր անոր վերջին և ամէնէն գեղեցիկ քերթուածներէն մէկը՝ Սիրելիին համար, զոր Միշէլ գտեր

էր անոր թուղթերուն մէջ և տպագրիչին յանձներ էր՝ արտօնելով անոր հրատարակութիւնը՝ եթէ պատշաճ կը դատէ։

Այն ատեն Վանիա մերժած էր կարդալ այդ քերթուածը... Հիմա, անխորհուրդ հետաքրքրութենէ մը մղուած, սկսաւ կարդալ զայն... և հետզհետէ դէմքը այլայլեցաւ, գունատեցաւ բոլորովին։

Տարակոյս չկար թէ Սիրելին ինքն էր, ինքը՝ ներբողուած՝ գինովցած, կեանքէն աւելի բուռն սէրէ մը, զոր կ'արտայայտէր Նրբազգած բանաստեղծ մը, այնպիսի լեզուով մը, որուն տարփոտ յանդգնութիւնները Երգ Երգոցը կը յիշեցնէին։

Քերթուածը կարդալու ատեն ահաւոր տպաւորութիւնը կը կրէր անոր ձայնը լսելու։ Բառերը որոնք կ'այրէին իր աչքերը. քանի՜ քանի անգամ լսած էր ատոնք մրմնջելը՝ դէպ իր շրթունքը հակած, սաստիկ ըղձանքի շեշտով մը, նայուածքով մը որ կը ստիպէր զինք աչքերը փակելու, ոչինչին մէջ թաղուելու ջերմ ծարաւով մը համակուած։

Ո՜հ, ի՜նչ արուեստագէտ էր ան, այդ մարդը զոր այնքան արդարապէս արհամարհած և ատած էր... Եւ ի՜նչ հոյակապ ձիրքեր ոչնչացուցած էր զայն զգետնելով... Ո՜րքան ճիշդ էր ինչ որ լսած էր Մօնիքէն՝ տղոց քրիստոնէական դաս տալու ատեն. Հարուածը որ կը սպաննէ, մահուան պատճառ կ'ըլլայ մարդկային կեանքի մը, ցամքեցնելով աղբիւր մը ուրկէ գանձեր կրնային ժայթքել։ Ո՜րքան գեղեցիկ գործեր պիտի կրնար տակաւին արտադրել ուղեղը բանաստեղծի մը որ տարփանքով կը վայելէր կեանքը, կեանք մը իր միջոցաւ կ'առնուէր անկէ... Սոսկալի՜ էր ստանձնած պատասխանատուութիւնը. և ի՞նչպէս ինքը պիտի կրնար վայելել այն բոլորը զոր անկէ ստացած էր...։ Երջանիկ ըլլա՜լ, երջանկութի՜ւն ուզել, մինչ ինքը մահուան գիրկը նետեր էր զայն։

Այն օրը որ Վանիա կարդացած էր Սիրելիին ուղղուած քերթուածը, այնքան տարբեր վիճակ մը առած էր որ

մոռացումը բերելու իրեն։ Վանիա այդ իրիկուն առանց ճիգի կրցաւ ըլլալ սիրալիր, գորովալի. ժպտուն կինը զոր կը պաշտէր։

Քանի մը շաբաթներ անցան, երկուքին համար ալ անհունօրէն քաղցր։

Առտու մը Վանիա իր սենեակին մէջ հրաւիրատոմսեր կը գրէր հացկերոյթի մը համար։ — Ձմեռուան աղուոր առտու մը, պայծառ և գեղեցիկ։ Ապակիներուն ետեւէն կը շողար պայծառութիւնը արեւուն, որ կը լուսաւորէր գրասեղանին վրայ դրուած միմօզայի խոշոր փունջի մը սպիտակ պսակները։ Վառարանին մէջ կը ճարճատէր կրակին բոցը, և Սօնիա, գորգին վրայ նստած, խելօքիկ կը խաղար մայրիկին քով՝ առանց խնդուքի մը կամ առանց փոքր աղաղակի մը։ Այս լռութենէն զարմացած, Վանիա գլուխն անոր կողմը դարձուց։

Աղջնակը անշարժ կը մնար, պուպրիկը գետինն ինկած, երկու թաթիկներն իրարու միացուցած, մարդու մը պէս որ կը խորհի։ Եւ աչքերը, հիանալի, սեւ աչքերը, — խիստ մեծ այդ նուրբ դէմքին համար, — մտածկոտ կը նայէին դէպի հեռաւոր երկինքը։

Խուլ, անգիտակից անձկութիւն մը անցաւ Վանիայի սիրտէն։ Սօնիայի նայուածքը ա՛լ տղու մը նայուածքը չէր։

— Սօնիա՛, պզտիկս, չե՞ս խաղար։

Աղջնակը սարսռաց, և դէպի մայրը բարձրացուց խոշոր բիբերը՝ վհատեցուցիչ տխրութեամբ համակուած։ Յետոյ լռութեան մէջ փոքրիկ ձայնը ըսաւ տրտունջով մը.

— Մայրի՛կ, խիստ կարօտցած եմ հայրիկը... կ'ուզեմ զայն տեսնել։

Վանիայի դէմքը այլայլեցաւ. շրթունքներն իսկ կորսնցուցին իրենց գոյնը. կարծես ամբողջ արիւնը սիրտը խուժած ըլլար։

— Ուրեմն երջանիկ չե՞ս մեր մօտը, Սօնիա.

— Ո՜հ, այո՛, երջանիկ եմ ձեզի հետ, մայրիկ. բայց հայրիկն ալ պէտք է ինծի... չա՛տ, սաստիկ կը սիրէի զինքը։ Նիանիա ինծի ըսած էր թէ պիտի գայ նորէն... անոր կը սպասէի, բայց չեկաւ... արդեօք պիտի գա՞յ չուտով... ըսէ՛, մայրիկ... պէտք է որ քեզի՛ հարցնեմ... որովհետեւ Նիանիա գիս խաբեց։

Վանիա մօրիկ կ'ընէր՝ ամբողջ մարմինովը դողահար։ Սարսափ մը կը պրկէր կը կաշկանդէր զինքը... Բոպէ մը լուռ մնաց, անկարող ըլլալով բառ մը իսկ արտասանելու։ Յետոյ գրեթէ պաղատագին ձայնով ըսաւ, փոքրիկը կուրծքին սեղմելով.

— Այդպէս մի՛ սպասեր անոր,անուշիկ զաւակս... պէտք չէ որ...

— Ինչո՞ւ, ո՜հ, ինչո՞ւ, մայրիկ.

Փոքրիկ ձայնը կը դողար.

— Որովհետեւ... որովհետեւ... չի կրնար վերադառնալ, սիրունիկս... ան գացած է հեռաւոր երկիր մը, այնքան հեռաւոր... որ անկարելի է... դուրս ելլել անկէ։

Վանիա զգաց որ կը դողայ կուրծքին վրայ սեղմած պզտիկը. լուռ հառաչանքներ կը ցնցէին անոր ամբողջ մարմինը։ Եւ սակայն արցունքի կաթիլ մը չկար իր յուսահատ աչքերուն մէջ որ Վանիայի կը նայէին։

— Ո՜հ, մայրի՛կ, մայրի՛կ, ի՞նչ կ'ըսէք... ուրեմն քանի որ ան չի կրնար գալ, պէտք է որ ես երթամ իրեն... եթէ կը հաճիք, մայրիկ, գիս իրեն մօտ առաջնորդեցէք։

— Այդ ալ անկարելի է, սիրելի աղջնակս, մարդ չի կրնար երթալ անոր մօտ այն երկրին մէջ որ կը գտնուի։ Ետքը, չա՛տ ետքը... պիտի երթաս գտնես զինքը... կը խոստանամ։

Վանիա խենթի մը պէս կը գրկէ կը համբուրէ աղջնակին փոքրիկ դէմքը որ կծկուեր էր, արտեւանունքները որ

Միշէլ մտահոգուեցաւ, ջանալով թափանցել անոր այնքան
հոգածութեամբ ծածկուած մտածումին... Ասիկա տեւեց մինչեւ այն վայրկեանը որ իր կարգին պարբերաթերթը բանալով, տեսաւ ոտանաւորը...։ Այն ատեն հասկցա՜ւ։
Եւ երբ Վանիա, այս ցաւագին պահէն ետքը կուզար
ամուսնոյն միանալ ճաշի միջոցին, Միշէլ իրեն մօտեցուց
Վանիայի սիրելի դէմքը եւ հարցուց.
— Թերթին մէջ գտնուած քերթուածը կարդացի՛ր,այնպէս չէ՞, սիրելի Վանիա, եւ այդ է որ այսօր տարբեր վիճակ մը տուաւ քեզի։
Վանիա յամրօրէն գլուխը խոնարհեցուց, եւ խուլ ձայնով մը ըսաւ.
— Այո՛, կարդացի, եւ այդ տողերը իրենց առաջ բերած
վերյուշումով գէշութիւն բերին վրաս։
Միշէլ դող մը ունեցաւ՝ նախանձի բուռն ոստումով
Միշէլ դող մը ունեցաւ՝ ... որովհետեւ Վանիա այնմը, ինչպէս երբեք չէր զգացած, որովհետեւ Վանիա այնքա՜ն օտար կը թուէր մեռեալին։ Բայց յանկարծ անոր պատասխանը լսելով, աւելի՛ սուր տպաւորութիւն մը կը կրէր քան այն պահուն որ քերթուածը կարդացած էր։ Գուցէ առաջին անգամ ըլլալով կատարեալ գիտակցութիւնը կ'ունենար թէ Վանիա ի՛նչպիսի կին մը եղած էր միւսին համար...։ Եւ զառն տառապանք մը, ըմբոստացում մը, արուն մէջ եղածին զիմաց բարկութիւն մը զգացեր էր անցեալի մէջ եղածին
զոր աշխարհի վրայ ոչ մէկ բան կրնար ջնջել...։
Ո՜հ, ո՜րքան քիչ ինչ էր այս անըմբռնելի եւ յիմարազոր աշխարհի վրայ...
Ո՜հ, ո՜րքան քիչ ինչ էր այս անըմբռնելի եւ յիմարացընող կինը, զոր զանազան ազդեցութիւններ կազմեր էին ուրիշ կիներէ բոլորովին տարբեր կերպով, եզական հրապոյր մը տալով անոր։ Ազդեցութիւնը յեղափոխականի մը... ազմօտ անցուցած տարօրինակ երիտասարդութեան մը... ազդեցութիւնը Թոնսէրվաթուարի մէջ անցուած ուսանողական կեանքի մը, ազդեցութիւնը արուեստագէտներու, նրբացած մտաւորականներու, որոնք սակայն գերին եղած են իրենց զգայականութեան, իրենց հիւանդոտ ըղձանքներուն, իրենց

անձնասէր պաշտամունքին գեղեցկութեան։ Ասոնց մէջտեղ տարիներով մնացեր էր Վանիա, միացած այնպիսի մարդու մը որ բարոյականէ զուրկ տարփոտ արուեստագէտ մըն էր, և որուն բուռն, կրքոտ սէրը Վանիայի համար, դիւրաւ կըրնար բացատրուիլ... Միշէլ, իր այր մարդու փորձառութեամբ կը գուշակէր թէ ի՛նչպէս։

Այս ամէնը մոռցած կը թուէր Վանիա. բայց ոչինչ կրնար ջնջել այն իրողութիւնը թէ անոր անհատականութիւնը կազմուած էր այսպիսի ազդեցութիւններէ։ Եւ Միշէլի աչքին առջեւ ինկած քերթուածը իրեն վրայ հրաշէկ երկաթի մը այրուածքին տպաւորութիւնը ըրած էր։

Վէրքը կը կսկծար տակաւին, այն աստիճան որ երիտասարդը անգիտակցաբար հրամայական շեշտ մը դրաւ ձայնին մէջ, երբ ըսաւ.

— Վանիա՛, անցեալին վրայ մի՛ խորհիր... ա՛լ մեզի համար գոյութիւն պէտք չէ ունենայ ան։

— Ո՛չ, ա՛լ գոյութիւն պէտք չէ ունենայ ան, կըրկնեց Վանիա՝ վայրագ, բուռն շեշտով մը..։ Ո՛հ, Միշէ՛լ, խօսէ՛ ինծի, շրջապատէ՛ զիս... սիրէ՛ զիս, որպէսզի ուրուականները չկրնան մօտենալ ինծի.. որպէսզի ոչինչ չյիշեմ, ոչինչ... ոչինչ... անցեալէն։

— Ուրուականնե՞ր կան, ջղայի՛ն աղջնակ, ըսաւ Միշէլ՝ հանդարտեցնող սփոփարար շարժումով շոյելով կնոջը փափուկ մազերը։ Անգամ մըն ալ կ'ըսեմ քեզի. թո՛ղ որ անցեալը քնանայ, և դուն ներկայի՛ն մէջ ապրէ։ Ասանկ աղէկ չէ՞։

— Ո՛հ, այնքան աղէկ, Միշէլ. որ կը սկսիմ վախնալ անկէ.. ինչպէս դուն ալ, վերջացուց Վանիա տարօրինակ շեշտով մը։

Միշէլ լուռ մնաց... որովհետեւ գիտէր թէ իր առաջին ամուսնական կեանքի վերյուշումը ո՛րքան կը վրդովէր Վանիան։ Բայց արդէն մանկամարդ կինը ինքզինքին կուգար... ու կարծես թէ Միշէլի ներկայութիւնը միայն կը բաւէր

վարագուրէին անոր անհուն արտայայտութիւն մը առած աչքերը, ու կը լսէ Սոնիայի ջախջախուած ձայնը որ կը մրմնջէր.

— Ուրեմն, քնացած ատենս միայն կրնամ տեսնել սիրելի հայրիկս... Չէք գիտեր, մայրիկ, թէ ո՛րքան շատ անգամ կուգայ երազիս մէջ... մանաւանդ երբ ցորեկին ամբողջ օրը անոր վրայ մտածած ըլլամ... Անցեալ գիշեր անկողինիս մօտիկը եկաւ ու զիս կանչեց. «Սոնիա, պզտիկ աղջնակս, ըսաւ, իմ քովս եկուր... դժբախտ եմ ես»։

Խուլ աղաղակ մը թռաւ Վանիայի շրթունքէն.

— Լռէ՛, լռէ՛, ո՛հ, լռէ՛ Սոնիա։ Խենթ խօսքեր մ'ըներ այսպէս... սէ՛րս, իրաւ է, երազ տեսեր ես... պէտք չէ անոր վրայ մտածել. հայրիկդ հանգիստ է, խաղաղութեան մէջ... ուր որ կը գտնուի. մտահոգ մի ըլլար իր վրայ, անուշիկս, ան պէտք չունի քեզի... իսկ ե՛ս, իսկ ե՛ս... որքան պէտք ունիմ աղջնակիս, համբուրէ զիս, Սոնիա, պաշտելիս. գրկէ զիս, խոստացիր որ զիս չպիտի լքես հայրիկիդ երթալու համար։ Կը սիրե՞ս զիս, ըսէ՛, Սոնիա։

Ու կրքոտ շարժումով մը տղեկը կը սեղմէր հեւասպառ կուրծքին վրայ։

Աղջնակը շրթունքը դրաւ մօրը դէմքին.

— Ո՛հ, այո՛, կը սիրեմ քեզ, անուշիկ մայրիկս, շա՜տ, շատ կը սիրեմ, բայց ա՛ն ալ կը սիրեմ։ Կը յիշէ՞ք, ի՛նչպէս թեւերուն մէջ կ'առնէր զիս, և ի՛նչպէս կը պատմէր ինծի աղուոր պատմութիւններ։ Գլուխս ուսին վրայ կը դնէի, ու երբեմն երբեմն կանգ կ'առնէր ու կ'ըսէր ինծի. «Փոքրիկ Սոնիա, աղուո՛ր ծաղիկս, կը պաշտեմ քեզ». «պաշտել»ը ամէնէն աղուոր բանն է, այնպէս չէ՞... Եւ երբ գլուխը ցաւէր, կը յիշէ՞ք, ի՛նչպէս կ'ուզէր որ մատներս ճակտին վրայ դնեմ։ Երբեմն ալ ձեռքերս ձեռքին մէջ կ'առնէր ու կը սեղմէր կուրծքին վրայ, որովհետեւ կ'ըսէր թէ ես զինքը կը բժշկեմ, իր բժիշկն եմ։

Փոքրիկ աղջկան անուշ ձայնով, Սոնիա կը թափառէր վերյիշումներուն մէջ որ կը ժայթքէին իր սրտէն, հեղեղի մը պէս որուն թումբերը խորտակուած են յանկարծ։ Վանիա չէր փորձեր զայն ընդմիջել։ Իր մտածումին, իր հոգիին իր էութեան բոլոր շամանդաղներուն մէջ տեսիլը ունենալ կը թուէր այն մարդուն որ իրեն կու գար՝ մորֆինով և ալքոլով գինովցած ու կրքոտ տարփանքով սարսըռուն, և ինք յիմար շարժումով մը կը զգետնէր զայն՝ խոյս տալու համար իրմէ... Ապահովաբար եթէ այդ վայրկեանին խորհած ըլլար Սոնիայի վրայ, հրաշէնը չպիտի պարպէր։ Բայց ամէն ինչ այնքա՜ն արագ անցած էր։

Ի՜նչ սոսկալի ոգեկոչում մը կ'ընէր աղջնակը այնքան անմեղօրէն։ Այո՛, Օլիվիէ, այդ ապականուած մարդը, իր աղջկան համար միշտ փափկասիրտ, գորովալի հայր մը եղած էր, որ կը յարգէր անոր հոգիի թարմութիւնը։ Զաւկին վրայ ունեցած այս գորովէն, որ թերեւս հետզհետէ ուղղութեան պիտի բերէր զայն, ինքը յանկարծ զրկած էր... Այո՛, ամէն ինչ խլած էր անկէ։ Եւ սակայն ի՜նքը կ'ապրէր երջանիկ։

Երջանի՜կ. յանկարծ ահաւոր տպաւորութիւն մը ունեցաւ թէ այսուհետեւ ա՛լ բնաւ երջանիկ չպիտի կրնար ըլլալ այնպէս, ինչպէս եղած էր Միշէլի հետ ամուսնանալէն ի վեր։

— Սոնիա՛, հարցուց յանկարծ, ինչո՞ւ այսօր այսպէս հայրիկիդ վրայ կը մտածես։

— Ո՛հ, մայրիկ, միայն այսօր չէ. ամէ՛ն օր անոր վրայ կը խորհիմ, մանաւանդ իրիկունները, քնանալէ առաջ։ Այդ վայրկեանին է որ աւելի լաւ կը տեսնեմ զայն... կու գայ զիս կը գտնէ... անշուշտ կը լսէ զինքը կանչելս... Ես իրեն կը խօսիմ, և ինծի այնպէս կու գայ որ ան ալ կը պատասխանէ որ իրեն հետ երթամ։ Բայց ես իրեն ըսի թէ չեմ կրնար ձեզ մինակ թողուլ, սիրելի՛ մայրիկս։ Ձեզ ալ կ'ուզեմ միշտ ունենալ։ Շատ տխուր է, երբ ձեզմէ մէկը

կամ միւսը կը պակսի, ո՜րքան պիտի բաղձայի որ դուք և հայրիկը միասին քովիկս ըլլայիք։

Անգիտակից շարժումով մը Վանիա երկու ձեռքերն իբարու սեղմեց. իրեն համար սոսկալի չարչարանք մըն էին այս մանկունակ մտերմութիւնները։ Ո՞հ, ինչո՞ւ Սոնիա այսպէս իր տարիքէն վեր զգայնութիւն մը և մտածում մը ունէր։

— Այդ բաղձանքդ անկարելի՜ է, սէրս... Քանի որ հայրիկը հեռու է ա՜յնքան, քովիկս մնացիր, քեզմէ ուրիշ մէկը չունիմ։

— Մայրիկ, դուք ունիք իմ բարեկամս, Միշէլը, որ այնքան բարի է ձեզի հետ։ Ուրեմն բոլորովին մինակ չէք, հայրիկն ալ արդեօք ունի՞ իր քովը մէկը որ իր վրայ գուրգուրայ։

— Ուր որ է, ան պէտք չունի մարդու, մի վրդովուիր անոր համար։ Ան կը հանգչի։

— Վստա՞հ էք, մայրիկ։

— Այո՛, վստահ եմ, կրկնեց Վանիա, այնքան ապահովութեամբ որ Սոնիա լռեց և աչքերը փակեց։

Բայց քանի մը րոպէ ետքը նորէն ըսաւ.

— Մայրիկ, կը խնդրեմ, սպասելով որ օր մը կրնամ երթալ զինքը տեսնել, միասին պիտի խօսինք իր վրայ. կ'ուզէ՞ք։

Սարսուռ մը ցնցեց Վանիան։

— Անոր վրայ խօսէ Նիանիային հետ... ես... ես չեմ կրնար... շատ դէշ կ'ըլլամ։

— Ուրեմն, մայրիկ, ձեզի բան մը չեմ ըսեր։ Բայց... չէ՞ք ուզեր արդեօք ինծի տալ իր պատկերը, որ սենեակիս մէջ ունենամ... երկար ատեն է որ չեմ տեսած իմ սիրելի՛, սիրելի՛ հայրիկս։

Այս դառն փորձն ալ չէր նախատեսած Վանիա։ Օլիվիէի պատկերը տեսնե՛լ աղջնակին սենեակին մէջ, ուր շարունակ կը մտնէր. կրնա՞ր ընդունիլ միշտ կրկնուող այս

տանջանքը… Միշտ, պատկերին առջեւ գեղեցիկ մարդուն որ եղած էր ան, պիտի նշմարէր անոր տժգոյն եւ այրուած դիմագծութիւնը, արիւնի գիծով մը որ կ'երկարէր դէպ ի վար։

— Շա՜տ կը փափաքիս այդ պատկերին, սիրելի՛ Սօնիաս։

Փորձութիւնը կ'ունենար աղջնակին պատասխանելու թէ այդ պատկերին տեսքն ալ գէշ կ'ընէ զինքը։ Բայց Վանիա կը զգար որ իրաւունք չունի այս բառերը ըսելու, եւ արգելք ըլլալու աղջնակին այնքան բնական փափաքին։

— Ո՛հ, այո՛, բոլոր սրտովս կը փափաքիմ անոր։ Ինծի՛ տուր պատկերը որ միշտ աչքիս առջեւ ունենամ հայրիկը, քանի որ չեմ կրնար երթալ զինքը գտնել։

— Երթալ զինքը գտնե՜լ, լռէ՛, Սօնիա, չգիտես թէ ի՛նչ կ'ըսես…։ Այո՛, պատկերը պիտի ունենաս, բայց հիմա գնա՛, խաղա՛, գանձս, պէտք է որ ես ալ գրեմ։

Վանիա ուժասպառ եղած էր. եւ անհրաժեշտ, ստիպողական էր որ ինքզինքը գտնէ։

Եւ սակայն կատարելապէս չյաջողեցաւ ատոր մէջ, խուսափելու ատեն Միշէլի յատակատեսութենէն։ Երիտասարդը զինքը տեսնելուն անձկոտ հարցում մը ուղղեց անմիջապէս։

— Վանիա՛, ի՞նչ պատահեցաւ, ի՞նչ ունիս։

Եւ որովհետեւ մանկամարդ կինը շատ լաւ կը ճանչնար զինք հարցափորձողին սիրտը, անձկոտ ճիչ մը արձակելով անոր յայտնեց ինչ որ կրնար.

— Ո՛հ, Միշէլ, առաջին անգամ ըլլալով Սօնիա իր հօրը վրայ խօսեցաւ ինծի…շատ, շա՜տ վիշտ ունի. կ'ուզէ երթալ զայն գտնել… կ'ըսէ թէ ան զինքը կը կանչէ։ Ո՛հ, Միշէ՛լ, կը վախնա՜մ…

Վանիա կը խօսէր սոսկալի տրտմութենէ մը այլայլած տղու մը պէս, ի՛նքը, կորովի մարմնացումը եղող այդ կի՛նը։ Միշէլ հասկցաւ թէ ո՛րքան բուռն յուզում մը տակնու-

վրայ ըրեր էր զայն… ջանաց հանդարտեցնել։

— Կը վախնա՞ս… բայց ի՞նչ բանէ, սիրելի Վանիա։ Շատ բնական է որ Սօնիայի նման փափուկ հոգի մը խորհի իր հօրը վրայ զոր ջերմագին կը սիրէր։

— Միշէ՛լ…

— Խօսէ՛, Վանիա՛ս։

— Միշէ՛լ, եթէ ան ձեռքէս խլէ զաւակս։

Այնպիսի սարսափ մը կը նշմարուէր Վանիայի նայուածքին մէջ, որ Միշէլ ջերմ կարեկցութիւն մը ունեցաւ կնոջը վրայ, որուն մայրական խոր զգացումին տեղեակ էր… պէտք էր շուտով հանդարտեցնել զայն. եւ զուարթ խանդաղատանքով մը ըսաւ անոր՝ յանդիմանական շեշտ մը տալով.

— Ո՛հ, Վանիա՛, դո՞ւն, իմ քաջասիրտ Վանիա՛ս է որ կ'ազդուի. կը զգածուիս աղջնակի մը երեւակայութեան երազանքներէն։

Բայց Վանիա կարծես չէր լսեր անոր խօսքերը։ Ցած ձայնով, ու հեռաւոր շեշտով մը — կարծես երազի մէջ կը խօսէր — կը շարունակէր ան.

— Միշէ՛լ, ինծի հետ իր հօրը վրայ խօսիլ կ'ուզէ…

— Բայց, սիրելիս, այդ ալ շատ բնական է. գորովալից սրտի տէր տղու մը բաղձանքն է ան… Լաւագո՞յն պիտի սեպէիր որ Սօնիա սիրտ չունենայ։

— Միշէ՛լ, ինծի համար սոսկալի՛ է անոր վրայ խօսիլը։

Միշէլ զարմանք մը ունեցաւ… Վանիայի շեշտը խիստ ողբերգական եղած էր։

— Եւ սակայն, սիրելիս, չես կրնար մերժել ատիկա։ Անոր վրայ, իր զաւկին հետ խօսելու համար, յիշէ միայն որ պատուական հայր մը եղած էր, ու կը պաշտէր այդ պզտիկը… Անցեալը մոռցիր.

— Մոռնա՜լ, Միշէլ. ո՛հ, եթէ գիտնայի՛ր. եթէ գիտնայի՛ր։

— Եթէ գիտնայի՛… ի՞նչ…։

Միշել Վանիայի վրայ կը յառէր այն թափանցող նայուածքը որ հոգիները կը խարազանէ, և այնքան անգամներ ճշմարտութիւնը երևան հանած էր անոր մէջ...։ Ո՛հ. ո՛րքան անգամներ տպաւորութիւնը ունեցած էր գաղտնիքի մը, — ծանր գաղտնիքի մը — անցեալի մը մէջ զոր իրեն միայն կը վերապահէր Վանիա... Բայց իրաւունք չունէր զայն հարցաքննելու. որովհետև ան ժամանակաւ իրեն ըսեր էր Թավալէռի անտառակին մէջ թէ այն մարդը որ զինքը իրենը ընել պիտի ուզէր, պարտաւոր էր պատուոյ խօսք տալու որ երբեք իրեն չպիտի խօսի անցեալին վրայ։ Եւ ինք պատասխանած էր.

— Եթէ կ'ուզէք, ես այդ մարդը պիտի ըլլամ։

Յարգելով արուած խոստումը, Միշել կը լռէր։ Բայց միշտ չէր կրնար կասեցնել իր մտածումը, որ անպարտելի կերպով կը տարուէր դէպի խուզարկութիւններ որ զինքը պիտի լուսաբանէին։

Անյագ ծարաւ մը կը զգար իմանալու ամէն ինչ այս կնոջ մասին, որուն հոգին խորունկ ծալքեր ունէր, և որ ինչքան ալ խանդաղատանք ցուցնէր իրեն, իր գաղտնիքին վրայ լուռ կը մնար անողոք, հաստատուն կամեցողութեամբ մը։

Վանիա անշուշտ ներքին իմացում մը ունեցաւ այն անձկոտ հետաքրքրութեան, զոր իր անխոհեմ խօսքերը արթնցուցեր էին Միշէլի մէջ։ Սարսուռ մը և ցնցում մը ունեցաւ... արդեօք յիմարաբար պիտի մատնէ՞ր ինքզինքը... ինքը միայն պէտք է գիտնար գաղտնիքը զոր չպիտի մոռնար. ցորչափ կեանքի մասնիկ մը մնար իր մէջը։ Միշել ոչ մէկ կասկած պէտք է ունենար. ուստի պրկելով իր ամբողջ կորովը, կրցաւ յաղթել յուզումին որ զինքը փոթորիկէն քշուած խեղճ տերև մը դարձուցեր էր։

Ջիղերը զսպելով, Վանիա յաջողեցաւ պատասխանել յամր ձայնով մը.

— Եթէ գիտնայի՜ր... թէ որչափ տառապած եմ. եթէ

գիտնայիր... ինչ որ խոստացած ես ինծի չհարցնել... կը յիշե՞ս. Միշէլս... այն ատեն այնքան հանդարտօրէն պիտի չհրամայէիր մոռնալ... որովհետև անկարելի է այդ... բայց, իրաւունք ունիս։ Պէտք է յիշեմ միայն թէ ան Սոնիայի հայրն էր, և երկուքն ալ իրար կը սիրէին...։ Անոր վրայ պիտի խօսիմ Սոնիայի հետ, որչափ անգամ որ ուզէ։

Ե.

Վանիայի ունեցած վախերուն հակառակ, յաջորդ օրերուն մէջ Սոնիա չարտասանեց իսկ իր հօրը անունը։

Այն ատեն, խուսափելու համար սոսկալի յաճախանքէն, Վանիա վճռապէս նետուեցաւ չարունակական գործունէութեան կեանքի մը մէջ։ «Գործել, չխորհիլ՝ չյիշելու համար», այս եղաւ իր բնազդական նշանաբանը. Ամբողջ ժամեր կ'անցընէր դարմանատունը, ուր կ'երթար Սոնիքի հետ, միևնոյն ատեն կ'անցընէր աշխարհիկ կեանք մը, հոգածու գտնուելով կատարելու անոր բազմադիմի պարտականութիւնները, տեսակ մը տենդոտ ուշադրութեամբ. զոր Միշել կը նշմարէր քիչ մը զարմանքով։ Տիկ. Քորպիէրի հանդէպ հարազատ աղջկան մը փարմունքն ունէր, հլու և գորովալի, — թէև հիմա միշտ ամօթի զգացումով մը համակուած — կը մնար. որովհետև խաբած էր անոր վստահութիւնը՝ ինքզինքը իրապէս եղածէն տարբեր ցուցնելով։

Բայց մանաւանդ Միշէլի հանդէպ վայրկեաններ կային որ կ'ունենար միևնոյն զգացումը, այնքան սուր և ցաւագին, որ պահ մը կը զղջար որ չէր կրցած — ինչպէս ըսած էր անոր Ծնունդի իրիկունը... — իր վրդովուն հոգին թափել այդ միւսին մէջ, այնքան զօրաւոր, որ թերևս խաղաղութիւնը կարենար ընծայել իրեն...։ Բայց Վանիա անկարելիին վրայ էր որ կը խորհէր այսպէս։ Իրենց միջև երբեք չէր կրնար գոյութիւն ունենալ աստուածային քաղցրութիւն մը

ունեցող հաղորդակցութիւնը, որուն ցաւագին պահանջը կը զգար թէ կը ծնի իր մէջ։

Ժամանակաւ լուռ մնացած էր, ու հիմա գերին էր իր այդ լռութեան...։ Յօժարակամ ինքզինքը դատապարտած էր մինակը կրելու իր բեռը։

Բայց գոնէ, կարելիութեան սահմանին մէջ, Միշէլի կը մօտենար աւելի սեղմ կերպով, իրենց կեանքն իրար խառնելու համար որքան կարելի էր։ Անոր քարտուղարներէն մէկը հիւանդ ըլլալով, կ'աշխատէր անոր հետ, և անոր համար կ'ըլլար օժանդակ մը, որուն մտացի հասկցողութիւնը կը հիացնէր Միշէլը։

Այս աշխատակցութիւնը շատ քաղցր էր երկուքին ալ։

Տասնեւհինգ օրեր անցան այսպէս։ Վանիայի սրտի վրդովումին մէջ մեղմացում մը առաջ կու գար, և խեղճ կինը կը յաջողէր ինքզինքը ազատել սոսկալի յաճախանքէն, երբ օր մը, Սօնիա, առտուան ջերմ համբոյր մը տալէ ետքը իր մօրը, յանկարծ հարցուց իր մանկունակ, մեղմ, խիստ քաղցր ձայնով.

— Մայրիկ, ե՞րբ պիտի տաս ինծի հայրիկին պատկերը, զոր խոստացար. ո՜րքան կը փափաքիմ զայն ունենալ։

Անձկութիւն մը պատեց Վանիայի մարմինը ամբողջովին։ Յստակօրէն կը զգար թէ աղջնակին սրտին մէջ կենդանի էր անհետացող հօրը հոգը։ Սօնիա ալ, իրեն չափ, չէր մոռցած։

— Մայրի՛կ, պիտի տա՞ս պատկերը։

Աղջնակին սեւ, կրակոտ և լուրջ աչքերը — ա՜յնքան նման հօրը աչքերուն — կը կրկնէին հրամայական խընդրանքը, ու Վանիա՝ պարտուած՝ պատասխանեց.

— Այո՛, սէ՛րս, քեզի պիտի տամ պատկերը։

— Շուտո՛վ, կ'աղաչեմ, մայրի՛կ։ Շատ կը փափաքիմ զայն ունենալ. վայրկեաններ կան որ նոյնիսկ ճիգ ընելով հանդերձ, այնչափ աղուոր չեմ տեսներ հայրիկին դէմքը... կը փնտռեմ զայն... և այն ատեն, գլուխս կը ցաւի սաս-

— Շուտ ըրէ, Նիանիա՛, կ'աղաչեմ։

Վանիա կը զգար որ աղջնակը այս վայրկեանին բոլորովին հօրը նուիրուած էր, հօրը զոր ինք սպաննած, խլած էր ձեռքէն։ Եւ անձկութիւնը կը կաշկանդէր զինքը, այս անյաղթելի միութեանը առջեւ մեռեալին և անոր զաւկին միջեւ։ Մատիկները կը քաշէին կը պատռէին թուղթը։ Յետոյ Սօնիայի շրթունքէն ճիչ մը թռաւ, ուրախութեան և տառապանքի ճիչ մը միեւնոյն ատեն, այնքան սրտառուչ որ Վանիա աչքերը գոցեց.

— Հայրի՜կ, ո՜հ, հայրի՜կ։

Խօլաբար կը համբուրէր խաւաքարտը։ Վանիա անգիտակից, գրեթէ բուռն շարժումով մը արգիլեց զայն.

— Սօնիա՛, այդպէս մի՛ ըներ։

— Մայրիկ, թո՛ղ, ա՛խ, թո՛ղ որ համբուրեմ... շատ երկար ատեն է որ մեկնած է, խիստ կարօտցեր էի... ո՜հ, ո՜րքան վիշտ կը զգամ։

Աղջնակին քաղցր ձայնը կը խղդուէր, հեծկլտուքէն ընդհատուելով. և արցունքներ գլորեցան անոր տժգոյն այտերէն վար։

Վանիա ինք ալ կը դողար... այո՛, կը դողար ան որ դողացած չէր գորգին վրայ տարածուած արիւնոտ դիակին առջեւ։ Ո՜հ, մեռեալը որքան հզօր ազդեցութիւն ունէր աղջկանը վրայ. ի՜նչպէս իրեն կը պահէր զայն. ու ո՛րքան սոսկալի էր ան։

Անգիտակից պաղատանքով մը Վանիա ըսաւ.

— Այս պատկերը սենեակդ տար, Սօնիա. Նիանիային հետ պիտի որոշէք անոր դրուելիք լաւագոյն տեղը։

— Մայրիկ, եթէ դուք որոշէիք, աւելի լաւ պիտի ըլլար։

— Աւելի մի խնդրեր ինձմէ պզտիկս... շատ գէշ կ'ըլլամ երբ տեսնեմ այս պատկերը։

Տղեկին դէմքը լուսաւորուեցաւ այնպիսի ուրախութեամբ մը, որ Վանիա ապշութեամբ սկսաւ դիտել զայն։

— Ուրեմն, մայրիկ, դո՞ւք ալ վիշտ կը զգաք հայրիկին համար... ո՛հ, ի՜նչ աղէկ... կը կարծէի որ ա՛լ չէք սիրեր զայն... և ասիկա սաստիկ ցաւ կը պատճառէր ինծի։

Եւ անմեղունակ բերանը ջերմագին կը համբուրէր Վանիայի ձեռքը. այս վերջինը՝ ուժասպառ եղած՝ կը կրկնէր։

— Գնա՛. սիրելիս, լուսանկարը տար սենեակդ։

Աղջնակը հնազանդեցաւ.... Վանիա վերջապէս մինակ մնաց, մինա՜կ՝ եղերական յիշատակին հետ։

Բայց. յանկարծ, անշուշտ մանկական գորովանքին ազդեցութեան տակ, արհամարհուած մեռեալէն ունեցած պատկերը կը փոփոխուէր վայրկեանի մը համար։ Վանիա ա՛լ չէր տեսներ անբարոյ սիրահարը որմէ կը սարսափէր... այլ գորովալից հայրը որ այնքան խանդաղատանք ունեցեր էր այս փոքրիկին համար որմէ կը պաշտուէր։

Եւ այս պզտիկը մանկամարդ աղջիկ մը պիտի ըլլար, յետոյ կին...։ Ու այն ատեն գուցէ պիտի ուզէր աւելին գիտնալ քան ինչ որ ըսած էին իրեն՝ հօրը վախճանին վրայ. պիտի փնտռէր... և գուցէ շատ բնականաբար պիտի հարցափորձէր մայրը։

Վանիա բնազդաբար ծածկեց դէմքը ձեռքերուն մէջ. կարծես լուրջ. սև աչքերը պիտի կարդային իր մէջը։

Եւ սակայն երբեք Սօնիա, ոչ ալ Միշէլ, ոչ ալ ուրիշ ոև է մէկը պէտք չէ գիտնային ճշմարտութիւնը։ Ամէնուն ալ, ամուսինին, զաւկին, դատապարտուած էր ստելու յաւիտեան. ողբալի գաղտնիքը թաղուած պէտք է մնար լռութեան մէջ ուր կը քնանար այն մարդը որմէ ազատուած էր յիմարական շարժումով մը։

Առաջին անգամ ըլլալով, յամրօրէն իր շուրթները արտասանեցին.

— Ինչո՞ւ, ո՛հ, ինչո՞ւ ըրի ասիկա։

Նաեւ ինչո՞ւ այն տեսակ մը յեղաշրջումը, որ յառաջ եկաւ իր ուղեղին մէջ, քանի՛ գիտակցութիւնը կ'ունենար

տիկ, ու շատ կը նեղուիմ. որովհետեւ չեմ յաջողիր զայն գտնել ինչպէս որ կը փափաքիմ այնքան։ Շուտով այդ պատկերը կը բերէ՞ք ինծի. մայրի՛կ. սիրելի՛ մայրիկ։

Վանիա գլուխը խոնարհեցուց, անկարող ըլլալով պատասխանելու։ Բայց նոյն կէսօրէն վերջը. իր խոստումին գերի, խուլ՝ սիրտը բզքտող տառապանքին, լուսանկարներու վաճառատուն մը գնաց, ուր գիտէր թէ փնտռած պատկերը պիտի գտնէր նշանաւոր մարդոց շարքին մէջ։

— Ունի՞ք Օլիվիէ Տանթէսքի պատկերը. հարցուց, Լէվի-Տարմէրի նկարին համաձայն։

— Այո՛, տիկին, ահա մեր մեծ գրողներու հաւաքածոն. կը հաճի՞ք ընտրել։

— Դո՛ւք ըրէք, խնդրեմ, տիկին. հաճեցէք ինձ տալ խնդրած պատկերս։

Չէր ուզեր նայիլ. և սակայն անդիմադրելի ուժ մը իր աչքերը կը մղէր դէպի լուսանկարները. զորս վաճառորդ կինը միառմի կը սահեցնէր մատներուն մէջէն։ Եւ լսելէ առաջ վաճառորդուհիին խօսքը՝ «Ահաւասիկ ձեր փափաքածը, տիկին». տեսեր էր Տանթէսքի գեղեցիկ տարփոտ դէմքը՝ մշուշապատ աղօտ բնանկարի մը խորքին վրայ. ճանչցեր էր լայն կոպերուն տակ անոր երազուն նայուածքը, որ այնքան անգամներ զինք շրջապատած էր սիրով...։ Այս պատկերը յարութիւնն իսկ էր այն հրապուրիչ մարդուն զոր սիրած էր ինքը՝ իր կնոջային կեանքի արշալոյսին, երբ տակաւին չգիտէր թէ ի՛նչպիսի ցեխով շաղախուած էր. հիմա՛ կը յիշէր Վանիա տխուր անցեալը։

— Թուղթի մէջ ծրարե՞մ, տիկին, հարցուց վաճառորդուհին, որ քիչ մը կը զարմանար այս երկար հայեցողութենէն։

— Այո՛, ծրարեցէք. կտրուկ ձայնով մը պատասխանեց Վանիա, որ վաճառորդուհիին պարզ հարցումով կ'ազատուէր յանկարծ սոսկալի վերյուշումէն, կը հաճի՞ք տունս ղրկել... ծրարը։

Սարսափ կը զգար պատկերը ձեռքին մէջ բռնելէ։ Իրեն այնպէս կու գար որ դի՛կը կը կրէր, որուն զգեստուիլը տեսած էր աշխատանոցին մէջ։

Վաճառորդուհին զարմացած իրեն կը նայէր։

— Եթէ տիկինը կը փափաքի, կը ղրկեմ... բայց ծրարը ծանր չէ։

— Ո՛չ... անհանգիստ պիտի ընէր զիս։ Հաճեցէք ղրկել զայն սա հասցէին, Օր. Սօնիա Տանթէսքի անունին։

Երբ Վանիա տուն դարձաւ, սննեակին սեղանին վրայ, լուսանկարը պարունակող պահարանը իրեն կը սպասէր։ Անմիջապէս յիշեց, և կանչեց.

— Սօնիա, աղուոր աղջիկս, եկուր, բան մը պիտի տամ քեզի...

Աղջնակը որ կը խաղար սննեակին մէջ, վազեց և խենթի պէս եկաւ. մօրը գիրկը նետուեցաւ։

Րոպէ մը Վանիա պահեց զայն գրկին մէջ, կարծես տղեկը պիտի փախչէր ձեռքէն, երբ անիծեալ պատկերը դրուէր երկուքին սրտին միջեւ։ Գորովանքի բուռն արտայայտութենէ մը ետքը կը համբուրէր աղջնակին սեւ մազերուն գանգուրները, փոքրիկ դէմքը, խոնաւ արտեւանունքը որուն մորթը մետաքս կերպասի մը փափկութիւնն ունէր։ Յետոյ, արդարութեան անողոք զգայումէ մը տարուած, սարսռուն շուրթներով ըսաւ.

— Ահաւասիկ խնդրածդ. ա՛ռ...։

— Ո՛հ, մայրի՛կ... պատկե՞րը։

Վանիա յամրօրէն ծռեց գլուխը. աղջնակը խուլ ճիչ մը արձակեց և առաւ պահարանը։ Ձեռքերը այնքան սաստիկ կը դողային որ չէր կրնար քակել ծրարին կապը։ Եւ որովհետեւ մայրը ոեւէ շարժում չէր ըներ իրեն օգնելու, Նիանիան կանչեց՝ ըսելով.

— Հայրիկին պատկե՛րը, Նիանի՛ա, եկո՛ւր, շո՛ւտ եկուր ծրարը բանալու. չեմ կրնար քակել կապը։

Պառաւ դայեակը երեւցաւ.

այն դատումին զոր պիտի ունենային իր կատարած գործին վրայ բոլոր անոնք որոնց մէջ կ'ապրէր հիմա, այն է Տիկ. Թորպիէրի, Մօնիք և մանաւանդ Միշէլ...։ Նորէն անձկութիւն մը պատեց զինքը, կարծես զգացած ըլլար որ իր վրայ կ'իյնայ դատապարտող նայուածքը այն անձերուն, որ զինքը ուղղամիտ կը կարծէին իրենց նման։

Կարելի՞ էր ուրեմն որ դժբախտութիւնը գար իրեն՝ իր ամէնէն աւելի սիրած անձէն, որ միեւնոյն ատեն բարոյական խիստ բարձր արժէք մը ունէր. ուրիշ այնքան մարդիկ ապահովաբար չպիտի արթնցնէին իր մէջ այս նոր ըմբռնումը իր վարմունքին, զոր այլեւս չէր կրնար դատել իբրեւ ճշմարիտ զաւակը Նիհիլիստ Սէրժ Օսդրովսքիի։

Եւ սակայն ինչ որ այս ժամուն խուլ կերպով իր անձին մէջ կ'ուրուագծուէր իբրեւ ոճիր մը. սպաննած ըլլալը չէր. — ինքզինքը կը պաշտպանէր այդ գաղափարին դէմ —, այլ ճշմարտութիւնը յայտնած չըլլալը Միշէլին, գողի մը պէս անոր կեանքին մէջ մտած ըլլալը, տիրանալով անոր անգին հարստութեան, այն է անոր յարգանքին և սիրոյն։ Այս մտածումը ի՞նչպէս չէր եկեր իրեն, ու չէր կասեցուցեր զինքը հոն՝ Թավալէսի մէջ. երբ անոր կը գրէր վճռական բառը. — «Եկէք»։

Հիմա իր կեանքէն աւելի կարեւորութիւն կ'ընծայէր այս սիրոյն։ Եւ զայն պահպանելու համար պատրաստ էր ամէն բանի։ Պէտք էր որ ան չարունակէր անգէտ մնալ։ Լաւ, պիտի չգիտնար ան, որքան ալ ծանր ըլլար լռութիւնը իրեն համար։

Վճռական որոշում մը կը կարծրացնէր իր դէմքը։ Դառն շեշտով մը մրմնջեց.

— Ոչինչ կրնայ փոխել կատարուածը... Ժամանակի զուր կորուստ է անոր վրայ ողբ ու կոծ ընել...։ Պէտք է ապրիլ միայն ներկային և ապագային համար։ Անցեալը անցեալ է... պէտք չէ իրեն նայիլ...։ Վանիա Տանթէսք ա՛լ գոյութիւն չունի։ Վանիա տը Միշէլ կայ միայն։

Իր մէջ կամքը զոր սովորած էր երթարկուած պահել կարգապահութեան, այնքան հզօր էր որ յանկարծ հանդարտելով, կրցաւ խոր ուշադրութեամբ հոգ տանիլ իր գեղեցկութիւնը ի յայտ բերելու, որպէսզի Միշէլ անով հպարտ զգայ ինքզինքը այն հացկերոյթին մէջ ուր պիտի երթային երկուքն ալ այս իրիկուն, և ուր կրցաւ՝ առանց ճիգի՝ ըլլալ հրաշալի կինը, որ գիտէ հրապուրել անդիմադրելի կերպով։

Անգամ մըն ալ կրցեր էր հեռացնել սոսկալի վերյիշումները, և ինքզինքը տալ ներկայ ժամու գինովցնող քաղցրութեան։

Զ.

Վանիա պատրաստուեր էր Դարմանատուն երթալու, ուր Մօնիքի պահնորդութեան շրջանն էր նոյն օրը. պիտի երթար անոր օգնելու։ Դրան զարնուած թեթև հարուած մը կեցուց զինքը՝ երբ գլխարկը առնելու վրայ էր.

— Ի՞նչ է ան, հարցուց։

Դուռը բացուելով սենեկապանուհին երևցաւ, որ ըսաւ.

— Տիկին, Նիանիան է որ տիկինը կը հարցնէ. և կը խնդրէ որ հաճիք Օր. Սօնիայի քով երթալ։

Վանիա սեղանին վրայ նետեց ձեռքը բռնած գլխարկը.

— Բա՞ն մը պատահած է։

— Ո՛չ, ոչ, տիկին, բայց կարծեմ Նիանիա այնպէս կը գտնէ որ օրիորդը սովորականին պէս չէ, և կը փափաքի որ տիկինը զայն տեսնէ։

Վանիայի գոյնը նետեր էր։ Աղջնակին մասին խուլ մտահոգութիւնը որ երբեք չէր հեռանար իրմէ, կը ճշդուէր յանկարծական բռնութեամբ մը։ Դէպի սենեակ վազեց.

— Ի՞նչ կայ արդեօք, Նիանիա՛։

Պառաւ կինը մօտեցաւ, և ձայնը ցածցնելով ըսաւ.

— Պզտիկը աղէկ չէ, տիկին. կը հեծկլտայ...

— Բայց երբ այս առտու զինքը տեսնելու եկայ, բան մը չունէր. ի՞նչ պատահեցաւ։

— Ոչի՛նչ, տիկին. միայն թէ Սօնիա ըսաւ որ գլուխը կը ցաւի. պահ մը դող կուգայ վրան, յետոյ տաքութիւն... Զինքը անկողին դրի, որովհետև տե՛նդ ունի կ'երևայ թէ...

Վանիա արդէն եկած էր փոքրիկ անկողինին քով. ուր աղջնակը կը մնար անշարժ, ծունկերը ծալլուած, ինչ որ կ'երևար վերմակին վրայէն։ Իր խոշոր թուխ աչքերը՝ որ սևեռած էին վառարանին ուր դրուած էր հօրը պատկերը, տեսակ մը ճիգով աղին դարձան դէպի Վանիա. բայց իր նուրբ դէմքը պահեց լուրջ արտայայտութիւնը։ Այնքան ճերմակ էր որ կարծես փղոսկրէ էր. հազիւ թէ շրթները բաց վարդագոյն երանգ մը ունէին։

— Սօնիա՛, անուշիկ զաւակս, ո՞ւրտեղդ կը ցաւի. հարցուց Վանիա՝ ծունկի գալով անկողինին առջև։

— Գլո՛ւխս կը ցաւի, շա՛տ կը ցաւի... Եւ յետոյ, մայրիկ, շատ գէշ բան է, չեմ կրնար վիզս երերցնել...

— Ո՛հ, ինչե՛ր կ'ըսես անուշիկ գոհարս։

— Իրաւ որ, մայրիկ, չե՛մ կրնար... Կոնակս փայտ կտրած է, պնդեց աղջնակը աղաչողական ձայնով մը։

Վանիայի սիրտը կը ճմլուէր... մամուլի մը մէջ կարծես։

— Մայրի՛կ, բժշկեցէ՛ք զիս, գլուխս կը ցաւի՛..., աղաչեց Սօնիա տկար ձայնով մը։

— Այո՛, պզտիկս. հիմա բժիշկը կուգայ քեզ բժշկելու... լուր ըրի՝ զինքը կանչելու։

Սօնիա չպատասխանեց։ Բարձին վրայ ինկած էր աղջնակը, թուխ գլուխը շիփ շիտակ, կարծես յանկարծ կարծր փայտեր փակցուած էին ողնայարի սիւնին։ Ո. Վանիա սարսափով յիշեց թէ իր բժշկական ուսանողութեան միջոցին սորված էր այդ յանկարծական կարծրութեան

նշանակութիւնը, կըսկլոր դարձած այդ փոքր մարմնոյն վրայ։

Բայց տեսակ մը նախապաշարումով կը մերժէր խոստովանիլ այդ խուլ երկիւղը… Հեռաձայնած էր տոքդորին։ Եւ հիմա, մինչեւ անոր գալը, պէտք էր սպասել մահաշուք վայրկեաններ։

Անկողինին քով ծունկի վրայ մնացած էր, նայուածքը սեւեռած տառապող փոքրիկ դէմքին, ուր կարծես միայն սեւ թաւիշի գոյն աչքերը կ՚ապրէին։

— Մայրի՛կ, ա՛լ չեմ կրնար գլուխս դարձնել՝ հայրիկին պատկերը տեսնելու համար, ըսաւ աղջնակը՝ քաղցր, մարած ձայնով մը։ Կ՚աղաչե՛մ, ինծի՛ տուր, հո՛ս, անկողինիս վրայ։ Թերեւս ան զիս աղէկցնէ, ինչպէս ես կ՚աղէկցնէի զինքը… կը յիշէ՞ք, մայրիկ, երբ անոր ալ գլուխը կը ցաւէր։

Վանիա, առանց բառ մը ըսելու, ոտքի ելեր էր՝ Սոնիայի յայտնած փափաքին հնազանդելու համար։ Ա՛լ չէր փորձեր հօր ու աղջկան միջեւ կենալ իբրեւ խոչընդոտ. որովհետեւ ընկճուած էր այն տարօրինակ մտածումէն թէ ան իրմէ հզօր էր, և թէ ինքը պիտի յաղթուէր, որովհետեւ Արդարութիւնը իրեն դէմ էր։

Արդարութի՛ւնը… ի՞նչ պատիժ պիտի տար իրեն՝ անպատիժ մնացած այն սպանութեան համար, որմէ ազատ արձակած էին զինքը մարդիկ, որովհետեւ սուտ էր անոնց։

Դողդղացող մատներով առաւ պատկերը և աղջկանը բերաւ.

— Ահա՛, անուշիկս, ահա՛ ուզած լուսանկարդ… ո՞ւր կ՚ուզես որ դնեմ։

— Անկողինիս վրայ, ոտքիս կողմը, մայրիկ․ այս կերպով պիտի կրնամ տեսնել հայրիկը, և մօտիկս պիտի ըլլայ։

Վանիա հնազանդեցաւ, առանց բառ մը հանելու շրթունքէն։ Սոնիա խորհրդաւոր յայտնատեսութեամբ մը

գիտակցեցաւ այն տառապանքին որուն ենթարկուած էր մայրը․ ու պաղատագին ձայնով մը հարցուց՝ ճիգ մը ընելով մօրը կողմը դարձնելու իր խեղճ գլուխը որ կը ցաւէ՜ր…։

— Ըսէ՛ք, մայրիկ, ձեզի վիշտ չի՞ պատճառեր որ ես հայրիկը քովիկս կ՚ուզեմ… ձեզ նման։ Այս կերպով, հիմա երկուքդ ալ քովիկս ունիմ։ Եւ յետոյ, գիտէ՞ք… շուտով պիտի տեսնեմ հայրիկը… ի՛նք ըսաւ ինծի։

Վանիա շրթունքը խածաւ՝ չթողելու համար որ թռչի սիրտէն փրթած աղաղակը։ Եւ կրքոտ ձայնով մը, գերագոյն ճիգ մը ընելով սակայն որ չյուզէ տղեկը, մրմնջեց․

— Սոնիա՛, փոքրիկ սիրելիս, խենդ խօսքեր մի ըներ… Հայրիկը շատ հեռուն է․ չի կրնար քեզի հետ խօսիլ… Դուն ես որ երազիդ մէջ տեսար թէ քեզ կը կանչէ… ետքերը, ինչպէս խոստացեր եմ քեզի, պիտի գտնես զայն… հիմա պէտք է քովս մնաս, շատ դժբախտ պիտի ըլլամ եթէ մեկնիս, անուշի՛կս։

Սոնիա պատասխան չտուաւ․ յայտնի կ՚երեւար թէ շատ կը տառապէր։ Աչքերը հեռուն կը նայէին երազանքի արտայայտութեամբ մը, այնքան տխուր, որ Վանիա՝ ա՛լ զանոնք չտեսնելու համար՝ ծռեցաւ աղջնակին փոքրիկ ձեռքին վրայ զոր իր բերնովը չոյեց համբոյրներով․

Քանի մը վայրկեան ետքը, Սոնիա կրկնեց շատ ցած ձայնով․

— Մա՛յր, չեմ ուզեր որ դժբախտ ըլլաք… ձեր քով կը մնամ, որչափ որ կրնամ… ձեզի շա՜տ կը սիրեմ. սիրելի՛, սիրելի՛ մայրիկ։

Սենեակին դուռը կը բացուէր մեղմիւ։ Վանիա՝ դողդոջուն՝ այն կողմը նայեցաւ։ Տոքդո՞րն էր որ կուգար վերջապէս… Ո՛չ, Միշէլն էր որ տուն դարձած և տեղեկացած էր։

— Ի՞նչ կայ, Վանիա։

Ցաւագին շարժումով մը Վանիա ոտքի ելաւ և Միշէլի

մօտ եկաւ, Սօնիա անշարժ կը մնար, կոպերը ինկած էին սեւեռուն բիբերուն վրայ։

Ու խիստ ցած ձայնով, Վանիայի դողդոջուն շրթունքները արտասանեցին.

— Միշէլ, վստա՞հ եմ... կ'իմանա՞ս... վստահ՝ թէ աղջնակը շատ հիւանդ է։ Ան պիտի առնէ զինքը ձեռքէս։

— Վանիա, սիրելի՛ս, վիշտը, մտահոգութիւնը խելակորոյս ըրեր են քեզ, ընդմիջեց Միշէլ՝ քաղցր բայց հեղինակաւոր ձայնով մը։

Մանկամարդ կինը գլուխն օրօրեց, և եղերական վըստահութեամբ մը ըսաւ.

— Ես իրաւունք չունէի երջանիկ ըլլալու, ինչպէս եղայ քեզմով, Միշէլ... մայր պէտք է ըլլայի միայն... Սօնիան ձեռքէս պիտի առնուի... կը զգամ ատիկա... սոսկալի՛ բան է։

Միշէլ իր թեւերուն մէջ առաւ Վանիան, և գգուագին համբուրեց անոր վշտաբեկ դէմքը։

— Եթէ հիւանդ է, զինքը պիտի դարմանենք այնքան լաւ որ Սօնիա քեզի պիտի մնայ...։ Վանիա՛, իմ քաջ կինս, մի՛ ընկճուիր այդպէս. դուն միշտ կորովի եղած ես։ Մի՛ տարուիր սարսափէ մը որ կը ծնի մտահոգ մօր քու երեւակայութեանդ մէջ։

Միշէլ կրնար այսպէս խօսիլ, որովհետեւ չէր գիտեր... բայց Վանիա, ինքը, այսուհետեւ պաշարուած էր նախազգացումովը ահաւոր ապաշաւի մը որ կը մօտենար... ու ոչ մէկ բան կրնար փարատել այս տպաւորութիւնը, որ հզօր էր ճշմարտութեան նման։

— Տոքթորը չեկա՞ւ տակաւին, հարցուց Միշէլ։

— Ո՛չ, կը սպասեմ... դրան զանգակն է կարծեմ։ Թերեւս ան է... վերջապէ՞ս... վերջապէս...

Այո՛, բժիշկն էր։

Վանիա անմիջապէս տարաւ զայն փոքրիկին մահիճին քով։ Բժիշկը կը սկսէր իր քննութիւնը։ Եւ Միշէլ որ կը

դիտէր զայն, չուզով հասկցաւ, — որովհետեւ լաւ կը ճանչնար զայն —, թէ ծանր վիճակ մը ունէր աղջիկը...։ Եւ սակայն տոքթորը Վանիայի համար ունեցաւ սրտապնդող, քաջալերական խօսքեր։ Մանկամարդ կինը բառերը կը լսէր, բայց անոնց իմաստը չէր հասնիր մինչեւ ուղեղը. որովհետեւ պաշարուած էր իր ներքին յայտնատեսութեան սարսափովը։ Միշէլ սենեակէն դուրս ելաւ տոքթորին հետ որ իր բարեկամն էր։ Վանիա մտածումն իսկ չունեցաւ անոնց հետեւելու... ինք ալ զգացած էր Միշէլի նման, թէ բժիշկը մեծ մտահոգութեան մատնուած է։ Ամուսինին վերադարձէն առաջ իսկ Վանիա նախազգացումը ունեցած էր սոսկալի իրականութեան մը։

— Ուրե՞մն, Տոքթէօր, հարցուց Միշէլ.

— Խեղճ բարեկամս, շատ կը վախնամ որ վրդովիչ կացութեան մը հետ գործ ունինք։

— Ի՞նչ, հարցուց Միշէլ կտրուկ.

— Ուղեղատապի մը բոլոր նշանները կ'երեւան։

Միշէլ ամբողջ մարմնովը զգաց սաստկութիւնը այն հարուածին որուն պիտի ենթարկուէր Վանիա։

— Եւ եթէ ճիշդ այդպէս ըլլայ, կը յուսա՞ս փրկել աղջնակը։

— Անկարելին պիտի փորձեմ... բայց շատ փափուկ է խեղճ պզտիկ աղջնակը... և յետոյ ժառանգականութիւն կայ։

— Մայրը շատ զօրաւոր է։

— Այո՛, բայց հա՛յրը... մորֆինամոլ մը զոր կրծած է ալքոլն ալ... և ուրիշ բաներ։ Ինծի կ'ըսէիր թէ աղջնակը քանի մը ամիսէ ի վեր կ'ապրէր հօրը յիշատակին խուլ մագնիսականութեան տակ։ Բացայայտ է որ ջղային պրկումը շատ զօրեղ եղած է այս դիւրաբեկ կազմուածքին համար, և մենք ստիպուած ենք հաշուի առնել այն հիւանդագին գերագրգռութիւնը որ սպառած ըլլալու է զայն.

Միշէլ բժշկին այս դատումին ուշադրութիւն ընելու

երեւոյթը չունեցաւ։ Կը մտածէ՛ր... Վանիայի ամբողջ վիշտը իր մէջ կը կրէր.

— Այս իրիկուն կուգամ նորէն, Միշէլ։ Թերեւս, իմ բոլոր վախերուս հակառակ, լաւացում մը նշմարեմ...

— Բայց չե՛ս յուսար, ամբողջացուց Միշէլ յստակօրէն։

— Բարեկա՛մս, մենք ի՞նչ գիտենք որ... Այս վայրկեանին մեր ընելիքն է պայքարիլ... — պիտի պայքարինք... Ցտեսութիւն, սիրելիս, շատ կը ցաւիմ ձեր վիշտին համար։ Խե՜ղճ Տիկ. Բորպիէրի...

Տօքթորը դուրս ելաւ։ Միշէլ որ անոր ընկերացած էր, սենեակ դարձաւ։ Սօնիա պառկած էր անշարժ, փոքրիկ գլուխը չիփչիտակ՝ բարձին վրայ, ճիտը պրկուած։

Վանիա գրաւած էր նորէն իր տեղը, անկողինին մօտ. մօտիկ կ'ընէր խուլ հեծեծանքը աղջնակին, որ ամէն վայրկեան կը կրկնէր տառապագին ձայնով մը.

— Մայրիկ, ճի՛տս, կը ցաւի՛...

Երբ Միշէլ սենեակէն ներս մտաւ, Վանիա գլուխն անոր դարձուց, իր մօտ կանչելով զայն. անձկութենէն խոշոր բացուած աչքերուն պաղատող մէկ նայուածքով. եւ մարգարէական բառեր ինկան իր բերնէն.

— Կորսուա՛ծ է... մեռնելիք է... այնպէս չէ՞։

— Վանիա, կ'երդնում որ Տիւպրէօյլ կը յուսայ վտանգը հեռացնել անկէ։

— Կը յուսա՛յ... այո՛, գուցէ... բայց չպիտի կրնայ։

Սօնիա ճիգ մը ընելով բացաւ կոպերը. եւ իր աղուոր սեւ աչքերը յառեցան Միշէլի վրայ։ Փորձեց անոր ժպտիլ։

— Միշէ՛լ բարեկամ, մրմնջեց տկար ձայնով մը, դուն բարի ես. հոգ տար մայրիկին... քեզի՛ ալ շատ կը սիրեմ... շա՛տ...

— Այո՛, փոքրիկ սիրելիս, հոգ պիտի տանինք մայրիկին. բայց քեզմո՛վ պիտի սկսինք, շուտով բժշկելու համար գլուխդ։

— Ո՛հ, այո՛, բժշկե՛լ... ըսաւ աղջնակը յոգնաբեկ։

Վանիա լսած էր այս խօսքերը, սիրտը ճմլուած... Եթէ ուրիշ մայրերու նման եղած ըլլար, պիտի կրնար պահել հիւանդութեան յաղթելու յոյսը... ։Բայց ինք որ մարդ մը մահուան գիրկը նետած էր, անշուշտ իրաւունք չունէր իրեն պահելու զաւակը, որ միեւնոյն ատեն զաւակն էր այն անձին որմէ բաժներ էր զայն։

Եւ վշտագին մտահոգութեան ժամերը սկսան. ժամեր յուսահատ պայքարի՝ ետ մղելու համար սոսկալի թշնամին որ կատաղօրէն կը յարձակէր տղեկին վրայ։ Խաբուած չէին ո՛չ Տիւպրէօյլ իր գիտութեամբ, եւ ո՛չ ինքը՝ Վանիա՝ իր մայրական յայտնատեսութեամբ։ Ուղղատապը երեւան ելած էր եւ կը կատարէր իր անողոք շրջանը։ Արդարեւ կարելին եւ անկարելին կը փորձէին Տիւպրէօյլ եւ խորհրդակցութեան կոչուած բժիշկները. բայց ամէնքն ալ յոյս չունէին այլեւս յաղթելու։ Ինքը՝ Վանիա՝ արդէն բնաւ յոյս ունեցած չէր. այն վայրկեանէն սկսեալ որ տեսած էր զաւկին հիւանդանալը, ստուգապէս համոզուած էր որ հիւանդութիւնը զայն պիտի տանի։

Անգամ մը միայն յուսահատ պաղատանքով մը մրմնջած էր Միշէլի.

— Միշէ՛լ, աղօթէ քու Աստուծոյդ որ գթայ ինծի։

Բայց ինք չէր աղօթեր... ի՞նչ օգուտ պիտի ունենար... Այդ Աստուածը, եթէ գոյութիւն ունէր. չէր կըրնար լսել իրեն, որովհետեւ ինքը չէր հաւատացած անոր. որովհետեւ ինքը մերժուած մէկն էր Աստուծմէ, ստախօս մը, ոճրագործ մըն էր ինքը։

Վանիա չէր յուսար. եւ սակայն վայրագ կորովով մը կը պայքարէր — առանց բառ մը արտասանելու, առանց տըրտունջի, առանց արցունքի կաթիլ մը հանելու աչքերէն, անտարբեր բոլոր այն բաներուն, որոնք յարաբերութիւն չունէին զաւկին հետ։ Նոյն իսկ իրեն համար գոյութիւն ունենալ չէին թուիր Միշէլի գորովագին հոգածութիւնը, սէրը որով կը շրջապատէր զինքը շարունակ. որովհետեւ Վանիա

գիշեր ցորեկ զբաղած էր միայն կատարելու Տքդ. Տիւպրէօյլի հրամանները։ Ան չարունակ տառապագին վիճակ մը ունէր Սօնիայի կուրծքէն փրթած սրտայոյզ հեծեծանքներէն, կամ քանի մը կարճ բառերէն, որով ան մերթ ընդ մերթ զինք կը կանչէր տեսակ մը կիրքով, և կամ կէս զառանցանքով մը երեւան կը հանէր այն լուռ տռամը որ տեղի ունեցած էր իր խելացնոր սրտին մէջ՝ իր հօրը յանկարծական անհետացումով։

Երկու օրեր անցան... յետոյ երրորդ օր մը. այդ իրիկունն ալ, ուշ ատեն, Տիւպրէօյլ եկաւ նորէն։

Փոքրիկ անկողնին առջեւ, Վանիա՝ ուժասպառ՝ ինկած էր գորգին վրայ, գլուխը կրթնցուցած՝ առանց գիտնալու՝ ծունկերուն վրայ Միշէլին որ նստած էր անկողնին մօտ։ Վանիա ուրիշ բան չէր տեսներ, եթէ ոչ աղջնակին ճեփ ճերմակ դէմքը և կիսափակ կոպերը, որոնց մէջտեղէն, յօնքերուն ստուերին տակէն կը մաղուէր տարտամ նայուածք մը...։ Ճնշող խաղաղութիւն մը համակած կը թուէր տղեկը։

— Հանդարտած կը թուի, մրմնջեց Վանիա Տոքթորին որ կը մօտենար.

— Այո՛, յուզումը նուազած է, պատասխանեց տոքթորը։

— Ուրեմն, քիչ մը աղէ՞կ է...

Հակառակ ամէն բանի, յոյսը տակաւին կ՚ապրէր մանկամարդ կնոջ մէջ... բայց տոքթորը չպատասխանեց... Տղեկը կը գիտէր, որ անշարժ կը մնար։ Ու Վանիա չկրկնեց յոյսի իր գերագոյն հարցումը։ Շատ լաւ կը հասկնար որ եթէ վտանգը յաղթուած ըլլար, տոքթորը անմիջապէս իրեն պիտի ըսէր ատիկա։ Խուսափողական շեշտով մը կ՚ըսէր միայն.

— Տեսնենք, ի՛նչպէս պիտի անցընէ գիշերը. եթէ ինծի պէտք ունենաք, հեռաձայնեցէք ամէն պարագայի մէջ վաղը առտու պիտի գամ առաջին պահուն... Բաջութիւն, տիկին։

Վանիա գլուխը խոնարհեցուց, անկարող ըլլալով բառ մը արտասանելու։

Տիւպրէօյլ, անմիջապէս սենեակէն դուրս ելաւ, և ըսաւ Միշէլի.

— Այս հանդարտութիւնը վերջին թմբրութիւնն է... վաղը ամէն ինչ վերջացած պիտի ըլլայ...

Բոպէ մը երկու մարդիկը լուռ դիտեցին մէկզմէկ. միեւնոյն խոր գթութիւնը կը խղդէր զիրենք խորհելով թըշուառ մօր վրայ։ Ոչ մէկը և ոչ միւսը բան մը կրնային ընել՝ իրմէ հեռացնելու համար ցաւը։

Երբ Միշէլ սենեակ դարձաւ, Վանիա շարժումով մը իր քով կանչեց զայն, և տակաւին անոր խօսելէն առաջ, խուլ աղաղակով մը գոչեց.

— Հասկցայ... Միշէ՛լ. վերջին թմբրութիւնն է... իմ Սօնիա՛ս, իմ սէ՛րս... Ան կ՚առնէ ձեռքէս....։ Այսպէս, ես եմ որ սպաննեցի իմ զաւակս։

Վայրկեան մը Միշէլ մտածեց թէ յուսահատութենէն խելքը թռցուցած է իր կինը։ Ծռեցաւ, կուրծքին տանելով իր կնոջ դէմքը. որ կը կծկուէր տառապանքէն.

— Վանիա՛, սիրելի՛ս, ըսաւ, դուն Սօնիայի համար եղար ամէնէն գորովալի, խանդակաթ, անձնուէր, լաւագոյն մայրը որ կրնայ գոյութիւն ունենալ։ Դուն ինքզինքդ յանդիմանելու բան մը չունիս խե՛ղճ պաշտելիս։ Յոյսի վրայ խորհինք տակաւին... Նոյն իսկ հակառակ ամէն յոյսի. ցորչափ գոյութիւն ունի կեանքը, պէտք է կռուիլ...

Վանիա, յուսահատ, վհատութեան շարժում մը ըրաւ։

Կռուի՛լ... ի՛նչ օգուտ... Զինքը պատժող անողոք ուժը ապարդիւն պիտի դարձնէր ամէն ճիգ. որովհետեւ Արդարութիւնը իր տառապիլը կը պահանջէր։

Ու համր, արցունքէ չորցած աչքերով, սառած սիրտով. Վանիա արշալոյսին նշմարեց իր զաւկին վերջին շունչը աւանդելը։

Է.

Վեց շաբաթ անցած էր։ Վանիա կը կարդար Տիկ. Բորպիէրիի կողմէ իրեն ղրկուած տոմս մը.

«Սիրելիս. կը խորհէի գալ քանի մը վայրկեան անցընել քու մօտդ... սակայն նորէն անհանգիստ գիշեր մը անցուցի, և իմ ծեր սրունքներս կը մերժեն ծառայել...։ Պէտք ունի՞մ ըսելու, սիրելի զաւակս, ո՛րքան նեղուած եմ այս արգելքներէն։ Բայց գիտես թէ ո՛րքան մօտիկդ եմ սրտով»։

Այո՛, ատիկա գիտէր Վանիա։ Բայց ո՛չ համակրութիւնը և ոչ խանդաղատ գուրգուրանքը արձագանգ կը գտնէին իր մէջ։ Կարծես թէ Սօնիա հետը տարեր էր անոր ամբողջ զգայնութիւնը։ Ինքն իր մէջ կծկուած, անհոգի մարմինի մը պէս, կ՚ապրէր՝ ամփոփուած իր վիշտին մէջ՝ որուն վրայ բառ մը չէր խօսիր, և չէր ընդունիր որ ակնարկութիւն մը ընեն։ Նոյն իսկ Միշէլի սէրը, որ այնքան կարեկից էր, անտանելի կը թուէր իրեն։

Կարդացեր վերջացուցեր էր Տիկ. Բորպիէրիի մայրական գորովանքով գրած տողերը։ Մեքենական շարժումով մը ծալլեց թուղթը, և թողուց որ ծունկերուն վրայ իյնայ։

Պահանջած էր որ Միշէլ դատական պաշտօնատուն դառնայ, և վերսկսի իր աշխատութիւնները։ Եւ սակայն տանջանք մըն էին առանձնութեան ժամերը, երբ ոչ մէկ բան կուգար զինքն զբաղեցնել, մոռցնել իր վիշտը։

Բազմոցին վրայ տարածուած, ուր անգործ կը մնար երբ մինակ ըլլար, անշարժ պառկած էր Վանիա։ Միտքն ալ անշարժ էր քարի մը պէս. և առանց տեսնելու կը դիտէր Մայիսի երկնքին անհուն կապոյտը, որ կ՚երևար բաց պատուհանին քառակուսի շրջանակէն։ Տաք հով մը կը շարժէր իր մազերը՝ ինչպէս երբեմն Նէօյիի պարտէզին մէջ,

երբ կը դիտէր ծառուղին ուր կ՚ոստոստէր Սօնիա զուարթօրէն՝ քմահաճ այծեամի մը պէս, և անոր ծիծաղը մերթ ընդ մերթ պատուհանին առջև կը բերէր իր սենեակին մէջ գրական աշխատութեան նուիրուած հայրը... Ո՜հ, փախած այս ժամանակը երբեք, երբե՛ք չպիտի վերադառնար։

Ո՞ւր էին հիմա երկուքն ալ, հայր ու աղջիկ...։ Զարհուրելի անծանօթին մէջ ուր գահավիժած էին անոնք, իրար գտա՞ծ էին։ Եթէ այնտեղ գոյութիւն ունին մեռելները, եթէ կատարեալ լոյսի մը մէջ կը տեսնեն ողջերու գործերը, Սօնիա հիմա գիտէր թէ ինչո՛ւ և ի՛նչպէս մեռած էր իր հայրը... և ի՞նչ կը մնար անոր՝ իր մօրը վրայ ունեցած ջերմ պաշտանքէն։ Հիմա ո՛րքան սարսափով պիտի նայէր ան իրեն։

Ո՜հ, անոնք իրարմէ բաժնուած էին այս յայտնութեամբ շատ աւելի անդարմանելի կերպով, որչափ չէին եղած մահուան հետևանօք։

Այս մտածումը, որ այնքան անգամներ չարչարած էր Վանիայի սիրտը, նորէն արթնցաւ բուռն կերպով. սաստիկ դող մը տակն ու վրայ ըրաւ զինքը։

Մեղմիւ կը բացուէր սենեակին դուռը, ներդաշնակօրէն զարդարուած գեղեցիկ ու լուսաւոր սենեակին, ուր ժամանակաւ ա՛յնքան քաղցր ժամեր անցուցեր էր... ուր առտու մը Սօնիա առաջին անգամ իրեն խօսեր էր հօրը վրայ։

Սենեկապանուհին էր, Մառիէթ, որ ներս կը մտնէր.

— Տիկինը ըսելիք մը չունի՞ Տիկ. Բորպիէրիի, հարցուց՝ կարեկից աչքով մը դիտելով սև հագուստներուն մէջ այնքան ազազուն մանկամարդ կինը։

Վանիա սարսռաց. այս պարզ բառերը իրականութեան կը դարձնէին զինքը շատ հեռուներէն։

— Ըսելի՞ք մը՝ Տիկ. Բորպիէրիի, կրկնեց. ծառան հո՞ն է տակաւին... ըսէք որ ես պիտի երթամ զինքը տեսնելու, եթէ կրնամ...

Այդ քաջութիւնը պիտի ունենա՞ր… Եւ սակայն Միշէլի համար աղէկ պիտի ըլլար այս։

Ամբողջ ուժերը ժողվելով ոտքի ելաւ. գործե՛լ, գործել պէտք էր՝ ինքն իր մտածումներէն ազատուելու համար, եթէ կ'ուզէր ապրիլ և դիմադրել ամէն ինչ Միշէլի խոստովանելու հիւանդագին ծարաւին, զոր կը զգար իր մէջը՝ հետզհետէ աւելի սաստկութեամբ։

. . . .

Երկու ժամ ետքը Տիկ. Բորպիէրիի տունը կ'երթար։ Ծերուկ սենեկապանը, որ իր հրապուրանքին տակ կը գտնուէր՝ ինչպէս ամէն մարդ, զինք տեսնելուն ուրախ բացագանչութիւն մը արձակեց.

— Ո՜հ, Տիկ. Միշէ՛լ… ի՞նչպէս է տիկինը այսօր… Տիկին մայրը շատ գոհ պիտի ըլլայ… պզտիկ սրահն է։

Սենեկապանը կ'առաջնորդէր Վանիան նրբանցքներուն մէջէն, ուր մանկամարդ կինը հազիւ տարի մը առաջ մտած էր առաջին անգամ իբրև օտարուհի։ Այսօր տանը սիրելի զաւակն էր՝ ընդունուած, հրապուրուած, սիրուած. . և սուտի՛ մը միջոցաւ մտած էր այդ տունը. և այն բարի կինը որ զինքն ընդունած էր այն ատեն, ճշմարիտ մօր մը վարմունքը կ'ունենար իրեն նկատմամբ, ջերմ համակրութեան ժպիտով մը ողջունելով զինքը.

— Ո՜հ, բարի՛ եկար, սիրելի զաւակս. շատ չյոգնեցա՞ր մինչև հոս գալով։

Մայրական գուրգուրանքով մը իր թևերուն մէջ կ'առնէր զայն. բայց Վանիա շուտով շտկուեցաւ, գլխարկը և դուրսի հագուստները հանել պատրուակելով։ Բնազդաբար չէր ուզեր իր զգացումներուն անձնատուր ըլլալ։

— Գիտէ՞ք, մայր, ոչ մէկ բան կը յոգնեցնէ զիս։ Դուք աղէ՞կ էք հիմա։

Այն միևնոյն հաստատակամութեամբ որով կը փախչէր զգացումներէ, խոյս կուտար նաև Տիկ. Բորպիէրիի գործօ-

վալիր հոգածութենէն, մերժելով նոյնիսկ թոյլատրել ո և է մտերմական ընթացք։

Տիկ. Բորպիէրի զգաց ատիկա. և տխրութիւն մը մթագնեց իր նայուածքը։ Շատ կը բաղձար քիչ մը սփոփանք բերել այն վէրքին, որով կը զգար թէ կը կոտտայ Վանիայի սիրտը։ Բայց միւս կողմէ չէր ուզեր անզգոյշ ըլլալ, անհանգիստ ընել իր հարսը։ Եւ արդէն մանկամարդ կինը անթափանցելի քող մը կը դնէր իրենց միջև, խօսելով միայն իր կեսրոջ կամ Միշէլի վերաբերեալ բաներու վրայ.— ընդհանուր խօսքեր, իրեն օտար խնդիրներ, այնպիսի շեշտով մը որ կը մատնէր իր հոգեկան յուսահատ, նկուն վիճակը։

Դիպուածով նայուածքը հանդիպեցաւ Տիկ. Բորպիէրիի նայուածքին, ա՜յնքան մեղմաղձոտ ու խոկուն որ Վանիա սարսռաց։ Եւ խուսափուկ կարմրութիւն մը գունաւորեց իր ճերմակ այտերը։

— Մա՛յր, շատ քիչ գրօսցնող ընկերուհի մըն եմ… ներում կը խնդրեմ ատոր համար… կ'ուզէ՞ք որ բան մը կարդամ ձեզի։

Բայց Տիկ. Բորպիէրի գլուխն օրօրեց, և մեղմիւ ձեռքը դրաւ ճերմակ մազերուն վրայ՝ Միշէլի համար սովորական շարժումով մը.

— Ո՛չ, սիրելիս, չեմ փափաքիր որ ինծի ընթերցում ընես. լաւագոյն պիտի սեպէի որ խօսինք. բայց պիտի փափաքէի, սիրելի Վանիա, որ ա՛լ վերջապէս սիրտ սիրտի խօսինք… ինչպէս կ'ընեն երկու մայրեր, որոնք անձկութեան միևնոյն ժամերը ապրած են… որովհետև գիտես թէ Միշէլ գերեզմանատան մէջ երեք եղբայր-քոյր ունի…

Խուլ ձայնով մը Վանիա մրմնջեց.

— Այո՛, մայր, գիտեմ թէ ձեր սիրտը ո՜րքան կը զգայ ուրիշներու վիշտը… բայց դուք չէք կրնար թափանցել իմ վիշտիս… որ շատ աւելի ծանր է քան որչափ չէք կրնար երևակայել… ձերինը չի կրնար անոր նմանիլ…

Տկարանալու վրայ եղող իր կամքին մէկ ճիգովը հազիւ յաջողեցաւ զսպել այն անխոհեմ խօսքերը որ շրթունքին վրայ կուգային։ Յիմարութիւն էր այսպէս խօսիլ . . . Ի՞նչ պիտի ենթադրէր Տիկ. Քորպիէրի . . . Եւ իր բերանը կծկուեցաւ քիչ մը . . . ։ Անէանալու, չքանալու ծարաւ մը կը համակէր զինքը . . . Ո՛հ, ալ չապրի՛լ։

Տիկ. Քորպիէրի, գորովոտ ձայնով մը կը շարունակէր.

— Վանիա՛, ինչո՞ւ չթոյլատրես որ վիշտդ բարձրաձայն յայտնուի իմ առջեւս։ Ինչո՞ւ հեռու կը կենաս . . . երբ ես կ'ուզեմ քու բարիքիդ համար խօսիլ։

— Ո՛չ մէկ բան . . . ոչ մէկ բան կրնայ բարիք ընել ինծի, մայր։ Եւ արդէն մխիթարուիլ չեմ ուզեր, իմ տառապանքս՝ Սօնիայէն մնացած միակ բանն է . . .

Տիկ. Քորպիէրի գլուխն օրօրեց, և իր ձեռքերուն մէջ առաւ մանկամարդ կնոջ ցուրտ ձեռքերը։

— Ո՛չ, Վանիա, քու տառապանքէդ աւելի՛ լաւագոյն բան մը կը մնայ քեզի . . . քեզի կը մնայ փոքրիկ սիրելիդ և անոր գորովալից սրտին քաղցր յիշատակը. սաստիկ սիրող սիրտ մը ունէր ան, և ապահովաբար շատ պիտի տառապէր ճիշդ այդ պատճառով . . . ։ Եւ . . . իր անհետացումը որ քեզի այնքան ցաւ կը պատճառէ, թերեւս երջանկութիւն մըն է անոր համար . . . ։ Գիտե՞ս, Վանիա՛, իմ սիրտս ալ շատ չարչրկուեցաւ երբ իմ փոքրիկներս հեռացան ինձմէ։ Փափաքեցայ մեռնիլ, և կարծեցի թէ անոնց պիտի հետեւիմ։ Եւ սակայն ապրեցայ . . . միւսներուն համար։ Եւ այսօր յանգած եմ այն մտածումին թէ՝ մէկզի թողլով իմ մայրական սէրս՝ օրհնեալ և երջանիկ են այն պզտիկները որոնք կ'երթան այսպէս, առանց ճանչնալու ո՛չ կեանքի դժուարութիւնները, ոչ վիշտերը և ոչ տգեղութիւնները։ Այո՛ երջանիկ են անոնք, անհունօրէն երջանիկ. մենք ենք միայն որ կը տառապինք . . . ։ Վանիա, պէտք է ապաստանինք այս ստուգութեան մէջ, որպէս զի կարենանք ընդունիլ . . . եւ հանդուրժել։

Վանիա գործին վրայ սահած էր, և գլուխը կը հակէր Տիկ. Քորպիէրիի ծունկերուն վրայ։ Սօնիայի մահէն ի վեր, առաջի՛ն անգամ ըլլալով, կուլար... կուլար յուսահատօրէն, ցնցուելով հեկեկանքներէ՝ այնքան սաստիկ որ կարծես սիրտը պիտի խորտակուէր։

Տիկ. Քորպիէրի, ինք ալ սաստիկ յուզուած, Վանիայի մազերը կը շոյէր անհուն աղապատանքով մը՝ չկարենալով տեսնել դէմքը զոր Վանիա կը ծածկէր իրմէ։ Ու կը կըրկնէր ցած ձայնով.

— Վանիա՛ս... խե՛ղճ աղջիկս... Աստուած օգնութեան հասնի քեզի։

Վանիա՝ կրքոտ ու զայրալից՝ պատասխանեց.

— Մա՛յր, ո՛հ, մա՛յր, ես կ'ուզէի մեռնի՛լ։

— Բայց ամուսի՞նդ... Վանիա՛... կը մոռնա՛ս զայն։

— Ամուսի՞նս... ո՛հ, եթէ կարենայի զայն ազատել ինձմէ... ինչո՞ւ իր Աստուածը թոյլատրեց որ ան զիս ճանչնայ...

— Վանիա՛, սիրելիս, ըսածիդ վրայ չես խորհիր։

— Մա՛յր, դուք չէք գիտեր... չէք կրնար գիտնալ...

— Չգիտեմ... ի՞նչ բան... սիրելի՛ զաւակս, եթէ ո և է բան... վրդովէ քեզ, վստահէ՛ ինծի... գիտես որ քեզի համար մայրիկի սիրտ մը ունիմ...

Ձեզի ըսելիք ոչինչ ունիմ, մայր... կը խորհիմ միայն որ իր երջանկութեան համար լաւագոյն պիտի ըլլար որ Միշէլ բնա՛ւ խորհած չըլլար իմ վրայ... Տառապանք միայն կրնամ բերել իրեն։

Տիկ. Քորպիէրի կարծեց որ Վանիա կ'ակնարկէ այն տխուր ժամերուն, զոր երկուքն ալ — Միշէլ եւ՝ Վանիայի պատճառով — կ'անցընէին ներկայ պահերուն։

— Պզտի՛կ բարեկամուհիս, դառն օրերը պիտի անցնին... Վիշտիդ մէջ խորհէ՛ Միշէլի վրայ, ապաստանելու համար անոր սիրոյն մէջ որ ուժ պիտի տայ քեզի...

Այո՛, եթէ իրենց միջեւ չգտնուէր սոսկալի գաղտնիքը.

այդ սէրը անշուշտ իրեն համար կենսապարգեւ ուժ մը պիտի ըլլար։ Բայց այլեւս չէր կրնար մոռնալ թէ ինքը՝ Վանիա՝ այդ սէրը կը գողնա՛ր ամուսինէն։ Եւ այս մտածումը արգելք կ'ըլլար որ նոյն սէրը իրեն համար ուժի աղբիւր մը ըլլայ.

Եթէ այդ չըլլար, Վանիա թերեւս կարենար կրել իր տառապանքը ուրիշ մայրերու պէս՝ հերոսներ իրենց ցաւին մէջ։

Տիկ. Բորպիէրի կը շարունակէր խիստ քաղցրութեամբ։

— Խորհէ՛, Վանիա, թէ դուն ո՛րքան թանկագին ես իրեն... իր կեա՛նքն ես դուն... եթէ չգիտնայի թէ ո՛ր աստիճան երջանիկ է այսպէս, պիտի...

Ժպիտի մը ստուերը անցաւ մելամաղձոտ շրթունքին վրայ.

— ... Պիտի նախանձէի տեսնելով որ փոքրիկ տիկինը հիմա ամբողջ աշխարհն է իրեն համար... մենք շատ ետ մնացած ենք...

Վանիա ա՛լ չէր լար, այլ ընկճուած կը մնար Տիկ. Բորպիէրիի ոտքերուն առջեւ։ Տկար ձայնով մը պատասխանեց.

— Բայց, մա՛յր, լաւ գիտէք որ դուք իր սրտին մէջ այնպիսի տեղ մը ունիք զոր ուրիշ ո և է մէկը երբե՛ք չի պիտի կրնայ գրաւել։

— Այո՛, սիրելի՛ս, գիտեմ ատիկա, որովհետեւ կը ճանչնա՛մ Միշէլս... և այնքան երախտապարտ եմ այն երջանկութենէն զոր քեզի կը պարտի, որ պիտի բաղձայի երախտագիտութիւնս ապացուցանել քու դառն վիշտիդ մէջ ...։ Աւա՜ղ, ուրիշ բան չեմ կրնար ընել... եթէ ոչ քեզի ըսել թէ ան որքան օգնած է ինծի երբ կորսնցուցի երեք պըզտիկներս... և յետոյ... սիրելի ամուսինս... զոր կը պաշտէի։ Վանիա՛, այն ժամանակ հասկցայ թէ ես մնացողներո՛ւն համար միայն կրնայի ապրիլ, և անհետացողներուն սէրը անոնցմէ կ'առնէի... ապրիլ նաև բոլոր անոնց համար

որոնք կրնան պէտք ունենալ ինծի, հոգ չէ թէ անտարբերներ, օտարականներ ըլլան անոնք։ Ուրիշներո՛ւն նուիրուիլ. ատիկա միայն կը մնայ, Վանիա, երբ մարդ խիստ դըժբախտ է։

Վանիա չպատասխանեց. սենեակին դրան թեթեւ մը կը զարնէին։ Մէկ ոստումով ոտքի ելաւ Վանիա դէմքը գոցելով։

— Ո՞վ է, հարցուց Տիկ. Բորպիէրի։

— Տիկ. Պախօն կը հարցնէ տիկինին թէ կրնա՞յ զինք ընդունիլ։

Տիկ. Պախօն՝ Տիկ. Բորպիէրիի լաւագոյն բարեկամուհին էր։ Վանիա գլխարկը գլուխը կը դնէր աճապարանօք։

— Մա՛յր, ա՛լ մինակ չպիտի ըլլաք. կը փութամ մեկնիլ։

— Ինչո՞ւ կ'երթաս, Վանիա։

— Քաջութիւն չունիմ ո և է մէկը տեսնելու, մայր... խնդրեմ, գիս վար մի՛ դնէք... Շնորհակա՛լ եմ, ամբողջ հոգիովս շնորհակալ եմ ձեր ինծի ըսածներուն համար... որոնք կը խոստովանիմ թէ ճիշդ են։ Թերեւս օր մը յաջողիմ ունենալ ձեր հիանալի համակերպութիւնը... բայց տակաւին հիմա չէ... մնաք բարով, մայր... Մօնիքի այտերը համբուրեցէք իմ կողմէ... Եւ ինչ որ ալ ըլլայ... ներեցէք ինծի, ձե՛ր բոլոր վեհանձնութեամբ, այն բոլոր հոգերուն համար զոր ձեզի կը պատճառեմ... մնաք բարով, մա՛յր։

Ու իր ունեցած երբեմնի եռանդով ծռեցաւ ու համբուրեց Տիկ. Բորպիէրիի ձեռքը. յետոյ աճապարանօք դուրս ելաւ, որովհետեւ կը լսէր սենեակին մօտեցող քայլափոխի ձայները։

Ը.

Ցորչափ շրջապատուած էր Տիկ. Քորպիէրիի կազդուրիչ գորովանքովը, Վանիա քիչ մը սփոփանք զգացեր էր. բայց երբ մինակ մնաց փողոցին մէջ, ուր տակաւին արեւ կար, վայրկենաբար անցեալի մղձաւանջը տիրեց իր վրայ, այն աստիճան չարչրկող, որ անկէ խուսափելու համար ուզեց քալելո՜վ ետ դառնալ, յուսալով որ զգացած խոնջէնքը պիտի թմրեցնէ իր մտածումը։

Մայիսի աղուոր օրուան մը լուսաւոր վախճանն էր. եւ Վանիա տեսակ մը անգիտակից հեշտանքով շնչեց եղկ զեփիւռը որ իր ռնգունքին կը բերէր բուրումը մէկ քանի մանիշակներու զորս Տիկ. Քորպիէրի անցուցեր էր գօտիին։

Նուազ ջերմ ու կազդուրիչ արեւ մը բոպէ մը շրջապատեց իր ազազուն մարմինը... այն միեւնոյն արեւը որ ճառագայթած էր իր յանցանքովը անհետացած երկու էակներու գերեզմանին վրայ...։ Անոնք ալ պիտի կրնային վայելել այս զեփիւռը, այս լոյսը, այս վերջալոյսի ամբողջ գեղեցկութիւնը։ Ի՛նքը, յանցաւո՜րը, ի՞նչ իրաւունքով կը ճաշակէր այս քաղցրութիւնը... իր տեղն ալ պէտք է ըլլար այն հողին տակ, ուր զանոնք նետած էր։ Արդարութիւնը կը պահանջէր որ ինք ալ չօգտուի այն վայելքէն զոր խլած էր ուրիշներէն։

Ուրեմն... ի՞նչ պէտք է ընէր. անձնասպա՞ն ըլլալ։ Արդէն շատ անգամ խորհած էր ատոր վրայ... ի՛նչ գեղեցիկ ազատում պիտի ըլլար... բայց Միշէլը կար։

Ցանկարծ յիշատակ մը պատռեց իր ցաւագին մտածումներու պաստառը...։ Հազիւ տարիէն քիչ մը աւելի եղած էր այն օրէն ի վեր որ յաղթական դուրս ելած էր դատարանէն ուր անպարտ հռչակուած էր։ Այն օրը ի՛նչ թեւ

հոգի մը ունէր, ուրախութենէն գինովցած, առանց խղճահարութեան եւ յոյսով սարսռուն։

Այն ատեն ոչինչ կը վրդովէր զինքը... մեռելը կը հանգչէր իր գերեզմանին մէջ. աղջնակը, վարդի երանգներով, կը ժպտէր իր քովիկը... Վանիա իր ամբողջ էութեամբը կը վայելէր այն ատեն գարնան չքեղանքը...։ Ուրեմն ի՞նչ բան էր որ զինքը փոխակերպած էր այսպէս, նոյն իսկ Սօնիայի մահուամբ ջախջախուած էակ մը դառնալէն առաջ։

Անցորդներու ամբոխին մէջէն Վանիա կը շարունակէր յառաջանալ, ընդհարելով երջանիկներու, սիրուհիներու, մայրերու որ զինքը կը դիտէին բնազդական կարեկցութեամբ մը, զինքը ճեփ ճերմակ տեսնելով սուգի զգեստներուն մէջ։ Անցաւ Շան-զ-Էլիզէէն ուր այս վերջին տարուան մէջ յաճախ եկած էր գրկելու, սիրելու Սօնիան որ հոն կը խաղար։ Այն ատեն ուրախ էր, շրջապատուած ըլլալով գեղեցիկ սիրովը Միշէլի, որ առանց անոր գիտակցելուն նոր հոգի մը կը ստեղծէր անոր մէջ, ինչ որ անոր դժբախտութեանը պատճառ պիտի ըլլար։

Այսօր շատ պզտիկներ դարձեալ կը խաղային հոն... կը լսէր ծիծաղներ, տղու ձայներ... կը տեսնէր կլորիկ այտեր՝ վազվզելէն կարմրած... շուտով անցաւ այնտեղէն, կարծես կը փախչէր։

Եւ հիմա մօտիկցած էր իր տանը, ուր Միշէլ արդէն իրեն կը սպասէր թերեւս, — որովհետեւ անոր ըսած էր որ կանուխ տուն պիտի գայ, որպէսզի հնար եղածին չափ քիչ ժամանակ մինակ մնայ...։ Նորէն պիտի սկսէր կրել այն դիմակը, որ կը սպաննէր զինքը։

Բնազդաբար կանգ առաւ մայթին եզրը. կարծես ուժը կը պակսէր իրեն՝ միւս կողմն անցնելու եւ քանի մը քայլ առնելու, հասնելու համար այն փողոցը ուր կը գտնուէր իր բնակարանը։ Մտածումը բացակայ էր իրմէ կարծես, մեքենական նայուածքով մը կը դիտէր ինքնաշարժ մը որ հե-

ռուէն կուգար սրընթաց ու կը մօտենար։ Կարծես թէ այս սրընթաց վազքը կը հմայէր զինքը, ցնորքի կը մատնէր։

Յանկարծ իր տենդոտ ուղեղը փորձութեան մը ենթարկուեցաւ...։ Բաւական էր որ քանի մը քայլ յառաջանար, և ինքնաշարժը իր անցքին վրայ պիտի ջախջախէր զայն...։ Այն ատեն ամէն ինչ պիտի լմննար... վերջ պիտի գտնէին իր տատանումները վիշտին մէջ. իր խղճահարութիւններուն մէջ, ճշմարտութիւնը յայտնելու իր ծարաւին ու երկիւղին մէջ...։ Անհետանալու, ոչնչանալու բաղձանքը որ պրկեր էր զինքը Տիկ. Բորպիէրիի տան մէջ, կը պարաւանդէր զինքը նորէն՝ այնքան տիրական կերպով որ՝ պարտուած՝ առանց մտածելու, առանց վարանելու, քայլ մը առաւ և մայթէն վար իջաւ...։ Շրթունքին վրայ կը թափառէին այն բառերը որ կը պոռթկային սրտէն.

— Միշէ՛լ, Միշէ՛լս, կը պաշտեմ քեզ... բայց նոյն իսկ քեզի՛ համար պէտք է որ մեկնիմ ես։

Մօտիկէն, շատ մօտիկէն լսեց ինքնաշարժին թընդիւնը...

Բայց միեւնոյն ատեն ձեռք մը բուռն կերպով ետ կը քաշէր զինքը։

— Տիկին... ջախջախուիք պիտի։

Այս ձայնին վրայ երեսը անդին դարձուց... և իր շըմոլած նայուածքը ինկաւ Միշէլի դէմքին վրայ որ՝ ապշահար՝ այլայլած էր բոլորովին.

— Դո՞ւն... Վանիա՛... ի՞նչ, դո՞ւն էիր...

Վանիա՝ ջլատուած՝ չպատասխանեց. մոլորուն նայուածքով մը կը շարունակէր զայն դիտել։ Քանի որ ան հոդ հասած էր ճիշդ գերագոյն վայրկեանին, ուրեմն ճակատագիրը, — Աստուա՛ծ — կ'ուզէր որ ինք ապրի, տառապելո՞ւ համար։

Վանիա այն աստիճան տժգունած էր որ Միշէլ վախցաւ որ կը նուաղի այս ամայի փողոցին մէջ. խիստ մեղմ ձայնով մը ըսաւ.

— Շա՛տ վախցար, սէ՛րս... ջանա՛ ճիգ մը ընել. քալել քիչ մը... մեր տունին խիստ մօտիկ ենք։

Վանիա կը հնազանդէր, միշտ առանց խօսելու։ Իրեն այնպէս կուգար որ ուղեղը պարպուած էր, բացի միակ մտածումէ մը.

— Ճակատագիրը կ'ուզէ որ ապրի՛մ։

Միշէլի կրթնած կը քալէր, հլու հնազանդ այն բոլորին զոր կ'ուզէր իրմէ, տարտամ մրմունջի մը պէս լսելով գորովալի խօսքերը որով կը քաջալերէր զինքը...

Երբեք չյիշեց թէ ի՛նչպէս եկած էր տուն, ի՛նչպէս երկնցած էր իր մահճաթոռին վրայ՝ շրթունքը տակաւին թաց այն կազդուրիչ դեղաջուրով զոր խմցուցեր էր իրեն Միշէլ։

Երիտասարդը մօտիկը կեցած էր, նայուածքի լուրջ արտայայտութեամբ մը, և կ'ըսէր.

— Վանիա՛, դուն ուզելո՛վ կը նետուէիր ինքնաշարժին առջեւ... մեռնի՛լ փափաքեցար...

Մանկամարդ կինը չփորձեց ուրանալ... ա՛լ ընաւ սուտ չպիտի խօսէր անոր.

— Այո՛... յօժարակամ... կարծեմ թէ։

Միշէլ չկրցաւ դող մը զսպել.

— Մեռնի՛լ կ'ուզէիր... ինչո՞ւ։

— Ա՛լ չեմ կրնար ապրիլ... այդ քաջութիւնը չունիմ։

Միշէլ, գրեթէ հրամայական ձայնով կրկնեց՝ կնոջը սիրելի գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առնելով.

— Ինչո՞ւ... Սոնիայի՞ պատճառով։

Ո՛չ, Սոնիայի պատճառաւ չէր միայն... բայց ի՛նչպէս խոստովանիլ անոր...։ Եւ ըսաւ պարզօրէն, աչքերը գոցելով, ինչ որ ճշմարտութիւնն էր.

— Սոնիայի մահը ջախջախեց զիս...

— Բայց ամուսի՞նդ, չխորհեցա՞ր անոր վրայ։

Այս անգամ Վանիա ամուսնոյն նայեցաւ աչքերը փայ-

լելով այն սիրով որ կը լեցնէր իր սիրտը. և խիստ ցած ձայնով ըսաւ յամրօրէն.

— Միշէլ, երբ այդ ինքնաշարժին առջեւ կը նետուէի, կը խորհէի. «Միշէ՛լ, Միշէ՛լս, կը պաշտեմ քեզ»։

Երիտասարդը ուսերու բուռն շարժում մը ըրաւ.

— Եւ սակայն չէիր վարանիր ինծի պատճառելու ամէնէն սոսկալի ցաւը... եթէ չհասնէի .. ուրիշ ոչ մէկը կ'անցնէր այդ վայրկեանին հոնկէ։

Կանգ առաւ։ Պատահելիք սոսկալի աղէտին սարսափը կը յուզէր զինք սաստիկ, որքան ալ ուժեղ ըլլար։

Վանիա դէպ ամուսնոյն կողմը բարձրանալով քիչ մը, պաղատագին ձայնով մը ըսաւ.

— Միշէլ, ներէ՛ ինծի... ա՛լ չէի մտածեր... Անդադրում անձկութիւնը պաշարեր էր զիս...։ Գիտես արդէն որ ես շուտով կ'ազդուիմ... քանի՛ քանի անգամներ ըսած ես ինծի... Եւ հիմա, ուրիշ ո և է ատենէ աւելի խորապէս յուզուած եմ։

Այո՛, ուրիշ ո և է ատենէ աւելի... իր ուղեղին մէջ կը պատկերանար սոսկալի տեսիլը, ամուսնոյն աշխատանոցին մէջ։ Ու Միշէլ. որ վարժուած էր թափանցելու կնոջը գաղտնի մտածումներուն, որոշ, վճռական տպաւորութիւնը ունեցաւ թէ Վանիա կը խորհէր այնպիսի բանի մը վրայ զոր կ'անգիտանար ինք։

Գրեթէ ցաւագին շեշտով մը գոչեց.

— Ո՛հ, Վանիա, իմ խորհրդաւոր սիրելիս, ի՞նչ կայ քու հոգւոյդ խորը զոր այնքան զգուշութեամբ կը ծածկես ինձմէ. ուրեմն ա՛լ ե՞րբ պիտի դադրի գոյութիւն ունենալէ այն ստուերը զոր այնքան անգամներ զգացած եմ։

Վանիա սարսուռ մը ունեցաւ։

Ո՛հ, ծունկի գալ անոր մօտ. գլուխը կրթնցնել անոր ուսին, դէմքը ծածկուած՝ չտեսնելու համար անոր աչքերը, և ըսել անոր ամէ՛ն բան, այո՛, ամէն բան։ Ո՛րքան մեծ փրկութիւն պիտի ըլլար այդ իրեն, բայց նաև ո՛րքան մեծ

վիշտ՝ անոր համար։ Եւ յետոյ. ան պիտի ներէ՞ր իրեն. և ի՞նչ պիտի ըլլար իրենց կեանքը ատկէ վերջ։

Այն ատեն, ինքզինքը զսպելով տակաւին, որովհետեւ այնպէ՛ս պէտք էր, գորովալի. աղաչողական ձայնով մը մանկամարդ կինը ըսաւ.

— Միշէ՛լս, այդպէս յիմարաբար ականջ մի՛ դներ քու երեւակայութեանդ, դուն մէկն ես յստակ մտածումով, ամուր, վճիտ նկարագրով։

Երիտասարդը վհատած շարժում մը ըրաւ.

— Իմ երեւակայութի՞ւնս է այդ... ամէն պարագայի մէջ իրաւունք չունիմ թափանցելու այդ ստուերին... որովհետեւ քու պահանջիդ համաձայն խօսք տուած եմ քեզի՝ քու անձիդ վրայ տեսնել այն Վանիան միայն զոր կը ճանչնամ...

— Քո՛ւ Վանիադ, Միշէլ...։ Առաջուան Վանիան, որուն երիտասարդութիւնը այնքան վրդովուն եղած է, մոռնանք զայն։ Ո՛հ. Միշէլ, թող տուր որ մոռնամ զայն... և ապրինք ներկային մէջ։ Եւ անգամ մըն ալ կ'ըսեմ, կ'երդնում որ իմ անցեալս պարկե՛շտ կնոջ անցեալ մըն է... բայց... պարագաներու հարկեցուցիչ ստիպումով... կը պարունակէ յիշատակներ... ցաւագի՛ն... որոնց չեմ ուզեր դպչիլ... Միշէ՛լ, մի ստիպեր զիս այդ յիշատակները արթնցնելէ։

Վանիա կը խօսէր յուսահատ պաղատանքի շեշտով մը, որուն համար Միշէլ ակամայ զարմացում մը կ'ունենար։

Արդէն քանի՛ քանի անգամներ ստիպուած էր ինքզինքին յաղթելու, չփնտռելու՝ չհարցափորձելու համար, որովհետեւ խօսք տուած էր։

Բայց Վանիա այնքան հատած, սպառած կը թուէր որ Միշէլ մեղքցաւ զայն. և այդ զգացումը զսպեց իր ծարաւը՝ թափանցելու անոր ամրափակ մտածումին, ուր խորհրդաւոր անդունդներ կը գուշակէր իր յստակատեսութիւնը։

— Լաւ, սիրելիս, ըսաւ Միշէլ յամրօրէն, միմիայն

ներկային մէջ ապրինք, ինչպէս կը փափաքիս... միայն թէ որպէսզի կրնանք երջանիկ ըլլալ, ինչպէս եղած ենք այնքան ամիսներ, դո՛ւն ալ նորէն եղիր այն զօրաւոր կամքի տէր կինը որ եղած էիր... որպէսզի կարող ըլլաս փարել կեանքին։

Անհուն խռնջէնքի զգայնութիւն մը ունեցաւ Վանիա։

— Միշէ՛լ, ալ չեմ կրնար գտնել այդ կամքը, զիս սըրտապնդելու համար։

— Որովհետեւ քու վիշտդ, այս վայրկեանին աւելի ուժգին է, խեղճ պզտիկս...։ Բայց դուն ալ ինծի պէս գիտես, Վանիա, թէ Աստուծոյ շնորհիւ ժամանակը կ'ընդարմացնէ ցաւը...։ Դուն չպիտի մոռնաս մեր Սոնիան... կրնամ մեր ըսել, որովհետեւ ինձ կը թուի թէ անիկա իմս եղած էր... բայց դուն զայն պիտի սիրես ուրիշ պզտիկ Սոնիայի մը մէջ զոր պիտի ունենանք յուսամ թէ... դուն պիտի գտնես ապրելու քաջութիւնը այն զաւակներով զոր դուն պիտի տաս ինծի։

Վանիա չկրցաւ զսպել սրտէն պոռթկացող աղաղակ մը։

— Չե՛մ ուզեր զաւակներ տալ քեզի։ Ո՛հ, Միշէ՛լ, մի փափաքիր զաւակ ունենալ ինձմէ։

— Վանիա... ի՞նչ կ'ըսես... քեզմէ զաւակ ունենալ չբաղձա՛մ։ Սէ՛րս, չե՞ս զգար ուրեմն թէ ընդհակառակն ո՜րքան կը բաղձամ ատոր... մեր միջեւ ունենալ այս կապը որ վստահօրէն ինձ պիտի միացնէ քեզ... բայց ասիկա երազ մըն է որ հիմա իմ կեանքիս մասը կը կազմէ։

— Միշէ՛լ, երբեք չպիտի կրնամ հիմակուընէ աւելի սերտ կերպով մը միացած ըլլալ քեզի։

— Եւ սակայն դո՛ւն մեռնի՛լ ուզեցիր... զիս լքել դուցէ ցմի՛շտ... ցմիշտ... կ'իմանա՞ս։

Ու Վանիա զգաց որ ամուսինը կը խօսէր հաւատացեալի խորունկ համոզումով... ան կը խորհէր անծանօթ աշխարհին վրայ, ուր Աստուծմով իրար կը գտնեն անոնք որ մէկզմէկ սիրած են։

— Գիտե՞ս, Վանիա, ես քեզի ըսած եմ որ դուն իմ կեանքիս, հոգիս եղած ես... դուն ինծի սիրելի ես այն աստիճան որ բնաւ չէի կրցած նախատեսել։ Դուն ինծի այնքան սիրելի ես որ եթէ խորհէի թէ մահուան գիրկը նետուելով դուն պիտի կրնաս ազատուիլ տառապանքէդ, յօժարակամ պիտի հաւանէի քեզ կորսնցնելու, եւ ենթարկուելով քու ցաւիդ... բայց անձնասպան ըլլալդ ոճիր մըն է. և չեմ ուզեր, սիրելի Վանիաս, որ դուն գործես այդ ոճիրը։ Այս կը խնդրեմ քեզմէ... ոչ թէ ինծի համար ունեցած սիրոյդ համար, այլ քո՛ւ սիրոյդ համար որուն չափը կրցայ հասկնալ ժամէ մը ի վեր։

Վանիա ամուսնոյն խօսքն ընդմիջեց բուռն աղաղակով մը զոր ունեցած էր Տիկ. Քորպիէրի մօտ.

— Միշէ՛լ... դուն չգիտես... չգիտե՛ս... չես կրնար գիտնալ։

Միշել իր խորաթափանց նայուածքով շրջապատեց կինը.

— Ճիշդ է... ա՛լ հիմա չգիտեմ թէ ինչ բանի պէտք է հաւատամ։ Բայց քանի որ, Վանիա, կ'ըսես թէ քու սէրդ միշտ կենդանի է, այդ սիրոյն անունով քեզմէ կը պահանջեմ որ խօսք տաս ինծի թէ ա՛լ չպիտի փորձես վիշտէդ ազատուիլ, ինչպէս փորձեցիր քիչ մը առաջ... թէ դուն պարզօրէն Աստուծոյ պիտի յանձնես ինքզինքդ, որ քեզի համար պիտի տնօրինէ ինչ որ լաւագոյն է։

Աստուծոյ յանձնուի՛լ, որ արդարութիւնն է, բայց որ գթած, ողորմած է, ինչպէս կը սորվեցնէր Մօնիք։

— ... Այդ խոստումը կ'ընե՞ս ինծի, Վանիա։

Մանկամարդ կինը կը լռէր, գիտնալով որ երբ խօսք տար, ամէն բան պիտի զոհէր զայն բռնելու համար... Այսպէս, կը շղթայուէր ամբո՛ղջ կեանքին համար։

Միշել հակած էր կնոջը կողմը, որ լայնօրէն բացուած պատուհանէն կը դիտէր հեռուն՝ վերջալոյսը, խաղաղ երկինքը։ Եւ պաղատող, բայց հեղինակաւոր ձայնով մը կրկնեց.

— Վանիա՛, ըրէ՛ ինծի այս խոստումը․․․

Մանկամարդ կինը յամրօրէն գլուխը ամուսնոյն կողմը դարձուց, և ձեռքը դրաւ անոր ձեռքին մէջ․

— Կը խոստանամ, Միշէլ․․․ քեզի՛ հետ պիտի մնամ, քեզի՛ համար․․․ որչափ ատեն որ Աստուած կամի․․․։

Թ․

Աչքերը խոշոր խոշոր բացած, Վանիա կը մտածէր՝ անկարող ըլլալով գտնել քունի մոռացումը։

Միշէլի խոստացած էր ա՛լ չփնտռել մահը․ հաւատարիմ պիտի մնար իր խոստումին։ Բայց ո՞րքան ատեն ՚ուժ պիտի ունենար ենթարկուած մնալու անգութ պայքարին որ կը մղուէր իր խեղճ հոգիին մէջ՝ սա երկու հակասական բաղձանքին միջեւ, այն է իր յանցանքը խոստովանիլ Միշէլին․․․ կամ զայն ցմիշտ ծածկել անկէ։

Ի՞նչ էր իր պարտականութիւնը․ չէր յաջողիր որոշում մը տալ․․․ և այս ստուգութիւնը կը ջլատէր զինքը։

Ո՛հ, ո՜ւր էր թէ վստահելի մէկը գտնուէր, որուն յայտնէր իր ներքին վրդովմունքը, իր մտածումը յուսահատօրէն կը փնտռէր օգնութիւն մը․․․։ Եւ յանկարծ իր անձին մէկ ներքին խորհրդաւոր խորքէն անուն մը կու գար շըրթունքին վրայ․

— Հայր Սիրիա՛ն․․․

Վանիա սարսուռ մը ունեցաւ։ Յիշողութեանը մէջ կը նկարուէր խոկուն դէմքը, խորունկ և տխուր աչքերը, և շրթունքը որուն վրայ կ՚երեւար ներողամտութեան և անհուն բարութեան ժպիտ մը․․․

Ի՞նչպէս և ինչո՞ւ անոր վրայ կը խորհէր յանկարծ։ Անշուշտ այն պատճառով որ նոյն իրիկունն իսկ Միշէլ դիպուածաբար ըսեր էր իրեն․

— Անցեալ օր Հայր Սիրիանի հանդիպեցայ, որ քեզմով շատ հետաքրքրուեցաւ և հարցուց թէ կրնա՞յ արդեօք գալ քեզ տեսնել․․․ պէտք է ընդունիս զինքը․․․ ապահով եմ որ օգտակար պիտի ըլլայ քեզի այս այցելութիւնը։

Ո՛հ, այս շատ պարզ բառե՛րը, որոնց կարեւորութիւնը չէր կրնար ըմբռնել Միշէլ, ի՛նչպէս յանկարծ կը պաշարէին Վանիայի միտքը։

Այո՛, Հայր Սիրիան այն անձն էր թերեւս, որմէ ինքը պիտի կրնար օգնութիւն խնդրել․․․ Քահանա՛յ մը․․․ ինք ալ պիտի խօսէր անոր, ինչպէս բարեպաշտ հաւատացեալները խոստովանանք կ՚ըլլան։ Ու երբե՛ք ան չպիտի հրապարակէր իր գաղտնիքը․․․ Եւ Միշէլի բարեկամը ըլլալով, պիտի կրնար որոշել թէ ինքը ի՛նչ պէտք է ընէր իր ամուսնոյն հանդէպ․— Խօսի՞լ թէ շարունակել իր լռութիւնը։

Եւ յանկարծ Վանիա զգաց թէ որոշումը տուած է արդէն, այնքան զօրեղապէս, որ անմիջապէս ներքին խաղաղութիւն մը զգաց՝ անխուսափելիին համակերպած ըլլալու։

Յաջորդ առաւօտուն, երբ Միշէլ դուրս ելաւ՝ իր պաշտօնատեղին երթալու, Վանիա առանց վարանելու կառք մը նետուեցաւ՝ երթալու համար Վօժիրառ փողոց հոն կը գտնուէր խոնարհ բնակարանը ուր հաստատուած էր նոյն կրօնաւորը, իր ապրած վանքը փակուելէ ետքը Բարիզ դառնալու պահուն։ Վանիա անգամ մը հոն գացած էր Միշէլի հետ։ Եւ յանկարծ յիշեց զուարթութիւնը իրենց երթին․ այն օրը ձմեռնային էր, բայց ո՜րքան ուրախ զուարթ էր։ Այսօր, պայծառ արեւ մը կը շողար երկինքին վրայ, և ինքը կ՚երթար՝ սիրտը խորտակուած։

Կառքը կեցաւ փոքրիկ փողոցին մէջ որ կ՚երկարէր Սէն Լամպէռ եկեղեցւոյ ստորոտը, հրապարակի մը առջեւ, ուր տղաք կը խաղային շագանակենիներու տակ։

— Հայր Սիրիան տո՞ւնն է, հարցուց Վանիա՝ յան-

կարծ, ներքին վրդովում մը ունենալով թէ կրնայ բացակայ ըլլալ հոգեւորականը։

— Այո՛, տիկին. Հ. Սիրիան, օրուան պատարագը ընելէ ետքը վերադարձած է՝ արդէն երկար ատենէ ի վեր։ Կրնաք վեր ելլել. երրորդ յարկը։

Վանիա գլուխը խոնարհեցուց, տուած որոշումը ոչ իսկ րոպէի մը դեգերում ունեցաւ. բայց սիրտը կը բաբախէր այնքան ուժգին որ քանի մը վայրկեան կանգ առաւ՝ դողդոջուն ձեռքովը զանգակը զարնելէ առաջ։

Պառաւ սպասուհի մը երեւցաւ դրան առջին.

— Հ. Սիրիանը տեսնել կ՚ուզէի։

— Զգիտեմ, Տիկին, թէ Տէր Հայրը պիտի կրնա՞յ ձեզ ընդունիլ... առտուն, այս ժամուն կ՚աշխատի, ըսաւ պառաւը, որ դաժան դէմք մը ունէր բայց չէր համարձակէր ճամբել այցելուհին. ակամայ հրապուրուած ըլլալով անոր փափուկ գեղեցկութենէն, որուն մասնաւոր քաղցրութիւն մը կ՚ընծայէին սուգի զգեստները։

— Կը հաճի՞ք իմ այցաքարտս տանիլ անոր կը խնդրեմ։

Պառաւը՝ պարտուած՝ առաւ քարտը, և Վանիան մտցուց փոքր ճաշարանը, որուն պատուհանը բացուած էր հրապարակին վրայ, ուր կը լուէին աղու ծիծաղներ։

Քանի մը վայրկեան անցաւ։ Այս լուռ բնակարանէն արտաբուրող խաղաղութիւնը՝ վայրկեան մը չանցած հանդարտեցուց Վանիան։ Այդ պահուն պառաւը երեւցաւ.

— Եթէ տիկինը հաճի ինծի հետեւիլ... Տէր Հայրը տիկինին կը սպասէ իր սենեակին մէջ։

Վանիա այն տպաւորութիւնը ունեցաւ թէ սիրտը կանգ կ՚առնէ տրոփելէ, թէ այդտեղ, այս քահանային առջեւ, վերջ պիտի գտնէ իր կեանքը... Եւ սակայն արտասովոր բան մը չպատահեցաւ։ Վանիա ներս մտաւ, ընդունուելով յարգելի երէցին բարեկամական ողջոյնով։

— Ի՜նչ աղուոր անակնկալ, սիրելի զաւակս, բարի գործ մըն է գալ այցելել հին բարեկամի մը... ո-

րովհետեւ կը յուսամ որ այդպէս կը նկատէք զիս։

Վանիայի ազազուն ձեռքը իր ձեռքին մէջ սեղմելէ ետքը, անոր կը մատուցնէր միակ թիկնաթոռը — խուիրէ — այս ճգնաւորի խուցին, ուր ամբողջ կեանքը կեդրոնացած կը թուէր թուղթերով, գիրքերով և հանդէսներով ծածկուած լայն գրասեղանի մը վրայ, պատէն կախուած մեծադիր Քրիստոսի մը ցաւագին նայուածքին տակ։ Այնտեղ ալ բաց էր պատուհանը, և լուսաւոր երկինքին վրայ կ՚ուրուագծուէր Սէն-Լամպէռի զանգակատունը, տիրապետելով ծաղկած չագանակենիներու տերեւոտ գագաթներուն։

Վանիա չէր պատասխանած. յուզումէն ջախջախուած, կը դիտէր երէցին խոկուն և յոգնած դէմքը։ Այդ ճակատին ետին պիտի որոշուէր իր ապագան. քանի մը վայրկեանէն, երէցը պիտի գիտնար եղերական ճշմարտութիւնը, զոր խորհած էր չվստահիլ ոեւէ մարդկային ականջի։ Որովհետեւ խոստովանութիւնը, անդիմադրելի կերպով, կուգար շրթունքին վրայ... Եւ սակայն, Վանիա չէր խօսիր տակաւին։

Երէցը կը սկսէր զարմանք զգալ. չէր կրնար ենթադրել որ Վանիա պարզ այցելութեան մը համար եկած ըլլար, բան մը կ՚անցնէր կը դառնար, բան մը որ շատ լուրջ պէտք է ըլլար, որպէսզի Վանիայի դէմքի արտայայտութիւնը այս աստիճան փոխուած ըլլայ։ Եւ անհուն կարեկցութեամբ մը կը դիտէր նիհար դէմքը՝ զոր տառապանքը քանդակած էր ձիւնի երանգով մը։ Այս կինը այլեւս ստուերն էր միայն ճառագայթագեղ արարածին, որուն Տիկ. Բորպիէրիի տունը մտնելը տեսած էր իրիկուն մը, վեց ամիս առաջ։

Բարութեամբ օծուն շեշտով մը երէցը ըսաւ.

— Շատ դժնդակ օրեր անցուցիք, խե՜ղճ զաւակս։ Ձեր վիշտը իմանալուս պէս աղօթեցի ձեզի համար, խնդրեցի որ Աստուած գթայ ու կարեկցի ձեր ցաւին։

— Աստուած ինչո՞ւ գթայ ինծի, Հա՛յր... չեմ աղօթեր

իրեն. և բացայայտ է որ ան իմ անձիս մէջ կը տեսնէ մեծ յանցապարտ մը։

— Անո՞ր համար որ իրեն չէք հաւատար... տակաւին ... բայց հաւատքը մեր կամքէն կախեալ չէ, Ընծայեցէք անոր՝ անկեղծ բաղձանքը իրեն զիջելու, և խաղաղութիւնը պիտի մտնէ ձեր մէջ, նուազ դժնդակ դարձնելու համար ձեր տառապանքը...

— Հա՛յր, կը կարծէ՞ք որ իմ Սոնիաս Աստուծոյ քով ըլլայ։ այդ պարագային... ան հեռու է իր հայրիկէն։

Վանիայի չեշտին մէջ ազատուած ըլլալու տեսակ մը վայրագ աղաղակ կար։ Քահանային նայուածքին մէջ նշմարուեցաւ լուրջ զարմանքի արտայայտութիւն մը.

— Մենք բան մը չենք գիտեր... բայց, ընդհակառակն, ինչո՞ւ չյուսանք որ զաւակն ու հայրը իրարու քով են...

— Որովհետեւ ես կ'ատէի այդ մարդը. և չպիտի կրնայի հանդուրժել որ ան ճանչնայ հիմա այն քաղցրութիւնը որմէ զրկուած կը մնամ ես այժմ։

— Բայց ան չէր ատեր ձեզ, զաւակս... Իր հոգին, ինչպէս նաև Սոնիայի հոգին, անշուշտ որ...

— Հայր իմ... հայր իմ... այսպէս կը խօսիք, որովհետեւ չէք գիտեր...

— Ի՞նչ բան չեմ գիտեր, զաւակս։

Գերագոյն վայրկեանը եկած էր, պէտք էր խօսիլ... խուլ ձայնով մը Վանիա ըսաւ.

— Հա՛յր. խորհրդատուի մը պէտք ունիմ...։ Եւ որովհետեւ գիտեմ թէ դուք Միշէլի բարեկամն էք. ձեզի՛ եկայ...

— Ոչ թէ Միշէլի բարեկամը միայն, այլեւ ձե՛ր բարեկամը, հիմա... ըսէք ինչ որ մտահոգ կ'ընէ ձեզ, և բոլոր սրտովս մտիկ պիտի ընեմ ձեզի...

— Ինչ որ պիտի յայտնեմ ձեզի, հա՛յր, մեր երկուքին մէջ պիտի մնայ, ճիշդ ինչ որ պիտի ըլլար եթէ ձեր խոստովանարանին մէջ խօսէի... կը խոստանա՞ք...

— Այո՛, զաւակս, խօսեցէք...

Րոպէ մը լռութիւն տիրեց. երէցը՝ ուշադիր՝ կը սպասէր.

— Կրօնակա՞ն հարց մըն է որ կը վրդովէ ձեր հոգին։

Վանիա գլուխն օրօրեց. և խոստովանութիւնը ինկաւ շուրթներէն դուրս. այնքան ծանր բեռ մըն էր որ ա՛լ չէր կրնար ներսիդին պահել.

— Հա՛յր իմ, սպաննեցի և ստեցի՛...

Երէցը սարսուռ մը ունեցաւ.

— Ի՞նչ կ'ըսէք... զաւակս.

— Ճշմարտութի՛ւնը... ճշմարտութի՛ւնը, վերջապէս։

Երէցը կը դիտէր զայն, մտահոգ, ինքնիրենը հարցնելով թէ վիշտը խելակորոյս ըրած չէ՞ր զայն. ուստի պնդեց՝ ըսելով.

— Կը գիտակցի՞ք ձեր ըսածին... ո՛չ, դուք սպաննած չէք... տեսնե՛նք, սպաննեցիք, բայց ո՞վ...

Վանիա աղաղակ մը արձակեց, այնքան եղերական, որ այդ վայրկեանին երէցը հասկցաւ թէ ճիշդ է ըսածը...

— Իմ անցեալս մոռցա՞ք, հայր... այդ մարդը, որուն համար ամբաստանուեցայ... այո՛, ճիշդ էր... ե՛ս սպաննեցի զայն.

Ո՛րքան ալ տէր ըլլար իր անձին, երէցը չկրցաւ զսպել բուռն աղաղակ մը.

— Դո՛ւք սպաննեցիք զայն... և Միշէլ գիտէ՞։

— Ո՛հ, դուք որ լաւ կը ճանչնաք Միշէլը, կրնա՞ք ատիկա հարցնել ինծի... ոչ, Միշէլ չի գիտեր... ես միշտ ըսի իրեն թէ... Օլիվիէ Տանթէսք ինքզինքը զարկած է արկածով... և ան հաւատաց...։ Եթէ ճշմարտութիւնը ըսէի իրեն, չպիտի կրնար զիս պաշտպանել ինչպէս որ ըրաւ... համոզումը պիտի պակսէր իրեն...

— Անշո՛ւշտ... ան չի կրնար խօսիլ իր խղճին հակառակ։

Վանիայի ձեռքերը դողացին...

— Ես անմիջապէս հասկցայ ատիկա, ըսաւ, ուստի չխոստովանեցայ իրեն... և աշխարհի մէջ ձեզմէ ուրիշ մէկը չի գիտեր ատիկա։

Երէցը սարսափով կը նայէր Վանիայի.

— Բայց ինչո՞ւ... ինչո՞ւ գործեցիք այս ոճիրը։

Բուռն շնչով մը Վանիա պատասխանեց.

— Ինքզինքս պաշտպանելու համար անոր դէմ. այդ իրիկուն զիս քովը առնել կ'ուզէր բռնութեամբ... գինով էր... փորձեց զիս բռնել, մինչ ես ամբողջ էութեամբս կը զանէ՛ի իրմէ... կը սարսափէ՛ի... իր բէվոլվէրը հոն էր, մօտիկս, սեղանին վրայ... պոռացի իրեն որ եթէ զիս չձգէ... պիտի պարպեմ հրազէնը... զիս աւելի՛ քաշեց իրեն... արձակեցի բէվոլվէրը... այն ատեն թողուց զիս... ինկաւ... ճակատը արիւնիլ սկսաւ։

Վանիա լռեց. հեւքոտ և ցուրտ ձայնը, փոքր ընդհատ խօսքերով, վերստին երեւան բերած էր սոսկալի րոպէին տեսարանը։

— Թշուա՜ռ աղջիկ, մրմռաց երէցը։

— Սարսափ կը պատճառեմ ձեզի, այնպէս չէ՞.

Սարսա՞փ... ոչ. կ'արգահատիմ ձեզի բոլո՛ր սրտովս։

Վանիայի երիտասարդ դէմքը աննկարագրելի տառապանքի մը արտայայտութիւնը առաւ.

— Ո՛հ, այո՛, կրնաք արգահատիլ ինծի, ըսաւ. չեմ կարծեր որ շատ մարդիկ կարենան տոկալ ինձմէ աւելի...

Երէցին յուրջ աչքերը լեցուն էին կարեկցութեամբ.

— Խե՛ղճ, խե՛ղճ աղջիկ... ո՛չ, չէք սարսափեցներ զիս. որովհետեւ վստահ եմ թէ ձեր ընթացքը պարզապէս յիմարութեան արդիւնք է, որմէ ի վերջոյ անշուշտ սաստիկ խղճահարուեցաք, վշտակրեցաք...

Վանիա գլուխը թօթուեց.

— Հայր. զիս տարբեր կը դատէք եղածէս։ Ո՛չ, խղճահարութիւն չունեցայ... այլ ընդհակառակն սոսկալի ուրախութիւն մը՝ ազատուած ըլլալու... Այնքան օրերէ ի վեր

ամուսնալուծում կը պահանջէի... բայց ան կը մերժէր. զիս կը ծաղրէր. կը կրկնէր շարունակ թէ ես իր սեփական առարկան, իր գերին էի, և զիս ձեռքէ հանել չէր ուզեր բնաւ.

— Ձեզ կը սիրէր...

— Մարմի՛նս կը սիրէր, պատասխանեց Վանիա խիստ ձայնով մը... ես իրեն համար հաճոյքի գործիք մըն էի... Եւ ճիշդ անոր համար որ կը զգայի թէ բարոյապէս կը վատթարացնէր զիս, կ'ուզէր իջեցնել իր աստիճանին, վերջ ի վերջոյ սկսայ ատել զինքը... Եթէ գիտնայի՛ք թէ ի՛նչ սարսափ կը զգայի իր սէրէն որ զիս կ'աղտոտէ՛ր... եթէ գիտնայի՛ք ասիկա, Հա՛յր, պիտի ըմբռնէիք յանկարծական, անգիտակից շարժումը որ զիս մղեց անոր դէմ, իմ կնոջային ամբողջ էութեանս ըմբոստացումին մէջ։

Վանիա շունչ առաւ պահ մը, այս բոլոր յիշատակներու զարթնումի հարուածին տակ ընկճուած։

Ու քահանան ծանրութեամբ ըսաւ.

— Այո՛ այո՛, կը հասկնամ։

Մանկամարդ կինը կը վերսկսէր, կարծես թէ թումբը խորտակուելով իր մտածումի հեղեղը կը յորդէր անդիմադրելի կերպով։

— Միշէլ, ինքը, քիչ մը գիտէ թէ ո՛րչափ տառապեցայ... պէտք եղաւ իրեն բացատրել... յայտնել շատ բաներ... դատին համար։ Կարելիութեան սահմանին մէջ գիտցաւ թէ ո՛րքան տառապած եմ... որովհետեւ բուռն ահռելի տեսարաններ ունեցանք Օլիվիէի հետ... որովհետեւ կը մերժէի շարունակել այն աղտոտ խաղը զոր չէք կրնար կասկածիլ իսկ...

— Խե՛ղճ, խե՛ղճ աղջիկ, ըսաւ նորէն երէցը։

Որքան ալ վարժուած ըլլար լսելու ամէն տեսակ խոստովանութիւններ, ասիկա վերիվայր կը յուզէր, կը տագնապեցնէր զինքը, մղձաւանջի տպաւորութիւն մը աւելցնելով անոր մէջ...։ Իրապէս մարդասպա՞ն մըն էր աղազուն

եւ հիանալի արարածը զոր իրենց մէջ ընդունած էին խիստ սիրելի բարեկամներ, որոնք զինքը կը սիրէին իբր ընտանիքին մէկ անդամը, որ կրցեր էր սէր ներշնչել Միշէլ Բորպիէրի նման մէկու մը։

Վանիա, ջախջախուած, ա՛լ չէր կարող մտածել իսկ... իր դատավճռին կը սպասէր, ինչպէս ժամանակաւ դատարանին մէջ.

Երէցը հարցուց նորէն.

— Ինչո՞ւ այսօր եկաք այս բոլորը ինծի ըսելու։

Վանիա քիչ մը վեր առաւ գլուխը.

— Ինչո՞ւ... որովհետեւ այս ժամուն անհերքելի կը թուի ինծի որ Միշէլ զիս կարծէ ինչ որ չեմ... ա՛լ չեմ կրնար հանդուրժել զինքը խաբած ըլլալուս՝ իրեն հաւատալով թէ անմեղ եմ, հաւանած ըլլալուս՝ իր կինը դառնալու. մինչ ան կ՚անգիտանար թէ ես ոճրագործ մըն եմ վերջապէս...

Քահանային վրդովուն դիմագծերը խոժոռ արտայայտութիւն մը առած էին։

— Ո՛հ, այո՛, այս ամէնը գէշ է, շատ գէշ բան է, ի՞նչպէս կրցաք ընդունիլ անոր պատուաւոր մարդու անունը... անոր սէրը... անոր կեանքը ամբողջ... իրմէ ծածկելով այսքան ծանր ճշմարտութիւն մը։ Ձեր փափկանկատութիւնը, ձեր խիղճը չպօռացի՞ն ուրեմն թէ վատ, գարշելի՛ գործ մըն է այս կերպով գրաւել անոր վստահութիւնը...։ Եթէ կ՚ուզէիք լռել, ատիկա ձեր իրաւունքն էր... բայց պէտք է մերժէիք անոր կինը ըլլալ...

Վանիա տխրական շարժում մը ըրաւ.

— Մերժե՞լ, ըսաւ, ըրի՛ ատիկա. եւ մղեցի այս սէրը որ ինծի կու գար, իմ կամքիս հակառակ։ Ըսի, կրկնեցի, հաւաստեցի Միշէլի թէ չէի կրնար իր կինը ըլլալ... թէ ամբողջ անցեալ մը ունէի իմ ետիս... զոր անհրաժեշտօրէն... անգիտանալու պէտք է հաւանի ան որ կը բաղձայ հետս ամուսնանալ...

— Եւ ան հաւանեցա՞ւ... Ո՛հ, խե՛ղճ Միշէլ, ո՜րքան կը կրէ հիմա մի՛այն մարդկային հրապոյրէ մը տարուած ըլլալուն վիշտը։

Երէցը, իր մտածումին մէջ թաղուած, գուցէ չէր անդրադարձած թէ բարձր ձայնով կը խօսի. որովհետեւ աչքերուն մէջ ցաւի արտայայտութիւն մը տեսնուեցաւ, երբ նշմարեց թէ Վանիայի դէմքը աւելի՛ սաստկապէս այլայլած էր։

— Հա՛յր, իրեն յիշեցուցած էի թէ ես մեծցած եմ առանց հաւատքի... ըսի իրեն թէ ես իրեն պարտական եմ երախտագիտութիւն մը... նաեւ համակրանք... բայց ո՛չ սէր։ Բայց ան շարունակեց թախանձել որ իրենը ըլլամ։ Այն ատեն, հակառակ այնուհետեւ ազատ մնալու միակ բաղձանքիս... հակառակ ամուսնութենէ ունեցած սարսափիս ... տեղի տուի... պարտահատոյց ըլլալու համար իրեն, տեսնելով թէ որքան երջանիկ պիտի ընեմ զինքը... որ զիս ազատած էր...։

— Բայց, դժբախտ աղջիկ, մտքի ի՞նչ մոլորանքով չկրցաք հասկնալ թէ դուք նոր ոճիր մը կը գործէք..., բարոյական ոճիր մը այս անգամ, այս կերպով գրաւելով ուղղամիտ մարդու մը վստահութիւնը..

Վանիա տարտամ շարժում մը ըրաւ, որով կը մերժէր եղած ամբաստանութիւնը։

— Միջավայրն ուր ապրած եմ, ինծի տուած էր առանձնայատուկ մտայնութիւն մը։

— Եւ այսօր չունի՞ք նոյն մտայնութիւնը։

— Ո՛չ. ըսաւ Վանիա այնպիսի անձկոտ շեշտով մը որ երէցը ուշադիր նայուածք մը ձգեց անոր վրայ։ Ո՛չ, իմ մտայնութիւնս փոխուած է... իմ դժբախտութեանս համար... եւ գուցէ անո՛ր ալ դժբախտութեանը համար...։ Քանի մը ամիս շատ երջանիկ եղանք։

Իր չարչրկուած հոգիին մէջէն կ՚անցնէր ուրախ զուարթ օրերու տեսիլը՝ ատ յաւէտ փակուած դրախտին նման։ Ցե-

տոյ չարունակեց բացատրել խորտակուած ձայնով մը·

— Միայն թէ ամուսնանալով մտայ ինծի համար բոլորովին նոր մթնոլորտի մը մէջ... Ճանչցայ մարդիկ որոնց բարոյական արժէքը շուտով գնահատեցի... և որոնք ինծի պէս չէին խորհիր կամ դատեր... Տեսայ թէ ի՜նչ էր Միշէլ... և հետզհետէ իմ վարմունքս բոլորովին տարբեր երեւցաւ ինծի քան ինչ որ կը կարծէի ըլլալ անկէ առաջ: Գուշակեցի թէ ան ի՛նչ տպաւորութիւն պիտի կրէր այդ վարմունքէս, հասկցայ նաև թէ ի՛նչ կերպով պիտի որակէ իմ ուրացումներս դատի միջոցին... և իմ լռութիւնս անկէ ետքը... և յետոյ... և յետոյ... զաւա՜կս կորսնցուցի:

Ձայնը խղդուեցաւ. անզիտակից շարժումով մը ձեռքերը կ'երկարէր... այնքան ջլատուած էր տառապանքէն.

— Այն ատեն հասկցա՞ք...

— Այն ատեն հասկցայ թէ արդարութիւնը կը պահանջէ որ զաւակս առնուի ձեռքէս, քանի որ ես զրկեցի զինքը հօրմէն որ զինքը կը սիրէր այնքան որքան ես կը սիրէի...: Հիւանդութենէ բռնուած բոլէրին իսկ սոսկալի առուգութիւնը ունեցայ թէ զայն պիտի կորսնցնեմ...

— Զգացի՜ք արդարութիւնը այն Աստուծոյն որուն կը յաւակնէիք չհաւատալ...

— Իմ կամքս հակառակ չէր հաւատալու... ինծի անկարելի կը թուէր հաւատալ:

— Անցեալ եղանակով կը խօսիք... այսօ՞ր...

— Այսօր ի՞նչպէս կրնամ համոզուած չըլլալ թէ գոյութիւն ունի այն խորհրդաւոր զօրութիւնը զոր Աստուած կը կոչէք: Դիպուածը չէր կրնար այնպէս ընել որ իմ երջանկութիւնս խորտակուի, որովհետեւ իրաւունք չունէի ատոր, ուրիշ անձէ մը խլած ըլլալով այդ երջանկութիւնը ինք ալ վայելելու կարելիութիւնը: Դիպուածը չէ որ զիս հարուածեց զաւկիս անձին վրայ, այնպէս որ ան գոյութիւն չունի ինծի համար, ինչպէս անոր համար:

Երէցը Վանիայի կը նայէր խորունկ գթութեամբ մը·

— Այո՛. խեղճ զաւակս, այս ամէնը ճշմարտութիւն է... աւա՜ղ:

— Շատ լաւ գիտեմ այդպէս ըլլալը... Այնքան մտածեցի այդ բաներուն վրայ, շաբաթներէ ի վեր, իմ ցաւերուս մէջ... Հիմա, հայր իմ, ինծի այնպէս կը թուի թէ ա՛լ չպիտի կրնամ հանդուրժել ապրելու, իմ և Միշէլի միջեւ գտնուած այդ ստուտվ... կը պապակի՛մ ճշմարտութիւնը պօռալու անոր...

— Ո՛հ...

Երէցը բողոքի աղաղակ մը արձակած էր:

— Ճշմարտութիւն պօռալո՛ւ անոր... այո՛, ասիկա փրկութիւն մը պիտի ըլլար ձեզի համար... բայց անոր համա՜ր... ի՛նչ անհելի փորձութիւն:

Ճիշդ այդպէս մտածեր էր Վանիա եւ քանի՛ քանի՛ անգամներ...: Մանկամարդ կինը յուսահատ նայուածք մը ձգեց երէցին վրայ.

— Դուք ալ ճիշդ այն կ'ըսէք, ինչ որ մինչեւ հիմա կասեցուցած է զիս: Այո՛, իրապէ՛ս. կը հաւատեմ թէ իրե՛ն համար է որ լուռ կը մնամ հիմա... բայց յիշատակը ապաշխարութեան խարազ մըն է որ կը ծանրանայ հոգիիս վրայ... Մղձաւանջ մըն է ինծի չարունակ: Գիշերը հազիւ կը համարձակիմ քնանալ, ա՜յնքան կը վախնամ որ քունիս մէջ այնպիսի բառեր փախին շրթունքէս, որ ճշմարտութիւնը յայտնեն Միշէլի: Ա՜յնքան սոսկալի է այս կերպով ապրիլը. Հայր, որ քանի մը օր առաջ ուզեցի մեռնիլ... ինքնաշարժ մը կուգար... առջին նետուեցայ... բայց հոնկէ անցնող մէկը ետ քաշեց զիս... և այդ մէկը... այնպէս պատահեցաւ որ Միշէլը ըլլայ, որ տուն կը դառնար իմ մօտս գալու:

— Մեռնի՜լ ուզեցիք, բայց այդ անձնասպանութիւնը նոր ոճիր մը պիտի ըլլար, խե՜ղճ աղջնակս:

— Այն կէտին մէջ ուր կը գտնուիմ, ի՞նչ կարեւորութիւն ունի նոր ոճիր մը եւս... Եւ արդէն, հիմա, այն

հզօր մտայնութեան տակ կը գտնուիմ թէ իրաւունք չունիմ շարունակելու ապրիլ, որովհետեւ մարդկային էակ մը կեանքէն զրկեցի...

Երէցը լայն շարժումով մը կասեցուց զայն.

— Ասիկա Աստուծոյ միայն գիտնալիք բանն է, զաւակս.

Ու Վանիա մռայլ ձայնով մը շարունակեց.

— Միշէլ խոստում մը խլեց բերնէս, թէ պիտի ապրիմ... բայց հիմա, հայր իմ, պէտք է օգնէք ինձ՝ գիտնալու թէ ի՛նչ է իմ պարտականութիւնս իրեն հանդէպ. կա՛մ ճշմարտութիւնը խոստովանիլ իրեն... և կամ հեռանալ, անհետանալ իր կեանքէն, ամէն ինչ փորձել որպէսզի մոռնայ զիս. ասիկա վախճանը պիտի ըլլայ իմ կեանքիս... որովհետեւ զինքը կը սիրեմ, անձիս մէջ գտնուած ամէնէն լաւ յատկութիւններով... բայց եթէ դուք վճռէք որ պարտական եմ այդ ընել, պիտի ընեմ... Ես ա՛լ կարող չեմ մտածել, փնտռել հետեւելիք շիտակ ճամբան. ես միայն գիտեմ որ Միշէլ չկրէ իմ ենթարկուածիս պէս դառն վիշտ մը։

Վանիա լռեց, հատած՝ լմնցած։ Այս անգամ ա՛լ ըսելիք մը չունէր... մերկացուցած էր իր չարչրկուած հոգին որ լայնօրէն կ՚ապաշաւէր։ Եւ առանց մտածումի, եղերական հանգարտութեամբը անոնց որ վիշտի անդունդի մը մութը քամած ըլլալով ա՛լ ի վիճակի չեն ո և է բանէ ազդուելու, Վանիա կը սպասէր դատավճիռին որ պիտի իյնար այս քահանային խղճէն։

Կիսաբաց պատուհանէն նայուածքը կը հետեւէր ծիծեռնակներու թռիչքին Սէն-Լամպէրի զանգակատան շուրջը, գարնանային երկինքին մէջ։ Տարի մը առաջ Զավալէս կը գտնուէր, զմայլելի կայք մը ուր Միշէլի սէրը եկած էր զինքը փնտռել, ուր կը տեսնէր Սօնիայի ծիծաղը՝ աւելի ուժովցած և վարդի վառ երանգով։

Եւ այս ուրախ ժամուն յիշատակը կը բզքտէր իր սիր-

տը, այնքան ցաւագին, որ առանց գիտակցութիւն ունենալու Վանիա հեծեծանք մը արձակեց...

Քահանան գլուխն անոր դարձուց. ինք ալ բառ մը հանած չէր բերնէն։ Կը մտածէ՛ր... խորունկ կը մտածէր։ Անշուշտ, իր Աստուծոյն առջեւ, կը փնտռէր թէ ի՛նչ է Վանիայի պարտականութիւնը. որովհետեւ մանկամարդ կինը տեսաւ թէ երէցին նայուածքը յառած կը մնար գրասեղանին վերեւ կախուած խաչելութեան։

Նորէն պիտի դատուէր, ինչպէս նախորդ տարին եղած էր դատարանին մէջ. բայց այս անգամ այնպիսի մէկէն որ գիտէ՛ր ճշմարտութիւնը։

Վերջին խնդրանքը պոռթկաց Վանիայի շրթունքէն.

— Հա՛յր իմ, պէ՞տք է ըսել Միշէլի։

Նորէն լռութիւն, քահանան կը շարունակէր խորհիլ։ Արեւու ճառագայթ մը, թափանցելով կանաչութիւններու մէջէն, կը թափառէր իր խոկուն ճակտին վրայ։ Վերջապէս, յամրօրէն ըսաւ՝ աչքերը միշտ յառած Քրիստոսին։

— Ո՛րքան ալ դառն ըլլայ խոստովանութիւնը ձեզի համար, տիկին, ատիկա միեւնոյն ատեն պատուոյ վերահաստատում մը պիտի ըլլար ձեզի։ Եւ սակայն ատիկա խորտակումը պիտի ըլլար Անոր ալ կեանքին։ Սոսկալի կերպով պիտի տառապէր ան... և եթէ ո և է մէկը պէտք է տառապի, ատիկա դո՛ւք պէտք է ըլլաք. յանցաւո՛րը։ Այն պահուն որ դուք ազատ էիք ուղղամտօրէն որոշել ձեր ապագան, լռութիւնը նախ ընտրեցիք... Այսօր, խօսելով՝ չարիք միայն պիտի պատճառէք ձեր վրայ բացարձակ վստահութիւն ունեցող մարդուն, որ ձեզ իրեն կանչեր է... խիղճս կ՚ըսէ որ շատ ուշ է հիմա խոստովանելու համար, գոնէ այս ժամուն. ինծի կը թուի թէ ձեր ապաշաւը լռութիւնն է, որ հիմա կը չարչրկէ ձեզ. ապրի՛լն է ձեր սոսկալի գաղտնիքին հետ, անմոռանալի մտածումովը այն սուտերուն զոր խօսեցաք Միշէլի. այո՛, ապրիլն է այն զգացումին հետ, թէ այդ սուտերը ձեր միջեւ այնպիսի պատուար մը

բարձրացուցած են որ ցմիշտ պիտի արգիլէ ձեր երկու կեանքերուն կատարեալ միութիւնը. անոնք ձեզի պիտի պարտադրեն կրել ձեր սրտին մէջ շարունակական մտահոգութիւնը ինքզինքնիդ չմատնելու, որպէսզի չարիք չպատճառէք այն էակին որ բարիք միայն ըրած է ձեզի։

Քահանան լռեց. ու մանկամարդ կինը մրմնջեց.

— Թող այդպէս ըլլայ... պիտի լռեմ... պիտի փորձեմ...

— Պէ՛տք է տոկալ, պնդեց քահանան՝ լուրջ և հեղինակաւոր շեշտով մը։ Դուք համոզուած էք թէ ինչպիսի կռիւ մը կը կրէք ձեր անձին մէջ... գործածեցէք տակաւին այդ կռիւը, որովհետեւ՝ կը կրկնեմ՝ տոկալ անհրաժեշտ է ձեր սիրելիին երջանկութեան համար...։ Դուք, ձեր պարտքը հատուցանելու համար, առանց տրտունջի պիտի ընդունիք վիշտերը, դժուարութիւնները, ու բոլոր փորձերը որ կրնան տակաւին իյնալ ձեր վրայ։ Եւ յետոյ, անկեղծ պիտի ըլլաք ամէն բանի մէջ. և ծայրաստիճան խղճամիտ այս կէտին վրայ, քանի որ սուտը ձեր գլխաւոր յանցանքը եղած է... — և իմ ըմբռնումով, շատ աւելի ծանր քան այն գործը որ այդ սուտին շարժառիթ եղած է... որովհետեւ այդ գործը անդիմադրելի մղումի մը արդիւնքը եղած է. ձեր գիտակից կամեցողութեան բացակայութեանը։ Բայց այդպէս չէ եղած ձեր ստախօսութիւնը։

— Հա՛յր իմ. հա՛յր իմ, այդտեղ ալ չմտածեցի... գոնէ առաջին ժամուն։ Բնազդաբար, ուզեցի փրկել իմ ազատութիւնս... իմ ապագաս...

— Այո՛... այո՛... հիմա, սիրելի աղջիկս, պէտք է լաւագոյնը ընել... գործել առաւելագոյն բարիքը որ ձեզի կարելի է... վերացնելու համար չարիքը, որովհետեւ չէք կրնար դարմանել զայն...։ Մենք յաւիտենական գերիներն ենք մեր կարգ մը գործերուն. այս պատճառով այնքան ծանր են անոնք։ Այս միայն կրնամ ըսել ձեզի ներկայ ժամուն, խեղճ աղջնակս։ Եթէ պարագաները փոփոխութիւն

կրեն։ եթէ օգնութեան պէտք ունենաք ձեր սրտին կամ ձեր մտածումին համար, եկէք գտէք զիս բացարձակ վստահութեամբ. բոլոր հոգիովս կը մեղքնամ ձեզի, և պիտի աղօթեմ ձեզի համար. իցի՛ւ, իմ օրհնութիւնս քիչ մը օգնէր ձեզի։

Վանիա չպատասխանեց. դէմքը ծածկած էր ձեռքերովը. գլուխը ծռած էր, և քահանան կը տեսնէր անոր մութ ոսկեգոյն մազերը միայն, որոնք կիսով չափ ծածկուած էին քօղին ճուեփին տակ։ Րոպէ մը միայն տեւեց այս։ Մանկամարդ կինը վճռական շարժումով մը շտկուեցաւ և ոտքի ելաւ։ Աչքերը այնքան խոր արտայայտութիւն մը ունէին որ մարդ կը փորձուէր ըսելու թէ զանոնք լուսաւորող ճառագայթը հոգիէն կուգայ։ Բերանին վրայ կը թափառէր ժպիտի մը ստուերը, որ ինքնաբերաբար սիրտերը կը գրաւէր։ Բայց, այսօր, այդ ժպիտը հեծեծանքի մը պէս սրտակէզ էր։

— Շնորհակալ եմ. հայր, որ այնքան բարի գտնուեցաք։ Շնորհակալ եմ Միշէլի համար. շնորհակալ եմ ինծի համար ալ, որուն կարծեմ թէ ընծայեցիք ապրելու ուժը։ Երբ զգամ որ քաջութիւնս կը տկարանայ, պիտի գամ ձեզի, քանի որ կը թոյլատրէք... շնորհակալ եմ։

Ու մանկամարդ կինը ձեռքը քահանային երկարեց։

Վայրկեանի մը համար, թերեւս, տարօրինակ խաղաղութիւն մը կար իր մէջը։ Եւ սակայն թերեւս անոր համար որ իր գաղտնիքը մինակ իր մէջ չէր կրեր։

Թ.

Քահանան ըսած էր իրեն. «Քաջ եղէք այն էակին սիրոյն համար որ այնքան սիրելի է ձեզի»։ Եւ այս բառերը, Վանիայի համար, կենդանի աղբիւրը եղան անկէ քաղելու համար իր կեանքը վերսկսելու կորովը։

Հիմա Միշէլ անոր մէջ կը գտնէր այն հիանալի ընկերուհին, զոր ճանչցած էր իր երջանկութեան առաջին օրերուն։ Առանց իր անձին վրայ անդրադառնալու, Վանիա, երբ ամուսնոյն մօտ կը գտնուէր, ինքզինքին չէր թոյլատրեր ակնարկութիւն մը իսկ ընելու զաւկին անհետացմանը վրայ, որ այնքան տառապագին կ'ընէր իր վայրկեանները։ Ինքզինքը կը ստիպէր ամուսնոյն հետ վարելու այն կեանքը զոր սիրած էին։ Միասին կը կարդային, կ'աշխատէին և դուրս կ'ելլէին։ Ա՛լ չէր մերժեր ընդունիլ այն մտերիմները բարեկամները, զոր հաճոյքով կը տեսնէր ամուսինը։

Եւ արդէն Միշէլ անոր ճիգը նուազ ծանր կը դարձնէր, կինը շրջապատելով փափուկ գուրգուրանքով մը, որովհետեւ անոր լռութեան տակ կը գուշակէր թէ անհուն վհատութիւն մը ծածկուած կայ, որուն գաղտնիքը կը պահէր ան։

Օր մը, Միշէլ, տուն դառնալուն, առաջին անգամ ըլլալով իր դաշնակին առջեւ տեսաւ իր կինը ։ Մեղմ ձայնով կ'երգէր Պեռսեօզ մը, զոր Սօնիա կը խնդրէր միշտ։ Սրահին սեմին վրայ կանգ առաւ, չուզելով վրդովել մօր և զաւկի յուզիչ հաղորդակցութիւնը...։ Բայց կարծես թէ անմիջապէս զգացած էր ամուսնոյն ներկայութիւնը, Վանիա գլուխն անոր կողմը դարձուց, մինչ կարճատեւ բոց մը կ'երեւար իր սպիտակ այտերուն վրայ։ Ու մրմնջեց, կարծես հակառակ իր կամքին.

— Ծարաւը կը զգայի վայրկեան մը պատրանքը տալու ինքզինքիս թէ աղջնակս քովէս մօտիկ կ'ընէ.

— Նուագէ՛, սէ՛րս, ինծի՛ համար ալ։

Վանիա հնազանդեցաւ։ Մարդ կը փորձուէր ըսել թէ երաժշտութիւնը, զոր մանկամարդ կինը սիրած էր այնքան, կ'օրօրէր քիչ մը իր վիշտը, իրեն բերելով խուսափուկ սփոփանք մը։

Երբ լռեց, Միշէլ կուրծքին վրայ սեղմեց կնոջը խարտեաշ գլուխը, ու համբուրեց արցունքով ծանրաբեռնուած արտեւանունքները, մազերը ու պայծառ դէմքը. բայց չհամբուրեց շրթունքները, որովհետեւ կը զգար թէ Վանիա սիրոյ համբոյրներ չ'ուզեր։

Եւ Յունիսը անցաւ այսպէս, խաղաղօրէն Միշէլի համար, որ յոյս ունէր ապագային վրայ թէ պիտի կրնայ նորէն Վանիայի տալ կեանքի ճաշակը, զոր այս ժամուս կը զգար թէ մեռած է անոր մէջ։

Տիկին Քորպիէրի, միշտ տկար, գացած հաստատուած էր Մառլի. ու Միշէլ պահանջած էր որ Վանիա ալ անոր հետեւի, ամէն օր զայն հոն գտնելու երթալով։

Օր մը, երբ Վանիա գացած էր ամուսնոյն սպասելու կառախումբէն իջնելուն, ուշադրութիւնը գրաւեց անոր դէմքին վրայ երեւցած մտահոգութիւնը, մինչ իր վակօնին առջեւ, կը խօսէր ուրիշ մարդոց հետ որ իրեն նման Փարիզէն եկած էին։

Երբ առանձին մնաց անոր հետ, հարցափորձեց զայն չահադրգռութեամբ.

— Ի՞նչ ունիս, Միշէլս. նեղութի՞ւն մը...

— Անձնական բան մը չունիմ, սիրելիս... միայն թէ քաղաքականութիւնը քիչ մը վրդովիչ կը դառնայ։

— Քաղաքականութի՞ւնը։

Այսուհետեւ Վանիայի համար այնքան անտարբեր էր ամէն ինչ, որ առանց ուշադրութիւն ընծայելու կարդացեր էր Աւստրիոյ արհիդուքսին և կնոջը կրկնակ սպանութիւնը,

և խորհրդածութիւնները՝ առկէ առաջ գալիք ծանր հետեւանքներուն վրայ։

— Ի՞նչ է պատահածը, ուրեմն, Միշէլ։

— Աստուա՛ծ իմ, պզտիկս, գործերը կը խառնակին Աւստրիոյ և Սերպիոյ միջեւ։ Գերմանիա և Ռուսիա տրամադիր կ'երեւան վէճին մասնակցելու, ինչ որ շատ վրդովիչ պիտի ըլլար։

— Ուրեմն, Միշէլ։

Միշէլ քիչ մը կը վարանէր շարունակելու, որովհետեւ կը վախնար կինը յուզելէ, այնքան տկար վիճակին մէջ։ Ձեռքերուն մէջ առաւ անոր ձեռքը զոր իր թեւին վրայ դրած էր...։ Երկուքն ալ յամրօրէն կը յառաջանային դէպի դաշտերը երկարող փոքրիկ ճամբուն վրայ, որ լուսաւոր վերջալոյսին մէջ կը բուրէր կանաչ և չոր խոտ, և վարդի անուշ հոտ՝ պարտէզներուն մէջէն։

— Ուրեմն... ի՞նչ... Միշէ՛լ, կրկնեց Վանիա։ Ինչո՞ւ չես պատասխաներ ինծի։ Մեզի ի՞նչ վերաբերութիւն ունին Աւստրիոյ և Սերպիոյ վէճերը։

— Ատիկա բնականաբար չպիտի շահագրգռէր մեզ, եթէ Ռուսիա դաշնակիցը չըլլար Սերպիոյ, Գերմանիա՝ Աւստրիոյ ... և մենք...

— Մե՞նք...

— Մենք ալ Ռուսիոյ դաշնակիցը.

— Եւ այս բոլոր դաշնակցութիւններէն ի՞նչ հետեւանք պիտի ելլէ...

— Պատերա՛զմ...

Այս բառը տարօրինակ հնչեց այն խաղաղ բնանկարին առջեւ, ուր անտառը, պարտէզները, մարգագետինները ոսկի գոյներով կ'երանգաւորուէին վերջալոյսի արեւին տակ։ Հնձորդներ կը վերադառնային, և տաք օդին մէջ անոնց ձայները, անոնց ծիծաղները կը թրթռային։ Մինչեւ հորիզոնին ծայրը անտառը կը պարզէր իր ծառերուն կանաչը, խաղաղ չքեղութեամբ մը։

Վանիա խուլ աղաղակ մը արձակած էր.

— Պատերա՛զմ... Ո՛հ, Միշէլ. պատերա՛զմ. Ֆրանսա՞ն ալ պիտի մտնէ պատերազմի։ Բայց դո՞ւն, Միշէլ, դո՞ւն։ Դուն զինուոր չես։

— Սիրելիս, երբ պատերազմը պայթի, բոլոր Ֆրանսացիները զինուոր կ'ըլլան։

— Այո՛, ճիշդ է այդ... չէի մտածած, յարեց Վանիա յանկարծ սարսռացող ձայնով մը։

Միշէլ սեղմեց կնոջը ձեռքը որ կը դողար. եւ քանի մը քայլ առին լուռ։

Վանիա կը նայէր դէպի անտառին հեռաւոր անդորրութիւնը։ Պատերա՛զմ... Ասիկա՞ ալ մաս պիտի կազմէր արդեօք իր ապաշաւին։ Յանկարծ, սոսկալի վախճանի մը այն ստուգութիւնը, որ իր սիրտը սեղմեր էր այն պահուն որ իր Սոնիան հիւանդ տեսեր էր, այդ միեւնոյն ստուգութիւնը կը պաշարէր զինքը՝ այդ պատերազմին պայթելուն մասին, որ զինքն և ամուսինը իրարմէ պիտի բաժնէր, գուցէ ցմիշտ։

Սոսկալի մտածումը փայլակի մը պէս անցաւ միտքէն։ Բայց ինքզինքը զսպեց՝ ետ մղելու համար զայն ըմբոստութեան մղումով մը։ Արդէն բաւական չէ՞ր տառապեր ինքը, այս սոսկալի փորձը իրեն խնայուելու համար։

Միշէլ զգաց որ անձկութեան հեղեղ մը կ'անցնէր կնոջը վրայէն. և անհուն խանդաղատանքով մը, համբուրելով յանկարծ սառ դարձած ձեռքն իր կնոջը, ըսաւ.

— Սիրելի՛ս, պէտք չկայ այս վայրկեանիս ամէն բան կորած կարծելու։ Բացայայտ է որ ծանր պարագաներու մէջ կը գտնուինք։ Բայց այս շաբաթը տակաւին միմիայն դիւանագէտներուն կը պատկանի։ Կը թուի թէ միայն Գերմանիան է որ պատերազմի կը բաղձայ... կրնանք տակաւին յուսալ որ միւս տէրութիւնները պիտի արգիլեն զայն։ ... Սիրելի Վանիաս, ներկայ ժամուն մէջ միայն ապրինք. խորհինք, զգանք թէ իրարու մօտ ենք, այնքան սերտ կերպով

միացած, որ ոչինչ կրնայ մեզ իրարմէ բաժնել... ոչինչ, նոյն իսկ հեռաւորութիւնը։

Ոչի՜նչ... Միշէլ չգիտէր թէ քանի մը բառ բաւական պիտի ըլլար, ցմիշտ անդունդ մը բանալու համար անոնց երկուքին եթէ ոչ գոյութեանը գոնէ անոնց երկու հոգիներուն միջեւ։ Եւ սակայն եթէ ինք խօսած ըլլար, թերեւս իր խոստովանութեան վրայ Միշէլ պիտի ներէր...։ Այո՛, բայց ինքը՝ Վանիա չպիտի մոռնար։ Բաժանման ըսած էր. «Անոր երջանկութեան համար պէտք է որ լռէք»։

Ու պարզօրէն մրմնջեց.

— Միշէլ քուկդ եմ, ամբողջովին...

Վանդակորմին առջեւ կը հասնէին, որ կանաչեղէններով ծածկուած էր։ Պարտէզը, շէնքին սպիտակ ճակատին առջեւ, ստուերոտ ծառուղիներ ունէր ամառուան բուսականութեան մէջ։

Վանիա բնազդաբար կեցուց ամուսինը որ կը պատրաստուէր բանալ վանդակորմին դուռը։ Սրտին խորէն աղաղակ մը կը պոռթկար։

— Ո՛հ, Միշէ՛լ, Միշէ՛լ, արդեօք ա՛լ երջանիկ չպիտի՞ ըլլամ ես։

Ճամբուն ամայութեան մէջ Միշէլ իր կինը իրեն մօտեցուց.

— Տխուր օրերը պիտի անցնին, սիրելիս, ըսաւ. և դուն այն ատեն արդարօրէն շահուած երջանկութեան մը պիտի տիրանաս...։ Աւա՜ղ, ամբողջ իմ սէրս անկարող է այդ երջանկութիւնը տալ քեզի այս ժամուս... և սակայն սոսկալի կերպով դժուարին կուգայ ինծի։

Վանիա միեւնոյն ջախջախուած շեշտով մրմնջեց՝ ամուսնին կուրծքին փարած։

— Միշէ՛լ, առանց քեզի ա՛լ չպիտի ապրիմ. քեզմէ այսպէս սիրուած ըլլալս կեանքի ուժ կուտայ ինծի։

— Ուրեմն, երկուքս ալ քաջ ըլլանք, Վանիաս, գիտնալով որ այնքան սերտիւ միացած ենք. կ'ուզե՞ս, մայրիկին

առջեւ չխօսինք պատերազմի նկատմամբ ունեցած մտահոգութեանս մասին։ Անօգուտ է առաջուընէ վրդովել զայն, եթէ ան ալ իմ ըրած խորհրդածութիւններս չէ ըրած։

Բան մը չյայտնեցին. և այդ իրիկունն ալ քաղցր մտերմութեան մը մէջ անցաւ խօսակցութեամբ մը, ուր կը թրթռար Մօնիքի զուարթ ծիծաղը, այնքան զուարթ որ Վանիա հարցափորձեց զայն, երբ երկուքը միասին պահ մը կը քալէին պատշգամին վրայ, ճաշէն ետքը.

— Ի՞նչ պատահեցաւ, Մօնիք, ո՞վ տեսար այսօր։

— Միայն Տիկ. Պռիօնը տեսայ, և... Անտռէն որ զայն փնտռելու եկաւ։

Անտռէ տը Պռիօն մանկութեան բարեկամ մըն էր, որ դրացի տան մը մէջ կ'ապրէր, և երեւոյթը ունէր գիտնալու թէ ի՛նչ կ'արժէ այսօր իր երբեմնի խաղի ընկերուհին։

Վանիա արդէն յաճախ նշմարած էր ատիկա, ու ժպտեցաւ։ Մանկամարդ Մօնիքի զուարթութիւնը մեղմացուցիչ սպեղանի մըն էր իր սրտին վրայ։ Ո՜րքան աղուոր էր այսքան մաքուր էակի մը անմեղ զուարթութիւնը։

— Ապահովաբար շատ համակրութիւն կը վայելէ քեզմէ Անտռէ տը Պռիօն, ըսաւ Վանիա՝ քիչ մը չարաճճի գորովանքով մը։

— Շատ լաւ կը ճանչնանք իրար, և այնքան յիշատակներ ունինք անցեալի օրերէն...

— ... որ տրամադիր էք ապագայի համար նոր յիշատակներ ստեղծելու. այնպէս չէ՞, սիրելիս, ըսէ՛...

— Վանիա՛, ո՛հ, Վանիա, ինչո՞ւ կ'երեւակայես։

— Ինչ որ ճշմարտութիւնը կը թուի ինծի, պարզ ճշմարտութիւնը, սիրելի փոքրիկ քոյրս։

Պահ մը լռութիւն... Եւ գիշերուան մէջ ուր կը թափառէր ամառուան բուրումնաւէտ ոգին, Մօնիքի զուարթ ձայնը արտասանեց յանկարծ տեսակ մը լուրջ ջերմեռանդութեամբ.

— Կը յուսամ որ Աստուած պիտի չներէ մեզի այն

երջանկութիւնը որուն կը բաղձանք երկուքս ալ։

Նորէն պզտիկ լռութիւն մը։ Յետոյ չեշտը փոխելով Մօնիք ըսաւ զուարթօրէն.

— Բարեբախտաբար Մայրիկը և Տիկ. Պոլոն մեզի պէս կը խորհին... ուստի, ինծ կը թուի թէ...

— Թէ կրնանք յուսալ...

— Ինծի ալ այնպէս կուգայ, սիրելի Վանիա։ Ու կը յուսամ որ մենք ալ պիտի ունենանք ընտանեկան նոյնքան գեղեցիկ յարկ մը որքան ձերինը, Միշէլինը և քուկինդ։ Ո՛հ, եթէ գիտնայի՛ր թէ քանի՛ քանի՛ անգամ ինծի գործել տուիր նախանձի մեղքը։

Վանիա սարսռաց. ո՜րքան կարճատեւ էին այն վայրկեանները ուր իրեն թոյլատրուած էր մոռնալ։

— Ես իրեն համար շատ տխուր ընկերուհի մըն եմ, Մօնի՛ք։

— Որովհետեւ այս միջոցին վիշտի անողոք հարուած մը կրեցիր, սիրելի՛ Վանիա։ Բայց, նորէն, դուն զմայլելի ընկեր մըն ես... ինքնիրենս կը հարցնեմ որ արդեօք ես ալ նոյնը պիտի կրնա՞մ ըլլալ Անտռէի։

— Դուն ուրիշ բան չունիս ընելիք, եթէ ոչ մնալ ինչ որ ես, Մօնիք. և Անտռէ բաղձացածէն աւելի երջանիկ պիտի ըլլայ։

— Վանիա՛, դուն ինծի հետ պաշտելի վարմունք մը ունիս։ Ո՛րքան շնորհակալ ըլլամ Միշէլի, քիչ է, քեզի՛ նման քոյր մը տալուն համար ինծի։ Ո՛հ, որքան պիտի բաղձայի գտնել բան մը որ քեզի քիչ մը օգտակար ըլլար գոնէ։

— Մօնիք, զիս սիրէ միշտ, եթէ կրնաս, ինչ որ ալ պատահի... և դուն ինծի մեծ բարիք մը ըրած պիտի ըլլաս։

Մանկամարդ կնոջ չեշտը, առանց իր գիտակցութեանը, այնքան տարօրինակ եղած էր որ Մօնիք, զարմացած, աչքերը անոր կողմը բարձրացուց։ Բայց գիշերուան մութը շրջապատած էր զիրենք, և Մօնիք Վանիայի նուրբ կիսա-

դէմքը միայն կը նշմարէր, ստուերին մէջ ճեփ ճերմակ, քիչ մը վեր բարձրացած դէպ ի վճիտ երկինքը։

Մինչեւ որ մօրը քով հասած էր, սրահէն գոչեց.

— Վանիա՛, Մօնիք՛, ո՞ւր գացիք։

— Նեղացուցի՞նք քեզի... շատ սիրուն բան է... Ահա կուգանք, ըսաւ Մօնիք ժպտուն։

Եւ դէպ՝ ի տուն դարձան, որուն պատուհանները՝ մութ ճակատին մէջ լուսաւոր ուղղանկիւններ կը ձեւացնէին, ծաղկաւէտ սրահին վրայ բացուած։

Վանիա միշտ պիտի յիշէր այս քաղցր երեկոն, ուր իրար կը խառնուէին երաժշտութիւն և խօսակցութիւն...։ Անտռէ որ Պոլոն եկած էր իբրեւ դրացի, Վանիային գիրք մը բերելը պատրուակելով։ Եւ ինքը՝ Մօնիք. և նոյն իսկ Միշէլ այնքան զուարթ էին որ Տիկ. Բորպիէրի, ինչպէս նոյն ինքն Վանիա, վայրկեան մը ենթարկուեր էին այս երիտասարդ զուարթութեան կազդուրիչ ազդեցութեանը։

ԺԱ.

Բայց յաջորդ օրերուն մէջ մանկամարդ կինը ապրեցաւ յարաճուն մտահոգութեան տենդին մէջ, որուն կ՚ենթարկուին ամէն անոնք որ արթուն յստակատեսութեան մը տէր են։

Միշէլ բան մը չէր ծածկեր իրմէ. և արդէն ի՞նչպէս պիտի կրնար ատիկա ընել. բոլոր լրագիրները կը գրէին, և Վանիա՝ մտահոգ՝ կը հարցափորձէր զանոնք անդադար։ Եւ յետոյ, խորհրդածելով, ան շատ լաւ կը հասկնար թէ վճռական ժամը կը մօտենար։

Հինգշաբթի օր Բարիզ երթալ հարկադրուեր էր գնումներու համար, և ապշահար եղեր էր տեսնելով ուտելիքի հայթայթիչներու դրան առջեւ կեցողներու երկար շարանը։ Տեսեր էր որ դրամը յանկարծ անգտանելի դարձեր էր, այն աստիճան որ ստիպուեր էր քալելով դառնալ կայարան, որովհետեւ չէր կրցեր հարիւր ֆրանքնոց պանքնոտ մը

մանրուկ դրամի վերածել։ Տեսեր էր որ լրագրավաճառներու կրպակներուն առջև կը խուժէր ամէն ոք մտահոգութեամբ, այն պահուն որ նոր տպագրութիւններ հրապարակ կ'ելլէին։ Եւ ճամբուն վրայ լսեր էր խօսակցութեան հատուածներ, խորհրդածութիւններ որ ի վեր կը հանէին թէ Բարիզը ա՛լ ուշադրութիւն իսկ չէր ընծայեր գայթակղալից դատերու որոնք իր ուշը կը գրաւէին նախընթաց օրերու մէջ, և հորիզոնը միայն կը դիտէր որ ժամէ ժամ յարաճուն սպառնալիքին տակ կը գտնուէր սոսկալի փոթորիկի մը։

Վակօնին մէջ՝ ուր Միշէլ եկեր միացեր էր իրեն, Վանիա լափեց լրագիրները, զորս Միշէլ ևս աչքէ կ'անցընէր մտահոգ ուշադրութեամբ մը։ Պահ մը մանկամարդ կինը աչքերը ամուսինին դարձնելով նշմարեց ճակտին վրայ խորշոմի խորունկ գիծ մը, զոր կ'ունենար ծանր մտահոգութեան մը ենթարկուած օրերը, ու մրմնջեց խիստ ցած, յուսահատ աղաղակի շեշտով մը.

— Ո՛հ, Միշէ՛լ, ըսէ՛ թէ ամէն յոյս կորած չէ։

Միշէլ տարտամ շարժում մը ըրաւ, ու Վանիա հասկցաւ թէ ա՛լ յոյս չկար։

Այն ատեն, յանկարծ, իր անձնական դժբախտութիւնը երկրորդական թուեցաւ իրեն՝ ամէնուն հաւասարապէս ենթարկուած ծանր փորձին առջև։ Կը զգար ատոր ամբողջ սարսափը, ոչ թէ իր անձին համար միայն, այլ բոլոր արարածներուն համար զորս պիտի ջախջախէր պատերազմը...։ Անո՛նց համար զորս չէր ճանչնար, ինչպէս նաև ի՛ր սիրելիներուն համար... Տիկ. Քորպիէրիի համար որ տառապող մայր մը պիտի ըլլար... Մօնիքի համար որու նոր սկսող երջանկութիւնը պիտի խորտակուէր իր արշալոյսին իսկ։ Եւ այս բոլոր էակներէն զորս ապագան պիտի չարչըրկէր ճակատագրօրէն, ոչ ոք բան մը չէր կրնար ընել։ Դիւանագէտները կը խօսէին, կը վիճաբանէին... ու միայն քանի մը անձեր, — անոնց վեհապետները — որոշում պիտի տային, ստանձնելով ահաւոր պատասխանատուութիւնը աւերածներուն, սպանդներուն, զորս իրենց կամքը առաջ պիտի բերէր։

Ուրբաթը անցաւ։ Յետոյ եկաւ, ամառուան մշուշի մը տակ, արևոտ արշալոյսը Օգոստոս 1 ին, զոր բոլոր ազգերու անհատները չպիտի մոռնային բնաւ։

Միշէլ առտուն, արևածագէն առաջ, Բարիզ գացած էր ինքնաշարժով։ Քիչ ետքը հասան լրագիրները բերելով Ժօռէսի սպանութեան չանթահարիչ լուրը, և վերջին հեռագիրները տակաւին առկախ բանակցութեանց։ Վերջին յոյս մը յայտնելու ճիգը ցուցնող բառերու տակ, կը չեշտուէր սոսկալի ստուգութիւնը թէ բախտը վճռուած էր, արիւնալից իրարանցումը մօտ էր... շա՛տ մօտ։

Շնչհատ և հեւքոտ, Վանիա կը կարդար թերթերը Տիկ. Քորպիէրիի։ Յետոյ թերթը ձգեց ձեռքէն, և զայն դիտելով գոչեց.

— Մա՛յր, մա՛յր, չէ՞ք կարծեր որ հիմա ստոյգ է պատերազմը։

Ցած ձայնով, արտևանունքներուն տակ աչքերը քօղարկուած, Տիկ. Քորպիէրի ըսաւ.

— Ես ալ կը վախնամ... շատ կը վախնամ որ...

— Ուրեմն... Միշէլ պիտի մեկնի՞...

— Այո՛...

Վանիա ձեռքը ճակտին տարաւ. բայց տրտունջ մը չունեցաւ, ճիչ մը իսկ չհանեց։ Սորված էր լուռ տառապիլ։ Վտանգը որուն պիտի դիմէր Միշէլ, ատիկա՛ ալ ապաշաւ մըն էր իրեն... Նախ բաժանում... և յետոյ... յետոյ... ի՞նչ։

— Մա՛յր, պիտի երթամ գտնեմ Միշէլը Բարիզի մէջ ... պիտի իմանամ կացութիւնը։

— Խե՛ղճ աղջնակս, եթէ զօրաշարժը որոշուած է, անմիջապէս պիտի գայ իմաց տալու, մնաք բարով ըսելու մեզի։

— Այո՛... որովհետև առաջին օրը պիտի մեկնի, գիտեմ... Այն ատեն, կը հասկնաք, մայր, թէ չեմ ուզեր կորսնցնել մէկ վայրկեանն իսկ այն կարճատև ժամանակէն որ մեզի կը մնայ՝ միասին անցընելու։

— Եւ եթէ իրար խաչաձևէ՞ք... եթէ ան հոս գայ՝

մինչ դուք գացած ըլլաք զինքը Բարիզի մէջ փնտռելու... Վանիա՛, խոհեմութիւնն այն է որ այստեղ իրեն սպասէք։

Ճիշդ էր այս. և Վանիա, հարկադրուեցաւ մնալ, առանց գործելու, այն ծանր ու դանդաղ վայրկեաններու միջոցին որ իրեն ոև է յայտնութիւն չէին բերեր։ Փորձեց հեռաձայնել. բայց Միշէլ իր գրասենեակը չէր։ Սպասե՛լ, սպասե՛լ պէտք էր. ու ժամերը կը շարունակէին իրարու յաջորդել։

Մօնիք ինք ալ կը հասկնար եղերական փորձին մօտենալը։ Բաց էր ան. լուռ կը մնար. բայց իր մանկամարդ դէմքին այլայլումը բարձրաձայն կը խօսէր։ Կէսօրէն վերջ դուրս ելաւ հիւանդ կնոջ մը այցելութիւն տալու համար։

Վանիա, անկարող ոև է զբաղումի, եկաւ պարտէզ, նստաւ մահճաթոռին մօտ, ուր Տիկ. Բորպիէրի զուլպայ կը հիւսէր՝ սպասումի երկար ժամերը չզգալու համար։ Օդը աղուոր էր ծառերուն տակ, և ադամնիճի (միճէ չիչէյի) խուրձի մը նուրբ բուրումը տարածուած էր գաղջ օդին մէջ։ Կարելի՞ էր որ մօտալուտ ըլլար աղէտը, ու չըլլար մղձաւանջ մը որուն պիտի յաջորդէր զարթումը։

Միշէլէն ձայն չկար միշտ։

Յանկարծ հանդարտ օդին մէջ զանգակ մը հնչեց, եկեղեցիին զանգակը, որ կը սկսէր զարնուիլ։

Վանիա նստած տեղը ցնցուեցաւ.

— Կ'իմանա՞ք, մա՛յր, ի՞նչ է աս... ինչո՞ւ կը հնչէ զանգակը։

— Ահազա՛նգն է։

— Ահազա՛նգը, կրկնեց Վանիա՝ առանց հասկնալու։

— Այո՛, ահազա՛նգը... պատերա՛զմ կայ...

— Ո՜հ...

Իրարու նայեցան՝ միեւնոյն անձկութեամբ համակուած իրենց ամբողջ անձովը. զանգակը կը թրթռար միշտ ամառուան զեփիւռին մէջ որ կը բուրումնաւէտէր ծաղիկները։

— Իմ խե՜ղճ աղջնակս, Վանիա, ըսաւ Տիկ. Բորպիէրի, ինչպէս միշտ՝ մոռնալով իր անձնական վիշտը։

Խօսքը չշարունակեց. ինքնաշարժի մը թաւալումը կը թնդար ճամբուն վրայ։ Տուն առաջնորդող ծառուղիի մը անկիւնադարձէն երևցաւ ծերունի սենեկապանը՝ նոյնքան տժգոյն որքան նոյն ինքն Տիկ. Բորպիէրի։

— Տիկի՛ն, Մ. Միշէլը կու գա՛յ... զօրաշարժի համար ահազանգը կը հնչեցնեն։

Վանիա նետուեր էր դէպի տունը, որուն մօտէն կը լսուէր, յիրաւի ինքնաշարժին թաւալման աղմուկը։

Միշէլ վար իջաւ ինքնաշարժէն, իր խոլ արշաւին մէջ փոշիով ծածկուած ամբողջովին։ Վանիա անոր քով վազեց յուսահատ ճիչով մը.

— Միշէ՛լ... ճի՞շդ է ուրեմն, կը մեկնի՞ս։

Երիտասարդը գլուխը ծռեց. և առանց բառ մը արտասանելու, թեւերուն մէջ առաւ կինը, իր շրթունքը կը փնտռէին անոր գունաթափ շրթունքը։ Վանիա կծկուած մնաց ամուսնոյն կուրծքին, ամուր մը սեղմելով զայն, կարծես երբեք չպիտի կրնար զայն թողուլ որ երթայ։ Խորտակուած ձայնով մը կը մրմնջէր խելայեղ.

— Միշէ՛լ չեմ ուզեր որ մեկնիս... մի՛ թողուր զիս... քեզմէ ուրիշ մէկը չունիմ այլեւս։

Միշէլ խուլ ձայնով մը ըսաւ՝ շոյելով կնոջը մազերը.

— Լռէ՛, սիրելի Վանիա... այս պարապ խօսքերը մի՛ ըներ... դուն գիտես որ անհրաժեշտ է այս բաժանումը... ո՞ւր է մայրիկը։

— Հո՛ն, պարտէզը...

— Ան գիտէ՞։

— Ահազանգը ամէն ինչ իմացուց մեզի։

— Վազեցի եկայ միայն բարով ըսելու իրեն, նաև Մօնիքի. խե՜ղճ աղջնակ... Անտռէ վաղը կը մեկնի... Եւ յետոյ, շո՛ւտ, կը դառնամ Փարիզ, ուր կը տանիմ քեզ, սիրելի, անուշի՛կ սէրս, կը տանիմ քեզի անձնասիրաբար, քովս ունենալու համար մինչև վերջին վայրկեանը։

— Դուն կը մեկնիս... ե՞րբ։

Միշէլ անմշմարելի վարանում մը ունեցաւ.

— Այս իրիկուն կը մեկնիմ.

— Ո՛հ, այս իրիկո՛ւն։

Ա՛լ ուրիշ բան մը չըսաւ Վանիա. հարկ էր համակերպիլ... ո՛հ, այո՛, ամէն բանի փոխարէն կը հատուցուի... բայց ո՛րքան սուղ կը հատուցանէր ինքը։

Միշէլ պատասխանեց քաղցրութեամբ.

— Կը հաճի՞ս, սիրելիս, շուտով պատրաստուիլ... վայրկեան մը միայն ունիմ այստեղ մնալու։

Վանիա տրտում շեշտով մը ըսաւ.

— Այո՛, անմիջապէս... մինչեւ որ պատրաստուիմ, գնա՛, մայրիկը տեսիր։

Շուտով պատրաստուեցաւ Վանիա. եւ սակայն կը գործէր կարծես գէշ երազի մը մէջ. մեքենաբար կը կրկնէր՝ շրթունքներուն մէջէն. «պատերա՛զմ յայտարարուած է. Միշէլ կը մեկնի՛...» Ասիկա կ'ընէր՝ կարծես հարկադրելու համար իր ուղեղը՝ հաւատալու տխուր իրողութեան, մինչ ան կը մերժէր տակաւին։ Եւ սակայն իր ամբողջ մարմինը կը սարսռար, այն ներքին գիտակցութեամբ թէ անօգուտ են տրտունջ, ըմբոստութիւն կամ արցունք։ Միեւնոյն եղերական հանդարտութիւնը որուն ենթարկուած էր մահամերձ Սօնիայի քով, միեւնոյն հանդարտութիւնը կը տիրէր իր վրայ, անողոք, անխուսափելի իրականութեան առջեւ.

— Կուգա՞ս, Վանիա՛, կանչեց Միշէլ։

Վանիա պատուհանին մօտեցաւ. սաստիկ ցաւ մը կը զգար որ ամուսինը վերջին անգամ չելաւ այն սենեակը ուր երկուքն ալ ապրած էին թերեւս վերջին ժամերը իրենց քաղցր մտերմութեան։ Կը տանջուէր այն տպաւորութեան տակ թէ՝ քիչ յետոյ պիտի գտնուէին վերջին վայրկեաններուն մէջ իրենց միասին ապրումին, որ ա՛լ չպիտի վերսկսէր բնաւ։ Եւ այս տպաւորութիւնը այնքան սուր էր որ Վանիա շրթունքները խածաւ որպէսզի կարենայ զսպել ուէ ճիչ։ Հնար եղածին չափ ինքզինքը բռնելով, ըսաւ պարզօրէն։

— Այո՛, Միշէլ, կ'իջնեմ անմիջապէս։

Վանիա ամուսինը գտաւ մօրը քով. մէկ ծունկը աւազին վրայ դրած էր, մահճաթոռին քովիկը, աւելի՛ մօտէն խօսելու համար Տիկ. Բորպիէրիի հետ, որ մեռելի մը պէս ճեփ ճերմակ, անոր պատասխանել կը թուէր, ձեռքը վիզին շուրջը անցուցած, մինչ Միշէլ գլուխը ծռած էր դէպի մայրը։

Ո՛հ, ո՛րքան միացած կը թուէին անոնք. իրենց միջեւ չկային անխոստովանելի գաղտնիքներ... իրենց երկու հոգիները կրնային ոչ միայն սիրել իրար, այլեւ իրար յարգել՝ աստուածային վստահութեամբ մը։

Նախանձի դող մը սեղմեց պահ մը Վանիայի սիրտը, բայց ինչո՞ւ նախանձիլ... ճակատագիրը ի՛նչպէս որ ստեղծեր էր զայն, անհունօրէն սիրելի էր Միշէլի համար։ Րոպէ մը նայած մնաց այս մօր ու զաւկին, որոնք միեւնոյն քաջարի, բայց միեւնոյն ատեն գերագոյն կամքի մը համակերպող հոգիով կ'ընդունէին իրենց ենթարկուած փորձը։ Տեսաւ որ Տիկ. Բորպիէրի կը խաչակնքէր զաւկին ճակատը՝ օրհնաձիր շարժումով մը, որով երբեմն կը պահպանէր անոր մանկական քունը։ Յետոյ Միշէլ ոտքի ելաւ՝ ըսելով.

— Վանիա՛, շո՛ւտ, սիրելիս։

Մանկամարդ կինը աճապարանօք իջաւ։ Մօնիք ալ հոն էր հիմա, ան ալ լեցուած ներքին կորովով, բայց տառապող դէմքով մը.

Եւ ինքնաշարժը տարաւ զանոնք երկուքն ալ՝ այնպիսի արագութեամբ մը որ չէին կրնար իրարու հետ խօսիլ. որովհետեւ Միշէլ զբաղած էր՝ բոլորովին՝ կառքը վարելով ճամբաներուն մէջ, որ յանկարծ լեցուած էին արգելքներով։ Փարիզ մտան որուն երեւոյթը բոլորովին փոխուած էր յանկարծ։ Կառքեր գրեթէ բնաւ չկային. ամէն կողմ զինուորական համազգեստներ կ'երեւային։ Պատերուն վրայ կը փակցուէին խոշոր ճերմակ ազդագրեր, որոնց առջեւ կ'երեւէր լուռ ամբոխ մը, ուր կիները կուլային։ Խանդավառ գոչիւններ կ'ողջունէին անցնող զինուորները, որոնք իրենց զինուորական բեռներով բեռնաւորուած՝ այս կամ այն կայարանը կ'ուղղուէին։

Միեւնոյն լուրջ եռանդով համակուած էր ամէն ոք, որքան ալ սոսկալի ըլլար փորձը։ Ու Վանիա կը զգար որ ինք ալ, հակառակ իր ներքին ըմբոստութեան, կ'ընդունէր պահանջուած զոհողութիւնը, որովհետեւ կը սիրէր Միշէլի հայրենիքը, որ ի՛րը եղած էր, զոր պէտք էր պաշտպանել, եւ որուն յաղթանակին կը բաղձար անխուսափելիօրէն։

Ինքնաշարժը կանգ առաւ. հասած էին։ Միասին մտան մեծ շէնքը, որ ամայի էր հիմա, թէեւ տակաւին բուրում-նաւէտ՝ իրենց կարճատեւ երջանկութեամբ, այն սենեակին մէջ ուր ապրած էին անմոռանալի վայրկեաններ։ Վառարանին վրայ կը թառշամէին վարդեր զորս նախորդ օրը դրած էր Վանիա։ Միշէլ գրեթէ բուռն շարժումով մը իր մօտ քաշեց Վանիան, համբուրեց անոր մազերը, աչքերը, դէմքը, շըր-թունքները, որոնք կը փոխադարձէին ջերմագին։

Յետոյ վճռական շարժումով Միշէլ շտկուեցաւ եւ արագ ձայնով մը ըսաւ.

— Սիրելիս Վանիա՛, պատրաստել կուտա՞ս ճամբու պայուսակս. ահաւասիկ ցանկը պէտք ունեցած առարկանե-րուս։ Ես շատ մը թուղթեր կարգի պիտի դնեմ... ու խիստ քիչ ժամանակ ունիմ։

Վանիա պաղատագին ձայնով մը գոչեց.

— Ո՛հ, Միշէլ, չպիտի՞ կրնանք ունենալ տակաւին քանի մը վայրկեան՝ մեզի՛ համար։

— Այդ վայրկեանները ունենալու համար է որ կ'աճա-պարեմ, եւ քեզ ալ աճապարելու կը ստիպեմ, սիրելիս... Ժամ ու կէս կը մնամ... խիստ շուտ կուգայ այդ պահը... Նախ ընենք ամէն ինչ որ պէտք է, առանց վայրկեան մը կորսնցնելու։

«Ինչ որ պէտք է»... Միշէլ կ'ընէր ինչ որ պարտակա-նութիւն կը նկատէր ընել... յետո՛յ կուգար իր անձնական երջանկութիւնը՝ եթէ կարելի ըլլար...

Վանիա երբեք չկրցաւ գիտնալ թէ ի՛նչպէս ապրեցաւ այս եղերական յետմիջօրէի վերջին ժամերը։ Միշէլ իրմէ

հեռացած, կարծես ինքը մեքենայ մըն էր միայն, հոգիէ զուրկ, որ կը գործէր՝ հնազանդելու համար տրուած մղումի մը։

Ու մէկիկ մէկիկ, րոպէները կը փախչէին անողոք, մօտեցնելով հրաժեշտի սոսկալի վայրկեանը...։ Ժամը վեցն էր։ Վանիա անգամ մըն ալ մտաւ ամուսնին աշխատութեան սենեակը, ուր Միշէլ գրած, կարգի դրած, դասաւորած էր անդադար.

— Միշէլ, ամէն բան պատրաստուած է... վերջապէս, պիտի կրնա՞մ քեզ քովս ունենալ։

Յուսահատ պաղատանք մը կը յայտնուէր իր դողդղա-ցող ձայնին մէջ։ Միշէլ ընդոստ ոտքի ելաւ, կարուկ ձայ-նով մը ըսելով.

— Ամէն բան վերջացած է. տե՛ս, սիրելիս, այստեղ կը գտնուին բոլոր այն տեղեկութիւնները որոնց կրնաս պէտք ունենալ իմ բացակայութեանս. պայմանագրեր, ար-ժեթուղթեր...

Բայց Վանիա մտիկ չէր ըներ անոր. կամ գոնէ՝ բառե-րը կը հասնէին ականջին՝ առանց իմաստի։ Միշէլ նշմարեց ատիկա ու չպնդեց. Թուղթերը մէկդի հրելով ըսաւ.

— Եկո՛ւր, պաշտելիս... մոռնանք վայրկեան մը.

Վանիա ամուսնոյն քով փութաց սիրով ու գորովով լեցուն։ Երկուքն ալ գերագոյն երջանկութիւնը ունեցան ինքզինքնին իրարու մօտ զգալու...

Բայց յանկարծ իրենց գինով երազանքէն արթնցան փողոցի աղաղակներէն։ Պատուհաններուն առջեւէն զօրա-խումբ մը կ'անցնէր՝ Մառսէյյէզը հնչեցնելով։

— Վանիա՛, ըսաւ Միշէլ, ո՛րքան երջանիկ եղած եմ քեզմով։ Սէ՛րս, որքան շնորհակալ ըլլամ, չի բաւեր քու նուիրումդ փոխարինելու։ Քու շնորհիւդ այնքան երջանիկ եղած եմ որ ի՛նչ ալ պատահի, իրաւունք չպիտի ունենամ դժգոհելու։

Վանիա, սիրտը սեղմուած, մտիկ կ'ընէր ամուսնոյն, ու կը մտածէր.

— Եթէ գիտնա՛ր... ո՛հ, եթէ գիտնա՛ր...

Յանկարծ, իր ներքին զգայութեան սարսափին մէջ թէ ամուսինը չպիտի վերադառնայ, Վանիա ընբոստ զգացումը ունեցաւ թէ պէտք չէ ան մեկնի՝ առանց որ լսէ այն խոստովանութիւնը որ կը սարսռար իր շրթունքին վրայ։ Եւ սակայն ժամանակը չէր այսպիսի տառապանք մը պատճառելու ամուսնոյն...։ Իրե՛ն բաժին կը մնար մինչեւ այս վերջին սոսկալի վայրկեանները անոր սուտ խօսած ըլլալու ստորնացումը։

Եւ Միշէլ կը շարունակէր.

— Ըսէ՛, սիրելի Վանիա, թէ բնաւ չես զղջար քու ազատութիւնդ ինծի զոհած ըլլալուդ։

Ու Վանիա ցած ձայնով մրմնջեց.

— Քեզմով այնպիսի երջանկութիւն մը ունեցայ, Միշէ՛լ, որ չէի երեւակայեր թէ անոր նմանը կայ աշխարհի վրայ։ Ո՛հ, որքան աղուոր բան էր քեզ յարգել այնքան, որքան կը հիանայի... կը պաշտէի՛...

Միշէլ շրթունքը մօտեցուց Վանիայի ձեռքերուն որ յուզումէն կը դողային, մինչ մանկամարդ կինը կը վերջացնէր.

— ... Հիմա ամէն բան վերջացած է ինծի համար... Ա՛լ զաւակ չունիմ, եւ... դուն կը մեկնիս։

— Բայց ինչո՞ւ չյուսալ թէ պիտի վերադառնամ ես, ինչպէս այնքան ուրիշներ։

Ու Միշէլ ժպտեցաւ, գրեթէ յաւիտենական ուրախութեան օրերուն։

— ... Ո՛րքան շուտ կը դատապարտես զիս անհետանալու... անգութ, փոքրիկ Վանիա... Ես շատ կը յուսամ դառնալ եւ վերսկսիլ մեր թանկագին կեանքը... Այն ատեն, Վանիա, մենք եթէ աւելի՛ երջանիկ չըլլանք իսկ, ինչ որ անկարելի է, աւելի՛ կատարեալ կերպով միացած պիտի ըլլանք... դուն ա՛լ չպիտի ըլլաս ինծի համար սիրելի փղոսկրէ աշտարակիկ մը։

Վանիա՝ գլուխը կրթնցուցած Միշէլի ուսին, ըսաւ՝ գոցելով արցունքէ զերծ աչքերը.

— Միշէ՛լ, քեզի համար եղայ ինչ որ կրնայի ըլլալ... Թող որ ժամանակը անցնի։

— Այո՛, սիրելի՛ս, թողունք որ ժամանակը անցնի, յուսալով միշտ... հակառակ ամէն բանի... ով իմ անհաւատ փոքրիկ Վանիաս, իմ սիրոյս համար դուն ալ հաւատացեալ մը պիտի ըլլաս, ու պիտի աղօթես որ մեր երջանկութիւնը գտնենք վերստին։

— Միշէ՛լ, ա՛լ անհաւատ չեմ... պիտի աղօթեմ, ինչպէս որ կը փափաքիս...։ Այնքան տառապեցայ որ ինծի կուգայ թէ քու Աստուածդ չպիտի մերժէ իմ աղաչանքներս։

Այս անգամ Վանիա ամուսնոյն յառած էր իր աչքերը, եւ Միշէլի իրեն ուղղուած նայուածքին մէջ կարդաց անհուն ուրախութիւնը զոր կը պատճառէր ամուսնոյն՝ այն խոստովանութեամբ որուն անկեղծութիւնը շատ լաւ կը զգար Միշէլ։

— Վանիա՛ս... ուրեմն ինծի հետ դուն ալ կրնաս ըսել «Աստուծոյ շնորհիւ». այնպէս չէ՞, իմի՛ն սիրելի Վանիաս. մօտեցող անողոք օրերուն մէջ պիտի ընենք ամէն ինչ որ պարտական ենք, լայնօրէն, առանց անձնասիրութեան...։ Եւ յետոյ, պիտի ընդունինք ինչ որ պէտք է ընդունիլ, միեւնոյն սրտով եւ միեւնոյն կամքով։ Այսպէս, նոյնիսկ բաժնուած, մենք մէկ պիտի ըլլանք։ Իմի՛ն Վանիաս, քեզի՛ կը վստահիմ մայրս եւ Մօնիքը։

— Այո՛, Միշէ՛լ...

Բայց Վանիա չպատասխանեց։ Ծառայ մը զգուշաւոր կերպով կը ծանուցանէր՝ փակուած դրան ետեւէն.

— Տիկի՛ն, ձեր հրամանները կատարուած են, ժամանակը եկած է։

Ճիշդ էր, ժամանակը անցած էր. ու կեանքը կը շարունակուէր օրուան գործերու միօրինակ կանոնաւորութեամբ։

Վերջին ճաշը բրին — ըստ երեւութին յարեւնման ուրիշներու — արագօրէն, որովհետեւ վայրկեանները հաշուուած էին, ու կը խօսակցէին իրենց բաժանումի ցաւէն բոլորովին օտար նիւթերու վրայ:

Բայց Վանիայի պնակը պարապ կը մնար, եւ աչքերը բնաւ չէր զատեր Միշէլի դէմքէն, որուն առնականութիւնը կը չէզոքէր զինուորական համազգեստին տակ: Նոր բոց մը կը շողար անոր բուռն եւ խորունկ նայուածքին մէջ:

Միշէլ այնպիսի ոգեւորութիւն մը կը ցուցնէր — գրեթէ զուարթ —, մտքի այնպիսի արթնութիւն մը, որ Վանիա յանդիմանական աղաղակ մը չկրցաւ զսպել.

— Ո՛հ, Միշէ՛լ, ի՞նչպէս կրնաս այսքան զուարթ ըլլալ. կարծես թէ հրճուած ես զինուոր ըլլալուդ համար:

Միշէլ նորէն լուսաւոր ժպիտ մը ունեցաւ.

— Սիրելի՛ս, եթէ չըլլայիր դուն, մայրիկը, փոքրիկ Մօնիքս, իմ ուրախութիւնս անխառն պիտի ըլլար՝ գտնուելուս համար անոնց մէջ որոնք կռուելու կ'երթան երջանիկ վրէժին համար. երկար ժամանակ է որ այս վայրկեանին կը բաղձայի. մեզի՝ այրերուս համար շատ լաւ, շատ գեղեցիկ է այս:

Միշէլի ձայնը կը թրթռար այնքան խանդավառ համոզումով մը, որ Վանիա հասկցաւ. ան ցաւ չէր զգար բնաւ բոլոր այն զոհողութեանց համար որ կրնային իրմէ պահանջուիլ, որպէսզի յաղթանակը ձեռք բերուի: Իր ապագան կրնար խորտակուիլ դուցէ. իր առողջութիւնը, իր կեանքը, ամէ՛ն ինչ տալու պատրաստ էր Միշէլ: Եւ արդէն, ի՞նչ նշանակութիւն ունէին անոր համար այս զրկումները, իրմէ՝ Վանիայէն՝ բաժնուելէն ետքը:

Ժամը հասած էր. Միշէլ ոտքի ելաւ. նոյնպէս՝ Վանիա: Իրենց երջանիկ կեանքը փակուած էր... ո՞րքան ժամանակի համար:

— Հիմա պէտք է բաժնուինք, սիրելի՛ս, ըսաւ Միշէլ՝ ձայնին շեշտը փոխուած բոլորովին:

— Ո՛չ տակաւին, Միշէ՛լ. ո՛հ, ոչ, կ'ուզեմ ողջերթի գալ քեզի:

— Բայց մինակ պիտի ըլլաս վերադարձի ատեն:

Միշէլ կը վարանէր, դժուարաւ զսպելով իր ջերմ բաղձանքը որ Վանիա միասին գայ.

Մանկամարդ կինը ուսերը թօթուելով ըսաւ.

— Ո՛հ, վե՛րջը... ինծմէ բաժնուելէ՛դ ետքը...

Ու միասին ճամբայ ելան այն միեւնոյն ինքնաշարժով որ այնքան անգամներ զիրենք տարեր էր իրիկուները՝ իրենց աշխարհիկ կեանքի միջոցին: Ո՛րքա՛ն հեռու էին հիմա այդ ժամանակները:

Ամառուան վերջալոյսը կը մթագնէր փողոցները, ուր խռնուած ամբոխը կը շարունակէր խանդավառ ցոյցեր ընել դէպի կայարանները գացող զինուորներուն:

Լոյսերը կը վառուէին, ինչպէս ամէն իրիկուն... կարծես թէ այս իրիկունը տարբեր չըլլար միւսներէն:

Վանիա, ինքնաշարժի անկիւնին մէջ Միշէլի փարած, լուռ կը մնար անոր ներկայութեան միակ զգայութեան մէջ, ու գիտակցութեանը մէջ թէ խուսափուկ է այդ ներկայութիւնը, մտիկ կ'ընէր անոր ձայնը զոր քանի մը վայրկեան ետքը չպիտի լսէր այլեւս, ոչ ալ այն սրտապնդիչ բառերը որոնցմով Միշէլ կը փորձէր օրօրել իր վիշտը: Եւ յետոյ, ամէն վայրկեան, իրենց շրթունքները իրարու կը մօտենային անյագօրէն:

Ինքնաշարժը կանգ առաւ մարգագետնին առջեւ:

Կատարեալ խառնակութեան մէջ ամբոխը՝ խռնուած կը խափանէր մուտքը. պաշտօնեաները հազիւ կը յաջողէին պահպանել կարգը՝ անցնելու թոյլ տալով անոնց միայն որ ճակատ երթալու համար կը մեկնէին: Այս սեմին վրայ հեծեծող կիներ կային՝ պզտիկներու ձեռքերէն բռնած, տխուր կամ հետաքրքիր:

Այս անգամ վերջին հանգրուանն էր... պէտք էր բաժնուիլ. հասած էր դժնդակ վայրկեանը՝ միւսներուն նման:

Միշէլ վար ցատկեց, Վանիա եւս անոր հետեւիլ ուզեց, բայց Միշէլ կեցուց զայն։

— Ո՛չ, սէ՛րս, կեցի՛ր հոդ... Այս ամբոխին մէջ ա՛լ չենք կրնար իրարու պատկանիլ... Այստեղ պէտք է զատուինք իրարմէ։

— Ո՜հ, Միշէլ... կարելի՞ է այս։

Մատները կը կծկուէին Միշէլի ուսերուն վրայ։ Կառքին առանձնութեան մէջ, Միշէլ շրջապատեց՝ կինը յուսահատ սեղմումով մը, առանց բառ մը ըսելու։

— Միշէլ, Միշէ՛լս... պաշտելի՛ Միշէլս, կը մրմնջէր Վանիա։

Յետոյ, խիստ ցած ձայնով, վերջացուց.

— Ներողութի՛ւն, ո՜հ, ներողութիւն...

Բայց Միշէլ չլսեց... իր ամբողջ կամեցողութեամբ գրեթէ բրտօրէն կը զատուէր անկէ...

Արցունքէ զուրկ, չոր աչքերով, Վանիա կը հետեւէր ամուսնոյն, ջլատուած այն սոսկալի մտածումով թէ գուցէ վերջին անգամ կը տեսնէր զայն։

Սեմին վրայ րոպէ մը կանգ առաւ Միշէլ, եւ դէպ իր կինը դառնալով, ժպտեցաւ տակաւին...

Յետոյ ինք ալ տարուեցաւ այն կոհակէն որ դէպի պատերազմ կը թաւալէր։

Վանիա մինակ էր։

ԺԲ.

Շարժուն հիւանդանոցը շատ մօտ էր ռազմաճակատին, հազիւ տասը քիլոմեդրի միջոցով մը կը բաժնուէր անկէ։ Անշուշտ կռիւը աւելի կը մօտենար, որովհետեւ աւելի կը սաստկանար որոտումը թնդանօթին, որ արշալոյսէն ի վեր սկսած էր թնդալ։ Նոյնիսկ ռումբեր կուգային ճեղքեր կը բանային օգնութեան պահակներու հիւղակներուն առջին երկարող դաշտագետնին վրայ, գիւղէն դուրս, Լօռէնի համեստ գիւղ մը զոր աւերեր էր պատերազմը։

Բայց Վանիա, գոնէ վայրկեանի մը համար, ուշադրութիւն չէր ընծայեր պայքարին այնքան սաստկօրէն վերսկըսման։ Ոտքի կանգնած պատուհանին մօտ երկար սրահին, ուր շարուած էին տառապանքի անկողինները, լափելով կը կարդար Միշէլէն նամակ մը որ վերջապէս եկեր գտեր էր զինքը՝ սոսկալի լռութեան երկար օրերէն ետքը։

Կը հանգստանար ան մէկ քանի խուսափուկ վայրկեաններ. այս ստուգութեան վրայ, վարդի երանգ մը կ՚առնէր Վանիայի դէմքը որ ճեփ ճերմակ էր՝ հիւանդապահուհիի քօղին սպիտակութեանը մէջ։

Վեց ամիս կար որ բաժնուեր էին իրարմէ.Նախ անցած էր սոսկալի առաջին շրջանը, ուր լուրերը սոսկալի եւ անկանոն էին միեւնոյն ատեն. առաջին ճակատամարտներու սարսափը, նահանջը՝ Շարլըռուայէն ետքը, յետոյ Մառնի փառաւոր կասումը...։Եւ մինչեւ այդ ժամանակ Միշէլ, առանց ո և է վէրք ստացած ըլլալու,անցեր էր կատաղի կռիւներու մէջէն, որոնց կը մասնակցէր սակայն վտանգի մասին անհոգ ուժգնութեամբ մը։

Ինքը, Վանիա ալ, նոյնիսկ առաջին օրերուն հիւանդապահուհի արձանագրուած էր։ Բայց երբ տեսեր էր որ Բարիզ վտանգէ զերծ է, ա՛լ չվախնալով հոն ձգել Տիկ.

Քորպիէրին և Մօնիքը որ ան ալ հիւանդանոց մը մտեր էր, խնդրեր էր կեսրոջմէն որ թոյլ տայ իրեն մեկնիլ օգնութեան պահակախումբի մը քով, ռազմաճակատին մօտ, ուր հիւանդապահուհիներ կը պակսէին։ Բարիզի մէջ մտահոգութիւնը անհանդուրժելի կը դառնար իրեն։ Պէտք էր որ կարելիութեան սահմանին մէջ, մասնակցէր ամուսնին ենթարկուած վտանգին։ Իր յայտնած բուռն բաղձանքին վրայ, Տիկ. Քորպիէրի հարկադրուած էր տեղի տալ, որովհետեւ Միշէլ ևս կը թոյլատրէր այս մեկնումը, այն յոյսով որ վտանգի մերձաւորութեան մէջ ապրուած նոր կեանք մը պիտի մոռցնէր կնոջը վիշտը, անոր վրայ պիտի ազդէր իբրեւ զօրաւոր սպեղանի մը, որ հետզհետէ առաջ պիտի բերէր անոր բարոյական բուժումը։

Ստուգիւ, այն ատենէն ի վեր որ Վանիա ամէն վայրկեան ինքզինքը կը նուիրէր բոլորովին ուրիշներու ցաւերուն ամոքման, գրեթէ գտեր էր իր երբեմնի մտքի վճիտ հանդարտութիւնը, ու վրդովուած չէր զգար անցեալին մէջ կատարած գործէն, զոր արդար կը նկատէր, ու խղճահար չէր ըլլար ճշմարտութիւնը յայտնած չըլլալուն համար Միշէլի։ Հաստատապէս մտադրած էր քաւելու իր ոճիրը, կարելիութեան սահմանին մէջ. և կ'ընէր այդ բանը, — «յիմարօրէն», պիտի ըսէր քահանան որ տեղեակ էր իր գաղտնիքին։

Բայց զինքը գործի վրայ կը տեսնէին միայն օտարներ որ անտեղեակ էին ատոր, և որոնք բոլորն ալ կ'ենթարկուէին իր հրապոյրին, հիանալով անոր հանդարտիկ ու ժպտուն քաջութեանը վրայ, ամէնէն ծանր՝ դժուարին գործերը իր վրայ առնելու փութկոտ հոգածութեանը վրայ։ Ոչ մէկը կրնար կասկածիլ թէ իր քաւութեան համար ըրած ճիգերը որքան կազդուրիչ կը թուէին իրեն...։ Ո՜րքան խոնարհ վստահութեամբ մը, հիմա, կը համարձակէր խորհիլ Միշէլի Աստուծոյն վրայ, իր փոքրիկ սիրելիին վրայ, և նոյնիսկ անոր վրայ զոր սպաննած էր, և որուն համար ալ կը քաւէր...

Նամակին մէջ զոր աճապարանօք աչքէ կ'անցընէր, գտած էր պզտիկ լուսանկար մը, զոր իր նայուածքը կը շրջապատէր սարսռուն ուրախութեամբ մը. Միշէլի պատկերն էր որ քաշուած էր աւերուած բնանկարի մը մէջ, ընկերի մը կողմէ, հիւղակի մը սեմին վրայ։ Միշէլ իրաւունք ունէր. այս դժնդակ կեանքը ծայր աստիճան նպաստաւոր էր իրեն, քիչ մը նիհարցած էր դուցէ, բայց ծեբացածի երեւոյթ չունէր բնաւ, ջլապիրկ. զօրաւոր կերպ մը առած էր, հաստատակամ և զուարթ, անհոգ և քաջ դէմք մը։

— Ո՜հ, Միշէ՜լս, Միշէ՜լս, ե՞րբ պիտի գտնեմ քեզ նորէն, մրմնջեց տեսակ մը կրքոտ ջերմեռանդութեամբ։

Ու վերջացուց նամակը որ կուգար ճիշդ այն մարդէն, որուն նկարը կը դիտէր անյագօրէն։

Քաջարի նամակ մըն էր ան, անհունօրէն գորովալի, իրեն՝ Վանիայի համար, զոր կը խառնէր իր կեանքին, տալով անոր մանրամասնութիւններ տխուր, նոյնիսկ եղերական, նկարագեղ, զուարճալի, գիտնալով թէ ինչ որ իրմէ կուգար, կը շահագրգռէր Վանիան։ Նախ անոր կ'իմացնէր իր հաւանութիւնը՝ Մօնիքի ամուսնութեան Անտռէ տը Պօլոնի հետ, որ ծանրապէս վիրաւորուած էր, և զոր դարմանելու և անկէ չհեռանալու իրաւունքը ձեռք բերել կ'ուզէր մանկամարդ աղջիկը։ Յետոյ կը խօսէր իր զինուորներուն վրայ, որոնց հետ կ'ապրէր իբրեւ երէց եղբայր մը, որոնց հոգ կը տանէր, որոնց ուղղութիւն կուտար, որոնց կը կարեկցէր, մասնակից գտնուելով անոնց տառապանքին և վտանգներուն։ Կը խօսէր դարձեալ իր տպաւորութեանց մասին ձմեռնային բնանկարներու վրայ, կը յայտնէր իր ուրախութիւնը՝ քանի մը գիրք, նոյն իսկ Ռըվիւ տէ Տէօ Մօնտ մը բերել տալ կարենալուն համար։ Զուարթօրէն անոր կը պատմէր փոքրիկ նուագահանդէս մը կազմակերպելը՝ հանդարտութեան այս քանի մը օրերուն մէջ, և անոր զուարճալի մանրամասնութիւնները։

Բայց իր զուարթութեան տակ, Վանիա կը զգար թէ
ո՛րքան սուր ցաւ մը կը ծածկուէր Միշէլի սրտին մէջ՝ իրենց
բաժանման համար որուն երբ վերջանալը չէր կրնար գու-
շակել։

Քանի մը վայրկեանի համար Վանիա հեռու էր երկար
սրահէն ուր կը բզզար տարտամ մրմունջ մը տրտունջնե-
րու. որովհետեւ ճակատին մօտիկ այս հիւանդանոցին մէջ,
կը գտնուէին խիստ ծանր կերպով վիրաւորուածներ որոնք
չէին կրնար փութով փոխադրուիլ երկրին ներսերը գտնուած
հիւանդանոցները։

Սոսկալի պայթիւն մը յանկարծ նետեց զինքը բրտօրէն
իրականութեան մէջ։ Ռումբ մը պայթեր էր հիւանդանոցա-
տաղաւարին խիստ մօտիկը անշուշտ։

Վեր առաւ գլուխը՝ որ հակած էր սիրելի նամակին
վրայ, փոքրիկ հիւանդապահուհի մը՝ քիչ մը տժգունած՝ իր
կողմը վազեց.

— Պարպելու հրամանը տրուեցաւ. ապահովաբար պիտի
ռմբակոծուի՜նք։

Վանիա փութով ծալլեց սիրելի նամակը, և լուսանկա-
րին հետ մէկտեղ սահեցուց փոքրիկ թղթապանակին մէջ,
ուրկէ չէր բաժնուիր բնաւ։

— Պարպե՜լ... բայց ի՞նչպէս... վիրաւորներ ունինք
որ չեն կրնար տեղափոխուիլ։

— Միւսները կը տանին, գոնէ ամէնէն կարողները,
անոնք որ կրնան տոկալ տեղափոխման յոգնութեան։

— Այո՛...

Գնաց գտնելու հիւանդապահուհիներու պետը, ծեր կին
մը՝ հանդարտ, կորովի և վճռական։

Եղերական պայթիւնը անգամ մըն ալ սարսեցուց ապա-
կիները. իրենց մահիճներուն մէջ դժբախտ վիրաւորները
յուզումի մատնուած էին։

Վանիա մօտեցաւ, և իր զմայլելի ժպիտով յառաջացաւ
անկողիններու շարքին մէջէն։

— Մի՛ մտահոգուիք, պիտի մեկնիք... պատրաստու-
թիւն կը տեսնուի... հանդարտ մնացէք, որպէսզի կարենաք
տոկալ ճամբու յոգնութիւններուն։

Մէկ քանիներ շատ լաւ կը զգային որ անկարող պիտի
ըլլային ձեռնարկել այս ճամբորդութեան, նոյն իսկ անոնց-
մէ մէկը հեծծեց.

— Ճամբան պիտի մեռնի՜մ... Եւ յետոյ, սաստիկ կը
ցաւի երբ տեղէս երերամ։

Վանիա իր զով ձեռքը դրաւ հոգեվարքի քրտինքով մը
խոնաւցած ճակտին վրայ.

— Արդէն քեզի չպիտի տեղափոխենք... մինչեւ մէկ
քանի օր. պիտի շարունակենք քեզ հոս խնամել։

— Դուք կը մնա՞ք այստեղ... տիկի՛ն։

— Այո՛, ըսաւ Վանիա, քաղցրօրէն ու ջերմօրէն։ Քոյր
Բլէզ և ես հոս պիտի տանինք անոնց որ պէտք չէ տեղա-
փոխուելով վտանգեն իրենց ապաքինումը։ Մենք ձեզ կա-
րելի եղածին չափ ապահով տեղ մը պիտի տանինք. մի՛
մտահոգուիք...։

Թշուառը աչքերը գոցած էր, դիմագծութիւնը հանդար-
տած, կարծես թէ իրեն համար բացարձակ ապահովութիւնը
կ'երաշխաւորուէր այդ հիւանդապահուհիին այնտեղ մնալովը։
Անմիջապէս ուրախալի լուրը տարածուեցաւ։ Տիկ. Վա-
նիա կը մնար պառաւ Քոյր Բլէզի հետ. ու բնազդական
վստահութիւն մը օրօրեց տառապանքը այն դժբախտներուն
զորս կարելի չէր փոխադրել։

Միւսներուն համար մեկնումը կը պատրաստուէր փու-
թով. որովհետեւ բացայայտ էր թէ քանի մը ժամէն այս
կայանը պիտի գտնուէր ռազմաճակատին կրակին տակ։

Հիւանդապահուհիներու պետը որքան ալ կորովի ըլլար,
պահ մը վարանում մը ունեցեր էր՝ պատասխանելէ առաջ
Վանիայի, որ կ'առաջարկէր հոն մնալ։

— Գիտէք, զաւակս, թէ քիչ ատենէն ռազմաճակատի
անմիջական կրակին տակ պիտի գտնուինք... դուք այս-

տեղ մնալու կորով կը զգամ... ես դժբախտաբար չեմ կըրնար այդ բանը ընել... պէտք է որ երթամ աւելի՛ հեռուն տեղաւորեմ այս խեղճ տղաքը:

Լուրջ ժպիտ մը երեւցաւ Վանիայի շրթունքին վրայ:

— Բնաւ մի՛ վախնաք... ես միշտ ունիմ պէտք եղած կորովը:

— Բայց... ձեր ամուսինը...

— Ամուսինս պիտի ըսէր թէ լաւ կ'ընեմ, ընդմիջեց Վանիա պարզօրէն:

Պառաւը ձեռքը դրաւ Վանիայի ուսին վրայ.

— Ուրեմն, մնացէք, աղջիկս... Աստուա՛ծ օրհնէ ձեզ... երբ որ կարելի նկատէք, շուտ մեկնեցէք ձեր վիրաւորներուն հետ:

Վանիա գլուխը խոնարհեցուց... Այս բառերը միայն փոխանակուեցան երկուքին միջեւ: Իրար հասկցած էին: Այն ատեն տենդոտ պատրաստութիւններ սկսան աճապարանօք, կատարելու համար դժուարին փոխադրութիւնը պատգարակներու վրայ, փոքրիկ վակոններու, կառքերու և ինքնաշարժներու մէջ զորս հիւանդանոցը ունէր իր տրամադրութեան տակ: Պահ մը դադար տրուեցաւ ռմբակոծման. պէտք էր օգտուիլ անկէ:

Երբ իրիկուն կ'ըլլար Փետրվարի այս մռայլ օրը, ցաւագին կարաւանը հեռուն կը գտնուէր արդէն այն կայանէն, որուն շուրջը ռումբերը կը վերսկսէին տեղալ:

Եւ սակայն տեսակ մը խաղաղութիւն կը տիրէր երկար սրահին մէջ, որ տասնի չափ թշուառներ միայն մնացած էին, մեծ մասը ծանրապէս վիրաւորուած, կամ խիստ ցաւատանջ, անգիտակ իրենց շուրջը յածող և վայրկեանէ վայրկեան սաստկացող վտանգին: Իրենց տառապակոծ նայուածքը՝ տարտամ կամ տենդոտ՝ կը հետեւէր Վանիայի և Թոյլ Բլէռի շարժումներուն: Անոնք կը պտտէին անկողիններուն մէջտեղ, կատարելով իրենց ամենօրեայ գործերը, կարծես թէ վերահաս իրիկունն ալ յար և նմանն ըլլար

միւս իրիկուններուն: Թնդանօթի որոտումը այնքան սաստիկ կը դառնար, որ կը թուէր թէ ճակատամարտը կը մղուի հոն, մօտիկը խոնարհ տաղաւարին, ուր կեանքի և մահուան վերջին պայքարը կը մղէին այն էակները զորս ջախջախեր էր պատերազմը:

Նոր ռումբ մը պայթեցաւ այնքան ահաւոր աղմուկով մը և բոցի այնքան սաստիկ փայլով մը որ Վանիա և Թոյլ Բլէռ միասին վեր առին իրենց գլուխը, միեւնոյն մտածումը ունենալով իրենց նայուածքին մէջ.

— Սպասելէ ուրիշ բան չունինք ընելիք:

Որովհետեւ ափյափոյ պատրաստուած այս հիւանդարանին մէջ նկուղ մը չկար՝ պատսպարելու համար այն դըժբախտները որոնց շուրջը կը յածէր մահը:

Վանիա բնազդաբար, իբր նուիրական բժժանք մը, ձեռքը դրաւ փոքրիկ թղթապանակին վրայ, ուր սահեցուցած էր Միշէլի սիրելի «խօսակցութիւնը», ուրիշ նամակի մը քով, որուն պահարանին վրայ իր կողմէ սա բառերը գրուած էին.— «Ամուսինիս յանձնելի, պատերազմէն ետք, եթէ սպաննուած ըլլամ»:

Ո՜հ, այդ նամա՛կը. Վանիա գոց ըրած էր անոր բոլոր բառերը, որովհետեւ անոնք պոռթկումն էին իր ամբողջ էութեան: Այդ նամակը գրած էր նախորդ գիշերը այն օրուան երբ մեկնած էր դէպի ռազմաճակատի զինուորական հիւանդանոցը, ուր գիտեր թէ ձեռնառումբը կամ թնդանօթի տեղացող ռումբեր պիտի հանդպէին իրեն ալ, ինչպէս ուրիշ շատերու: Այդ նամակը կ'ըսէր.—

«Միշէ՛լ, Միշէլս, կը պաշտեմ քեզ. ատիկա կը մըրմնջեմ տակաւին ամբողջ հոգիովս, գերեզմանին խորէն որ թաղուած եմ... որովհետեւ եթէ կարդաս այս նամակները, պատճառն այն է թէ Աստուած որոշած է որ ա՛լ պէտք չէ ապրիմ...

«Կը պաշտեմ քեզ... քու սէրդ աստուածային յայտ-

նութիւն մը եղաւ ինծի, որուն համար կ'օրհնեմ քեզ, սիրեցեալս։ Միշել, մտիկ ըրէ... և որովհետեւ ա՛լ դադրած եմ ապրելէ, մի՛ անիծեր զիս... Ներէ՛ ինծի, Միշելս... մահը չփնտռեցի ես, բայց առաջուընէ համակերպեցայ քաւելու համար։

«Դուն որ ուղղամտութիւնն իսկ ես, ի՞նչ պիտի խորհիս Միշէլ. առաջին օրը որ քեզ տեսայ, քեզ խաբեցի... մտիկ ըրէ... ծունկի կուգամ քու մօտդ... կը ծածկեմ գլուխս ուսիդ վրայ, ինչպէս բաղձացած էի այնքան անգամներ... ու կը մրմնջեմ վերջապէս... վերջապէ՛ս... ճըշմարտութիւնը։ Միշէ՛լ, ստոյգ էր, սպաննեցի՛... սպաննեցի, ինքզինքս պաշտպանելու համար թշուառական սիրոյ մը դէմ։

«Հայր Սիրիան պիտի պատմէ քեզի. ամէն ինչ ըսած եմ անոր։

«Բայց այդ գործը ընելէ ետքը խղճահարութիւն չունեցայ... Ես տեսայ միայն իմ ազատութիւնս զոր վերստին գտած էի այնքան սուղ գնով, զոր պահպանելու համար պատրաստ էի ամէն բանի։ Եւ որպէս զի դուն զիս պաշտպանես աւելի՛ ուժգնօրէն, քեզի չխոստովանեցայ ճշմարտութիւնը...

«Ինչի՞ համար յանցաւոր կը զգամ ինքզինքս, ամէն բանէ աւելի, սիրելի՛ս. անո՛ր համար միայն որ քեզի հետ ամուսնացայ, արիւն ունենալով այն ձեռքին վրայ զոր քեզի կուտայի։

«Միակ չքմեղանքս այն է, Միշէլ, որ այն ատեն այս ժամէն բոլորովին տարբեր կերպով կը դատէի իրերը՝ կը նկատէի թէ պէտք եղած էր ինքզինքս պաշտպանել անոր դէմ։ Ազդարարած էի քեզ թէ կեանքս գաղտնիքներ ունի, — մասնաւորապէս տրիկս — զոր դուն պէտք չէ հարցնես ինծի։

«Եւ առանց խղճահարութեան քեզի եկայ, Միշէլս, ինքզինքս դատելով խղճի այն տրամադրութեամբ զոր ինծի

տուած էր ստացած դաստիարակութիւնս...։ Եւ յետոյ, քովդ ապրեցայ. և քու մտածումիդ, քու հոգիիդ, նաեւ քու միջավայրիդ ազդեցութեան տակ, իմ մտածումս ալ հետզհետէ խուլ կերպով փոխուեցաւ...։ Եւ այսպէս, իմ ըրած գործիս վրայ ստացայ ըմբռնում մը զոր չունէի, և որ անհանդուրժելի կ'ընէր ինձ մեր միջեւ գտնուիլը այն անիծեալ գործին։

«Եւ յետոյ, Սօնիաս թռաւ ձեռքէս...։ Հայրը սպաննած էի, զաւակը պէտք չէ մնար ինծի...։ Արդար էր այս։ Եւ սակայն նախ ըմբոստացայ... յետոյ, հասկցայ... Այդ օրէն աղքին ջանացի համակերպիլ...

«Փորձեցի, Միշէլ, բեռս մինակ կրել, առանց քեզի պօռալու ճշմարտութիւնը որ, գիտէի թէ ամէն երջանկութիւն պիտի խլէ կեանքէդ։

«Ամենասիրելիս, քեզի՛ համար աշխատեցայ լուռ մնալ, չընել այն խոստովանութիւնը որ այնուհետեւ կ'այրէր հրթունքս... բայց ան չէր ելլեր միտքէս։

«Դիտեցիր որ կը փոխուիմ, Միշէլ. սոսկալի բան էր ապրիլ այդ յաճախանքին հետ որ կը ււկէր զիս, և զոր անհարկ էր ծածկել քեզմէ... Քանի՛ գիշերներ այսպէս անցուցի քովդ, ամենասիրելիս, վախնալով որ քունիս մէջ կը յայտնեմ քեզի սոսկալի գաղտնիքս։

«Ո՛հ, այդ գաղտնի՛քը. զայն քեզի վստահիլը փրկութիւն մը թուեցաւ ինծի զօրաշարժի սոսկալի իրիկունը, իրարմէ բաժնուելնէս առաջ, բայց այդ վերջին վայրկեանները յիշեցի Հայր Սիրիանի խօսքերը թէ «մինակ ես պէտք է տառապիմ»։ Խորհեցայ որ արդէն քեզի համար բաւական է մեր բաժանումի մորմոքը։

«Վախցայ ալ, Միշէլ, միեւնոյն ատեն արհամարհանքը, սարսափ պիտի զգաս ինձմէ... վախցուց... թէ դուն մահը պիտի փնտռես... ինքզինքդ չպիտի պաշտպանես, ա՛լ չապրելու համար ինծի հետ։

«Ուստի, դարձեալ լռեցի։

«Բայց հիմա որ մահը կրնայ զիս տանիլ, ես ա՛լ չեմ ուզեր երթալ առանց դարմանելու ըրած մատնութիւնս։ Միշէլ, պէտք է որ գիտնաս, եթէ այդտեղ չըլլամ ես։

«Հ. Սիրիան արգիլեց ինձ անձնասպան ըլլալ... դուն ինձմէ խոստում խլեցիր քովդ մնալու... ուստի ապրեցայ, համոզուած ըլլալով հանդերձ թէ իրաւունք չունէի ատոր, քանի որ ուրիշի մը կեանքին վերջ տուած էի. բայց եթէ, սոսկալի վրդովանքին մէջ որով շրջապատուած եմ, մահը իյնայ իմ վրայ, այն ատեն պիտի խորհիմ թէ քու Աստուածդ այն դատաստանը ըրած է որ այդ կերպով միայն կրնամ հատուցանել իմ արիւնի պարտքս...։ Եւ առաջուընէ կ'ընդունիմ ճակատագիրս, խղճմտօրէն դարմանելու, քաւելու համար յանցանքս, ինչպէս կ'ընեմ հիմա. արդարութիւնն է այս։

«Մնաս բարով, Միշէ՛լ, ամուսի՛նս. դարձեալ ներում կը խնդրեմ քեզ խաբած ըլլալուս համար, քեզի՛ եկած ըլլալուս համար՝ թափած արիւնովս արատաւորուած... Մի՛ անիծեր յիշատակս... Արդէն շատ կը տառապիմ քեզմէ բաժնուելով։ Թո՛ղ որ մեռնիմ, սիրտս սրտիդ, վերջին անգամ մըն ալ տալով շրթունքս, մեռնելու համար քու համբոյրիդ տակ։

«ՔՈՒ ՎԱՆԻԱԴ, ցմիշտ»

. . . .

Վտանգը որ մինչեւ այն ատեն թեթեւ հպում մը միայն ունեցած էր, Վանիա պիտի կրնա՞ր դեռ պրծիլ անկէ՝ սոսկալի գիշերուան մէջ որ կը սկսէր։

Մանկամարդ կինը միտքէ իսկ չէր անցըներ այդ հարցումը ընելու ինքնիրեն, որովհետեւ հետզհետէ վարժուած էր ամէն բանի պատրաստ գտնուելու։

Յանկարծ մրմնջեց Քոյր Բլէռի.

— Կարծես մեքենայի աղմուկ մը կը լսեմ։

Իրողութիւնը ստուգել ուզելով, սրահէն դուրս ելաւ, մուտքի դաւիթն անցաւ, բացաւ արտաքին դուռը ճամբուն

վրայ զոր կը շրջապատէր ձմեռնային վերջալոյս մը. ճիշդ նոյն պահուն մերձակայ յարդանոցի մը վրայ կը պայթէր թնդանօթի ռումբ մը որոտագին աղմուկով։ Վանիա, որքան ալ քաջ ըլլար, ամբողջ մարմինովը դող մ'ունեցաւ։

Յետոյ յանկարծ լռութիւն տիրեց, ինչ որ անսովոր, անլուր կը թուէր վայրկեան մը առաջուան սոսկալի աղմուկէն ետքը։ Եւ այդ լռութեան մէջ, այնպէս եկաւ Վանիայի որ աղաղակ մը, օգնութեան կոչ մը կը հնչէր հեռուն, ստուերին մէջ, ճամբուն վրայ։

Աչքերը խոշոր բացած, Վանիա փորձեց թափանցել մութին մէջ, ականջը սրած. բայց ա՛լ ձայն մը չէր լսեր կասկածելի աղմուկէն զատ աներեւոյթ օդանաւին որ կը շարժէր գիշերուան մէջ։ Դաշտերը կը տարածուէին մռայլին մէջ, ուր տարտամօրէն կը նշմարուէին իրենց տերեւներէն մերկացած ծառերու կիսաստուերները։ Հեռուն, արեւը ծիրանի լոյսեր ունէր. անշուշտ գիւղեր կ'այրէին... ու վայրկեանը անգամ մը բոցի մը լոյսով կ'երեւար պայթող ռումբ մը։

Վանիա, ուշադիր, ջլապիրկ, մտիկ կ'ընէր միշտ...։ Եւ անգամ մըն ալ տպաւորութիւնը ունեցաւ թէ ձայն մը «օգնութի՜ւն» կը գոչէր։

Անմիջապէս ներս մտաւ եւ գլխանոցը առաւ.

— Քոյր Բլէռ, ըսաւ, կարծեմ մէկը «օգնութիւն» կը պոռայ. կ'երեւայ թէ այս մօտերը վիրաւոր մը կայ, որ քաշքշուած է մինչեւ հիւանդանոցին կողմը... երթամ տեսնեմ...

— Տիկին, ճամբան ռումբերով ծածկուած է այս միջոցին...

— Այո՛, բայց ի՞նչ հոգ... քանի որ մեզի պէտք ունին...

— Տիկին, լաւ է որ այստեղ մնաք դուք։ Ամուսին մը ունիք. այդ պատճառով, պէտք չէ որ ինքզինքնիդ վտանգի ենթարկէք, առանց անհրաժեշտ, ստիպողական պատճառի մը... Ե՛ս պիտի երթամ...

Վանիա սարսուռ մը ունեցաւ ամուսիններն անունը լսելով, ամուսիններն որ զինքը կը պաշտէր, բայց գուցէ հեռու պիտի փախչէր իրմէ ոճրագործի մը պէս, եթէ գիտնար։

Ո՛հ, պէտք է որ կարենար անոր ըսել թէ իր ոճիրին փրկանքը վճարած է... եթէ օրին մէկը գիտնա՛ր...

Ու կրկնոցը հագնելով, վճռական բայց քաղցր ձայնով մը ըսաւ.

— Քո՛յր, դուք ինծմէ աւելի օգտակար էք հոս... Ամուսինս պիտի ըսէր որ պէտք է երթամ տեսնեմ... խոհեմ պիտի ըլլամ, ապահով եղէք։

— Շա՛րլը ղրկեցէք, պնդեց նորէն պառաւ կրօնաւորուհին, որ կը վրդովուէր պատասխանատուութեան տպաւորութեամբ մը։

Շարլ, երկու կիներուն հետ հոն ձգուած հիւանդապահն էր։

— Ան գիւղն է, քոյր, առնուազն երեք քառորդ ժամէն առաջ չի գար... ու ժամանակը կ'անցնի՜...

Առանց ուրիշ առարկութեան սպասելու, Վանիա բացաւ դուրսի դուռը։

Ցուրտ, սառեցնող հով մը շրջապատեց զայն, վեր հանելով իր քօղը... գլխուն վերեւ ռումբ մը կը սուլէր տակաւին։ Բնազդաբար, րոպէ մը կեցաւ։ Բայց անմիջապէս ինքզինքին եկաւ անյողդողդ կամքով մը. տարօրինակ մտածում մը հոգիին խորքերէն գալով անցաւ ուղեղին մէջէն.

— Կեանք մը կեանքի մը համար, ըսաւ. մէկուն կեանքը առի. ուրիշի մը կեանքը եթէ փրկեմ, ոճիրս քաւուած պիտի ըլլայ... այն ատեն թերեւս կարենամ խոստովանիլ Միշէլի։ Աստուա՛ծ պիտի որոշէ պէտք եղածը։

Յանկարծ անհուն խաղաղութիւն մը կը թափանցէր անձին մէջ. և թեթեւ քայլերով յառաջացաւ ճամբուն մէջ, որուն վրայ ռումբերը ամէն վայրկեան խոռոչներ կը բանային։ Վախի հիւլէ մը անգամ չկար իր մէջ... Նախորդ տարուան յիշատակները յանկարծ կ'արթննային, շարան շարան անցնելով միտքին մէջէն խորհրդաւոր պատ-

կերներու նման. — Զմեռնային գիշերները պտոյտներ Միշէլի հետ... կառքով վերադարձներ, իրիկունը՝ ինքը փարած Միշէլի կուրծքին... Եւ յետոյ Ծնունդի օրը, երբ իր Սոնիան այնքան ուրախ տեսած էր՝ երբ գանձեր գտած էր իր մանրիկ կօշիկներուն մէջ... Ո՛հ, իր զաւկին երջանիկ ծիծա՜ղը։ Ի՞նչ տեսակ յարութիւնով մը, այդ ծիծաղը կը հնչէր սրտին մէջ։

Գլուխը թօթուեց՝ հեռացնելու համար սրտապատառ և քաղցր պատկերներ։ Ինչո՞ւ կը խորհէր արդեօք ուրախութեան այդ օրերուն վրայ, որ այնքան հեռու էին։ Այսօր, ցուրտ՝ սառուցիկ գիշերուան մէջ էր, ուր կը գոռար թընդանօթը, ամայի էր ռումբերէն ճեղքրտուած դաշտը, որուն մէջէն կը յառաջանար ինքը, մինակ, մութը ծակելով իր ելեկտրական լամբարին լոյսովը։

Ապահովաբար, վիրաւորը որ «օգնութիւն» պոռացած էր, շատ հեռու ըլլալու չէր. որովհետեւ իր տրտունջը հասեր էր մինչեւ հիւանդանոց-տաղաւարը։

Ու Վանիա, հնար եղածին բարձր ձայնով պոռաց.

— Ո՞վ օգնութիւն խնդրեց, ո՞ւր է, ահա կուգամ,

կանգ առաւ, ականջ դնելու համար. այն ատեն լսեց տեսակ մը խղդուկ աղաղակ. «Ինծի... օգնութի՜ւն»։

Վանիա խաբուած չէր. մէկը կար այնտեղ, յուսահատ վիճակի մէջ... Ձայնը եկած կողմը վազեց. անգամ մըն ալ լսեց շատ տկար մրմունջ մը.

— Օգնութի՜ւն։

Վանիա բարձրաձայն կրկնեց,

— Քաջութի՜ւն, կուգամ... ո՞ւր էք... ջանացէք ինծի յայտնել։

— Մօ՛տը... ծառերուն մօտ... ճամբուն եզերքը...։

Անտարբեր օդանաւու հետզհետէ մեծցող աղմուկին, մութ գիշերուան մէջ, Վանիա կը փնտռէր մացառներուն մէջ, լուսաւորելով զանոնք իր լամբարին լոյսովը։

— Հո՛ս եմ... հո՛ս, հծծեց ձայնը նորէն, այնքան

մօտէն, որ Վանիա սարսռաց։

Եւ յանկարծ ինքզինքը գտաւ մարդու մը առջեւ որ տապալած էր փոսի մը մօտ, տերեւաթափ թուփի մը տակ. լամբարը լուսաւորեց տժգոյն դէմքը եւ ջախջախուած բազուկը. ու Վանիա նշմարեց նաեւ որ ցեխոտ տափատը արիւնոտած էր կողին կողմը։ Շատ երիտասարդ կ'երեւար. եւ համակուած խորունկ գթութեամբ մը, զոր վարժութիւնը աւելի սաստկացուցած էր, ըսաւ քաղցր ձայնով մը.

— Ի՛նչ բարեբախտութիւն որ վերջապէս գտայ ձեզ. հիմա պիտի խնամենք քեզ. երկա՞ր ատեն է որ վիրաւորուած էք։

— Քի՛չ առաջ ճամբուն եզերքը... լաւ չեմ գիտեր... պաշտօնով կ'երթայի... քաշքշուելով յառաջանալ փորձեցի...

Վանիա ծունկի եկած էր վիրաւորին քով, որ կը մըրմնջէր.

— Ո՛հ, վերջապէս, վերջապէ՛ս...

Խեղճը ուժասպառ տղու մը երեւոյթը ունէր, որ ապաստան գտած է։

Վանիա կազդուրիչ դեղով մը թրջեց վիրաւորին ջղաձիգ շրթունքը։ Յետոյ հարցուց.

— Արդեօք կրնա՞ք տակաւին քիչ մըն ալ յառաջանալ մինչեւ հիւանդարանը... ես կը բռնեմ քեզ...մօտիկն է... Ապա թէ ոչ երթամ շուտով բերեմ հիւանդապահը։

— Ո՛հ. ո՛չ, ո՛չ. մի լքէք զիս, մի՛ մեկնիք. հեծեծեց վիրաւորը կարկամած մատներով բռնելով Վանիայի վերարկուին օձիքէն։

— Բայց, անմիջապէս կուգամ, պզտիկս.. կը խոստանամ։

Խուլ ձայնով մը, հոգեվարքի մը հանդիւնով, վիրաւորը ըսաւ.

— Ձեզի հետ երթալ կ'ուզեմ.

Վանիա բռնեց վիրաւորը, որ ճիգ մը ըրաւ եւ քիչ մը

կանգնեցաւ։ Բայց մանկամարդ կինը բաւական զօրաւոր չէր, կանգուն բռնելու համար այս խոշոր մարմինը, որ մարդկային միսի կոյտ մըն էր միայն...

Ճամբուն վրայ կը լսուէին քայլափոխի ձայներ, որ կը դոփէին սառած գետնին վրայ. Վանիա լամբարը վեր առաւ իր ազատ մնացած ձեռքովը։

Այն ատեն տեսաւ մարդկային ձեւեր որ կ'անցնէին յամրօրէն... թերեւս վիրաւորներ էին որ կը փախչէին սարսափի դաշտէն, որուն հեռաւոր որոտալից ժխորը կը թընդար գիշերուան մէջ։

Անձապարանքով ըսաւ իր թեւին վրայ ծանրացող թըշուառին.

— Րոպէ մը թող զիս որ երթամ... իմացնեմ պաշտօնէութեան որ գան փոխադրեն քեզ։

Մեղմիւ գետինը դրաւ չարչրկուող մարմինը... ան ա՛լ ուժ չունէր դիմադրելու։

Բայց Վանիա ոտքի ելլելու ժամանակ չունեցաւ։ Իրենց շուրջը կայծակը կը պայթէր փայլատակող բոցով մը, դժոխային պայթիւնով մը՝ այնքան ահաւոր, որ Վանիա բնազդական աղաղակ մը ունեցաւ.— «Միշե՛լ...»։

Հողի, ճիւղերու, խիճերու ամպ մը բարձրացաւ դէպ ի մութ երկինքը, ու գետնին վրայ բացուեցաւ ահագին խոռոչ մը։

Եւ երբ ամպը ցրուեցաւ, սարսափահար վիրաւորը՝ գետնին վրայ տարածուած՝ նշմարեց մարդկային նուրբ մարմինը. պայթիւնը սիրտէն զարկած էր Վանիան, բզիկ բզիկ ընելով փոքրիկ թղթապանակը, նամակները...

«Կեանք մը՝ կեանքի մը համար...»։ Վանիա իր կեանքովը վճարած էր պարտքը։

Բայց Միշէլ չգիտցաւ բնաւ թէ ան սպաննած է։

ՎԵՐՋ

1678 9
2013
ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0935730